FERREIRA DE CASTRO

PĂDUREA VIRGINĂ

ROMAN

TRADUCERE
de
AL. POPESCU TELEGA

GORJAN

FERREIRA DE CASTRO

PĂDUREA VIRGINĂ

ROMAN

Traducere din portugheză

de

AL. POPESCU-TELEGA

Membru corespondent al Academiei Spaniole

GORJAN

FERREIRA DE CASTRO

PĂDUREA VIRGINĂ

Copyright by Editura Gorjan
Str. Poetul Macedonschi, 3 — Bucureşti III
Nr. 4034 (1.3300.44)

PREFAŢĂ

E neîndoios că purtăm de-a-lungul vieţii multe cadavre ale noastre înşine. Azi nu suntem în întregime ceea ce am fost ieri, şi nici nu vom mai avea mâine, pe de-a'ntregul, lumea noastră de acum. Eu simt lucrul acesta de multe ori, într'o chemare la „eul" meu de odinioară, într'o căutare amănunţită printre dărâmăturile a ceea ce am fost şi printre stâlpii rămaşi în picioare să sprijine ceea ce sunt. Dar numai amintirea răspunde. Cu ea, acum şi neîntârziat, învie şi o îndepărtată stare de sensibilitate, un amănunt ce nu avea preţ pentru o clipă, dar care s'a desprins cu lumina-i proprie şi adevărata-i înfăţişare.

Când un sfârşit de copilărie neastâmpărată m'a mânat pe valea Amazoanelor, satul meu de aci, din Portugalia, de prea îndepărtat şi învăluit în nostalgie, mi se părea o iluzie. Doar ştampilele de pe plicurile scrisorilor primite îmi dădeau siguranţa că nu fusese decât un vis viaţa mea de până în ceasul acela, — că leagănul trăia, înflorit, atrăgător, dincolo de pădure, dincolo de Atlantic.

Azi se întâmplă contrariul. De multe ori, evocând şederea în ţinuturile arzătoare, mă întreb, nesigur, pe mine însumi:

„Cu adevărat, am fost eu pe acolo?"

Mi-a rămas întipărită limpede în ochi panorama superbă, și limpede întipărită în minte viața mizerabilă, însă toate mi se par văzute și trăite într'o altă întrupare. Totuși, nu e așa. Am aci, îngălbenite de vreme, hârtiile pe care mi-am însemnat impresiile de adolescent — primele mele impresii dinaintea lumii noi, barbare și uimitoare, ce mi se destăinuia.

Da, eu am fost.

Viața mi-a fost plină de acest vis urît, îmi uit de mine, dar nu uit pădurea. M'a dominat cu misterul și suveranitatea ei; n'o evoc fără o înfiorare de spaimă. O simt aci, o am aci, spre a-mi spulbera optimismul cu care încerc să înnăbuș, pentru a suferi mai puțin, pesimismul și lâncezeala ce mi-a strecurat în fire. Lupt, mă cufund în iluzie, mă înșel pe mine însumi, dar nu izbutesc să luminez ungherele întunecoase ce port în lăuntru-mi și unde, ca în ale pădurii, nu pătrunde niciodată soarele veseliei.

Datoram această carte Amazoanelor îndepărtate și enigmatice, pentru multul cât mi-au făcut să pătimească primii ani ai adolescenței și pentru curajul ce mi-a dat în restul vieții. Și o datoram, mai ales, luptătorilor anonimi, oameni sărmani ce m'au premers ori m'au întovărășit în codru, oameni fără cronică definitivă, care-și închină foamea, libertatea și viața extracției cauciucului. Carte barbară, ca viața pe care o zugrăvește, ca scenariul ce-i slujește de fund, ea completează, în multe privințe, în marginea intrigii, romanul meu Emigranții.

Intr'una, peisajul râzător al Sudului Braziliei; în cealaltă, peisajul maiestos al Nordului. In Emigranţii, *surghiunul pentru pântece; în aceasta, surghiunul pentru spirit. Şi în amândouă, spre a le uni indisolubil, lupta pentru viaţă, cucerirea pâinii, mirajul aurului — un aur negru care e mizerie, suferinţă şi himeră de înşelat săracii. Şi mai sunt şi altele, multe alte legături intime, pe care ar fi copilăros să le arăt aci.*

Doar la câteva luni după publicare, Emigranţii *a găsit în Brazilia ospitalitatea, datorită unui crainic nepărtinitor, străin de prejudecăţile ce despart pe oameni. La început a avut toate excomunicările: dela unii, fiindcă n'o citiseră şi o judecau după ceea ce se spunea; dela alţii, pentrucă văzuseră textele falsificate, spre a se obţine succese jurnalistice de circumstanţă. Prieten modest, dar sincer, al Braziliei, prin ideile mele de om nepăsător de prejudecăţi de rasă şi pentrucă iubesc în ea mult din trecutul meu, am suferit văzându-mi rău înţeleasă intenţia operei.*

In scurt, însă, adevărul cuceri un spontan şi eminent paladin în Humberto de Campos, scriitor pe care nu-l cunoşteam personal, căruia nici măcar nu-i oferisem cartea, dar care a ştiut s'o citească şi a citit doar ce era scris, tocmai contrariul ca mulţi alţii ce au scris împotriva ei.

Pădurea n'a mai avut aceeaşi primire şovăitoare, şi mulţumită tot lui Humberto de Campos, al cărui nume doresc să-l leg, frăţeşte, de aceste pagini, a găsit, în scurt timp după publicare, o atmosferă prie-

tenească, atât printre intelectuali, cât și printre publicul marei țări.

In sfârșit, se înțelesese că peste fâlfâirile patriotismului, ori de unde ar fi venit, din miazănoapte ori din miazăzi, din Europa sau din America, se suprapune veșnic, în spiritul meu, o cauză mai puternică, o rațiune mai mare: aceea a Omeniei. Rațiunea acestei cărți. A acestei cărți ce este un scurt capitol al operei ce va trebui să înregistreze suferința celor umili, de-a-lungul veacurilor, în căutarea pâinii și dreptății.

Lupta cearensilor *și* maranhesilor *în pădurea amazonică e o epopee spăimântătoare, pe care n'o poate judeca cine, în restul lumii, se lasă dus repede și comod, de un automobil cu roate de cauciuc — de cauciucul pe care acești oameni îl scot din pădurea misterioasă și nemiloasă...*

I

In costum alb, călcat, lustruit, din cea mai bună stofă H. J. țesută de fabricile engleze, domnul Balbino, cu pălăria de paie umbrindu-i jumătate din trupul înalt și osos, bufnind și trăsnind, pătrunse în hanul „Floarea Amazoanelor".

Umblase dela Ana la Caiafa, colindând ținuturile din Ceară, să adune lucrători îngroziți de frigurile Amazoanelor și liniștiți acum, pentrucă de ani de zile nu mai fusese secetă, și la urmă, după atâta casnă, pălăvrăgeală și plictiseală, să se pomenească fugindu-i nu mai puțin de trei, era din cale afară! Ce avea să zică Juca Tristão ce-l credea dibaci și cinstit, când l-o vedea sosind cu trei oameni mai puțin în turma pe care o păștea din Fortaleza? Și Caetano, care-i jinduise plimbarea făcută pe socoteala **seringalului** [1]), și fusese față, ros de invidie, la plecarea lui? Avea să-i râdă în nas... Aproape doi **contos** [2]) aruncați pe gârlă.

In capul scării, ștergându-se în umbră, se

---

1) Exploatare de cauciuc în pădurile virgine.

2) Monetă braziliană, în valoare de un milion de *réis*; *réis* fiind la rândul lui o foarte mică monetă ideală braziliană și portugheză.

ivi burta şi apoi chipul roşcat al lui Macedo, proprietarul „Floarei Amazoanelor".

— Ai mai aflat ceva nou, domnule Balbino?

— Nimic!

— Ai vorbit cu prefectul poliţiei?

— Am vorbit cu secretarul.

— Şi ce a zis?

— O porcărie! S'au dus vremurile când ştiau de frica sgârbaciului, legaţi la buştean! Atunci, canaliile astea ar fi intrat la răcoare. Azi nu mai e condamnat nimeni pentru datorii; zic că nu mai sunt robi. Şi ceilalţi? Cei de-şi pierd avutul? Cheltuieşti, le plăteşti drumul şi mâncarea, ba le împrumuţi şi bani, să lase nevestelor, şi pe urmă prinde orbul, scoate-i ochii! Aud? Mai ai de zis ceva, domnule Macedo? De asta ce crezi?

— Ce să zic? Nu-mi pare lucru cinstit, dar dumneata nu bănui... aşa, nimic, unde au fugit?

— De unde să ştiu? Habar n'am! Şi poliţia ai văzut ce e. Ce mă doare mai mult e că derbedeii blestemaţi m'au crezut prost.

— Vezi-ţi de treabă. Nu ţi s'a întâmplat numai dumitale. Nu e prima dată.

— Băiatului lui Baturité, arapul ăla nerușinat, i-am dat şi foale să se îmbrace şi l-am scos din mizerie, că trăia într'o cocioabă, ca vai de lume. Şi poftim acum de vezi cum mă răsplăteşte. Noroc că „Justo Chermont" ridică dimineaţă ancora, altfel, dacă ar mai sta, ar lua-o toţi la sănătoasa.

„Domnule Macedo... Da, da, dumneata mi-ai putea face un mic serviciu...

— Cu cea mai mare plăcere!

— Să le spui aşa ca şi când puţin îţi pasă, că la oraş nu umblă câinii cu covrigii în coadă. Să nu care cumva s'o mai şteargă vreunul.

— Fii pe pace; la prânz mă ocup eu de asta...

— Obligatul dumitale. Mai bine să prevezi decât să lecueşti.

— Negreşit.

— Bun; acum să mă laşi să fac o baie. Ipochimenii ăştia mă dau gata.

Şi dispăru în coridorul întunecos al hanului, cu podeaua murdară şi pereţii mâzgăliţi.

Macedo se şi îndreaptă spre bucătărie, să se îngrijească de mâncarea dela prânz, când nepotul, ce-i rodea urechile cu traiul lui trândav, îi răsări deodată în minte. In sfârşit, găsea o ieşire... Se opri şovăind. „Cine ştie ce procopseală nu era, pentrucă tăiatul cauciucului şi boalele nu lăsau pe niciunul teafăr. Dar la dracu! Dacă nu găsea slujbă, n'avea să-l ţie el toată viaţa pe mâncare şi băutură!"

Amintirea soră-sei, uitată în Lisabona, bătrână şi amărîtă din pricina copilului, îi mai sdruncină o clipă neaşteptata hotărîre.

Macedo răbufni iar. Nu, nu se mai putea. Făcuse destul. Alţii mai bogaţi n'ar fi făcut atât. De două ori îşi căpătuise nepotul, de când rămăsese fără slujbă: îl găzduise şi-i dăduse de

mâncare şi spălat... Ce era el de vină, dacă scăzuseră preţurile cauciucului, şi patronii îşi concediaseră slujbaşii? Şi apoi nu avea doară să moară! Câţi nu se duceau în **seringale** şi se întorceau sănătoşi tun. Alberto era băiat deştept, şi dacă nu s'ar fi lăsat păcălit, poate, o şedere pe acolo ar fi fost spre binele lui...

Hotărît, păşi înainte, agale, cu mersu-i domol şi greoi de elefant, prin coridorul întunecos. In penumbră îi lucea chelia şi pantalonii albi ce se bolteau pe pântece. Matahala de carne fleşcăită, stătută şi bolnăvicioasă se opri dinaintea uşii uneia dintre odăile interioare şi puse mâna pe clanţă.

— Alberto, eşti aci?

— Da.

— Dormeai?

— Nu, am tras zăvorul, pentrucă venea miros urît de jos.

Se auzi un trup sărind din pat, paşi repezi răsunară în întunerec, şi apoi, prin uşa ce se deschidea, pătrunse în sală o lumină slabă. Se zări atunci, în odaia sărăcăcioasă de han, cu patul de fier înţesat poate de vermină, şi salteaua subţire de cazarmă, un tânăr înalt, cu părul negru, uscăţiv la faţă şi cu ochii stinşi, mărturie a unei vieţi lâncede. Cu pantalonii jucându-i pe mijloc, deşirat şi gol, aproape i se numărau coastele. Se aşeză pe marginea patului şi începu să se îmbrace grăbit cu pijamaua.

— Iartă-mă.

— Nu-i nimic, nu te deranja.

— Era așa de cald...

Macedo își vârî printre bretele degetele groase și cărnoase și se rezemă de pervazul ușii, cu cea mai binevoitoare expresie a chipului pe care i-l cunoștea nepotul.

— Ai mai aflat ceva nou, azi?

— Nu. Am fost cu Agapito. Mi-a spus că nu uită și că se interesează... Altceva nimic.

— Bravo! Suntem sătui de promisiuni. Nu-i vorbă, toate merg din rău în mai rău, și pe zi ce trece, parcă sporește numărul casierilor fără lucru. Partea proastă e că nici nu întrezăresc o îmbunătățire. Multe case or să dea faliment... De aceea m'am gândit... mi-a venit așa o idee... Dar dacă nu vrei tu... Deși, nu știu, zău, cum o s'o scot la capăt... Nicio slujbă nu mai e sigură.

— Dar ce e, unchiule?

— Mă gândeam și eu așa... E aci un funcționar dela **seringal** — Balbino, tipul ăla de umblă mereu cu trabucul în gură — a fost în Ceará după lucrători pentru Madeira. Azi i-au fugit trei oameni. Acu', da, mi-am zis și eu... Că, poate, dacă ai vorbi cu el, ai putea...

Dar deodată Macedo, șovăind, se opri să-și privească nepotul, aproape mirat că încă nu-l întrerupsese.

Apoi:

— Cel puţin aşa ai avea un rost...

— Adică să mă duc în **seringal?**

— Dacă ai vrea, n'ar strica să încerci! Zic şi eu.

In tăcere, tânărul prinse a-şi netezi cu podul palmei cutele pantalonilor.

— Pe râul Madeira, nu?

— Da. **Seringalul** se numeşte **Paraiso** (Paradisul).

— Râul Madeira... Râul Madeira... Pe acolo pe unde sunt friguri?

— Pe râul Madeira...

— Da; în toate **seringalele** sunt friguri...

Macedo începea să se aprindă; se stăpâni însă, înghiţindu-şi, înlocuind cuvintele tari ce-i stăteau pe buze:

— Voia e la tine! — grăi, abia potolindu-şi necazul. — Faci ce vrei! Din partea mea... Unde mănâncă unu' mai mănâncă şi al doilea. Da' vezi că nici pe aci nu suntem aşa procopsiţi. O ştii prea bine. De două luni alergi după o slujbă, fără să faci nimic, şi nici măcar nu e nădejde să găseşti. Nu văd unde o să ajungem. Cine ne garantează că n'o să sărim din lac în puţ, şi că de acum într'un an o să mai duci un traĭ? Bun înţeles: vorbesc pentru tine, nu pentru mine. Cât despre friguri, nu zic nici eu că or fi o plăcere, da' — slavă Domnului! — în fiecare zi sosesc lucrători dela cauciuc din Madeira, din Purus şi chiar din Acre, şi sunt sdraveni ca piatra. E vorba de noroc.

Alberto îşi ridică privirea, cercetă o clipă chipul unchiului şi pricepu. Era adevărat tot ce gândise despre adăpostul oferit de rudă; se adeverea pe de-a'ntregul din bănuieli, din mii de indicii prinse în sbor, atunci şi altădată, despre starea de spirit a lui Macedo.

— Foarte bine, unchiule, mă voi duce! — zise liniştit.

Simţind că-i fuseseră ghicite intenţiile, Macedo încercă s'o dreagă:

— Ferit-a Sfântul, să fie împotriva voinţei tale! Cu atât mai vârtos cu cât nici n'am vorbit cu funcţionarul.

— Poţi să-i şi vorbeşti. Nu mă duc fără voie. Voi pleca.

Tăcură, într'o tăcere stingheritoare. Prin uşă se auzi sgomot de apă aruncată de cineva în gang.

— Vorbeşte-i, vorbeşte-i. Şi ce să fac acolo?

— Ce să faci?... Nu ştiu. Să tai cauciuc, poate că nu, pentrucă e greu... Om vedea. Or fi având şi exploatările vreun birou, vreun magazin... O să vedem cum se aranjează lucrurile. Şi nu te speria: pe acolo sunt pământuri, că, dacă ai noroc şi eşti cuminte, te poţi îmbogăţi în scurtă vreme. La revedere.

Alberto se sculă, luă din lavoar un pumn de apă în mâini şi o duse să-şi răcorească faţa odată, de două, de zeci de ori. Simţea o căldură apăsătoare, aproape fierbinţeală, dinaintea noii căi pe care avea să-i apuce viaţa.

Nu-l atrăgeau văile fluviilor cu bogăţii legendare, unde oamenii se zăvorau în afară de lume, într'o muncă istovitoare, spre a câştiga aurul negru — şi unde ecourile civilizaţiei ajungeau foarte nedesluşite, ca de ceva îndepărtat, aproape neadevărat. Când debarcase în Belem, venind din Portugalia, preţul cauciucului era foarte ridicat şi exercita o profundă vrajă asupra tuturor celor ce socoteau banul drept cea mai înaltă reprezentare a vieţii. Mulţi dintre camarazii lui, văzând că salariile nu se măreau în proporţia ce le-o împrumutase tradiţia în Europa, părăseau birourile şi întreprinderile, spre a se înfunda pe valea Amazoanelor în sus, jinduind mai mare răsplată a muncii, oriunde ar fi găsit-o. Adesea, îl ispitiseră şi pe el străzile acelea de apă, ce brăzdau pădurea imensă; dar necontenit o spaimă instinctivă, amestec, poate, de ceea ce se spunea despre frigurile primejdioase, de viaţa barbară şi nesigură, îl pironise în Belem. Pe atunci, Amazoanele erau un iman lichid pe pământ brazilian, spre care se îndreptau de pretutindeni ambiţiile celor patru puncte cardinale, fiindcă bogăţia se înfăţişa lesne de cucerit, din clipa în care îndrăsneala trecuse înaintea scrupulelor. Cu turmele coborîte din ţinuturile din miazănoapte porneau spre pădurea luxuriantă toţi aventurierii ce căutau pepite de aur de-a-lungul drumurilor lumii. Şi cum, pentru cei cu conştiinţa uşoară, vâna de aur nu se găsea în desişul codrului, şireţii rămâneau în

Belem şi Manaus, să tragă pe sfoară opintirea mitologică a celor care, printre mii de primejdii, se jertfeau pentru extracţia cauciucului.

Aşa se îmbogăţise şi unchiul, care avea două moşii în Portugalia: tot aşa, golani ce n'aveau după ce bea apă, se preschimbaseră de pe o zi pe alta, în patroni de „case exportatoare" atât de pulernice, încât întreţineau în labirintul fluviului o mare flotă de **gaiolas**[1]). Celor ce-şi prăpădeau sănătatea şi viaţa în inima pădurii, vindeau cu cincizeci ceea ce preţuia zece şi le cumpărau cu zece ceea ce preţuia cincizeci. Iar când naivul izbutea să birue toată această jupuială şi cobora zâmbitor şi uluit de atingerea cu lumea orăşenească, în drum spre ţara natală, la hotarele Maranhâo-ului sau ale Ceará-ei, îl aşteptau acolo Macedo şi colegii lui, cu hanurile lor, unde fusese jumulit la dus şi avea să fie jumulit şi mai mult acum la întors, printr'o nesfârşită serie de vicleşuguri, în cap cu „stosul" în care se începe prin a se câştiga mult şi se sfârşeşte prin a se pierde tot, până la furtul săvârşit la adăpostul alcoolului.

Dela o zi la alta, **seringherul** cu chimirul plin, care trăise ani şi ani în pădure, în luptă cu natura nemiloasă, spre a câştiga banii trebuincioşi întoarcerii, se vedea fără o lăscaie şi chiar fără să ştie cum fusese jupuit. Din nou sărac, cu

---

1) Vapoare uşoare şi sprintene pe Amazoane.

familia şi pelecul de pământ, preocuparea-i veşnică din surghiun, atrăgându-l de departe, îşi înnăbuşea iar dorul, necazul de timpul pierdut şi se întorcea în **seringal,** tot aşa de gol puşcă, precum fusese în ziua când sosise întâi.

Toate cheiurile din Manaus şi Belem grăiau de aceste drame anonime, de câştigurile pe spinarea bieţilor muncitori ce înfruntau, într'un eroism necunoscut, pădurea crudă şi deasă ca peria.

In vremea aceasta, exploatatorii, îmbătaţi de procopseala grabnică, îşi aprindeau trabucele cu bancnote şi se lăfăiau în avere, cu gesturi de nabab, obişnuite aventurierului. Nu se strângeau în societate; odată îmbogăţiţi, se întorceau la obârşie, lăsând loc unui stol nou de ambiţii de satisfăcut. Viaţa li se scurgea prin cârciumi, în întâlnirile la întâmplare ale celor fără familii şi fără rădăcini care să-i încătuşeze. Şi împreună cu meşterii în ale expedientelor, căutând câştiguri uşoare, veneau, atrase de farul aurit, femei din toate colţurile lumii, preschimbând Belemul şi Manausul în paradis al meretricelor cosmopolite.

Şi tot **El dorado,** unde Manoa fantastică a lui Juan Martinez se preschimbase în realitate, se hrănea cu sângele asprilor paria, transformat de ei în aur, în inima pădurii misterioase.

Intr'o zi însă, **hevea brasiliensis,** purtată de mâini britanice, îşi mai luase, uşuratică, încă o naţionalitate, dăruind şi pământurilor Ceylanului

bogata sevă. Rănit de emigrant, cauciucul Amazoanelor încetase de a mai fi mijloc al averilor mlădioase, mărginind perşpectiva ambiţiilor. Acum, în talgerul balanţei, nu se mai punea aur, ci argint.

Nimeni însă, nimeni nu voia să se închidă în cercul strâmt al noului adevăr. Amintirea strălucirii încă atât de apropiată ardea, ca jarul, pe ambiţioşi, făcându-i şi mai neastâmpăraţi, mai grăbiţi şi stingându-le ultimele şovăiri. Aiureau de egoism şi luptau din răsputeri în zorul de a strânge capital, înainte de a se spulbera cu desăvârşire în catastrofa ce se apropia.

Era zăpăceala, nebunia — desnădejde de naufragiaţi ce nu se împăcau cu gândul de a trăi lipsiţi de bogăţia de odinioară. Nu se desprindea lămurit decât drama lucrătorului din **seringal**, în mijlocul pădurii complice şi tăcute.

Destăinuirea cărării spinoase, cunoscută de pe vremea când obârşia Amazoanelor mai constituia o posibilitate şi un miraj, cât şi tot ce observase în hanul unchiului, îndepărtase de Alberto ipoteza de a porni, într'o zi, să bată şi el drumul ademeniţor.

Dar acum, simţindu-şi umilinţa în casa rudei, se pleca dinaintea perspectivei impuse de amorul propriu, pe buze cu gustul de cenuşă din care distanţa avea să scoată ura pentru responsabili — oamenii Republicii, împotriva cărora dusese lupta în patria îndepărtată.

„Pe unde vor fi umblând ceilalţi? Vasconcelos, Conçalo, Meireles?... Se vor mai fi găsind în Spania? Meireles era bogat, îi dădea mâna să facă pe răzvrătitul. Dar ceilalţi... dar el?"

Se înnăbuşea. Se simţea parcă închis într'o cuşcă uriaşă, fără nicio deschizătură, cu aburul fierbinte arzându-i buzele şi făcându-l să-i ţiue urechile. Se îmbrăcă în grabă şi ieşi în coridor, apoi în sălita de aşteptare a hanului, cu divanu-i şchiop, scaunele cu paiele rupte, şi pe pereţi cu două calendare ale companiei „Boath Line" — două vapoare cu coşurile fumegând.

Pe o măsuţă se găsea un ziar de dimineaţă. Il luă şi-şi aruncă ochii pe ultimele ştiri, citind ici un titlu, sărind dincolo, la întâmplare, fără niciun interes.

In sfârşit, rămase nehotărît. Să iasă în oraş? Moleşit de trândăveala de după-amiază din pat, trupul nu i se desmorţise încă. Dar mintea, dinaintea siguranţei plecării neîntârziate, îl îndemna să coboare în viaţa tumultuoasă a uliţei, plină, deodată, de farmece şi atracţii.

Amintindu-şi însă că unchiul nu-i comunicase hotărîrea lui Balbino, renunţă să iasă. Se rezemă de fereastra ce-i aducea alinare, distracţie. Se deschidea spre zări neîngăduite de odaia mohorîtă; avea cel puţin lumină din belşug. De acolo se vedea golful Guajará, mărginit în fund de linia verde şi neregulată a pădurii şi înţesat de **gaiolas**-unele cu coşul fumegând, în arderea ul-

timilor cărbuni ai călătoriei, altele cu pavilioanele desfăşurate, anunţând plecarea. Pontoane, vapoare vechi, cu inima mecanică scoasă, de prea obosită de vreme fără tămăduire, încremeniseră acolo pentru veşnicie, fără fluturare de steguleţe pe catarge, întristate de a sluji doar de magazie de vechituri, asvârlite de celelalte cu vopseaua primenită şi respirând tinereţe.

Sosind din Valea de Câis, după ce fusese în repaus sau la revizie, ori după întoarcerea din susul Amazoanelor, oricând se găsea o **gaiola,** zugrăviţă în galben, ce cobora ancora în apa molâie şi murdară.

Toată valea Amazoanelor, de o nemăsurată măreţie, îşi avea acolo sala de recepţie, poarta falnică spre lume — pe unde nu rareori intrau, impunătoare, transatlanticele uriaşe, care din Europa se îndreptau spre Manaus sau care, mai îndrăsneţe şi încrezătoare în adâncimea fluviului, călătoreau, în vârtejul elicelor, până în Iquitos. Contrastau prin conchilia boltită până sus, prin coloare şi silueta maiestoasă, cu eleganţa **gaiolelor** deschise în amândouă părţile şi oferind, în fiecare colţişor, locuri de întins hamacele, unde trupurile se legănau cu voluptate. Până şi în aruncarea ancorei, pe care cele de lungi călătorii o făceau cu un sgomot surd şi poruncitor, **gaiolele,** obişnuite cu aceleaşi privelişti sau altele neprevăzute, după capriciile adâncimilor, dovedeau sprinţenie şi spirit tineresc, asvârlind ancora parc'ar fi izbucnit într'un hohot de râs.

Dar, în portul cu mişcare intensă, sugestia romantică era dată de aripa **„vigilengelor"** — bărci iuţi ce-şi desfăşurau pânzele în larg şi alergau, culcate pe o parte, să aducă peştele la Belem, şerpuind printre navele ancorate în golf.

Din spre partea oraşului, debarcaderul avea drept zid cheiul întins — un stup în toată regula, ce pornea din apă, până se termina într'un lung bulevard, unde se ridicau macarale învârtitoare şi babe înfipte ici şi colo, pentru aruncarea parâmelor. In mijloc, se întindeau şinele lucioase ale vagonetelor, iar în fund, despărţind cheiul de oraş, rândul de **„galpões"** — încăpătoare magazii de zinc încreţit, unde nu mai conteneau pocniturile şi trântiturile încărcăturilor sosite şi expediate.

Deslipindu-şi ochii de pe port, privirile-i întâlneau lărgimea „bulevardului" Republicii, hăuind de maşinile şi camioanele ce transportau pasageri şi mărfuri şi întrerupt, deodată, de profilul american al clădirii „Port of Pará".

De jos, din uşa hanului, până la Alberto se înălţa sgomot de glasuri în conciliabule. „Trebuiau să fie — erau ei cu siguranţă! — tovarăşii lui de călătorie..." Se adunau pentru prânz, după ce colindaseră oraşul, în opriri şi exclamări dinaintea minunăţiilor pe care le oferea târgul, minţilor lor înguste de ţărani. Toţi de coloare, unii mulatri, alţii mai tuciurii, aveau aceeaşi vârstă: între douăzeci până la treizeci şi cinci de

ani, cel mult patruzeci — vârstă peste care nu se putea trece în recrutarea lor, deoarece în **seringale** n'aveau ce căuta cei slabi sau nefolositori. Erau îmbrăcați în stofe ușoare, bureţoase şi vărgate — şi cu pălăria de paie, de formă orăşenească, potrivindu-li-se anevoie pe capul obişnuit cu acele **carnaúbas**[1]), largi şi moi.

„De bună seamă, erau **seringherii,** tovarăşii de călătorie, pentrucă unchiul n'avea atunci alţi clienţi. Dar pe ce vapor?"

Şi roti privirea iar prin port: ţi-va oare acela? fi-va celălalt? — într'o ochire cercetătoare. Se trase înapoi, în odaie, spre a căuta în gazetă orariul plecărilor, când Macedo se ivi în uşă, vestindu-l:

— S'a aranjat tot!

— Tot...?

— Funcţionarul te ia. Adineaori am vorbit cu el. N'a fost tocmai uşor, pentrucă preferă **cearensi**; dar ne-am înţeles.

Inchizând uşa după el şi coborînd glasul, adăogă:

— Doar că trebue să plăteşti tu cheltuiala celuilalt. A celui fugit...

— A celui fugit?

— Da. Ca să se poată justifica Balbino în **seringal.** Aşa, ca şi cum n'ar fi fugit decât doi...

---

1) Pălării moi şi largi, din frunze de palmier brazilian.

— Dar eu...

— Mai bine să nu ne legăm de asta. O mie de **réis** acolo, mai mult ori mai puțin... Așa mi-a spus: că te ia, numai dacă plătești cheltuiala pentru celălalt. Nici mie nu mi se pare cinstit, da', ce să-i faci?... Nu vrea să piardă tot...

— Și eu ce-o să fac acolo, unchiule?

Macedo rămase încurcat.

— Tu... De, ți-am spus că preferă **cearensi**... A fost greu să-l conving... Aș fi vrut să te duci ca funcționar... Dar mi-a spus că pentru moment, nu; pe urmă, se va vedea; el avea nevoie de tăietori la cauciuc...

— Atunci, eu mă duc să scot cauciuc.

— Pentru o vreme... Până ți-or găsi ceva mai bun. Te-am recomandat destul!

Și temându-se deodată să nu se descurajeze:

— Nu-ți fie teamă de asta! După ce-i sta acolo și te-or vedea de ce ești în stare, sunt sigur că-ți vor găsi ceva mai bun. De altfel să știi dela mine, că mulți patroni de exploatări așa au început. Câți n'am cunoscut eu aci! Dracu' nu-i așa negru cum e zugrăvit. Nu? Câți ani ai acum?

— Douăzeci și șase.

— Douăzeci și șase? Așa i-am spus și eu. Dar cum nu eram sigur... Douăzeci și șase de ani! ești un copil! Poți să ai un mare viitor. Acolo așa trebue să te duci, la vârsta asta, când ești un copilandru.

Alberto rămase tăcut, gânditor, cu ochii pironiți pe vechiul divan. Pe urmă:

— Când e plecarea?

— Mâine seară, pe „Justo Chermont". Mai aveai ceva de făcut?

— Nu, nimic... Am întrebat doar așa...

II

Când grupul ajunse la debarcader, „Justo Chermont" își trăia ultimele ceasuri de prizonier al cheiului. Mateloți negri, sub ordinele șefului echipei, spălau vasul dintr'un capăt într'altul, frecându-i amândouă punțile scăldate în lumină; cea de sus, discretă, potolită, blândă; cea de jos, în valuri, spre a lumina bine mahoanele întunecoase. Vagonetele și elevatoarele huruiau de zor, ducând pe bord încărcătura pe care „Justo Chermont" trebuia s'o ia. Se auzeau glasuri puternice de comandă, izbituri surde, sgomote desperechiate — și, de-a-lungul zidului, printre umbre și lumini, aceeași mișcare lărmuitoare, lângă celelalte vapoare trase la chei, unele din ele cu prova de cetaceu, greoaie și mătăhăloase. Pe deasupra tuturor însă, se desprindea sprinten „Justo Chermont", mândria companiei „Amazon River", cu cele două coșuri înalte și tonaj neobișnuit, ce-l făceau să fie admirat pe oriunde trecea.

Puntea de sus, rezervată pasagerilor de-a'ntâia, se închidea doar la mijloc printr'un scurt șir de cabine, deschizându-se în schimb la pupă dintr'o parte în alta; și să mănânci acolo la masa lungă acoperită cu față de olandă și de

cleştarul sclipitor al garafelor, sau să dormi legănat într'un hamac, în adierea călduţă a nopţilor Amazoanelor, trebuia să fie o plăcere neasemuită, de neuitat pentru o viaţă întreagă.

Acolo se şi adunaseră cu pălăria în cap, printre geamantane şi valize, mulţi dintre fericiţii ce aveau să se bucure de astfel de instalare: proprietari de **seringale**, funcţionari ai Statului şi bogaţi bolivieni întorcându-se în patrie. Imprejur, gesturile, mişcările celor ce-şi luau rămas bun — ultimele zâmbete ale celor ce pe urmă aveau să plângă.

Balbino, după primele cercetări, şi temându-se necontenit să nu-i mai fugă vreunul dintre cei tocmiţi, se ivi declarând că puteau să se îmbarce. Şi privirile-i îngrijorate cuprindeau turma într'o numărătoare repede şi liniştitoare.

Noii locuitori ai **Paraisoului** începeau să urce în grupuri puntea ce lega cheiul de navă. Unii aruncau porecle fricoşilor, când întindeau braţul spre tovarăşul din faţă, într'o solidaritate copilărească de călători duşi cu arcanul.

Sus, pe punte, apropiindu-se de gaura unei mahoane, la coborîrea unei macarale, căpitanul îi opri cu glas aspru şi poruncitor. O clipă şovăiră, pe urmă o cotiră la stânga, luându-se după Alberto, care descoperise un loc de trecere.

Pe de-a'ntregul deosebită de cea de sus, coverta de jos era umedă, neagră şi lunecoasă. S'ar fi zis că un miros lipicios şi scârbos duhnea

din fiecare colţişor, strecurându-se prin porii tuturor.

— Staţi aci; cum s'o isprăvi încărcarea vasului, se întind hamacele — zise Balbino, înainte de a se urca să se lăfăe într'a'nâia.

Sosiţi de cu vreme, se mai aflau acolo alţi bieţi **tabaréus**[1]) sortiţi **seringalelor** din Madeira. Unii îşi aduseseră şi nevestele şi copiii şi chiar, înainte de a-şi fi găsit un culcuş, dădeau impresia unei promiscuităţi de sdrenţe, de mizerie rătăcitoare, de chipuri gălbejite şi prăpădite.

Plutea un miros de ţarc, şi primele greţuri nu întârziară să sgâlţâe pe Alberto, ucenic în astfel de colindări, când se ivi, cu paşi mărunţi şi priviri iscoditoare în dreapta şi stânga, Macedo.

Descoperindu-şi nepotul, îl întâmpină hotărît şi voios!

— N'am venit mai de vreme, pentrucă a trebuit să văd conturile. E o diferenţă în favoarea mea; dar e un fleac; nici nu face să mai supărăm pe Balbino pentru atât. Blestematul de Margarida veşnic greşeşte...

Şi văzând în ce hal se găsea Alberto, continuă:

— Aci nu prea stai bine.

Aruncându-şi ochii împrejur, găsi soluţia consolatoare:

— Aşa e totdeauna. Până nu porneşte vaporul, nimeni nu-şi poate găsi un loc. Fii pe pace; la plecare, am să vorbesc cu Balbino,

1) Altă denumire a indigenului dela ţară.

să-ţi facă rost de mâncare dela a 'ntâia. Şi curaj, băiete!

Cum Alberto nu scotea nicio vorbă, Macedo adăogă:

— Câţi n'am văzut eu îmbarcaţi ca tine şi întorşi apoi, putrezi de bogaţi!

Alberto, cu un uşor zâmbet, stăruia în tăcere, cu ochii pironiţi pe intrarea luminată. Macedo tăcu şi el.

Zarva şi treaba sporeau întruna: marinari şi hamali îngropau necontenit lăzi, baloturi şi butoaie pe găurile mahoanelor. Dar, ca totdeauna, la plecarea **gaiolelor** purtătoare de provizii pentru pădurea amazoană, magazine ambulante ale celor mai felurite produse, ale celor mai neprevăzute obiecte, spaţiul începea să lipsească. Şi atunci, căpitanul, hotărît prin obişnuinţă să învingă greutăţile, porunci ca balercele şi alte mărfuri fragile să fie duse sus şi puse în bărcile de salvare şi în orice altă parte, unde se afla o palmă de loc. La poruncile lui, marinarii cu baloturile în spinare porniră în şir strâns şi şerpuitor de-a-lungul covertei, pe scară în sus, cotind ici, ocolind pe dincolo, ca să nu turbure pe domnii dintr'a'ntâia până descărcară totul, nelăsând liberă nici puntea căpitanului.

Macedo înţelese că sosise clipa coborîrii şi deschise, în tăcerea stingheritoare a nepotului, braţele vânjoase:

— Ei, acum, rămâi cu bine! Să-ţi dea Dumnezeu noroc!

— Foarte mulţumesc.

— Uitam. Ai vestit pe mama?

— Da; i-am scris azi.

— Bine, bine. Şi dacă ai nevoie de ceva de pe aci, ştii, doar să-mi trimeţi o vorbă. In câţiva ani o să mă pomenesc cu tine plin de gologani. Cu bine, cu bine!

Şi apoi abia izbuti să-şi strecoare burta printre ceata **cearensilor.**

Alberto rămase uluit, alături de gloata necunoscută, şi ea stânjenită în ciudatul amestec.

Pe deasupra zarvei răsună, mai puternic, şuieratul unui remorcher; pe urmă, prin mintea lui Alberto străbătură cuvinte desperechiate, fraze singuratice — **„Si, siô, eu já fui"; „E' prô Humanitá, onde tá o doutô Bacelá"; „O Mundica, num mexa aí"** — în vreme ce în ochi i se întipăreau literele scrise pe lăzile şi butoaiele înghiţite de găurile mahoanelor:

TRES CASAS MACHADO PORTO VELHO

P. C. CALAMA

Bolach ANDERSEN

4 PALMEIRA É A MELH

B. A. B.

B SODRE BORBA

FRAGIL

L. M. V. G.

MANICORÉ

T

ABEL AMARY

Soseau, gâfâind, alţi pasageri. In a treia, turma se îndesa, şi matelotul care ar fi vrut să străbată prin grup, nu se putea servi de alt argument decât de coate.

Toată ceata, însă, se umilea, nesigură, unde să-şi îndrepte paşii, evocând cu spaimă, călătoria din Ceará până acolo.

Prin găurile mahoanelor începură să se vadă colţurile lăzilor, şi puţin după aceea, închizându-se capacele, amuţi şi scârţâitul elevatoarelor şi al macaralelor.

De sus, de pe unul din coşurile vaporului, se împrăştiară două şuierături, urmate îndată de un clopoţel ambulant, care anunţau pe vizitatori şi intruşi, că sosise clipa plecării.

Se încrucişau acum picioare grăbite, mulţi dintre cei de pe bord se întorceau pe chei, şi tot vaporul se înfiora de clipa ultimă a plecării.

Cu închiderea capacelor mahoanelor, în a treia se mai câştigă spaţiu, şi câţiva lucrători se pregăteau să-şi întindă hamacele.

Sirena vaporului se auzi iar — în trei şuierate de despărţire, ce înnăbuşiră plânsetul unui copil, venind, aşa de nepotrivit, de pe undeva.

— Ridicaţi puntea!

Şi de pe provă se dădeau ordine spre cheiuri, unde acum se deslegau parâmele, şi un şir de curioşi schimbau cuvinte cu cei de pe bord.

„Justo Chermont", înţesat vârf, cu punţile acoperite de ceea ce nu putuse încăpea în hambare, îşi începea noua-i călătorie spre Madeira.

Manevra de desprindere era lentă, pentrucă comandantul Patativa, cu cât câştiga mai multă faimă de iscusit în meserie, cu atât se arăta mai prudent; elicea învolbură, de câteva ori, apa la pupă, şi iarăşi de câteva ori se opri, nu care cumva vaporul să înainteze prea mult şi să se izbească de chei, sau să dea înapoi şi să lovească **gaiola,** acostată ceva mai la vale.

In sfârşit, acul telegrafului arătă jumătate-vitesă pentru maşinişti, şi „Justo Chermont", urmărit de salutări şi semne de despărţire dela cei rămaşi, încet, încet se depărtă în liniştea nopţii tropicale. De departe lăsa să se vadă, atârnate într'o parte a clasei a treia şi luminate din spate, două hălci sângerânde de carne, rezerva de hrană până la tăierea altui bou.

Pe borduri, pasagerii, despărţiţi de prieteni şi rude, se îngrijeau să se instaleze, într'o grabnică adaptare la noul mediu. Pe scurt, jos, în jurul lui Alberto, hamacurile se întreţeseau într'atât, încât cu greu se umbla printre ele.

Dorinţe, idei şi sensaţii abia erau şoptite, pentrucă încă nimeni nu era stăpân pe el şi, în graba de a cuceri spaţiu pentru dormit, se amestecau şi se apropiau inşi din toate grupurile.

Un câine lătra în întunerecul pontoanelor, pe lângă care luneca „Justo Chermont", în portul adormit.

— Ho, javră! — Dar vocea stăpânului abia-l

făcu să-şi schimbe intenţia, spre a prinde să urle trist, lugubru.

Alberto se îndepărtă, spre a se sprijini de balustradă, mai de o parte.

Lunga călătorie ce avea să îndoiască distanţa ce-l despărţea până acum de Portugalia, zădărnicia studiilor, a vieţii, limpede de acum dinaintea jalnicei situaţii în care fusese primit de Balbino, îl copleşeau de melancolie — sensaţie adâncă de ceva iremediabil, de viitor fără cârmă, statornic prada hotărîrilor arbitrare ale împrejurărilor. „Când se va întoarce? Cum se va întoarce? Şi se va mai întoarce oare?

Epiderma-i de civilizat i se încreţea la scârba pe care coverta imundă i-o inspira; duhu-i se simţea străin, aproape duşman al vieţilor ce-l înconjurau, resemnate în voia destinului şi străine de orice altceva ce n'ar fi privit trupul.

Il rănea uşurinţa cu care gloata se adapta şi dormea liniştit — un somn ce era, pentru egoismul lui, aproape o înfruntare.

Belem se preschimba de acum într'o licărire îndepărtată, cearcăn luminos plutind în văzduh. Câinele amuţise şi se auzea, limpede, prova vasului tăind apa portului, într'o înceată apropiere de pata neagră a pădurii.

Jos, la maşini, băteau ceasurile, pe care el, neştiutor al loviturilor convenţionale de bord, încetă de a le mai număra. Işi căuta acum, ghemuit sub hamace, atingând trupurile culcate, lădiţa printre grămezile sacilor, coşurilor şi baga-

jele colonilor. Şi, când o descoperi, prinse a o deschide agale, până ce, iritându-l încremenirea tovarăşilor săi, lăsă să cadă capacul cu neaşteptat sgomot. Nimeni nu se mişcă. In capătul provei mai cerneau nişte mateloţi şi mai nepăsători decât adormiţii, la gesturile lui.

Rămase, pe urmă, cu hamacul sub braţ, uitându-se unde şi l-ar fi putut întinde. Totul era ocupat. Nu mai era niciun loc pentru el. Mulţimea ocupase toate colţurile, se amestecaseră, îngrămădindu-se unii peste alţii, şi mulţi dintre cei ce dormeau, sforăiau parcă ar fi fost în patul lor.

Nervos, cu lacrimile în ochi de ciuda neputinţei, asvârli hamacul peste capacul gudronat al mahoanei şi se sprijini din nou de balustradă.

Numai spre ziuă, când frigul, liniştindu-l, îi dete putere de adaptare, se duse resemnat să caute, între celelalte hamacuri, un locşor, unde să-şi întindă pe al lui.

Dimineaţa, tot mai trăgea a somn după lunga veghe, când marinarii, începând curăţenia, sileau pe toţi să se urce pe coverţă, străbătută în toate părţile de găleţi şi şomoioage de frecat. Măturile fâsâind pe scânduri îl iritau ca şi cum ar fi fost trecute chiar pe pielea lui.

„Justo Chermont" mergea, acum, prin golful din Marajó, încreţit ca o mare şi cu maluri atât de îndepărtate că nu se zăreau cu ochiul liber.

In zare şi în direcţie opusă, naviga altă **gaiolă** — un sul de fum în văzduh şi galbenul vopselei strălucind în soarele arzător, tremurător şi orbitor, care deodată se revărsa în ovalul lichid. Ştiind că toată apa aceea nu aparţinea oceanului cât trupului păianjenului hidrografic, îl apucă spaima imensităţii, a ceea ce apasă şi şterge amănuntele, şi prin mărime se împotriveşte analizei reci.

„Justo Chermont" sălta pe undele cu spinare atlantică şi fund adânc, iar celălalt vapor, ce trecea în depărtare, s'ar fi zis că, uneori, se scufunda, rămânând la suprafaţă doar catargele abia desluşite de privire. Apărea din nou, întâi coşul, apoi linia bordului, spre a se scufunda iar, într'un joc ce uimea ochii profani. Bărcile, legănându-se în dreapta şi 'n stânga, la pupă şi la pro vă, semănau cu păsări uriaşe moarte, ce pluteau cu o aripă întinsă spre cer şi smulsă de vânt. Şi totul sărutat de soare, care se lipea de apă, se strecura în primul strat şi făcea să se mişte pe coverta, după rotirile cârmei, umbrele de pe bord.

Se iscă vântul şi bătură câteva ceasuri. Şi, necontenit, necontenit aceeaşi sugestie de măreţie de necuprins. Apoi, linia cenuşie, ce se desluşea în depărtare, prinse a se apropia, crescând, lărgindu-se, schimbându-şi coloarea. Era verde acum şi se vedea limpede marginea codrului. „Justo Chermont" plutea printre cele două maluri-pământ jos, pământ în plămădire, târît

din vârfuri şi aruncat acolo, bucată cu bucată, când ascuns de apă, când desvelindu-şi în soare scoarţa de mâl, supusă voinţei fluxului. Il acoperea vegetaţia deasă, ce se îmbrăţişa, se prindea, formând zid închis de trunchiuri, ramuri şi frunze. Erau miriade de varietăţi, furându-şi una alteia caracterul, amestecându-se, fraternizând în vegetaţia luxuriantă. Copacul ce ar fi năzuit să-şi fluture coama mai presus de fraţii lui, ar fi fost întovărăşit de atâta puzderie de liane şi paraziţi, încât, în scurtă vreme, dorinţa-i i s'ar fi preschimbat în nefolositoare vanitate. Aproape nici nu se deosebeau tulpinile: Plantele târîtoare, arbuştii, **tajas** şi **cipos**[1]) astupau totul, închideau totul, fără milă. Ochii nu puteau trece dincolo de margine, de pânza deasă ce păzea hrubele lăuntrice, luminişurile — dacă, din întâmplare, existau. Câteva trunchiuri îşi căutau rădăcinile răsucite în povârnişul, prelins de clisă, ce cobora de acolo unde se întreţesea lumea aceea de vis urît, până în apa leşioasă tăiată de „Justo Chermont".

Şi veşnic acelaşi lucru! Veşnic acelaşi lucru! Câteodată, nesfârşitul gard se întrerupea, pe vârfuri, în îndoituri capricioase, în horbote de smarald, pe unde soarele se strecura, pătrunzând în adâncimi necunoscute; alteori, se închidea în linie dreaptă, ca şi cum pe acolo ar fi retezat foarfecele uriaşe ale unui grădinar închipuit.

1) Arbuşti brazilieni.

Ochii nepricepuți ai lui Alberto nu puteau numi decât palmierii, de foarte felurite specii și înălțimi, care-și deschideau, ici și colo, în frunzișul vecin, giganticul lor evantaliu.

Cineva rosti un nume:

— Strâmtoarea Breves...

Căpitanul, având de a face cu un pasager „bine" și cuviincios la vorbă, adăogă explicația că fuseseră doi frați portughezi, stăpâni pe acolo pe o plantație, ce dăduseră numele păienjenișului aceluia de **parana**[1]) — labirint de coridoare lichide, răspândit pe pământul încă neînchegat, străbătute de corăbii, cu scopul de a scurta drumul. Și să nu se fi mirat: de acum înfruna avea să întâlnească multe nume aduse din Portugalia, spre a boteza orașele oglindite în marele fluviu: Santarem, Alenquer, Obidos, Borba și Faro — și pe unde „Justo Chermont" nu ajungea, și ce păcat! ce păcat! pentrucă toate femeile din părțile locului, chiar cele măritate, aveau pe vino 'ncoace.

Alberto cunoștea, din timpul ședерii în Pará, numele aduse odinioară de coloniștii portughezi, pe vrăjmașele meleaguri, împreună cu arme vechi de artilerie și o cantitate imensă de ambiții. Acum însă, amintirea trecutului, învăluită

---

1) *Parana* înseamnă, în limba indigenă, brațele, afluenții Amazoanelor. Dacă numele primește la urmă sufixul *assu*, înseamnă că e vorba de un afluent mai mare; dacă primește *mirim*, unul mai mic. Aceeași afluenți, cum se va vedea, se numesc și *igarapé*.

de distanţă, în măreţie şi eroism, îl îmbuna, îi îndulcea gura şi sufletul şi-l slujea ca o intimă, tăcută răzbunare împotriva nepăsării ce arătau felului său de civilizaţ **cearensi** şi **maranhesi**.

Când se găsea în Portugalia, trecutul îi răsărea doar ca o pildă de urmat, drept lecţie menită să împodobească şi să păstreze fericirea ţării. Dar tot ce ştia el despre strălucirea trecută a neamului, despre care istoria abia pomenea, alcătuia numai bogăţia colectivă. N'o simţea şi n'o gusta individual. Acum isprăvile strămbunilor îl făceau să se înfioare, ca şi cum ar fi fost faptele lui şi ar fi fost săvârşite chiar de el, pentru ca, după numeroase reîncarnări, să se poată mândri cu ele şi în ele să afle imbolduri în faţa nenorocirii.

Brazilienii cu care convieţuise, arătând dispreţ pentru silinţele descoperitorilor, îl mânaseră către un patriotism excluzivist. Nu îngăduia micşorarea în care trăia, printre mulţi dintre băştinaşi, parte din colonia portugheză — punctul de plecare întru valorificarea celor ce păstrau vie imaginea patriei îndepărtate. Era nedreptate strigătoare la cer să se bănue că toţi Lusitanii se măsurau după cei ce făceau negustorie cu alimentele, unii oameni cum se cade, da, domnul meu, şi chiar patrioţi, dar a căror năzuinţă se rezuma în a scoate, noaptea, de pe fundul lăzii, banii câştigaţi din speculaţii, spre a-i număra cu voluptate, pe tejgheaua murdară.

Nu! Nu erau toți așa; nici așa, dar nici ca ceilalți ce se duceau să se așeze, cu arcanul pe umăr, la răspântiile Braziliei, punând la bunul plac al fiecăruia o putere rău administrată, spre a defăima, mulțumită unui echivoc intenționat și agresiv, numele cinstit al Galiciei. Ar fi însemnat atunci ca el să fi judecat pe toți Brazilienii după lucrătorii aceia nespălați și flămânzi, înghesuindu-se să primească în strachina întinsă, iasca de carne și felia de pâine neagră ce li se da drept mâncare de prânz.

Căpitanul, cu vorbele lui, îi deșteptase un nobil curaj. Se simțea iar superior celor din jurul lui, și privirile-i căutau copilărește, dunga pantalonilor și finețea mâinilor, îngrijite în ciuda tuturor vitregiilor soartei.

Îi era foame, dar nu, nu se va duce să întindă lângă cazanul fumegând, mizerabilul talger de tinichea. Îl durea promiscuitatea în care i se scurgea viața pe punte, egalitatea în care se topeau toți, ca și cum fiecare n'ar fi avut temperamentul, predilecțiile, autonomia lui.

Unchiul îi spusese că avea să vorbească lui Balbino pentru a-i trimete mâncare dela clasa întâia. Va aștepta. Și spre a uita necesitățile imperioase, încercă să se intereseze din nou de privelișteа malurilor. Prova vaporului, tăind partea cea mai adâncă a canalului ce șerpuia la dreapta, plutea aproape de țărm. Să fi fost mult douăzeci de metri între păienjenișul

de rădăcini ce se înlănțuiau în prăpastia descoperită și cochilia corăbiei. Uneori, crângile ieșite prea mult, cele ce izbutiseră să se desprindă din încâlceala pădurii, spre a tremura în adierea fluviului, atingeau cabinele de-a'ntâia și ajungeau să sgârie chipurile celor ce se plecau prea mult peste balustradă. Tot vaporul răsuna atunci, de hohote de râs, de exclamații de mirare și veselie. Dar, deși atât de apropiată, vegetația intensă și multiplă nu îngăduia să i se întrezărească adâncimea. Se ghicea, se presimțea existența unor unghere învăluite în umbră veșnică, de peșteri vegetale în care soarele nu pătrunsese niciodată, din pământ moale și mustos, repezind prin toți porii câte un trunchi spre cer — o lume în germinație fabuloasă, uluitoare, alandala, răgăduind azi principiile statornicite ieri, afirmând mâine o realitate pe care nimeni n'ar îndrăsni s'o întrevadă. Și lângă încrucișarea de rădăcini, ce alcătuia atât de lungi și înalte caverne aidoma celor ce adăpostiseră pe oamenii primitivi, pe suprafața puhavă a mâlului ce încă nu se închegase, frământată cu frunze putrede, bâzâiau fel de fel de insecte și foșneau, surd, reptile monstruoase — ochi verzi de o fatală fascinație și forme ale lumii preistorice.

Toate acestea, însă, ascunse de zidul gros al frunzelor și crăcilor, ce zăvora pătrunderea ochiului, deslușindu-se doar limpede **parana**-ua, brațul acela strâmt al Amazoanelor, care de atât

de des ce se repeta, ajungea să fie monoton, după ce uimise şi aiurise cu bogata-i măreţie.

Când şi când, linia pădurii se trăgea înapoi şi descoperea, mai încolo, un mic câmp deschis prin foc şi topor şi mai sus — „locul" unde doi sau trei **caboclos** [1]) îşi întemeiaseră căminurile lor.

Era veşnic aceeaşi colibă acoperită cu frunze de palmieri şi ridicată cu doi, trei metri deasupra pământului, fixată pe pari, pentru ca apele fluviului, în timpul marilor revărsări, să treacă pe dedesubt, fără să-i atingă vieţile şi avuturile. Alături, un **girau**, un fel de podeţ unde se uscau hălcile de **pirarucu** [2]) şi surâdeau în cutii vechi de tablă câteva flori. Un **mamoeiro** [3]), două sau trei tulpini de bananieri, uneori câţiva metri de **mandiocal** [4]), o luntre legănându-se în port — şi atâta tot. Leneş, obişnuit cu viaţa sedentară, **caboclul** nu cunoaşte ambiţiile ce muncesc pe ceilalţi oameni. Pădurea era a lui. Pământul imens îi aparţinea, dacă nu de drept, prin moral, prin obişnuinţă ancestrală, dela gura marilor fluvii până la izvoarele îndepărtate, pe el nu-l muncea şi aproape nici nu cunoştea sentimentul stăpânirii. Mărinimos în sărăcie, măreţ

---

1) Locuitorii marginilor fluviului.
2) *Pirarucu*, peşte mare din apele Amazoanelor, ajungând până la 3 m lungime şi numit *vastres* sau *arapaima gigas*.
3) Arbore brazilian cu fructul numit *mamão*.
4) Plantă cu rădăcini ce dau un fel de cartofi.

în umilință, lăsa acest pământ rodnic, țâșnind bogății, pe seama lăcomiei străinilor — și în trândăvia-i înnăscută și veșnic sărac, privea nepăsător cum se depănau veacurile.

Coliba lui era legată printr'o potecă strâmtă, de o veche barcă, prinsă în fundul țărmului. In zilele cu chef, se îmbarca și o lua pe râu în sus sau în jos, haida, ha, cu vâsla tăind agale apa, până ce unul din maluri îi îngăduia să intre într'un lac, unde se găsea **pirarucu.** Și când peștele sărea, într'o scânteiere a rubinelor solzilor, meșterul **caboclo** se ridica, scuipa printre dinți saliva înnegrită de tutunul moscolit și asvârlea canga. Se așeza apoi liniștit, așteptând ca **pirarucul** să fie rănit sau prins, și cu frânghia căngii să-l tragă prin apa lacului, într'o goană nebună de barcă-motor. Dacă nu izbutea să gonească pe lângă țărm, pe sub crengi ce-l sileau să plece repede capul, jupân **caboclo** nu se mișca până ce victima, obosită de sbatere, nu contenea pentru veșnicie. Fiind vorba de un pește mijlociu, îl răsturna în lotcă; dacă era mai mare, dintre cei ce dădeau până la patru **arrobos** și acoperea, tăiat în bucăți, tot podețul, îl târa pe mal, de unde îi era mai ușor să-l îmbarce.

După ce-l usca, își oprea cât îi trebuia pentru hrană zilnică, și cu ce prindea pe cel vândut în orășelul cel mai apropiat, **caboclul** își cumpăra sare, făină și rachiu, și cât ținea norocul trăia fericit, fără să mai muncească. Țuica pen-

tru gustarea zilnică, şi din an în paşti câte o topăială, în vreo cârciumă de pe coastă, spre a-şi mai desmorţi picioarele, constituiau singurele-i aspiraţii.

Restul era singurătate adâncă, viaţă lăcătuită în pădure, străină de toate sbuciumările lumii, o viaţă atât de aparte, atât de obscură şi neştiută, încât te îndeamnă să te gândeşti la un roman de mizantrop, ce totuşi nu există.

Când şi când, pe vreun dâmb al coastei, Alberto mai descoperea iarăşi patru sau cinci cruci putrezind printre ierburi înalte. Vedenia se ştergea însă grabnic, înghiţită de pădurea ce înainta peste micul cimitir, spre a da viaţă acolo unde domnea moartea. Aceste umile necropole, nestrăjuite de marmuri ori de solemne epitafuri, unde nu înflorise niciodată geniul vreunui sculptor, alcătuiau singurul element romantic al pădureţelor coclauri.

Oboseala începu să cuprindă pe Alberto. Demult auzise sunând sus la a 'ntâia, clopoţelul anunţând prânzul. Poate că boierii şi mâncaseră, fiindcă de pe punte soseau până la el glasuri în taifasuri domoale ale celor care, cu trabucul în gură, pun un epilog mesei şi-şi fac digestia.

Balbino întârzia; îşi va fi uitat; poate, nici nu va veni. Il umilea, îl ofensa mai ales gândul că-l uitase. Privirile-i încetaseră de a mai cerceta peisajul; se pironiseră pe scara ce lega cele două punţi şi, tot gândindu-se la masă,

foamea-i creştea, nu-i mai dădea răgaz, îl chinuia. Fumând ţigară după ţigară, spre a-şi înşela timpul, începea să aibă greţuri şi dureri de cap. Totuşi, mai păstră încrederea şi prinse a face presupuneri pe socoteala bucatelor. Îl vor pofti la masa celorlalţi pasageri de-a'ntâia sau îi vor trimete de mâncare acolo? Sus trebuia să se stea foarte bine... Aci, printre gloata amestecată şi jegoasă, prânzul sau cina, oricât ar fi fost de gustoase, nu i-ar fi tihnit de loc.

Şi iar, resemnat, începea să aştepte pe Balbino, să-l vadă sosind, strângându-i mâna şi zicându-i: „Fă-mi plăcerea... Vino să mănânci". Şi nu numai că astfel i-ar fi potolit foamea, dar gestul lui i-ar fi adus consideraţie în turmă, l-ar fi răzbunat de nepăsarea ce i se arăta.

Balbino însă, coborînd la câteva ceasuri după aceea, nu preschimbă de loc în realitate presupunerile închipuite. Trecu pe lângă el cu un simplu „bună ziua", un „bună ziua" scurt şi aproape trufaş, şi se îndreptă să cuprindă într'o ochire de cunoscător, ceata simbriaşilor. Se vedea că venise să-i viziteze doar spre a se linişti, nicidecum pentru ceilalţi, pentru cei ce se înghesuiau acolo, pe puntea slinoasă şi greţoasă. Doi sau trei **cearensi** îi ieşiră în întâmpinare şi-i vorbiră ceva; dar el de abia deschise gura, într'un răspuns tăios şi scurt.

In dorinţa de a se face să fie remarcat, Alberto se duse să se aşeze în drumul pe care Balbino trebuia să-l străbată, spre a ajunge iar la

scară. Zadarnic însă; expedientul nu-i sluji la nimic; celălalt păşi pe lângă el, ţeapăn, încruntat, fără să scoată o vorbă şi întorcând ochii, când, la încrucişare, trebuia să întâlnească pe ai flămândului.

O clipă după aceea, din el nu mai rămase, pe puntea de-a-treia, decât mirosul trabucului, un miros puternic, împrăştiat repede de adierea vântului.

Lui Alberto îi venea să-şi muşte mâinile, să sfâşie, să rupă în bucăţi orice ar fi nemerit. Umilirea îi pricinui o mânie meschină, dorinţe josnice, nedemne. Nu se potoli decât spre seară, când, împreună cu oboseala duhului şi a nervilor, îl cuprinse tristeţea vieţii şi a realităţii neîndurătoare.

In penumbra coridorului începuse să se strecoare cei care se duceau să formeze coada înaintea cazanului aburind, de unde se împărţea fiecăruia porţia. Se duse şi el să-şi întindă mizerabilul talger de tinichea, în faţa lingurii mânuite de bucătar.

III

Suişul încet, de cincisprezece zile încheiate, dela Belem la **Paraiso,** cu învârtitul necontenit al elicii, scotea din sărite pe Alberto, târzielnic în a se adapta mediului.

„Justo Chermont", când se strecura prin **parana**-lele înguste, atât de ascunse pe margini, încât s'ar fi zis că vaporul vrea să pătrundă chiar în pădure, când repezea spre cer sulurile-i de fum în plin centru al fluviului. Şi atunci, dacă ochii se îndreptau în faţă, ieşirea apărea tot aşa de misterioasă ca şi intrarea — pretutindeni păduре, de jur împrejur numai pădure, închizând orizontul la prima cotitură a monstruosului lichid. Vinele mici ce îngăduiau trecerea marilor transatlantice şi care în geografia europeană figurau ca râuri însemnate, se destăinuiau pe de-a'ntregul doar privirilor măiestre ale cunoscătorilor — pricepuţi în a desluşi uimitoarea ţesătură fluvială, chiar dacă izvora în Salinas, ce se vărsa în Atlantic, şi se termina, pentru navigaţia braziliană, la graniţele Perului sau ale Boliviei, după patruzeci de zile de călătorie. Privirile profane nu întâlneau puncte de sprijin pe ţărmurile veşnic la fel, în vegetaţia ce se repeta, dacă nu în

speță, în tufișul ce despersonaliza individul, făcând să prețuiască numai totul. Fiecare cotitură semăna cu altă cotitură; fiecare linie, cu linia anterioară; unde nu se găseau colibe sau orașe, mintea șovăia, rămânea uimită, punându-și întrebarea intimă: „Voi mai fi trecut pe aci, ori acum trec pentru prima dată?"

Totuși, piloții labirintului, umili în practicarea meseriei în acel început de lume, cunoșteau cursul uriaș în toate direcțiile și amănuntele lui, și atât în zilele dogoritoare de tropice, cât și în nopțile întunecoase, glasul lor vestea, surd, timonierului, drumul de urmat. Adesea, doar într'un singur ceas, era nevoie să se meargă din malul drept spre cel stâng, în mijlocul apei sau pe lângă țărm, fiindcă brațul avea capricii de șarpe și era schimbăcios ca o femeie. Unde, acum un an, sonda arăta adâncime pentru cea mai mare corabie din lume, azi se întindea o plajă, minunată pentru depunerea ouălor broaștelor țestoase, vara. Pământul mișcător, pământul nefixat, ce se crapă în prăpăstii, pornește și cade cu miile de tone, făcând să hăue pustiul cu sgomotul surd al prăbușirii, ridică în fiecare zi noi piedeci în calea vapoarelor. Nici aceasta însă, nici buștenii cei groși, care, smulși din țărmul unde s'au născut, plutesc pe apă și turtesc sau găuresc provele nebăgătoare de seamă, nu sperie pe „cunoscătorii" Amazoanelor — isteți în prevederea dificultăților și de o memorie uimitoare. Meseria, cu ceva de minune în ea, te si-

leşte la admiraţie, acolo unde ştiinţa nautică e neputincioasă, şi oamenii n'au, spre a se orienta, decât elemente mai nestatornice ca stelele călăuzitoare ale corăbierilor de odinioară.

Când şi când vaporul pătrundea în ape largi; şi atunci, ochii lui Alberto alergau dela Nord la Sud, într'o îmbrăţişare a întinderii luminoase. Se găsea pe o apă sau un lac preistoric. Şi nici nu se zărea totdeauna celălalt ţărm. Iar dacă se ivea, erau doar puncte negre, pe linia orizontului. Apa parcă se suia, formând un podiş, spre a porni să se prăvălească peste un îndepărtat, impunător şi închipuit stăvilar. Pe copacii morţi ce târa, alene, stăteau înfipţi cocori eleganţi, unii adormiţi, cu ciocul lung, pe jumătate ascuns în puful gâtului, alţii cu un picior strâns, iar alţii, cu lungi aripi deschise, încercând un sbor niciodată început — un sbor ca o salutare liturgică adusă soarelui glorios al tropicelor.

Şi alte podoabe înfrumuseţau apa leneşă în mers, apa groasă şi mâloasă: **murure, aninga, muri, insulele de canarana,** desprinse din margini — o nesfârşită colonie de plante acvatice şi rătăcitoare, faţă de care sunt săraci şi trişti toţi nuferii Orientului. Unele aveau frunzele lipite de apă, formând cuib des şi verde; altele îşi înălţau foile spre cer, cu tulpina scânteind în soare, în mii de colori — iar altele pluteau îmbrăţişate, alcătuind crescătorii şi cete de berze melancolice.

Ici şi colo, desişul se rărea, pierzându-şi înăl-

ţimea, răsfirându-se, îngăduind luminii să-l străbată din plin, până ce desvăluia ochilor o câmpie întinsă. Umblau pe acolo, cu botul în pământ, nenumărate turme, printre care îşi croiau, adesea, cărări şerpuitoare, caii iuţi ai păzitorilor.

Dar, după două, trei mile, câmpia era înghiţită de păpuriş, pădurea apărea din nou până în buza fluviului, şi atât de bogată, atât de luxuriantă, încât s'ar fi zis că vrea să recâştige tot ce pierduse în câmp deschis.

Panoramei inedite şi măreţe se suprapunea însă, în mintea lui Alberto, dorinţa de a sosi mai repede, ce-l mâna să uite pentru o vreme starea în care călătorea.

Santarem, cu mănunchiurile-i de case bătrâneşti, umilite de clădirile noi, biserica veche zidită pe costişa unde se înalţa oraşul, îi mai potoliră parcă neastâmpărul, îl mai reînviorară ca o zi de sărbătoare. Pui de negri şi mai în vârstă, negri şi **caboclos**, năvăliră pe vapor, oferind sgomotos spre vânzare fructe şi tâlve de toate mărimile şi formele. Noutatea arătată pe punte, sau oferită de jos, din bărci, prilejuia târguiri aprige, pentrucă năvălitorii cereau douăzeci pentru ceea ce nu preţuia decât zece.

Mai de grabă decât fructele dulci, lui Alberto îi atrăgeau atenţia tâlvele. Le cunoştea din Belem, vestite pentru apa răcoroasă şi plăcută la gust, ce se bea din ele, niciodată însă nu le văzuse lucrate atât de felurit şi cu atâta fantazie. Tăiat pe mijloc, fructul mare şi rotund, une-

ori de câteva kilograme, scos miezul nefolositor, băştinaşii lipeau la loc cele două coji, le supuneau la anume tratament, le vopseau în negru şi obţineau acele minunate obiecte locale. Pe dinafară, mâini răbdătoare creşteau, în alb, pe fond negru, capricioase arabescuri, unele grăind de naivităţi primitive, altele impunându-se prin oarecare intenţie de artă. Unele nici nu fuseseră tăiate: doar li se scosese miezul prin partea de sus, făcându-li-se apoi un mâner elegant, ca la un coşuleţ original.

Pe puntea de-a-treia, Alberto era urmărit, mai mult decât **cearensii**, de vânzători, fiind socotit un domn fălos, cu portofelul doldora de bani.

Nu. Nu vrea. „Şi la ce? La întoarcere, da, ar fi cumpărat una pentru mamă-sa. Dar, când avea el să mai se întoarcă şi să treacă pe acolo?"

In sfârşit, distracţia neprevăzută începea să i se pară lungă şi plictisitoare, furând spaţiul pe vapor şi dând mediului înfăţişare deosebită de a celorlalte zile ale călătoriei. Respiră uşurat numai când „Justo Chermont" îşi reluă mersul, depărtându-se de Santarem şi intrând iar în largul curs al fluviului. In spiritul lui se închegase, tăcut şi instinctiv, solidaritatea mută a călătorilor din vapoare dinaintea sosirii noilor pasageri. In scenariul existent, el îşi avea locul lui, şi cu plecarea veneticilor, ceva blând şi frăţesc se împrăştia împrejur pe nesimţite.

Dar de aci şi până la capăt nu trecu zi în care „Justo Chermont" să nu fi coborît ancora în

faţa unui orăşel sau să nu arunce parâma pe vreun ţărm.

Mai întâi, se îmbarcă, dintr'o **fazenda** [1]) de pe malul drept, boii ce aveau să fie tăiaţi, zilele următoare, pentru hrana pasagerilor. Vitele erau prinse ca în **pampa** şi duse la debarcader, de unde coborau să le înhaţe de coarne, cârligele elevatorului de pe bord. Ridicaţi deodată, se învârteau pe loc şi, svârcolindu-se şi smucindu-se, ajungeau iar pe picioare, pe puntea neagră de-a-treia. Unii, de prea sperioşi în timpul urcării, pierduseră coarnele, şi în loc de învelişul osos, ofereau muşchilor nemiloase două cioturi însângerate — două sărmane coarne inofensive.

De dimineaţă, Alberto se deşteptă în mugetul lor jalnic. Deschizând ochii, înfricoşat, zări chiar acolo, lângă hamacul lui, două chipuri mişcându-se ca într'o vedenie de vis urît. Mânuiau cuţite uriaşe, şi mâzgăliţi de sânge, tăiau ce întâlneau. Unul din ele se opri o clipă, spre a se odihni, şi reîncepu, fluierând încetişor. Pe urmă, sburară prin aer, când într'o parte când în alta, mari bucăţi de carne, ce încă tremurau, încă trăiau... Puntea era cufundată aproape întreagă în întunerec; numai de departe, din spre casa maşinilor, ajungea până la măcelari o slabă dungă de lumină.

Alberto se frecă la ochi, spre a goni vedenia, şi scoase capul din hamac. Nu. Nu visase. Bu-

1) Fermă şi crescătorie.

cătarul şi chelnerul se înţelegeau, liniştit, asupra prânzului vaporului. Boul tăiat era îmbucătăţit pe propria lui piele, şi sângele ce se prelinsese de-a-lungul punţii, mânase pe ceilalţi boi, după ce-l mirosise, să jelească trist şi sgomotos, moartea tovarăşului.

In zori, „Justo Chermont" aruncă din nou ancora.

— Ce e?

— Alenquer.

— Ah! — şi se trânti în hamac, să mai dormiteze până nu se iveau odioasele mături pentru curăţenie.

Veni, apoi, Obidos, unde fluviul se strâmta, atingând adâncimi neajunse până atunci. Pământul, închegat, se ridica în munţi, scoţând în relief panorama netedă — ce nu se înălţa zile întregi de drum, mai mult de cincizeci de metri deasupra apei.

De acolo, din vârf, printre copaci, pândea o fortăreaţă, gata că taie calea provelor ce ar fi năzuit, bătăioase, să pătrundă prin matca verde; acolo jos, moţăia satul vesel, cu prăvălia lui de pe mal şi **curuminsii** [1]) vânzând plăcinte de tamarind în chenar nostim de zahăr.

Alberto se mira de dărnicia cu care oamenii cârmuirii împărţeau rangurile: oricare din acele orăşele, totuşi simpatice în modestia lor, nu se

1) Băiat de prăvălie de coloare.

asemuiau nici măcar cu un târguşor din Europa. Străzile erau pavate cu stuf, şi n'aveai nici o greutate să numeri pe degete, casele acoperite cu frunze de palmier. „Oraş, de ce? greşeală grosolană a colonizatorilor portughezi sau simplă valorizare tributară, săvârşită de politicienii brazilieni? Dacă pumnul acela de bordeie se numea oraş, atunci cum trebuia să se numească Rio de Janeiro?"

Viaţa-i de izolat se umplea de copilării, de monoloage lăuntrice trezite de **via-sacra.** Până atunci nu avea decât o simpatie: pe Filip de Pinheiro, ce-şi adăogase la numele lui pe al satului maranhens, unde se născuse. Făcea parte din ceată şi era vorbăreţ şi foarte îndatoritor — pe buze cu un zâmbet binevoitor şi o minciună nevătămătoare. Suprima ca toţi consătenii lui, mulţi **rr**, mânca silabe fără însemnătate şi apăsa alandala pe altele. Leneş, cum era, distra uneori pe Alberto cu povestirile lui de **curupiras** şi de vânători norocoase.

— Odată, în Acre, stăteam eu însumi cu puşca la ochi să trag...

— Păi ce, tu ai fost în Acre? — întrerupse unul dintre tovarăşi.

— Eu să nu fiu? Atunci s'a întâmplat...

Toţi ar fi putut jura că el niciodată nu ieşise din Pinheiro, dar închipuirea lui Filip obţinea repede iertare.

Oricum, după un ceas, Alberto se plictisea să asculte colindările inevitabile pe tărâmul materiei

şi al superstiţiei. Şi mai erau zece zile! In fiecare dimineaţă scădea bucuros noaptea ce trecuse; în fiecare seară, ziua mai puţin din nesfârşitul şir de mătănii. Oricât de rău ar fi fost în **seringal**, tot trebuia să fie mai bine decât acolo!

După Parintis veni rândul, în escală, Itacoatiarei şi, pe celălalt mal, arătate de braţele matelotilor, gurile fluviului Madeira. De acolo, ieşi, îndreptându-se spre centru, tot în direcţia Manaus, o altă **gaiolă**. Şi fie pentrucă „Justo Chermont" îşi scăzuse viteza, fie pentrucă celălalt vapor şi-o iuţise pe a lui, în scurt amândouă se găsiră unul lângă altul, într'o luare la întrecere distractivă, în nesfârşitele călătorii.

— E „Vitoria"! E „Vitoria"! — se auziră exclamaţii, într'o sgomotoasă mulţumire pricinuită de lupta ce avea să înceapă, când adversarul se apropie.

Telegraful de pe „Justo Chermont" răsună în casa maşinilor, şi pe dată la pupă crescu bolboroseala apei învârtejite.

Dela unul la celălalt vapor se făceau semne nervoase, fiecare prorocind izbânda celui pe care se afla şi încercând să bagatelizeze puterea rivalului. Clasa 'ntâia, mai măsurată, asista cu un zâmbet la cursa mecanică, dar cu toţi molipsiţi de atmosfera de luptă, cu atât mai mult cu cât comandantul Patativa afirma că avea să dea o lecţie îndrăsneţului, căzut a doua oară în păcatul de a fi provocator...

Totuşi, „Vitoria", cutezător în micimea lui, se ţinu bine pe aceeaşi linie aproape un ceas. In sfârşit cedă, întâi zece metri, douăzeci pe urmă, până ce, recunoscându-şi neputinţa de a mai ţine piept, şuieră către adversar un ironic „călătorie bună". Pentru prima dată în lunga-i carieră, comandantul Patativa nu duse mâna la sfoara ţignalului, pentru a răspunde salutului obişnuit.

In apa mâloasă a Amazoanelor începeau să se ivească insule de apă neagră, mari pete ce se înmulţeau din clipă în clipă, crescând, lăţindu-se, parcă ar fi fost de ulei. Cursul era, acum, un macat uriaş în două colori mişcătoare — una ştergându-se, şi cealaltă intensificându-se biruitoare.

Alberto stătu să privească fenomenul pricinuit de **Rio Negro** la vărsarea în Amazoane, repetiţie în miniatură a celui prilejuit de Amazoane, la vărsarea în Atlantic. Dar Filip veni să-i întrerupă admiraţia:

— 'Mneata cobori în Manaus?

— Nu ştiu. Poate că da. De ce?

— Fiindcă aş vrea să merg şi eu să văd oraşul.

— Bine. Vom merge împreună.

La gândul oraşului apropiat, tot vaporul se înfioră, după obositoarea călătorie. Alberto, tot auzind mereu vorbindu-se de noua capitală, dorea, de asemenea, s'o vadă, mai uitând astfel de tot ce-l înconjura.

La zece din noapte, însă, după ce „Justo Chermont" aruncase ancora, Balbino coborî într'a treia şi, temându-se să nu-i mai fugă vreunul, chemă grupul, spre a-i porunci, aspru şi autoritar, că nu îngăduia nimănui să debarce.

— Nimănui! — Şi ochii lui zăriră, într'o străfulgerare tăioasă de bici, din ultimul plan unde se iveau, după capetele simbriaşilor, până în primul unde se găseau Alberto şi Filip, priviri supuse de **cearensi.**

Apoi, cu pas sigur şi chip încruntat, se întoarse şi începu să urce scara. Înainte, însă, ca picioarele să-i fi dispărut, Alberto, indignat de interdicţie, strigă cu glas tare, spre a fi auzit, pentru ca şi el să fie biciuit:

— Eu voi debarca!

Şi privi spre scară, aşteptând ca celălalt să scoboare pentru a cere explicaţii. Dar nu, pantofii ce urcau se opriră, nehotărîţi, numai o clipă, şi îndată dispărură pe ultima treaptă.

Alberto se întoarse, atunci, spre ceata ce-l privea uluită, şi repetă, dispreţuitor:

— Da, eu voi debarca!

Şi se îndepărtă spre partea uşii, strângând ţigara între degete, fărâmiţând-o.

In urma lui, grupul se împrăştia şi se schimbau acum comentarii, ajungând până la frânturi de dialoguri: „E viteaz, boierul..." „Viteaz? Mă prind că nu debarcă..."

Sta gata să ceară socoteală cui punea la îndoială nestrămutata lui hotărîre, dar se opri în-

tr'o pornire de mândrie şi dispreţ. Tot atât cât cel ce îngrădea libertatea, îl indigna şi capul plecat al celor ce se supuneau tăcuţi şi nerăzvrătiţi împotriva poruncii nedrepte. „Se va duce, se va duce, să-l fi costat orice l-ar fi costat."

Manaus era un luminiş radios în noaptea Amazoanelor. Cearcănu-i luminos se zărea de foarte departe, pălind stelele ce licăreau sus. Şi portul, de asemenea, strălucea de lumini, înţesat de **gaiole,** ale căror umbre se răsfrângeau în apele negre şi adânci. Din când în când — alene — trecea pe aproape câte o luntre ducând pasageri la vreunul din vapoarele ancorate. Se auzeau voci ce se pierdeau în noapte, se deslueau chipuri întorcându-se dela plăceri sau pornite în cucerirea lor — ştergându-se ici şi colo în dârile luminoase ce brăzdau debarcaderul. Totul era voluptos şi învăluit într'un cald mister: pământul necunoscut, oraşul de vizitat, cocota jinduită, o îngheţată în aer liber — tinereţea dornică de ceea ce există şi ceea ce închipuia spre chinul şi vrăjirea ei.

Alberto îşi deşertă portofelul şi, apoi, buzunarele, spre a-şi număra bancnotele şi monetele „N'ajungea pentru noaptea... Se va duce mâine, doar să vadă oraşul..."

Portul era un miraj oriental, unde tremurau lumi fantastice de lumină şi umbră. Cârligele pontoanelor, răsfrângându-se în apă, se preschimbau în inele de prinţesă, iar contururile corăbiilor, în arătări de palate din Bagdad. De

pe unul din vapoarele ancorate sosea sunetul înnăbuşit al unei armonici — stăruitor şi monoton ca o cantilenă a propriei neurastenii.

Nu intrase nimeni; dar în noaptea aceea era mai puţin spaţiu într'a treia de pe „Justo Chermont", ca şi cum lumina ce scălda portul ar fi ocupat şi ea loc.

Alberto se culcă, simţindu-se, vremelnic, atunci mai mult ca niciodată, în păienjenişul hamacurilor, unde toţi stăteau de vorbă, omorîndu-şi vremea, ca şi cum, întradevăr, noaptea aceea n'avea să fie trecută la numărătoare în viaţă.

De dimineaţă, odată cu cei ce vindeau fructe, **goiabada**[1]) şi băuturi, se prezentau şi luntrile oferind transportul pe uscat. Era necesar acel mijloc de legătură, folosit de pasagerii de-a'ntâia, pentrucă vaporul nu acosta la niciunul din cheiurile plutitoare. Alberto se plecă peste parapet, spre a întreba de preţul transportului. In spate stăteau toţi **cearensii,** urmărindu-i gesturile şi cuvintele, curioşi să afle dacă avea să-şi ducă hotărîrea până la capăt.

— Patru?

— Patru mii de **réis** — repeta, de jos, vâslaşul ars de soare.

„Patru pentru dus şi patru pentru întors... opt. Îi ajungea!"

---

1) Prăjitură făcută din fructul *goiabavului,* arbore brazilian.

Făcu semn luntraşului să se apropie, îşi îndreptă marginea pălăriei şi începu să coboare, gata să răspundă la orice piedecă ar fi încercat să-i pună Balbino. Dar nu. Puse piciorul în luntre, se aşeză, fără să se ivească nicio greutate primprejur.

Pe urmă, barca se îndepărtă, cotind printre provele şi pupele celorlalte **gaiole** ancorate, până ce apărură cheiurile plutitoare — mari cutii de fier şi aer comprimat, prin care oraşul se apără de nivelul nestatornic al apelor şi unde încărcarea şi descărcarea se făceau prin locomoţie aeriană.

Alberto debarcă şi, coborînd povârnişul lin, se pomeni deodată, în piaţa mare, cu mâinile în buzunar şi ochii pe sus. Oraşul părea vesel, larg deschis în soare, fără moşteniri înnegrite, care să grăiască de vremuri de demult, fără străzi, mărturii ale timpurilor trecute. Curate şi împodobite de copaci pretutindeni, s'ar fi zis că era mândru de vârsta-i fragedă, ce-l scăpa de crăpături şi răni, afară de pavajul străzilor, unde automobilele în mers se clătinau ca vapoarele în largul mării. In fund, după şirul de copaci, se înalţa grupul de case mai răsărite — vitrină de firme ale marelui comerţ. Una, mai ales, îl atrăgea: „Bursa Universală", la stânga, numele unei prăvălii luxoase, unde chelnerii se încrucişau ducând căni cu „whisky" şi coniac pentru gustarea dela unsprezece. Dar teama ca nu cumva să-i trebuiască banii ce-i rămâneau pentru alte nevoi urgente, îl îndemnă să se depăr-

teze de acolo, străbătând piaţa şi înghiţind, cum se zice, în sec.

După „Bursa Universală" venea, însă, un pavilion cu mesele întinse afară, şi mai încolo alt „bar" şi altul, şi altul — caracteristica oraşului brazilian, ce bea vârtos şi unde afacerile se mai încheiau, ca acum cincizeci de ani, dinaintea unui păhăruţ.

Alberto o luă, în sfârşit, de-a-lungul străzii comerciale, plină la tot pasul, ca şi 15 Noemvrie şi „bulevardul" Republicii, din Pará, de mari „case exportatoare" — casele ce aprovizionau **seringalele** din susul Amazoanelor. In fundul tixit şi umbros al câtorva, se zăreau suluri de cauciuc, baloturi negre tăiate pe mijloc şi vârîte în lăzi, aşteptând să străbată Atlanticul. La stăpâni şi subalterni recunoştea multe chipuri din patrie, pentrucă în mânuirea bogăţiei numai Turcii şi Evreii făceau concurenţă Portughezilor. I se păruse nevrednică de trăit viaţa aceea, când sosise în Pará, cu capul plin de fumuri după cursurile dela Universitate — după cariera de avocat, întreruptă de aţâţarea pasiunilor ideologice. Dar acum, dinaintea perspectivei din **seringal**, se uita cu jind şi plouat la cei care, în cămaşă şi cu mânecile suflecate, mâzgăleau prin birouri sau urmăreau, cu creionul în mână, cântărirea cauciucului. La şase, cel mult şapte, pentrucă în comerţ nu se mai lucra noaptea, ca pe vremea unchiului, ar fi fost liber, n'ar fi avut

decât să se ia bine cu patronul şi se putea duce oriunde ar fi poftit!

Gândul, abia înfiripat, puse repede stăpânire pe el, dându-i un curaj neaşteptat şi o presimţire de izbândă. Într'o clipă, îşi închipui cu ce voluptate ar fi disprefuit ocrotirea unchiului şi s'ar fi despărţit de Balbino; unuia vestindu-i cele întâmplate, ca să simtă bine palma; pe celălalt părăsindu-l ca pe un câine râios, fiindcă nu merita mai mult.

Cu nervii biciuiţi de presupunere, începu să cerceteze firmele şi întreprinderile, în nădejdea că sensibilitatea i-ar fi arătat, prin vreo sugestie din afară, pe care trebuia s'o prefere.

Aproape de capătul uliţei, o placă galbenă îi reînnoi încrederea, îi dădu, chiar, siguranţa.

J. B. Aragão
Comisioane şi consignaţii

Auzise vorbindu-se de firma aceasta. Comandorul Aragão era vestit în toată Amazonia, pentru uriaşa-i avere, întinderea afacerilor şi ciudata biografie. Fusese dintre aceia care sosiseră în opinci, necioplit, analfabet, cu bucile tinereşti ameninţate necontenit de picioarele mai marilor, în vremea, nu prea îndepărtată, când negustoria portugheză, înăuntru şi în afara metropolei, era caracterizată printr'o viaţă autoritară, şi bătând aceeaşi cale. Împreunând umilinţa cu

dibăcia, din ucenic ajunsese casier; şi, mai târziu, patronul, trebuind să se ducă să-şi îngrijească ficatul în Portugalia, înţelesese că cel mai bun mijloc de a nu fi furat de funcţionari, în timpul lipsei, era să şi-l facă asociat. Aragão duse negustoria la mare prosperitate, şi n'o părăsi decât la vreo câţiva ani, spre a se consacra alteia şi mai mănoase. Negustoriei de mărunţişuri îi urmă un birou de comision şi consignaţii — uşă deschisă pentru toate marile averi, în vremea când nu era o simplă metaforă să se numească aur negru cauciucul.

Aragão avea anume credit, şi ce mai lipsea veni pe urmă. Pe scurt, casa lui întreţinea cea mai numeroasă flotilă pe afluenţii Amazoanelor şi avea cel mai mare tonaj pe vapoarele ce plecau spre Europa sau spre America de Nord.

Şi acum, fie în Manaus, fie în Pará, unde, de asemenea, îi ajunsese faima, ucenicii se încurajau, totdeauna când se plângeau de traiul rău, cu pilda vorbitoare a comandorului Aragão.

Tot acest trecut de luptă şi suferinţă mâna pe Alberto să creadă că bogatul biruitor avea să înţeleagă amarul cazului pe care stătea să i-l înfăţişeze şi va hotărî în favoarea lui. Pentru un om bogat ca el n'avea nicio importanţă, de sigur, o leafă mai mult sau mai puţin. Şi cum era comandor, trebuia să fie şi monarhic...

Ori din ce parte privea încercarea, o găsea apărată de o lungă serie de împrejurări prielnice. „Trebuia să se înduioşeze."

Intră.

— Biroul e la primul etaj — i se spuse.

Păşi pe scară şi se sui, cu inima bătându-i şi cu nervii încordaţi ai celui ce se pregăteşte pentru o faptă eroică.

Sus, la „guichet", capul ce se ivi îl întâmpină cu o îndoială:

— Nu ştiu dacă domnul comandor vă va putea primi.

— Numai două minute; e ceva urgent.

Se auziră paşi înăuntru, şi la câteva clipe după aceea, „guichet"-ul se deschise iar:

— Ce doriţi?

Chipul ce întreba acum era grav, scorţos.

— Excelenţa voastră sunteţi domnul comandor? — întrebă Alberto, bănuitor înaintea chipului ce parcă era imaginea pe care şi-o făurise despre bogatul negustor.

— Nu. Domnul comandor e ocupat şi m'a trimes să văd ce doreşte domnul.

Alberto şovăi:

— E ceva personal... de vorbit numai cu domnia sa. E urgent; doar două minute.

— Să mai încercăm. Dar domnul comandor are azi mult de lucru...

„Guichet"-ul rămase iar liber, dar acum deschis, slujind de ramă maşinii de scris, ce se vedea înăuntru.

Se auziră din nou paşi, şi la capătul sălii se deschise o uşă, lăsând să se întrezărească nasul gravului mijlocitor:

— Poftiți. Dar trebue să stați puțin, pentrucă azi, domnul comandor nu poate pierde timpul...

— Doar două minute — repetă Alberto, intrând în birou.

Se strecură printre mese și birouri, în țăcănitul dactilografelor, până ce însoțitorul zise:

— Aci.

Alberto întinse brațul și bătu ușor la ușă, rostind un smerit „e voie?".

— Intră.

Se găsea dinaintea unei mese negre, înțesate de hârtii și la care ședea omul gras la față, cu mustața albă și o chelie cât o lună. Trebuia să fie scund și burtos, după câte vestea trunchiul, peste a cărui cămașă se încrucișau bretele colorate. Alături, lucea casa de bani și, pe o tăviță, telefonul cu lista sucursalelor, atârnată de un cârlig. Pe pereți, înrămate, fotografiile vapoarelor casei:

— Domnul comandor...? — bâlbâi Alberto.

— Eu sunt. Ce doriți? — întrebă fără să ridice ochii, fără să ofere scaunul de lângă masă și fără să se întrerupă din cercetarea hârtiilor.

Dinaintea primirii reci, tot discursul pe care Alberto îl ticluise îi sbură, încurcându-i-se acum, în minte, fără nicio legătură, cuvintele de efect prin care gândea să facă din negustor, mânuitorul lui. Și, în zăpăceala clipei, dădu drumul

celui mai bun argument al său, pe care-l socotea fără replică şi hotărîtor pentru mintea comandorului.

— Eu sunt un exilat politic... Sunt un monarhic şi am luat parte la ultima revoltă din Monsanto, despre care, de sigur, Excelenţa Voastră, trebue că a auzit vorbindu-se.

Cum Aragão nu se arăta impresionat nici dispus să-şi lase hârtiile, întări:

— După cum am spus Excelenţei Voastre, sunt monarhic... A trebuit să fug din Monsanto în Spania, şi de acolo să viu aci...

Comandorul, presimţind sâcâiala, se hotărî să curme, în sfârşit, tăcerea:

— Ei, şi ce doriţi?

— Mă găsesc fără mijloace... Şi cum ştiu că Excelenţa Voastră sunteţi o inimă generoasă şi aveţi o mare casă de comerţ, am venit să vă cer un post... Mă mulţumesc cu orice — adăogă, grăbit, zărind gestul de plictiseală pe care-l schiţa Aragão. Nu vreau cine ştie ce leafă, numai cât să trăiesc...

— Nu se poate. E imposibil! — exclamă, rău dispus, negustorul. — In fiecare zi mi se adresează asemenea cereri. Chiar dacă aş fi stăpân pe întreg comerţul din Manaus şi tot n'aş putea mulţumi pe toată lumea recomandată.

— Am oarecare îndemânare; am făcut pa-

tru ani de Drept şi mi-aş fi terminat cariera dacă n'aş fi fost monarhic...

— Păi tocmai ăsta-i răul! Dumneavoastră, domnişorii, în loc să fiţi cu judecată, umblaţi veşnic cu pistolul în brâu să faceţi revoluţii, că-i mai mare ruşinea!

— Dar, dumneavoastră, domnule comandor, ştiţi ce a fost republica...

— Na, na, na! Totuna mi-e şi una şi alta. Al mai bun lucru ar fi să-şi vadă fiecare de treaba lui, că toţi suntem Portughezi!

Şi schimbând tonul:

— Nu. Nu se poate. N'am nevoie de funcţionari. Cu actuala criză a cauciucului, mai de grabă ar trebui să concediez câţiva de prisos.

— Foarte bine, domnule comandor. Iertaţi-mă că v'am deranjat — zise Alberto, cu demnitate.

— Stai un moment.

Duse braţul rotund şi dolofan, cu mâneca suflecată, la haina atârnată de speteaza jeţului; scoase portmoneul, şi din el, un bilet de bancă de cinci mii de **réis.**

— Poftim, ia aceasta.

Alberto se înroşi ca focul, şi podeaua pe care călca se preschimbă într'o barcă naufragiată.

— Eu n'am venit să-ţi cer pomană, domnule comandor; am venit să-ţi cer de lucru.

Şi ieşi supărat.

Aragão, mirat, îşi strânse portmoneul şi se pregăti să-şi reia treaba. „Na, să mai vrei să

faci bine! Aşa-mi trebue! Şi credeam că sunt om cu judecată."

Din nou, în stradă, cu nervii sbârnâindu-i, Alberto rătăci până ce altă imagine veni să se suprapună pe a lui Aragão. Cum avea să se poarte Balbino, după ce nu se supusese, după exemplul de răzvrătire pe care-l dăduse **seringherilor**, călcând porunca de a nu coborî?

Gândul pedepsei, acum, când nu mai avea alte mijloace, acum când comandorul îi demonstrase că Manaus, pentru cei ce n'aveau pâine, era tot aşa de sterp ca şi Belem, îi spulberă toată veselia trecerii prin oraşul necunoscut.

Renunţă să mai vadă de aproape teatrul Amazoanelor, renumit în toată Brazilia, şi al cărui profil, întrezărit de pe bord, deştepta nu ştiu ce perspectivă a Constantinopolului, întâlnită în paginile unei reviste.

Domol, încercând să-şi înnăbuşe sbuciumul lăuntric, spre a lua seama la drum, se îndreptă spre port.

Treceau tramvaie, automobile şi trăsuri, în conducătorii lor cunoscând şi glasuri portugheze. „Toţi îşi rânduiseră viaţa, afară de el! Şi cine ştie? Câţi alţii vor fi care n'au nicio trăsură..."

La chei aşteptau bărcile sărăcăcioase, cu puţină apă pe fund şi scăldate în soare.

Se sui într'una din ele, cu gândurile vraişte, gata să se supună oricăror împrejurări, lăsându-se târît de şuvoi, ca un buştean. Când luntrea se apropie de „Justo Chermont", dădu cu

ochii de Balbino, care, de sus, îl privea rece şi stăruitor.

Îşi închipui, atunci, lunga serie de episoade, în care el ar fi fost victimă, şi celălalt autor.

Dar nu. Intră pe bord, tot aşa de uşor cum ieşise. **Cearensii** plecaţi peste balustradă îşi petreceau vremea pescuind cu un ac, transformat în undiţă, legat de o sfoară, peştişori negricioşi, ce forfoteau în cete, în jurul vaporului. O firimitură îi atrăgea, şi când unul din ei, mai lacom, se lăsa prins, era primit sgomotos de turma întemniţaţilor.

Filip se desprinse şi se duse să culeagă impresii:

— Ei, cum e oraşul?

— Frumuşel.

Nemulţumit cu laconismul, vorbăreţul stărui:

— Şi din partea femeilor?

— Sunt destul de frumoase unele din ele.

Şi se depărtă, tăindu-i vorba, aproape dornic ca Balbino să-i iasă în cale, spre a încheia socoteala şi a şti la ce să se aştepte.

IV

Inferioritatea lui de braţ, de simplu afluent al uriaşului, nu lua Madeirei măreţia şi impozanţa. „Justo Chermont" naviga de patru zile şi se mai anunţau încă patru sau cinci până ce vâna gigantică să nu mai îngădue trecerea vaporului. Pe lângă el, luându-i înainte, în cursă directă, treceau, uimind pe Alberto, nави de ocean, venite din Statele-Unite spre Itacoatiara, şi de aci la Porto-Velho, liniştite ca şi cum ar fi plutit pe ape unde sonda nu da de fund. Şi ţărmurile se înălţau atât de departe, încât chiţăiturile maimuţelor, răsunând pe bord, parcă veneau de pe lumea cealaltă.

Marile fluvii ale Portugaliei, Tahul, Douro-ul, asemuite instinctiv de Alberto, îl făceau să surâdă. Orice **igarapé** ce se vărsa în Madeira şi al cărui nume nimeni nu ştia să i-l spună era mai întins şi mai bogat în apă decât Vouga, Câvado, Ave sau Guadiana, învăţate ca cine ştie ce fluvii, în clasele primare, şi acum amintite cu dor, pentru undele lor de un albastru ca viorеaua şi pentru malurile cu colţuri, străjuite melancolic de ulmi.

Acolo, totul îşi pierdea proporţiile firеşti. Ochii

ce s'ar fi aruncat pentru prima oară, peste panorama vastă, s'ar fi tras repede îndărăt, sub senzaţia apăsătoare a absolutului ce s'ar fi zis că prezidase la plămădirea acelei lumi.

Pământul mergea tot crescând, şi pădurea, încheindu-se din ce în ce mai mult. Nu se mai zăreau de acum, ca în împrejurimile Marajóului, trunchiurile copacilor amestecate în noroiul hrănit şi adus de flux şi nici poieni întinse de păşunat... Pământul neted, ce s'ar fi întâlnit, fusese curăţit, prin foc şi fier, de braţul omenesc, în prima-i atingere cu pădurea atotputernică.

Ţărmurile aveau acum, în mijlocul verii, o înălţime uriaşă, alcătuite din mâl crăpat, cu rădăcini desvelite şi căzând în bucăţi. Apele rodeau totul, sfredelind ici, netezind dincolo, într'o muncă tăcută şi statornică. Câteva case din Manicoré, care, de sigur, îşi săpaseră temeliile, odinioară, la mulţi metri de mal, stăteau agăţate deasupra abisului, iar din altele prăbuşite în prăpastie nu mai rămăseseră decât vreo câteva dărâmături.

Şi, pe deasupra, drama se repeta veşnic: se surpau maluri întregi, târînd în prăvălire fâşii de pădure, crânguri ce pluteau apoi, sfârticate de puhoi, care va fi sugerat Lusitanului Melo Palheta cel de al doilea nume al fluviului.

Dar acest Madeira[1]) cu rădăcinile desvelite,

---

1) *Madeira* în portugheză înseamnă lemn.

înainte de a fi botezat drumul călăuzitor, asasinase pe viteazul portughez ce îndrăsnise s'o ia pe fluviu în sus, spre a catehiza şi stârpi pe băştinaşi ce-şi aveau acolo patria liberă. Flotila de lotci pornise din Pará, în zorile veacului al XVII-lea, şi navigând, navigând, când cu pânzele strânse, când vâslind din răsputeri, pătrunsese, după multe săptămâni de uimire, de opintiri şi teamă de capcane, în gurile Madeirei, lungi de kilometri. Flotila era comandată cu toată străşnicia de João de Barros Guerra, căpitan general din Pará, unde metropola îndepărtată îşi întărea puterea dornică de a câştiga stăpânirea peste vastul teritoriu care mai mult se ghicea decât se cunoştea.

In cronici nu s'a păstrat niciun rând despre uimirea trezită în sufletele lusiaţilor cutezători, pofticioşi şi aspri, de lumea aceea embrionară, care şi azi, după câteva veacuri, spăimântă şi îngrozeşte. S'a aflat însă, că, navigând Guerra pe lângă malurile fluviului — cu un ochi la cârmă şi altul pe pământ, nu care cumva să ţâşnească din hăţişul mărginaş săgeata sigură şi înveninată a Indianului — s'a desprins un copac uriaş şi a sfărâmat barca, omorînd pe cutezător. Pădurea virgină parcă ar fi vrut să pedepsească astfel pe cel ce îndrăsnea să-i violeze taina.

Fluviul, din nou închis lăcomiei lusitane, numai în 1723 găseşte iar un drumeţ temerar. Este Francisco de Melo Palheta. Depăşind gurile

fluviului, el zăreşte în fiecare copac ce coboară, negru şi fără frunze, cu rădăcinile jumătate ascunse în apă şi jumătate afară, un vrăjmaş, — apărătorul mut şi rătăcitor al nepătrunselor meleaguri. Din clipă în clipă sta gata să piardă cârma lotcii. Şi copacii sunt puzderie: veneau unul după altul, după unul mic altul mai mare, ca şi cum mersul lor încet s'ar fi supus unei voinţe nevăzute. Văzând asemenea legiune de pădure, Melo Palheta, cunoscând primejdia pe care o ascundeau buştenii, sub aparenta lor inofensivitate, exclamă într'o zi:

— Fluviul Cayary? Nu. Fluviul Morţii... Fluviul Madeira (Lemnului)...

Prudent în cutezanţă, Lusitanul urcă mereu cursul ce părea nesfârşit — lună după lună, opintire după opintire. La fiecare cotitură ce închidea zarea, se năştea şi stăruia, deodată, altă întrebare. Totul era pădure şi orice era de admis dincolo de ceea ce nu se vedea. Străinul, sosind cu ambiţia lui, din alt scenariu, păşea într'o lume necunoscută, încredinţându-i viaţa. Nici nu ştia măcar dacă va mai putea să se întoarcă. Invinsă îndoitura malului, alt braţ se zărea sau se zărise. Veşnic pădurea deasă ca peria, pădurea şi apa în proporţii de îngrozit pe cine nu concepea că şi 'n oceane puteau creşte păduri mitologice. Doar o lumină puternică, crudă, cotropitoare, se cernea peste asfinţiturile însângerate, ce s'ar fi zis vestirea noii zămisliri a pământului, strălucea peste tot ce se deslueşea,

învăluind în proiecţii albe întinsele şi murdarele pânze de apă. Din stufişul marginilor se înălţau, trezite de năvălitor, croncăniturі sgomotoase, aripi de toate colorile, ce pe dată porneau într'o fâlfâire orbitoare. Animale întunecoase, cenuşii, de coloarea mierii, tapiri, **capivaras**, cerbi şi **pacas**[1]) ce veneau să se opăteze pe costişă, sugând din pământ sarea negăsită în fructe, rămâneau, cu botul în aer, la vederea trecerii lotcilor, nebănuind încă primejdia ce le ameninţa.

Uneori, în suişul lent şi anevoios, se strecura printre crocodilii — aşa de vânjoşi unii, încât Palheta îi lua drept buşteni ce-i urmăreau drumul de nomad.

Noaptea, lusiaţii acostau, aprinzând focuri pe mal, aşezând pe unul de strajă, pentrucă pădurea mugea, şi niciunul din ei nu era convins că fiarele de acolo nu semănau cu cele din Africa.

Nenumăratele singurătăţi păreau lipsite de prezenţa omenească, dacă n'ar fi existat siguranţa că alţi Portughezi plătiseră cu viaţa o mică nebăgare de seamă, dela piciorul alunecat în clisa târîtă în Atlantic, sub ocrotirea Sfintei Maria din Belem, până la ultimele ascunzişuri descoperite, şi că ei călcaseră ţărâmuri virgine, în căutare de bogăţii lesne de câştigat, pe care malurile suite de ei nu le arătau. Simţeau că

---

1) *Capivaras* şi *pacas*, animale caracteristice ţinutului, fără corespondent în graiurile europene.

în dosul perdelei albăstrii, ochi nevăzuți îi păndeau atent, ferindu-și de puști inimile ce băteau pe pământuri până atunci libere.

Din vreme în vreme, alte vine se vărsau în cea mare, care le înghițea în tăcere. Dinaintea celor două drumuri pe neașteptate deschise în fața provelor nesigure, lusiații șovăiau, nu cumva să se fi întâmplat s'o apuce pe aceea ce nu ar fi fost continuarea logică a drumului început. Dar după cercetare meșteră și după ce cercetau noile guri, urmăreau calea hrăpăreață, lăsând pe cea înghițită pentru altă călătorie.

Evocată de acolo, Portugalia era o himeră, poate nici nu exista. Mică și îndepărtată, cei ce o purtau în amintire nu erau siguri dacă trăiau în realitate sau dacă se visau împreună cu povestirea celor ce se întorseseră din descoperiri. Dinaintea contrastelor ce se măreau din zi în zi, însăși personalitatea ei era pusă la îndoială, și tot trecutul se aburea ca o iluzie. Poate, ei erau o halucinație supraviețuitoare a cuiva care murise idealizând fabule biblice, lumi preistorice, și când nici nu s'ar fi gândit, se spulberaseră fără urmă, ca năluci de vis urît. Doar primejdia, mai de temut ca în oricare altă parte, fiindcă se folosea de măști necunoscute, le dădea ființă și sensul vieții dinaintea propriilor lor ochi.

După anume vreme de mers, albia fluviului se înălța ca un stăvilar, pădurea făcuse încrețituri, și apa mută trecea vâjâind, zi și noapte, cu o putere veșnic înnoită. Apa se prăvălea dela

mulți metri de înălțime; dar după ce se cercetară împrejurimile, se văzu că fluviul continua, potolit și larg, dincolo de treapta bolborositoare. Piedeca neprevăzută nu sperie pe expediționari. Știau din Pará că Amazonia nu erau doar mari brațe cu suprafața netedă, ce coborau lin, într'un povârniș aproape nesimțit, din San José da Barra până în Ocean. Portughezi mai cutezători, ce trecuseră dincolo de cetățuia pe care regele poruncise să se ridice lângă Rio Negro, ori pătrunseseră pe afluenții ce le ieșiseră în cale, aduseseră vestea că pământul, pe măsură ce sporea în înălțime, alcătuia trepte pentru uriașele pânze de apă. Tot ceea ce părea liniștit în locul monstrului se preschimba în clocotire în capătul lui și în al tuturor acelora ce se duceau să-l întâlnească, îngroșându-l peste fire.

Melo Palheta porunci să se târască lotcile pe coasta învălurită, și de cealaltă parte a cataractei își reîncepură iar călătoria de explorare. Dar căderii aceleia de ape îi urmară multe altele; pădurea virgină își pierdea tăcerea și bubuia acum necontenit. Până să ajungă la pumnul de colibe hispanice, numit **Exaltacion de los Cayubavas**, aventurierii trebuiră să birue toate cele optsprezece cascade; și, dacă fuseseră mulți la plecare, frigurile și osteneala făcuseră să ajungă puțini teferi și sănătoși la capătul soartei feluri**te.**

Nu rămaseră însă doar drumurile croite de lusiați, de-a-lungul Madeirei. In 1741, alți doi

se aventurară în sens invers decât cel luat de Palheta. Coborîtă pe Guaporé, dând pildă unui al treilea, José Barbosa de Sá, care, în 1743, întreprindea acelaşi drum, aruncând, smerit, în cenuşa istoriei, povara vieţii lui. Şase ani după aceea, D. João V poruncea ca João de Sousa Azevedo, **sargento-mor,** împreună cu João Gonçalves de Azevedo să urce, în explorare, până în **Mato Grosso,** pe fluviul unde Barros Guerra îşi pierduse viaţa, şi Melo Palheta îşi secătuise puterea de uimire. Toată Amazonia şi încă altă bună parte din lume erau străbătute, atunci, de amestecul omenesc de eroi, de ambiţioşi şi de tâlhari. Păsări de glorie şi de pradă, neîmblânzite şi neobosite, îşi luau sborul sus, ţintind departe. In capitală, printre culcuşuri molatice şi desfătări alese, cu greu se puteau judeca, din rânduri scrise în grabă, după informaţii vagi, jertfele celor pomeniţi. Dar pofta de bogăţii şi de fudulii la întoarcere şi, pe deasupra, neastâmpărul atavic după aventuri, împingeau spre fapte fără asemănare, pe cei asupra cărora cădea voinţa regală.

Cutezanţa portugheză colindase prin toate hăţişurile acelea de nepătruns, şi pădurea, gata să şteargă orice stigmat, cu greu ascundea, după atâtea veacuri, urmele siluitorilor.

Alberto mai vedea încă, în Santo Antonio de Barba, la multe luni de Portugalia, resturi din piatra adusă din Lisabona, pentru mânăstirea ce niciodată nu trecuse de aspiraţia de a fi

construită. Şi colo sus, în Guaporé, cetăţuia derăpănată Principe da Beira, ruini ale unei suveranităţi nefolositoare, fier vechi, bronz înverzit, grăiau de cele 203 zile de călătorie prin hăţiş, câte făcuseră zidarii fortăreţei, din Pará până la locul unde regele Portugaliei vrea să-şi arate tunuri cu coroana lui. Şi această artilerie, fărâmiţată acum, mâncată de rugină, fusese dusă printre cataracte, într'o primă titanică şi mută bătălie cu elementele ce se împotriveau voinţei lusiatului.

Sburat-au însă veacurile, şi explorării cutezătoare îi urmă munca organizată, opintirea de acum nu pentru a descoperi, dar pentru a corecta pădurea triumfătoare şi nemiloasă. Portughezii se retrăseseră din sălbaticele singurătăţi, şi scoborîtorii lor, nu mai puţin ambiţioşi, însă fără avântul temerităţii, se instalaseră în oraşe. Acum erau negustori, şi din pădure nu cunoşteau decât rodul muncii celor ce acolo îşi jertfeau viaţa.

Pe bordul lui „Justo Chermont" numai Alberto însemna existenţa naţiei. Aruncând puntea când ici, când dincoace, după cum cereau descărcarea mărfurilor şi pasagerii, sau la chemarea prin trei împuşcături, din orice **seringal,** netrecut în itinerar, vaporul, din ce în ce mai uşor, şuieră într'o zi pentru Humaythá, unde se găsea alt Portughez care întemeiase târgul. Dar şi el făcea negustorie, printre Turci şi Evrei, cu un braţ mai puţin, cu barba albă şi o panglică de comandor.

Aflând, cu multe zile înainte, că **Paraiso** nu mai era departe, doar să se dea după cotitura ce se zărea, **cearensii** cu bulendrele şi sculele adunate, nu-şi mai găseau loc de nerăbdare.

Alberto, înfrăţit prin acelaşi neastâmpăr şi cu oarecare relaţii, mulţumită pălăvrăgelii lui Filip, fraterniza cu mulţi dintre ei, acum când stătea gata să scape din ţarcul plutitor.

Humaythá era, ca şi Borba şi Manicoré, un sat modest, botezat aşa în cinstea biruinţei Braziliei asupra Portugaliei. Stufuł căptuşea străzile, casele acoperite cu ţiglă se întreţeseau cu cele acoperite cu stuf; îşi avea bisericuţa lui şi, ca o mândrie, palatul consiliului, unde tot mai libera hrisoave Portughezul întemeietor.

După ce se descărcară lăzile şi butoaiele şi debarcă un pasager de-a'ntâia, „Justo Chermont" porni, îngăduind lui Alberto să zărească iar pata grupului de case şi de bărăci şi silueta umilă a bisericii, lucind sus. „Cum avea să fie? Ce avea să se întâmple?"

Curiozitatea şi emoţia îl cuprindeau din nou la gândul **seringalului** apropiat — singurul colţişor ce i se oferea ca refugiu al vieţii.

Vaporul porni din Humaythá spre malul drept, ocolind capul unde altădată se întindea pământ neted şi acoperit acum de crâng des. Dintre vegetaţia încâlcită, doar un copac îşi arăta în soare coroana mare şi rotundă; s'ar fi zis, pe buza fluviului, o santinelă a pădurii ce nu renunţa niciodată la spaţiul ce i se fura.

— **Paraiso!** Colo e **Paraiso!**

Toate privirile turmei urmăriră braţul ce se întindea, dornice de a fixa lumea necunoscută, pe care soarta le-o păstra, pentru ca acolo să-şi câştige pâinea neagră.

Încă departe, nu era decât un dâmb alb-albăstriu, desprinzându-se din zidul verde al pădurii.

Căutând canalul, „Justo Chermont" trecu odată dela malul drept la cel stâng, şi apoi îşi îndreptă prova spre port.

Seringalul se vedea acum în întregime: în linie dreaptă se înşirau trei bărăci, şi apoi două case mai mari de lemn, învelite cu ţiglă. Una, chiar pe pământ, trebuia să fie pradă apelor în anii de revărsări; a doua, mult mai răsărită, era împrejmuită de jur împrejur cu o prispă şi ridicată pe stâlpi, spre a fi ferită de inundaţii. După înfăţişare, mărime şi zugrăveală, arăta să fie locuinţa stăpânului şi sediul explorării **seringalului.**

Dela Três Casas, Alberto nu văzuse altul mai însemnat şi mai vast, înconjurat de un câmp pe care ochii nu-l puteau cuprinde dela prima privire, şi se sfârşea pe malul fluviului, la umbra a trei palmieri, înalţi, nobili şi solemni.

Înainte chiar ca „Justo Chermont" să spargă tăcerea după-amiezii de duminecă, prin cele trei şuierături convenţionale, pe mal se înghesuiau chipuri omeneşti. Şi din ce în ce mai numeroase.

Se zăreau lămurit, ieşind din bărăci sau coborînd de pe prispă, spre a veni să se rezeme de palmieri, vorbind unii cu alţii.

Vaporul îşi încetinise viteza şi se apropia încet. Se deschise poarta, şi puntea se ivea ca o limbă. Se deslușea acum coloarea celor de pe ţărm: negri şi mulatri, în bluza vărgată, pantalonii albi de pânză, cu pălăria largă de **carnaúba,** cu picioarele desculţe sau încălţate în nişte pantofi ciudaţi — nişte pantofi de care Alberto nu văzuse niciodată.

Printre ei umbla, neliniştit, un câine alb, ce lătra fără să se ştie la ce şi încotro, şi apoi se ducea să se ascundă după nişte picioare nepăsătoare.

Aruncându-se parâma, unul dintre oamenii de pe mal o prinse şi o legă de cel mai gros palmier. Apoi se auzi sgomotul macaralei învârtindu-se, învârtindu-se până ce vaporul sta gata să atingă debarcaderul înnegrit.

— Aruncaţi puntea!

Secundul se şi coborî şi se aşeză la gura mahoanei, cu registrul de încărcături sub braţ şi teancul de „conosamente" în mână.

Cei ce aşteptau vaporul se strângeau la capătul punţii, şi într'o neaşteptată intimitate glumeau pe socoteala celor ce aveau să debarce.

Sosirea aşa zişilor **brabos,** noii legionari trimeşi de Ceará şi Maranhão în pădure, forma totdeauna obiect de glumă pentru cei hârşiţi cu viaţa pământurilor neîmblânzite şi cu obiceiuri

ciudate. Şi dacă noul sosit, umilit de primirea neaşteptată, se supăra, gâzii nu-l mai slăbeau, desfătându-se să-l înţepe cu toate păcălelile şi zâmbetele pe care le puteau născoci. La nicio mirare nu se răspundea cu vreo explicaţie; şi la nicio stângăcie nu se ajuta cu o solidaritate mântuitoare; totul slujea de mascară sau de vorbă de batjocură, ce amintea victimei felul său de neadaptat. Şi chinul nu înceta decât atunci când **cearensul**, după ce descoperise toate secretele noii vieţi, se familiariza cu mediul de robie.

Turma lui Balbino, rezemată de parapet, în aşteptarea ordinelor de debarcare, primea, zăpăcită, ciudatele salutări ce i se trimeteau de pe ţărm.

— Uite! Uite! Ăla nu poate să ducă pe cap nicio baniţă!

— Ehei, crezi că pe aci e ca în Baturité!...

Alberto se trase înapoi, înainte de a fi ochit. Iarăşi simţea o silă instinctivă pentru toată omenirea aceea cu obiceiuri rudimentare şi a cărei convieţuire, chiar numai presupusă, îl amăra profund.

Dar grupul batjocoritor începea să se despartă, respectos, spre a lăsa loc de trecere bărbatului îmbrăcat în alb şi cu panamaua pe cap, care saluta neîncetat pe cei de sus, ca şi cum pe bord ar fi avut mulţi prieteni.

Străbătu, hotărît, puntea, oprindu-se apoi o clipă, să intre în vorbă cu secundul.

Ghicindu-i rangul, Alberto întrebă pe intendent cine era personajul ce se bucura de atâta considerație.

— E Juca Tristão, — lămuri celălalt — patronul dumitale.

Scund, cu sângele negru al obârșiei abia ascuns de numeroasele încrucișări, stăpânul **Paraisoului**, cu mâinile rotofee lucind de inele, anevoie masca prin zâmbetul până la urechi, privirea tăioasă și energică, umbrită de pălărie.

La sosirea unuia dintre funcționarii lui, îmbrăcat într'un fel de dolman, Juca Tristão întrerupse vorba cu secundul:

— Iată conosamentele, Binda. Vezi, uită-te la ele, cu Meireles al nostru. — Și se urcă, familiar, pe scara ce ducea la a 'ntâia.

Rămase puțin. Scoborî între Balbino și comandant, și apoi, după un semn al lui, turma începu să se înșire pe punte, cu porunca de a aștepta strânși pe chei.

Balbino, înumărându-i, dădea explicații. Alberto se gândea, privind dela distanță scena, la corăbiile cu negri de odinioară, când debarcau sclavi pe tărâmuri îndepărtate, când vocea lui Balbino îi aminti că și el făcea parte din ceată:

— Ei, dumneata!

Ieșiseră toți. Puntea era liberă, și un marinar, cu o ladă pe spate, abia aștepta să treacă și el spre a se duce să-și descarce povara pe pământ.

Alberto își aminti de bagaj.

— Poți să ți-l iei — zise scurt Balbino. Și apoi, căindu-se: — O să ți-l aducă.

Pornind, Alberto înțelese, nu din cuvinte, ci după ton, că celălalt vorbea despre el cu Juca, și nu de bine.

Întâmplarea din Manaus începea să-i apară, mai mult ca oricând, îndreptățire de rău tratament și persecuție.

Pe chei, cei debarcați se strecurau, din ce în ce mai timizi și supuși, printre **seringheri**, ce se arătau, la prima întâlnire, nu ca oameni născuți pe același pământ și bătând aceeași **via-dolorosa**, ci ca dușmani pe care nimic nu-i mișca.

Pe ei nu-i interesau altceva decât: vestea, cu grijă așteptată, a ultimului preț al cauciucului. Niciunul însă din **brabos** nu-l știa, și când își bâlbâiau ignoranța, le întărâta și mai rău cruzimea.

Pe debarcader se îngrămădiseră lăzi, saci și butoaie, butoaie, butoaie, butoaie, pentrucă țuica alcătuia morfina pentru viața tristă a **seringherului**.

In sfârșit, debarcară și Balbino și Juca Tristão; iar ultimul, adresându-se omului, a cărui prezență Alberto n'o băgase de seamă, îi porunci:

— Caetano, du-i la baraca veche.

Balbino, în vremea aceasta, se saluta, cu un „tu" plin de superioritate, cu cei care veniseră întru întâmpinare. Unul dintre ei, însă, nu se mulțumi doar cu: „Ce mai faci, Firmino?" — și

ţinându-i calea, voi să afle dacă preţul cauciucului se urcase sau scăzuse. Pe dată, ceilalţi i se strânseră împrejur, nerăbdători să-i audă răspunsul.

— A scăzut, a scăzut, băiete.

— La cât?

— La cinci mii de **réis.** Să dai mai vârtoş cu toporişca şi să nu te mai laşi pe tânjeală.

— Eu nu m'am lăsat niciodată pe tânjeală, jupân Balbino. Şi ce se zice? Se urcă ori nu?

— Trebue să se urce. Negreşit că trebue să se urce!

Cu toate cuvintele de speranţă, când Balbino se aşeză iar în stânga patronului, **seringherii** îşi strânseră grupul într'o mare descurajare.

Se spulbera visul care-i mânase acolo. Gumaelastică, devalorizată treptat, abia mai aducea acum de făina de tapioca şi chilul de pastramă, pe care şi le cumpărau, când veneau dumineca să se aprovizioneze la magazinul din colţ. Chiar şi celor ce, după multă trudă şi agoniseală, aveau anume depuneri, li se ducea totul pe apa Sâmbetei, pentrucă hrana luată în plus întrecea în preţ orice produceau. Anevoie mai puteau încropi de câţiva metri de stambă pentru bluza nouă, sau pentru un litru de ţuică, risipitoarea tristeţei, fiindcă Juca Tristão nu vrea să vadă crescând datoria celor care nu puteau plăti. Şi veşnic ştiri rele cu fiecare vapor ce sosea din Pará sau din Manaus.

Întoarcerea în satul natal, colo departe, în ţinuturile din Ceará sau din Maranhão, se preschimbă din siguranţă în ipoteză, şi din ipoteză în neîncredere. Nu mai era altă nădejde decât „plantaţia" ce nu dădea mai mult de două măsuri, când le dădea şi pe acelea, de două ori pe zi, pentru ca la sfârşitul lunii să se prezinte doar cu două suluri de cauciuc şi câteva kilograme de **sernamby**[1]), ce nu mai preţuiau nimic. Şi se găseau încă prăpădiţi de tuciurii, ca cei ce debarcaseră acum, în stare să creadă că se vor întoarce grabnic acasă, bogaţi ca cei dintâi care umpluseră cutioarele în **seringalele** virgine ale Amazoanelor!

Presimţind credinţa naivă a noilor sosiţi, cei fără speranţă îi disprefuiau, aproape îi urau pentru crima neştiinţei.

Dar, unul dintre „brabos", alunecând cu sacul, pe marginea cheiului, pricinui hohote de râs şi atrase spre ceată pe toţi bârfitorii.

In cap, Caetano le arăta drumul, pe lângă îngrădirea de aramă ghimpată, ce despărţea, pentru vaci şi cai, curtea bărăcii de restul conacului. Trecură, apoi, pe sub nişte mari **mangueira,** umbrind o băltoacă noroioasă, unde se duceau să se tăvălească porcii — şi intrară, în sfârşit, în căsoaia zărită de Alberto, de pe bord.

Era o hardughie largă, fără prag, mirosind

1) Cauciuc de calitate inferioară.

a rânced şi igrasie, într'un colţ cu un tub ruginit, nefolositor pentru afumatul cauciucului.

— Staţi aci — zise Caetano, îndepărtându-se şi lăsând pe Alberto să se gândească la tonul vocii care, prin simţitorul despotism, se asemăna atât cu al lui Balbino.

Cearensii îşi aşezară pe jos sacii şi bagajele, şi scăpaţi de poveri, prinseră a se uita unii la alţii, nehotărîţi şi zăpăciţi.

Lângă ei, grupul **seringherilor,** îndreptându-se spre una din uşi, se interesa de locul unde se născuse fiecare, pentru a reînvia amintiri când afla potrivire între leagănul naşterii.

Temându-se necontenit să nu fie înţepat cu aceleaşi batjocuri auzite mai înainte, cu atât mai vârtos cu cât coloarea-i albă şi portu-i orăşenesc trezeau neastâmpărate curiozităţi, Alberto se trase sub altă umbră, aruncându-şi privirea pe tot ce-l înconjura.

In spate se întindea conacul cu mănunchiul de case înalte, urmat de multe **goiabeiras.** Era un stufiş de umbrele verzi, printre care sburau papagali şi care se pierdeau la un kilometru, în linia întunecoasă a pădurii, lăsând descoperite patru cruci de lemn. „Şi dacă ar fi murit şi el acolo?" Glasul **seringherilor** şi al noilor sosiţi, înfrăţite în evocarea cunoştinţelor şi a locurilor naşterii, îl întrista şi mai mult. „Numai el n'avea acolo pe nimeni care să-i fi cunoscut ţara şi, dacă ar fi murit în clipa aceea, nici măcar mamă-sa n'ar fi ştiut..."

Un chip femeiesc, întrezărit prin fereastra ce dădea pe prispa celei mai mari case, atrăgându-i repede, rămânând doar geamurile, pentru a asochii, îi risipi neliniştea. Dar viziunea se şterse cunde cu lucirea lor, ceea ce trăia înăuntru.

Bănui că era soţia lui Juca şi că ei i se părea tristă viaţa scursă pe acolo.

„Justo Chermont" şuieră iar, îndepărtându-se încet. De pe puntea de comandă, Patativa saluta pe Juca Tristão, care-i răspundea făcându-i semne de pe verandă. Şi sprijiniţi de parapetul dela a 'ntâia, câţiva pasageri, vădit plictisiţi şi resemnaţi, contemplau **seringalul**, fără să schimbe între ei nicio singură vorbă, în vreme ce pe puntea de-a-treia, cu capul scos peste balustradă, trei boi rumegau agale.

Binda se ivi în capătul cheiului, urmat de un lung şir de negri şi mulatri, cărând mărfurile descărcate de vapor.

Plecarea lui „Justo Chermont" deşteptase în sufletul lui Alberto altă teamă, o dragoste neaşteptată pentru navă, nu pentru clasa a treia, cât pentru ceva greu de prins, de nedesluşit, pe care îl reprezenta ea, când era ancorată în port. Şi rămase s'o urmărească, pe gânduri, cu privirea, fixându-i coşurile ce scoteau fum pe fluviu în sus, mai mult decât în josul apei, spre Manaus şi Belem — mai ales spre Belem, ce se afla doar la cincisprezece zile de Portugalia...

— E voie!...

Era Caetano, care se întorcea, şi înfipt în mijlocul odăii, voia să aleagă, din ochi, oamenii pentru a le da o destinaţie.

Întorcându-se spre unul dintre **seringheri,** Caetano adăogă:

— Acesta merge cu tine la Popunhas. Hai! Ieşi afară.

Şi astfel, pe rând împereche pe **brabos,** numele dat noilor sosiţi, cu veteranii care, unul lângă altul, ieşeau din magazie, spre a se duce la scara celeilalte bărăci.

În timpul împerecherii, de trei, patru ori, ochii lui căutară pe Alberto, dar tot de atâtea ori se retraseră fără să fi luat nicio hotărîre. Când însă, dintre noii sosiţi nu mai rămăsese decât el, îi zise, scurt:

— Dumneata vino cu mine!

Închizând şirul, amândoi o luară pe poteca de lângă veranda ce înconjura casa.

— Pe aci e cald tare? — strecură Alberto.

Celălalt, mândru de funcţia lui, se prefăcu că nu auzise.

Când ajunseră la scară, Caetano îl lăsă acolo şi, suindu-se pe verandă, se duse să se sfătuiască în şoaptă cu Juca Tristão:

— Ce să facem cu Portughezul cela sau ce naiba e?

— Stai niţel... Balbino! Balbino! — Şi când cel chemat se apropie: — Balbino, omul pe care l-ai adus...

— Care om? Ah! Portughezul care mi-a fost recomandat în Pará...

Caetano socoti că sosise clipa să-şi verse necazul pricinuit de alegerea lui Balbino, spre a fi trimes în Ceará:

— Nu 'nţeleg cum dumneata ai putut aduce pacostea asta. Ştii foarte bine că „domnişorii" şi „marinarii' nu-s buni decât de petrecere...

Balbino înţelese ce-l durea pe Caetano şi-l împingea să vorbească aşa. Şi i-o tăie:

— Asta e! Dumneata n'ai cunoscut pe comandorul Gonçalves, din Pasto Grande. Era Portughez, şi la început a tăiat cauciuc, ca un **cearens**. Şi apoi, omul m'a costat foarte ieftin... Doar transportul... Nu i-am plătit tainul, nu i-am împrumutat bani... nu i-am dat nimic. Am povestit şefului Juca tot cum s'a întâmplat.

— Eu, după câte am văzut... — vru să strecoare Caetano.

Dar Juca Tristão curmă cearta.

— Bun. Să-l punem la încercare. Unde să-l trimetem? La Buiassu? La Laguinho?

— Eu cred că ar fi mai bine să-l trimetem cu Firmino care-i drac împeliţat, la Todos-os-Santos — încuviinţă Balbino. — Şi apoi, văd eu de ce e în stare omul.

— Foarte bine. Spune-i lui Firmino, Caetano.

Puţin după aceea, mulatrul cu o cicatrice enormă în pulpa piciorului, pe care pantalonul sufiecat o lăsa să se vadă, se aşeză lângă Alberto.

— Vino cu mine.

Păşind pragul, se găsiră între cei ce aşteptau aprovizionarea, îngrămădiţi lângă tejghea. Cu rafturile înţesate, magazinul avea de toate: costume şi bluze de lucru; stofe H. J. englezeşti, pentru cei cu economii şi pentru cei cărora le plăceau să se gătească la petrecerile **caboclilor**; pantofi de piele şi ghete cu gumelastic, aproape ascunse sub pălăriile de paie, îngălbenite de atât aşteptat de cumpărători; săpunuri şi **Patchouli**, pentrucă tot se mai afla câte unul care să poarte la baluri batista parfumată. Mai sus, rândurile de conserve, laptele condensat, hapuri de chinină, borcănaşe cu elixiruri şi tuburi cu unsori, totul încoronat cu sticlele de „whisky", de coniac şi de „vermuth", ce stăteau acolo numai pentru vedere, fiindcă erau golite doar de Juca Tristão şi prietenii lui.

Jos, pe tejgheaua înnegrită de grăsime, se găsea pastrama, ce servea chiar crudă, pentru ca Balbino s'o mestece în gură, în vreme ce cântărea şi măsura cele cerute de clienţi. Lângă tejghea se deschideau sacii şi cutiile cu orez, mazăre, zahăr, cafea; şi colo, în fund, se zărea, în rândul al doilea al rafturilor, butoiul de metal, pentru petrol, şi cel de lemn, de unde curgea tuica jinduită, picurând în pâlnii şi măsuri luciloare.

In birou, cu aşa deschisă spre prăvălie, stătea Juca Tristão; cu tocul în mână, însemna tot ce cereau **seringherii**, scăzând totdeauna din

cererile cumpărătorului cu prea mare datorie către casă.

— O baniță de făină? Nu se poate. Ia numai două chile.

— Dar ce o să mănânc eu, jupâne Juca, peste săptămână?

— Nu știu. Datorezi mai bine de șase sute de mii de **réis.** Muncește!

— Eu nu muncesc? Pe mine nu m'a prins niciodată șeful Alipio sau Caetano tolănit în hamac. Slavă Domnului! numai la tăiat stau toată ziulica. Da' dacă munca nu mai aduce nimic!

Juca Tristão nu răspundea. Când contul **seringherului** arăta economii, îi vindea orice dorea: să fi cerut nebunește orice lucruri nefolositoare, orice aducea mai mult câștig, decât să-i treacă, pentru viitor, un cec spre a fi preschimbat în bani sunători la „casa exportatoare" din Manaus. Dacă însă muncitorul, printr'o ședere scurtă acolo, din lene ori din cauză de boală, nu izbutea să plătească datoria inițială, nu i-ar fi dat nimic, peste ce trecea de valoarea muncii, să-l fi văzut că moare de foame ori că trăia doar din pescuit și vânat. De neobrăzați care muriseră înainte de a-și fi lichidat datoria sau care fugiseră ca niște câini, fără să-i fi prins nimeni, se găsea o listă lungă în **seringal,** spre a dovedi cât de primejdioase erau cedările impuse de înduioșarea inimii.

— Ei, atunci îmi dai baniță, conașule?

Juca îi dădea nota unde însemnase două chile de făină, împreună cu ceea ce îi mai acordase — şi, fără alte explicaţii, trecea la clientul ce venea la rând.

De acolo, se trecea la tejghea, unde Binda, descifrând însemnarea, furnisa ce era scris.

Pentru **brabos** însă, neştiutori de ceea ce aveau ori nu trebuinţă, Juca Tristão proceda cu totul altfel. El însuşi făcea lista aprovizionării: tubul pentru afumat, covăţica pentru **latex,** bidonul, toporaşul, cutiile de tinichea, toate sculele necesare extracţiei cauciucului — şi pe deasupra un chil de **pirarucu** şi câteva chile de făină, pentrucă niciodată în primele zile un **brabo** nu ştia cum să vâneze **paca** şi **cotia** [1]) sau cum să pescuiască **tambaquiul.** Acesta era „lotul cel mare" care, adunat la cheltuielile de călătorie şi la împrumuturi, lega pe mulţi ani în **seringal,** la muncă pentru plată, pe ţăranul nepriceput.

Alberto se văzu cu al lui în braţe — şapte sute douăzeci de mii de **réis** înşiraţi în şase sau şapte rânduri — şi apoi pe tejghea jumătate de duzină de lucruri ce nu făceau nicio rublă. Crezu că suma sperietoare era o greşeală, dar, trăgând cu coada ochiului la nota vecinului, descoperi în ea aceeaşi sumă, repetată în toate hârtiile ce se întindeau lui Balbino.

Bagajul n'avea nicio valoare; atârna însă greu pentru a fi dus numai de el. Firmino îi sări în

1) Animale rozătoare din pădurea braziliană.

ajutor, deschizându-şi desaga — două foi de cort prinse pe umeri, formând o desagă încăpătoare, — spre a-i lua cutiile şi alte scule ce ar mai fi încăput în ea. Tubul de afumat avea să-l ducă în mâini, şi Alberto să mai fi cerut din parte-i altă desagă, pe care el i-ar fi prins-o în spate, cât ai fi bătut din palme.

Se înnoptase de-a-binelea când mulatrul socoti totul terminat şi porni pe Alberto să pornească la drum spre pădure.

— Şi geamantanul meu?

— Când s'o duce carul la Igarapé-assu, ţi-l aduce, şi apoi vii să ţi-l cauţi.

Alţi **brabos** sau **seringheri** mai aşteptau pe verandă sau în prăvălie, spre a le veni rândul să fie aprovizionaţi.

Acum, toţi râdeau: noii sosiţi, pierzându-şi stângăcia, şi veteranii distrându-se sdrăngănind chitara. Alberto nu înţelegea sensibilitatea celor ce socoteau firesti clipele acelea ce, pentru el, se scurgeau ca ceva provizoriu şi neliniştitor. Totul avea înfăţişarea a ceva ce se aminteşte toată viaţa, cu tristeţe şi jenă. Şi când Firmino, dinaintea nepriceperii lui, îl ajuta să-şi aşeze desagii pe umeri, sub zâmbetele din verandă, se simţi ridicul aşa, cu cravată şi pantofi de piele şi cu sacul acela ce-i bătea coastele. Şi uşurarea nu-i veni decât după ce, trecut de băltoaca porcilor şi grajdul unde caii ronţăiau paie, începură să cotească, în afară

de privirile batjocoritoare, braţul de apă ce tăia **seringalul,** pe o mare întindere.

— Aci stă stăpânul Juca.

Se găseau de cealaltă parte a casei, unde nu mai ajungea veselia verandei. Pe pervazul uneia dintre ferestre, sta sprijinit bustul unei femei, cu ochii pironiţi pe bananierii împrejmuiţi de **jurubebas** şi **embaúbas,** de cealaltă parte a braţului de apă. Firmino îşi scosese pălăria, şi Alberto îl imită, surprins de chipul cu frumuseţe tomnatică şi o nedesluşită melancolie, acolo unde totul părea elementar şi neisprăvit.

Ea abia răspunse la salutare. Privirile-i rătăceau departe, nepăsătoare. „Aceasta-i, de sigur, aceeaşi femeie pe care am văzut-o adineaori."

— Cine-i doamna?

— E dona Yáyá, a girantului.

Treceau acum pe sub crengile **genipapilor,** dintre care doi **urubus,** zărind puşca lui Firmino, îşi luară sborul cu părerea de rău a cuiva ce trebue să se pună la adăpost, tocmai când siesta e mai dulce. Apoi, o ţinură de-a-lungul îngrădirii conacului, străjuit de **goiabeiras,** de lămâi cu rodul rotund, ce nu trezeau imaginea, ca cei din Portugalia, a sânului de fecioară — şi, în sfârşit, deschizătura pădurii unde jucau umbre.

Drumul era o potecă strâmtă, ce n'ar fi dat trecere niciunui car cu boi, întreţăiată ici şi colo de buşteni căzuţi, care putrezeau, fără să-i mai

mişte nimeni. De o parte şi de cealaltă, pădurea. Până atunci, Alberto nu-i zărise decât liniile mărginaşe: acum i se ivea inima.

Era o îngrămădire năvalnică, arbitrară, nebună, de trunchiuri şi crengi, stufiş încâlcit în fel de fel de forme, pe unde şerpuia, în îndoituri neprevăzute, în curpeni lungi, în inele repetate, o lume întreagă de liane şi paraziţi verzi, ce făcea din câteva locuri o reţea de nepătruns. Nu era tulpină care să-şi fi înălţat, scuturată de agăţători, vârful în soare; lumina cobora cu greu şi se ducea să se stingă fărâmiţată printre frunze, lăstărişuri şi palmieri, în puzderia de arbuşti, al căror verde adânc nu se ofilea niciodată în arşiţa verii. Întâi, frunzele veştede, ce acopereau pământul, putrezind înfrăţite cu trunchiuri moarte şi fărâmiţate, din care răsăreau, biruitoare spre viaţă, frunzuliţe tremurătoare ca urechile de iepuraşi. Veneau apoi frunzele largi de palmieri sau de alte plante şi de orice năştea şi tapeta pământul în care copacii îşi îngropau rădăcinile. Pădurea creştea până la înălţimea a doi oameni puşi unul peste altul, şi numai atunci ochiul mai putea întâlni câte un spaţiu alb, chiar şi aşa întretăiat de curpenii **ciposilor,** ce mergeau din trunchi în trunchi, alcătuind punţi pentru **capijubas** ori alte maimuţe mici, care n'ar fi vrut să sară. De acolo în sus se deschideau umbrele seculare, iar puternicele lor vârfuri formau batalioane fără număr. Doar aci lumina îşi arăta splendoarea, înălbind şi fă-

când să strălucească vârful vreunui copac mai înalt şi înapoind, prin transparenţa aripilor a mii de fluturi, adevăratele lor colori de curcubeu fantastic.

Uneori, un palmier foarte înalt şi luminos răsărea pe deasupra, ca un foc de artificiu, stând să vegheze pădurea mult mai sus de învăluirea în care se termina tot codrul. Se iveau, atunci, patru frunze singuratice, acolo sus, parcă ar fi vrut să fugă de oameni — de oameni care, în ciuda a orice, aveau să le fure sucul gustos, spre a scoate din el **assahyul.**

La început, ochii mai fixau veşmântul cutărui ori cutărui trunchi, şi al altuia şi al altuia, pe urmă nu mai puteau privi decât totul, pentrucă nu era memorie, nici pupilă care să fi putut prinde atât de mare varietate. Numai de fructe ce nu se mâncau şi putrezeau pe pământ, pentrucă niciodată nimeni nu îndrăsnise să afle dacă ele aduceau plăcere sau şi otrăvire, se găseau mai multe specii decât toate cele ce se cultivau în livezile europene.

Acolo nu domnea decât colectivitatea: individul îşi pierdea personalitatea şi era pipernicit de vecini, atâţia şi atâţia, încât, oricâţi numise Firmino cu sutele, tot mai rămâneau cu miile nenumiţi. Când şi când, pătrunzând printr'o deschizătură neprevăzută, soarele lumina o mânăstire de pe alte tărâmuri.

Şi pretutindeni, tăcere. O tăcere simfonică, alcătuită din mii de şoapte îndepărtate, ce se

înfrăţeau cu murmurul blând al frunzişului, atât de blând că parcă s'ar fi zis că pădurea căzuse în extaz.

Adesea, de sigur, un neaşteptat şi spăimântător fâşâit de frunze şi aripi mâna pe Alberto să se oprească şi să se agaţe, instinctiv, de braţul tovarăşului.

— E un **inhambu** [1]) — explica Firmino, zâmbind.

Mai încolo, o şopârlă, alergând peste frunzişul mort, iar îl speria.

Şi tăcerea se aşternea din nou. Şi cu ea, o lungă şi de nepătruns aşteptare. S'ar fi zis că pădurea, ca o fiară, pândea, de mii de ani, sosirea unei prăzi uimitoare şi necunoscute.

Prin v' .uh treceau stoluri flecăreţe de papagali şi „ **.racânas** [2]); apoi, pe dată, chiţăitul ascuţit al unei păsări — strigăt de păun în parc părăsit — cobora dintr'un copac îndepărtat şi venea hăuind până jos. Toate acestea însă nu erau decât străfulgerări în zi cu soare, pentrucă tăcerea şi aşteptarea ce aşterneau iar repede, într'o impunere ce trebuia să fie eternă. Alberto mărturisi sincer:

— Asta îngrozeşte!

Firmino zâmbi din nou:

— Acum nu-i nimic. Când veneau Indienii

---

1) Pasăre braziliană semănând cu potârnichea.
2) Pasăre braziliană.

până aci, atunci să te fi ţinut: trebuia să umbli cu ochii în patru.

— Păi ce, pe aci au fost Indieni?

— Au fost şi sunt. Nu ştiai asta?

La gestul negativ al lui Alberto:

— Prin Todos-os-Santos, unde mergem acum, trec călăreţii...

— Sunt blânzi?

— Blânzi? Mamă, mamă! Exploatarea unde te-au trimes pe dumneata era a lui Feliciano. Luna trecută, Indienii au dat o raită pe acolo, i-au tăiat capul şi au plecat cu el. De aceea, exploatarea a rămas fără lucrători şi te duci dumneata. Barem în Popunhas, acum cincisprezece zile, au făcut pârjol. **Parintintinşii** [1]), neavând ce cap să reteze, s'au dus la fermă şi au jefuit tot.

Dinaintea uimirii **braboului,** Firmino zâmbea întruna, cu zâmbetu-l alb şi naiv. Dar Alberto, ghicind, în atâtea primejdii descrise, doar o glumă pentru ignoranţa lui, nu mai întrebă nimic.

Acum, pe marginea drumului, se ridica o peşteră formată din rădăcinile unui singur copac. Templul imaginar al unui popor ce-şi inspirase estetica arhitectonică din bizare monumente orientale, oferea, cui s'ar fi adăpostit în ea, ieşiri nenumărate, uşi din linii neregulate şi săli unde şase oameni puteau în voie să întindă masa să mănânce ori să joace cărţi, spre a-şi omorî vremea.

---

1) Numele dat băştinaşilor, în pădurea Amazoanelor.

— E o **sapopema**; — explică Firmino, zărind pe Alberto că cerceta rădăcinile uriaşe, care se lăţeau ca nişte plăci, formând pereţii, ori se răsuceau mai dincolo, decorativ, în chip de dantelărie **manuelină**[1]) — dacă te vei pierde în vreo zi, bate în scoarţa asta, şi pe dată îţi va răspunde vreun **seringher.**

Scoţând din teacă cuţitul, mulatrul dete cu el, câteva lovituri în monstrul vegetal. Sunetul se răsfrânse în galeriile lăuntrice şi, într'un ecou surd, porni să străbată pădurea şi să turbure liniştea, leghe după leghe, la nesfârşit.

Vârându-şi cuţitul la loc, Firmino reluă povestea cu Indienii sălbatici:

— Aci, în aceste **sapopemas,** se ascund **parintintinşii** când voiesc să săgeteze pe cineva. Când trecem, ei scot un fluierat, şi când ne întoarcem spre ei — văj!

Alberto nu mai voi să-l asculte şi nici să-i vadă zâmbetul îndoielnic. Schimbă vorba.

— Unde se duc ceilalţi oameni care au venit cu mine?

— Se duc la centrele de exploatare de primprejur. La Laguinho, Paraisinho sau Buiassu... Unde sunt exploatări fără **seringheri.**

— Şi locurile acestea sunt departe rău de Todos-os-Santos?

— Foarte departe, nu, dar numai cineva obişnuit cu pădurea se poate duce dintr'o parte în

1) Numele unei arhitecturi portugheze.

alta. Trebue să treci multe râuri, lacuri şi smârcuri. Fiecare exploatare îşi are drumul ei spre conacul lui jupân Juca.

— Şi câţi oameni sunt în fiecare centru?

— Ei! După cum e şi exploatarea. Todos-os-Santos, după ce Indienii au tăiat capul lui Feliciano, are doi: eu şi Agostino; acum, cu dumneata, trei. Igarapé-assu, vreo zece. Popunhas, vreo cinci. Laguinho n'are decât patru. După cum e de lucru. — Şi luând seama la lumina zilei, adăogă: — Haidem, haidem, haidem mai repede. Altminteri, o să umblăm pe întunerec.

Pădurea se întuneca din clipă în clipă. Desişul lăuntric se ştergea, îşi pierdea contururile şi volumul în bezna ce se lăţea. Sporeau colţurile cu umbră veşnică, învăluind, înghiţind trunchiurile uriaşe şi seculare. Verdele tărîtor se ştersese, şi pe jos nu mai luceau decât frunzele căzute. Lumina nu mai săruta acum decât vârfurile cele mai înalte care, în sfârşit, se arătau în toată fantazia, sub un cer albastru vânăt, spălăcit.

Tăcerea avea, în sfârşit, o sincopă. Pădurea începea să grăiască în uitarea nopţii. Din toate părţile ţâşneau glasuri ciudate şi nedesluşite — un hăuit fără legătură, ce impuia urechile lui Alberto.

Amurgul nu cobora melancolic; înnăbuşea parcă ar fi fost un linţoliu fără margini, întins pe pădure.

Firmino îl vesti:

— Fii cu băgare de seamă, tinere!

Alberto se uită şi văzu că întâlniseră iar **igarapéul**, de astă dată cu o punte: doi buşteni aruncaţi dintr'un mal în altul, cu o jumătate de duzină de scânduri legate cu curpeni.

Când, pe celălalt mal, o luară din nou pe drum, potecuţa căpătase obscuritate de tunel.

Firmino îngenunche, aşeză felinarul pe jos, îi scoase capacul, îi drese fitilul cu degetele, trase un chibrit şi-l aprinse. Apoi îşi scoase din desagi sticla cu rachiu şi o întinse lui Alberto:

— Foarte mulţumesc.

— Doar o înghiţitură.

— Nu, nu, mulţumesc...

Dar cum Firmino stăruia cu vădită sinceritate, duse sticla la gură, trăgând-o însă repede înapoi. De când se îmbătase în copilărie cu ţuică, nu mai putea bea nimic ce ar fi mirosit ameţitor.

Firmino, în schimb, rămase cu ea mai mult la gură. Pe urmă, după ce-şi plescăi buzele cu voluptate, se ridică, apucă felinarul şi porni la drum, în frunte.

Mai merseră un ceas, încă două, haida, ha, pe drumul fără sfârşit, pe lumina palidă ce făcea să joace umbre fantastice pe trunchiurile copacilor, închipuind pe unde trecea, unghiuri, galerii şi linii imaginare.

Obosit de mers, de întrebări şi răspunsuri, Alberto tăcuse. Povara sculelor şi a merindelor

îl făcea să-l doară umerii, însemnând drumul printr'o suferinţă simţitoare. Dar răbda fără să se plângă, ca şi cum amoru-i propriu ar fi avut să scoată, din lecţia aceea, o intimă revanşă. Uneori, închidea ochii, dorind să meargă aşa, pe jumătate adormit de-a'mpicioarele, prin pădure înainte. Pe urmă, gândul bușteni̇lor putrezi, care-i tăiau calea, îl silea să-i deschidă, în lumina felinarului ce-i rănea pupilele. Gândul n'avea nicio continuitate: se fărâmiţa, amestecând şi părăsind totul în lenea mintală: Balbino, unchiul Macedo, bărcile din Três Casas, profilul donei Yáyá, grămezile de carne afumată din prăvălia lui Luca Tristão. „Şi dacă ar fi adevărat? Dacă erau Indieni, şi el fusese trimes din răzbunarea lui Balbino la Todos-os-Santos?" Ii trecea apoi prin minte Portugalia, cu Maciel, Universitatea, fuga în Spania şi mamă-sa. „Dacă ar fi ştiut ea ce pătimea el atunci, ar fi murit de inimă rea."

Deodată, Firmino se opri, îşi întoarse capul, îşi pironi ochii pe el şi trase cu urechea. Apoi:

— Ei sunt!

— Cine, ei?

— Cei din Igarapé-assu. Haidem repede; altfel râd de noi, blestemaţii. Au plecat după noi şi ajung înainte.

Alberto nu se mai putu stăpâni şi se văietă:

— Nu mai pot. E prea greu şi nu eram obişnuit...

Firmino şovăi, bâlbâindu-se:

— La... la... la naiba... Ne ajung din urmă. Şi deodată, hotărîndu-se: — Dă 'ncoa vreo câteva cutii, să le pun la mine. In Igarapé-assu să le lăsăm pe toate în casa lui Chico, şi dimineaţa vii dumneata să ţi le iei.

Alberto înţelese lupta omului care nu vrea să-l sacrifice, dar nici să fie învins de tovarăşi — şi fu mişcat. Era prima delicateţă ce întâlnea de când pornise pe drumul pătimirilor.

— Ajunge. Dacă nu mai poţi — zise — iau eu restul. Haidem!

Nu auzea nimic, dar Firmino repeta: „Sunt aproape!", „Sunt aproape!" — nu vru să-l facă de ocară. Grăbi pasul, gâfâind, de-a-lungul pădurii foşnitoare.

In sfârşit, mulatrul se opri. Şi cu un: „Am ajuns" liniştitor, se plecă şi trase spre el, apucând de o frânghie, luntrea ce se legăna dinaintea lor, pe apa întunecoasă, unde lumina felinarului proiecta umbra copacilor de pe mal.

Se îmbărcară. Firmino, cu un surâs triumfător, grăi: — „Acum, blestemaţii trebue să aştepte să le aducă Luis barca" — şi vâsli către celălalt mal.

— Aci e Igarapé-assu. Hai să lăsăm astea la Chico, şi apoi, într'o clipă, suntem la Todos-os-Santos.

Din nou pe pământ, şi la câţiva paşi mai încolo de debarcader, se opriră la uşa unei cabane ce desemna pe jos dreptunghiu-i luminos.

— Aci e Chico.

Alberto nu intră. Dete lui Firmino desaga pe care i-o cerea şi se rezemă, cu ochii închişi, cu puterile sleite, de primul buştean întâlnit. Înţelese, nelămurit, că cineva ieşise în uşă, să-l vadă, dar nu deschise pleoapele.

De acum înainte, Firmino trebui să-l ducă de braţ şi să-l mai încurajeze, din când în când.

— Suntem aproape... Doar o jumătate de ceas... Numai un sfert de ceas mai avem... Gata, am ajuns... Aci e.

In baracă, din lipsă de hamac, uitat în bagaje, la sediul **seringalului,** Firmino îi oferi o ţoală veche. Din surtucul îndoit în patru, Alberto îşi făcu o perină, şi fără puteri măcar de a avea milă de el însuşi, se întinse pe scândurile tari şi adormi îndată.

V

— Copăcel, copăcel, tinere! E târziu! — Şi Firmino, plecat peste el, îl scutură, uşurel, de un braţ.

Alberto se miră, cu pumnii strânşi frecându-se la ochi şi căscând cât îl ţinea gura.

— Hai, ce e?

— E ceasul să pornim la exploatare.

Se sculă. Îl durea tot trupul, capul îi atârna greu şi tot îi mai era somn. Rămase, o clipă, zăpăcit, uitându-se pe lângă el.

Prin cei patru pereţi ai bărăcii pătrundeau pânze de lumină, încrucişându-se pe el, ca într'o alegorie teatrală.

— Dacă vrei să te speli pe faţă, apa-i aci afară.

Urmă pe Firmino. Noaptea trecută nu luase seama la nimic. Acum, totul îl interesa. Baraca se ridica preţ de o jumătate de metru deasupra pământului, în care spaţiu nu se vedeau decât stâlpii ce o susţineau. Pereţii şi podeaua erau de **paxiûba** [1]) — trunchiuri de palmier cioplit la întâmplare, de topor, şi despicat în atâtea bucăţi în câte îngăduia grosimea lui. Pe

1) Lemnul unui copac tare.

dinăuntru, s'ar fi fărâmiţat în două luni, dacă ar fi stat pe pământ; pe dinafară avea o tărie lucioasă, pe care nici glonţul de revolver n'ar fi fost în stare s'o străbată.

Legate cu curpeni de scheletul casei, pentrucă altfel ar fi rezistat şi celor mai tari cuie, **paxiúbele,** dacă acolo ar fi fost frig, ar fi omorît de pneumonie pe toţi locuitorii. Dar la tropice lupta se dădea împotriva luminii, ce pătrundea în suluri, prin toate crăpăturile, şi pe care **seringherii** o foloseau ca deşteptător firesc.

Numai pe deasupra nu pătrundea intrusa, pentrucă pe acoperiş se puneau întinse ramuri de palmieri, cu frunze păroase doar pe o parte, pentru ca în zilele de ploaie, apa să se poată scurge până în şanţ.

Baraca era împărţită în două camere. Una, unde dormise Alberto, avea pe jos, pe dedesubtul hamacelor, o rogojină şi, într'un colţ, un cufăr. A doua, mai strâmtă, era sala de primire şi de şedere: cu altă rogojină, două lăviţe goale, drept scaune, şi pe pereţi, puştile. Aceasta mai dădea pe o prispă deschisă din toate părţile. Acolo se afla o tinichea veche de gaz, tăiată pe o latură şi deasupra cu o gaură, slujind de focar ibricului de cafea în care, acum, fierbea băutura întremătoare. Tot acolo se mai vedeau două oale de pământ; câteva farfurii, sarea, găvanul cu făină, şi, atârnate de tavan, feliile de **pirarucu,** pe care Firmino le adusese în

ajun. Aproape în fund, printre alte mărunţişuri neobservate, Alberto găsi ligheanul şi găleata, unde-şi vârî capul pentru baia trezitoare.

Firmino îi şi oferea o ceaşcă de cafea fumegând, şi celălalt bărbat care dormea într'unul din hamace, când sosise el, se apropie, atras de gustarea obişnuită.

— E Agostino; taie şi el într'o exploatare. Şi dumnealui e Alberto; vine să înveţe să taie.

Era scund, arămiu la faţă şi ciupit de vărsat şi avea o mustaţă stufoasă pe buzele senşuale. Purta puşca în bandulieră, gata de plecare de îndată ce ar fi băut cafeaua.

Alberto îşi şterse repede mâna, spre a strânge pe aceea pe care i-o întindea Agostino.

— Foarte bucuros...

Fără să ştie de ce, simpatiza mai mult pe Firmino.

— Hai să mergem, Alberto! Hai repede! — Şi uitându-se la picioarele lui: — Nici gând să mergi cu pantofii ăştia; ţi-i faci harcea-parcea. Stai să văd, n'am eu pe aci vreunii.

Intră în baracă, spre a se întoarce cu nişte cipici de cauciuc, la fel cu cei purtaţi de el — „latex" închegat pe un grosolan calapod de lemn şi singura sculă fabricată acolo din bogăţia ce se extrăgea.

Alberto îi încălţă cu cel mai îngăduitor surâs:

— Imi stau foarte bine. Foarte mulţumesc.

— Să nu-ţi iei mantaua. Ţi-o agăţi în vreun blestemat de spin ori în vreo foaie de **inajă** şi ţi-o

spintecă, de niciun cuţit nu ţi-ar spinteca-o aşa. Lasă-o aci până ai avea bluză. Scoate şi gulerul şi cravata; te stânjenesc şi-ţi ţin de cald.

Agostino plecase, iar Alberto, după ce-şi potrivi îmbrăcămintea, se pregăti să urmeze pe Firmino.

Cu pălăria de **caraúba** în cap şi puşca pe umăr, mulatrul o luă înainte, pentru a arăta drumul. La uşă, Alberto se opri. Nu era nimic cu ce să se închidă coliba; ca să nu rămână vraişte, se atârna doar o **japâ** — o rogojină legată cu sfoară. Surâse. „N'avea ce să se fure; dar, dacă ar fi fost pomeniţii Indieni, baraca n'ar fi rămas, de sigur, aşa."

— Haidem, haidem, Alberto!

Coborî, şi la o sută de metri mai departe, pentrucă luminişul n'avea mai mult, intrară în pădure.

Exploatarea nu era mai largă decât drumul din ajun; cărarea, aproape nevăzută, peste frunze şi rădăcini, sucită ici, dreaptă dincolo, dispărută sub lăstăriş şi liane, lega, în taina pădurii, un **seringal** de altul. Uneori, pădurea se încheia atât asupra ei, încât s'ar fi zis că se mergea pe sub un ponor acoperit de umbrare.

Se lumina de ziuă: lumina sinilie ce deşteptase pe Firmino strălucea acum prin înălţimi, coborînd în grabă, străbătând printre frunziş şi luminând încăperile aeriene care, din când în când, se deschideau în încâlceala vegetală.

Însă, la jumătatea trunchiurilor bătrâne, unde ajungea smocul nou al lăstarilor, lumina își micșora mersu-i spre pământ, întâlnind împotrivire în crengile ce se închideau acolo încă într'o pată negricioasă.

Pretutindeni o orchestră nevăzută, mii de ciripituri felurite ce se uneau într'un singur ritm, ce se topeau într'o muzică suavă, muzică ce era aproape tăcerea constatată, în ajun, de Alberto, dar acum mai vie, mai înfiorătoare.

Din vreme în vreme, pătrundea pe nas, turburând mirosul, o aromă puternică de humus în ardere — de frunze și trunchiuri putrezite în jilăveala pământului zăpăcit de propria-i exuberanță. Și pe lungi distanțe plutea o aromă tare de grădină necunoscută, parfum original și prețios, așa cum niciodată nu fusese strâns în sticluțele capricioase din Franța.

Se simțea lupta desnădăjduită a tulpinilor și ramurilor, acolo unde era greu să întâlnești o palmă de loc, care să nu hrănească viața prodigioasă. Pădurea stăpânea totul. Nu era o domnie de mâna a doua: era prima în forță și rang, restul trecând în rândul al doilea. Omul, simplu drumeț, pe marginea enigmei, își încredința viața atotstăpânitoarei. Animalul se jigărea în împărăția vegetală și, spre a avea un glas în singurătatea domnitoare, trebuia să se îmbrace în piele de fiară. Copacul singuratic, care, în Europa, străjuește, melancolic, câmpuri și pâraie, își pierdea acolo grația și romantica

sugestie şi, răsărind în hăţişul turburător, se impunea ca un duşman. Se ghicea că pădurea avea, ca balaurii din basme, mii de ochi ameninţători, ce pândeau din toate părţile. Nimic n'o asemăna cu ultimele păduri din lumea veche, unde spiritul caută înălţare, şi trupul, răcoreală în poienile înverzite; spăimânta cu taina ei, cu misteru-i plutitor şi cu veşnicele-i umbre, ce dădeau picioarelor o nestăpânită poftă de fugă. Odată ce se vedea o leghe, parcă s'ar fi văzut tot. Numai apa, prinsă în lacuri, sau scurgându-se în râuri şi **igarapé**, sfărma, cu deschizătura luminişurilor, panorama uniformă.

Era apăsătoare varietatea aceea spăimântătoare, ce tăgăduia desprinderea individuală, ce-şi impunea ei însăşi o înfăţişare unică, cotropindu-se, încleştându-se într'o încruntare surdă şi eternă. De o grandoare barbară, dădea o singură puternică impresie de frumuseţe; pe cea iniţială, aceea ce nu se mai uită niciodată, şi niciodată nu se mai simţea a doua oară. Pământ necontenit, gata să zămislească, jilav, fantastic în încăpăţânarea de a crea; coama lui, privită pe dinafară, trezea, în minte, o viaţă liberă într'o lume feciorelnică, neatinsă încă de concepţiile omeneşti; dar văzută pe dinăuntru, robea şi făcea să se dorească moartea. Numai lumina silea monstrul să-şi schimbe expresia, revelând greoaiele-i atitudini.

Adesea, da, printr'o fereastră naturală, înghirlandată de liane, se desluşea, ca o stea în

noapte, o mare cunună înfloritâ — petale enorme şi bizare, ici galbene, dar la o sută de metri mai departe, căpătând altă tăietură şi alt ton. Ce duh uimitor, stăpân neştiut al acelor singurătăţi, se va fi desfătând dinaintea neaşteptatei apoteoze, în jurul căreia bâzâiau, sclipind, puzderie de insecte? Lângă o **sapopemă,** Firmino se opri pentru a vesti:

— Aci au omorît Indienii pe Feliciano... S'au ascuns înăuntru, şi când a trecut omul...

— Dar, atunci, Indienii există?

Mulatrul, negăsind temei întrebării, se întoarse spre Alberto, spre a-l privi în ochi. Apoi, înţelegând:

— Ah! Dumneata credeai că eu glumeam? Priveşte colo. Vezi înfipt un vârf de săgeată? E una cu care n'au nemerit.

Degetul lui Firmino arăta trunchiul unde punctul negru al unei săgeţi se înfipsese la doi metri deasupra pământului. Era o bucată de lemn convexă şi dinţată la capăt, lăsând încă să se vadă, atârnată, sfoara ce o prindea de arcul trebuincios aruncării şi direcţiei.

— Vezi? — Şi cum Alberto, dinaintea realităţii, tăcea: — Pe urmă am să-ţi arăt, în baracă, săgeţile scoase din trupul lui Feliciano... Dihăniile se ascunseseră aci, şi când a trecut el, au scos un şuierat... Feliciano văzuse, săptămâna cealaltă, un copac răsucit, semnalul dat de **parintintinşi,** când voiesc să sperie pe **seringheri.** Uneori, iarăşi înfig o săgeată în pământ

şi o acopăr cu frunze uscate; e pentru noi, ca să ne înţepăm şi să ne otrăvească. Feliciano, sigur, s'a întors spre ei, dar n'a avut vreme să tragă de cocoş. **Parintintinşii** l-au ciuruit cu atâtea săgeţi, încât, atunci când m'am dus să-l văd, parcă jumuliseră acolo o **arara** [1]). Apoi i-au tăiat capul şi au plecat cu el.

— De ce?

— Ei iau totdeauna capul civilizaţilor; îl înfig într'un par, şi pe urmă joacă împrejurul lui. Fac praznic pentru a dovedi că au învins şi că sunt viteji. Dar, haidem, haidem, că e târziu! Mâine ai să vezi săgeţile.

După câţiva paşi mai încolo, Firmino se opri iar. Se găseau dinaintea unui copac scrijelat de sus până jos. De atâta schingiuire, scoarţa bietului copac crescuse pe partea de jos, în disproporţie cu cea de sus şi s'ar fi zis că alcătuiau un veşmânt pus sbârciturilor negre, din care câteva ţâşneau şiroaie de **sernamby** [2]).

Firmino vârî mâna dreaptă într'un mănunchi de plante şi scoase de acolo toporişca, unul din puţinele diminutive bine întrebuinţate în pădure.

— Acesta-i **seringhera?**

— Asta-i... Ah, nu ştiai?

Se înălţă în vârful picioarelor şi începu lecţia:

— Uite. Se vâră toporaşul şi se taie aşa... Vezi? Aşa, ca să nu se smulgă scoarţa şi să

1) Pasăre braziliană, renumită pentru penele ei.
2) Cauciuc de calitate inferioară.

nu strici copacul. Când se smulge scoarța, funcționarii se duc să reclame jupânului Juca.

Ridică brațul spre un arbore uscat, la al cărui capăt, tăiat în acest scop, se vărsau înșirate unele în altele, cinci cutii de tinichea, cu fundul rotund și lărgite spre gura în care nu încăpea o mână strânsă.

— Acestea sunt cutiile. Se înfig în cauciuc, prin margini. Așa... Trebue să ai grijă ca tinicheaua să fie bine înfiptă; altfel, cutia cade, și laptele se scurge tot pe dinafară. Înțelegi?

— Înțeleg, înțeleg.

In cinci puncte diferite, toate la aceeași înălțime, Firmino lovi copacul.

— Fiecare copac are atâtea cutii după cât e de gros. Unul vârtos, ca cel de-l vezi dumneata lovit, poate să aibă șapte. Unul mai așa, ca acesta, are cinci sau patru, dacă e mai slab. Se taie de sus în jos, și când ajungi jos, întorci toporișca iar sus, pentrucă lemnul s'a și odihnit. **Seringherul** viclean face **mută,** dar aci e oprit.

— Ce înseamnă asta?

— Uite, să-ți lămuresc. **Mută** e când se urcă **seringherul** pe cracul unui arbore și-l taie împrejur, sus, lângă frunze. La început dă mai mult lapte, pe urmă, însă, moare.

Pata, până atunci întunecoasă, a plantelor târîtoare și a arbuștilor ce prelungeau umbra în care trăia pământul, căpăta acum verdele ei firesc. Lumina izbutea, în sfârșit, să străbată

zidul şi-şi aprindea lămpile lucitoare în toate ungherele. Şi nu era numai lumină şovăitoare, ca o pulbere bine cernută; era soare ce şlefuia bijuterii strălucitoare pe trunchiurile arborilor — inele şi diademe ce risipeau tristeţea zânelor pădurii. Ardea, şi din ce în ce tăcerea părea mai enigmatică. Alberto se uitase de câteva ori la carabina purtată de tovarăşul său, pe umăr.

— Şi unde locuesc Indienii?

Intrebarea căzu hodoronc-tronc, când Firmino se depărta de al patrulea arbore de cauciuc.

Cercetându-şi palma mâinii, sgâriată când aşezase ultima cutie, mulatrul îi stâmpără curiozitatea temătoare:

— Locuesc în **taba**, hăt departe, în fundul pădurii. Nimeni nu se poate duce până acolo şi nici nu se ştie unde e. Când prind un om viu, îl iau cu ei şi nu-l mai pun în libertate niciodată. Se zice că unul a fugit din **taba**, după douăzeci de ani, dar era aşa de bătrân că, atunci când a sosit în **seringal**, nu mai cunoştea pe nimeni.

— Da' cum vin ei până aci, dacă locuesc aşa de departe?

— **Parintintinul** e dihanie afurisită! Când se retrag apele, vara, rămân în **taba** moşnegii şi **tuchaua**, iar ceilalţi o pornesc încoa. Işi fac corturi din foi de **ubim** [1]), sprijinite pe patru pari, pe marginile **igarapéurilor**, şi acolo dorm

1) Copac brazilian cu frunze uriaşe.

şi mănâncă, până să ajungă printre civilizaţi. Femeile şi slugile poartă pe spete desagi cu săgeţi. Ei pun degetul cel mare al piciorului în vârful arcului şi întind coarda şi săgetează până le termină pe toate... Câteodată vine şi copilul din **tuchaua,** ca să înveţe să fie viteaz şi să câştige coiful de pene... Vezi dumneata, aci începe exploatarea... Toată face un înconjur şi se sfârşeşte în acelaşi loc. La zece venim să scoatem laptele.

Lăsă pe jos găleata de tinichea, pe care o adusese, şi-şi urmă înconjurul.

— Dumitale îţi trebue şi o puşcă, domnişorule Alberto, pentrucă vei fi singur. Nimeni nu poate sta aci fără gloanţe. Dacă omori căpetenia bandei, Indienii fug. Acum trei ani a fost omorît unul, dar era ceva de speriat. Era un om cum n'am văzut niciodată. Era de două ori cât mine de gros şi înalt şi era roşu ca un rac. Aia, da, oameni puternici!

— Da' Indienii vin pe aci în fiecare an?

— După cum se întâmplă. Uneori trec ani şi ani fără să vie; alte dăţi vin unul după altul. De când sunt eu aci au venit de trei ori: odată în Todos-os-Santos şi de două ori în Popunhas. Când n'au cap de civilizat împrejurul căruia să joace, vin să caute unul... — Şi Firmino îşi arătă toţi dinţii într'un zâmbet care lui Alberto i se păru tragic. — Dacă nu pot lua capul de bărbat, iau de copil, de căţel, de pisică, de orice nemeresc. Dau foc bărăcii, maniocii şi trestiişului...

Sunt mai răi ca jaguarul; nu pot suferi un om civilizat...

— De ce?

— Pentrucă oamenii civilizaţi le-au luat pământurile lor. Locurile de pe aci, înainte de a fi ale Bolivienilor care le-au lăsat lui jupân Juca, erau ale **parintintinşilor**. Eu mai stau aci doar până-mi voi plăti contul; pe urmă mă duc spre valea Machado... Omul nu stă niciodată locului... Mie nu mi-e frică, deşi **parintintinşii** sunt trădători.

— Da' n'a încercat niciodată cineva să-i îmblânzească?

— Valeo! A fost un bărbat viteaz — colonelul Rondon sau cum naiba îl chema — care a umblat după ei cu gramofoane şi oglinzi, până acum nu se ştie nimic ce-a făcut. **Parintintinsul** e dihanie afurisită; doar când moare nu mai e ticălos. Eu, dacă întâlnesc vreunul, îl ucid pe loc. Nu merge cu mine cu vorbe bune, ca să aştept să plece cu capu' meu!

Lui Alberto îi ardea creierul, şi inima îi bătea să-i sară din piept. De câteva ori i se păruse că zărea chipul vrăjmaşului ivindu-se printre frunze, şi la fiecare nouă **sapopema**, se silea să nu se vadă că era fricos. „Dacă or fi acolo?"

Firmino, liniştit din obişnuinţă şi nepăsător de sufletul tovarăşului său, mergea sprinten şi cu braţ hotărît, când ici, când dincolo, împrejurul fiecărui copac, cu toporişca în sus şi cu mâna întinsă spre cutii.

Pădurea era acum un joc fantastic şi spectaculos de umbre şi lumini. Soarele, unde întâlnea un gol, se revărsa în cascade şi cădea jos, în linii neregulate, înveşmântând în argint trunchiurile, lăstarele şi frunzele şi dând străvezime unghere lor întunecoase. Chiar pe pământ se întrezărea, printr'o crăpătură sau alta, mari pânze de lumină, pe care se jucau aripi policrome. Şi la dreapta şi la stânga, ţâşneau, necontenit, galerii, saloane şi peşteri, din bolţi şi stâlpi, la întâmplare, care, în alte ceasuri ale zilei, când pădurea părea una şi pe de-a'ntregul închisă sub stăpânirea umbrei, nici nu se desluşeau. Astfel iluminat, hăţişul pricinuia mai puţină spaimă şi pierdea mare parte din misterul pe care-l împrăştia în clipele molatice ale asfinţitului.

Deodată, însă, Firmino se opri, făcu îndărăt un gest repede spre Alberto şi, scoţând puşca de pe umăr, ochi în faţă. Răsună o împuşcătură.

Alberto îngălbeni şi rămase cu ochii sgâiţi, simţind că-i fugea pământul de sub picioare. Spre şi mai mare chin, mulatrul, după ce se împrăştie norişorul de fum, o luă la goană, lăsându-l înlemnit acolo. Voi să-l întovărăşească, chiar dacă socotea că era curată nebunie să alerge spre duşman, dar nu izbuti să se mişte, parcă ar fi fost în plin vis.

Din fericire, după vreo treizeci de metri de fugă, Firmino se opri şi prinse a cerceta pământul, frunzele copacilor şi să iscodească prin hă-

țiș. Și o făcea cu atât sânge rece, încât fricosul își veni în fire.

— Mi-a scăpat! Haidem! — strigă el.

Alberto se apropie, încercând să-și ascundă frica. Și când ajunse aproape:

— Ce-a fost?

— Un tapir. Trebue că l-a atins glonțul, da' n'a lăsat urme de sânge. Era cât un vițel.

— Și se mănâncă?

— Mai e vorbă! E cea mai bună carne de pe valea Amazoanelor. Altora le place mai mult **paca** și **cotia**. Pentru mine însă, niciuna nu-i mai gustoasă ca a tapirului și a cerbului. Vezi dumneata rana pe care o am în pulpa piciorului? E din pricina unui tapir. Eu i-am întins o cursă, pentrucă atunci când se duce să mănânce fructe, ori să râme cu botul în mocirlă, face mereu același drum. Am pus pușca într'un par despicat și am legat cocoșul cu o sfoară de alt par, ca atunci când o trece animalul, glonțul să-i intre chiar în piept. Dar tapirul, în noaptea aceea, n'a venit, și eu dimineața m'am dus să văd dacă nu rămăsese întins acolo. Nu-mi mai aduceam bine aminte locul cursei și am atins sfoara cu piciorul. Bum! Glonțul mi-a luat bucata de carne ce-mi lipsește de aci...

Își reluară mersul. Alberto, nerăbdător să ajungă la capăt, încerca să surprindă înconjurul exploatării de care-i vorbise Firmino. Dar, în asemănarea necontenită a panoramei, toate îndoiturile s'ar fi zis că sunt mici și de drum ce

merge departe, şi neînchizându-se niciodată la punctul de plecare.

La anume loc, însă, mulatrul se întoarse şi întrebă:

— Ţi-e foame?

— Mie...

— Dacă ţi-e, ne repezim până la baracă şi mâncăm piureaua. Dacă nu, scoatem acum laptele, şi apoi plecăm acasă şi-am terminat.

— Cum vrei. Putem să scoatem laptele... Atunci, baraca e aproape?

— Sigur. E la capătul înconjurului.

Alberto rămase uimit. Nu-şi închipuise aceasta. Totuşi, aşa era, pentrucă se găsea acolo găleata lăsată de Firmino, pe jos. Mai trecuse pe acolo, dar el n'ar fi recunoscut locul, fără înştiinţarea tovarăşului. „Dacă ar fi fost să treacă singur, s'ar fi pierdut, fără nicio îndoială." O vagă mulţumire îi mai scădea însă desnădejdea ce-l stăpânise până atunci: „Nu mai era decât pe jumătate..."

Firmino se plecă, apucă găleata şi porni iar pe poteca bătătorită. Şi dinaintea primului copac făcu a doua parte a lecţiei:

— Iată, domnişorule. Se scoate cutia aşa... Când e sus, cu băgare de seamă, ca să nu-ţi curgă laptele pe nas... Apoi se varsă în bidon. Vezi? Vâri degetul înăuntru — uite aşa — şi-l învârteşti în fund, ca să scoţi tot laptele. Când termini, se vâră cutiile una într'alta şi se aşază toate cu gura în jos, în vârful acestui

par, cum erau când am venit să tăiem. Înțelegi?

— Am înțeles, da. Foarte mulțumesc.

— Ai să vezi cum fac eu de acum încolo și ai să înveți repede. E ușor să scoți laptele. Mai greu e să tai fără să smulgi scoarța.

— Dumneata, Firmino, în cât timp ai învățat?

— Eu? In cincisprezece zile... Nu-mi mai aduc aminte bine.

— Aci ești de mult timp?

— De șase ani. Când am sosit în **seringal,** cauciucul se cumpăra cu zece și douăsprezece mii de **réis.** Se cumpăra cu douăsprezece mii de **réis,** dar dela jupân Juca. Nouă, el ne dădea cinci sau șase. Puțin... Câteva parale de dus doar până în Ceará și apoi de întors pe același drum. Pe urmă, cauciucul a început să scadă... Azi, a ajuns la cinci, și jupân Juca ne plătește pe jumătate. Eu nici nu prea înțeleg cum merge; ei zic, uneori, că a ajuns la cinci, și în Manaus se plătește cu șapte sau opt. Așa nu se mai procopsește nimeni niciodată. Eu am rămas totdeauna dator. Nu-i chip să ștergi contul! Când a venit jupân Alipio în Ceará să tocmească oameni, zicea că oricine sosea aci se îmbogățea pe dată. Eu m'am încrezut în brașoavele lui, și până acum n'am izbutit să plătesc nici transportul. Cum sosim aci, s'a terminat, nu ne mai iau cu vorbe bune. Vând totul foarte scump și așa **seringherul** nu mai pune

niciun ban de o parte şi putrezeşte toată viaţa în pădurea asta blestemată. Da' eu, cum mi-oi plăti contul, mă duc în Machado sau Jamary. Nu că mi-e frică de Indieni, pentru că dacă e să mori, tot mori, oriunde o fi, dar fiindcă aci nu mai strâng nimic. Exploatare de un bidon, un bidon şi jumătate, nu înseamnă nicio procopseală. In Machado, tot se mai poate încropi de două sau trei suluri pe săptămână. La toţi pe acolo le e frică de friguri. Mie nu mi-e teamă. Dacă oi muri, mort voi fi. Dacă nu..., eu vreau să mă întorc în Ceară. De câte ori mă gândesc la satul meu, simt că mă înnecă un nod colea, în gât...

— Ai familie?

— Am avut, am avut. Mamă-mea a murit anul trecut. Dumnezeule, ce am plâns! nu mi-am închipuit niciodată că un om poate plânge atât. Imi ascundeam chipul în hamac, ca să nu mă vadă Agostino şi Feliciano...

Oftă, strânse laptele din alt copac ce venea la rând, şi urmă:

— O iubeam atât! Era o bătrânică bună, bună, bună de pus pe rană. Ce mă durea mai rău, e că parcă auzeam întruna cuvintele pe care mi le spunea ea, când am plecat încoace: „Băiatul maichii; n'am să te mai văd până la judecata de apoi!" Parcă a ghicit, sărmana. Mă roade remuşcarea, ici, la inimă, fiindcă nu i-am trimes niciun gologan bătrânei. De unde era să-i trimet? De când am sosit în **seringal**, nici n'am

mai văzut faţa banilor... Am avut şi un frate. Nu ştiu dacă trăieşte ori a murit. Vrea să vie ca mine pe valea Amazoanelor. I-am scris să nu vie, pentrucă lucrurile merg rău. Dar nu m'a crezut şi s'a dus în Acre, momit de unul care l-a amăgit că face avere şi l-a minţit... Aci nu se face avere... Până să ridice un **cearens** capul, ehei, mai va... Şi de multe ori nu-l mai ridică niciodată... Bagă de seamă, domnişorule Alberto, la ghimpele ăla! Afurisiţii lipesc încălţămintea, şi până să-i scoţi, îţi sar ochii din cap de durere.

Alberto lărgi pasul peste obstacol, şi Firmino tăcu. Merseră în tăcere, din copac în copac. La o vreme, Alberto întrebă:

— Mai e mult?

Mulatrul se uită împrejur şi, întrerupându-şi gândurile:

— Nu prea. Mai puţin de jumătate. — Şi iar tăcu.

Haida, ha, cu găleata de tablă lucindu-i lângă genunchi, s'ar fi zis că era străin de cele înconjurătoare, pierdut în alte îndepărtate labirinturi. Pe urmă, parcă hotărîndu-se să dea glas monologului intim:

— Aveam şi-o cumnată, pe care chiar o iubeam... Nu era frumoasă, dar când cineva iubeşte, nu se uită dacă e frumoasă sau urîtă. Eu am venit în **seringal** mai mult din pricina dragostei ei, decât pentru altceva. Credeam să fac economii şi să mă întorc repede să mă

însor. Da' fata m'a uitat, şi acum doi ani, fratemeu mi-a scris că s'a măritat cu o haimana de acolo. Am rămas trăsnit şi mă gândeam să-i vâr cuţitul în burtă, la întoarcere. Apoi mi-a trecut. Fata avea dreptate... Eu nu m'am mai întors, şi dacă m'ar fi aşteptat, nici azi n'ar fi avut bărbat. Şi nici nu ştiu dacă o să mă mai întorc vreodată ori nu... Dar mi-ar fi plăcut să mă întorc. Pe urmă, n'ar fi fost nicio pagubă dacă muream. Oricărui bărbat care pleacă din sat să facă avere spre a se întoarce, i se întâmplă acelaşi lucru. Dacă e însurat şi a lăsat trei feciori, găseşte cinci şi nu mai poate trece de pragul porţii... Dacă a lăsat logodnică, să-şi caute alta, că' a dintâi nu-i mai aparţine...

— Pretutindeni se întâmplă la fel — îl consolă.

— Şi dumneata ţi-ai lăsat nevasta în Portugalia?

— Eu... Da' de unde! Nu, nici nevastă, nici logodnică. Mi-am lăsat doar pe mama. Dar ştiu că aşa e peste tot.

— Mi-e milă de dumneata, domnişorule Alberto. **Seringalul** nu face pentru unu' cu obrazu' dumitale. Şi dumneata ai venit ca să te îmbogăţeşti?

— Nu, nu! — protestă Alberto. Şi se simţi umilit, aşa, în pantaloni şi cămaşă, fără cravată, fără guler şi fără haină — inferior prin

neplăcutul totului, chiar veşmântului rudimentar al lui Firmino.

— Atunci, cum naiba ai venit dumneata aci?

— Întorsăturile vieţii...

Mulatrul nu stărui. Şi discreţia aceasta, destăinuind delicateţă, hotărî pe Alberto să-i arate reciprocitate în confidenţe.

Vorbind de el, evocând, cu aprindere, ceea ce fusese bun şi chiar ceea ce fusese rău, i se părea că timpul trecea mai repede, şi drumul i se scurta.

Din nou, în Todos-os-Santos, Firmino vesti:

— Acum să mergem la afumător.

Era pe acolo pe aproape, în dosul trestiişului. Semăna cu acoperişul de paie al unei bărăci, pe care l-ar fi smuls cineva şi l-ar fi aşezat pe pământ. Forma unghi în fiecare parte, unul din ele lăsând trecere pentru **seringheri**. La început, Alberto nu văzu nimic. Imprejmuirea era plină de fum şi avu sensaţia că se asfixia. Incet, încet, însă, zări pe Agostino stând pe o lădiţă şi având la picioare tubul de afumat — una din sculele care, în ajun, atât îl intrigase. O pâlnie căreia îi lipsea gâtul subţire şi întoarsă cu gura în jos, sau trâmbiţă de carton, prin care ieşea un fum gros. Aerul intra prin golurile trestiilor în ardere, prin deschizătura din partea inferioară. Şi de câte ori izbucnea flacăra, se aruncau noi braţe de trestii prin deschizătura de deasupra, pentrucă de acolo se dorea să iasă doar fum. Alături, înfipt, prin margini, pe

patru pari, se găsea cazanul de zinc, cu fundul acoperit de pata albă a **latexului.** Domol, Agostino întindea spre el lopata pe care o ţinea în mână şi pe care vărsa un strat subţire de lichid, ducându-l, apoi, lângă gaura fumegândă. Sucul de cauciuc, în atingere cu fumul, se usca şi-şi schimba repede coloarea. Din alb ca zăpada, trecea spre castaniu, îngroşându-se şi căpătând, în acelaşi timp, elasticitate. Din când în când, pe lopata ce se îmbrăca într'un strat din ce în ce mai gros, se forma o băşică, dar pe dată degetul priceput al **seringherului** o spărgea, dând drumul aerului.

In vreme ce „recrutul" luă aminte la manevră, Firmino îşi aprindea tubul său.

— Dacă vrei să te duci să te odihneşti, poţi să te duci la baracă; vin şi eu mai pe urmă. Asta se învaţă în orice zi.

— Foarte mulţumesc de grijă. Mă voi duce. Da' cum se scoate cauciucul de pe lopată?

— Se scoate tăind pe aci cu cuţitul, când sulul e mare. Am să-ţi arăt eu mai târziu.

Alberto ieşi iar la aer. Avea ameţeli, şi picioarele-i tremurau. Se târî până la baracă, îşi făcu palmele găvănel, şi le umplu cu apă şi le duse la cap. Se încheie apoi la guler, îşi puse cravata, pipăind de-a-lungul nodul, din lipsă de oglindă; se îmbrăcă apoi cu vestonul şi se aşeză în poartă. Se simţea mai demn aşa.

Firmino sosi exclamând:

— Bre, bre, ce mândreţe! Domnişorul Alberto se duce la bal?

— De ce?

— Nu-ţi strica hainele, domnişorule. Îmbracă-te mai bine cu o bluză de a mea, până mă voi duce să-ţi car lucrurile din Igarapé-assu. Nu-i nouă, dar cel puţin e spălată.

Şi însoţit de recunoştinţa celui mişcat de bunăvoinţa-i nepreväzută, Firmino intră în baracă, şi la puţin după aceea venea până la Alberto mirosul **pirarucului** prăjit.

— Poftim la masă; piureaua e gata.

Se aşezară amândoi pe prispă, venind să-i întovărăşească, ceva mai târziu, şi Agostino. În tingire sforăia făina, pe care se prăjea felia de **pirarucu**, ce amintea lui Alberto peştele din ţara lui de naştere. La fiecare îmbucătură, Firmino adăoga şi piper, fără să-şi poată uita de paguba de dimineaţă.

— Dacă aş fi omorît tapirul, am fi avut ce da de lucru dinţilor, pentru două zile! Şi mie care îmi place atât!

Cum sfârşiră masa anunţă:

— Acum, domnişorule Alberto, mă duc la Igarapé-assu, să-ţi car bagajul.

— Merg şi eu.

— La ce? Dacă n'oi putea să-l aduc, singur, iau un bou sau un cal. Dumneata eşti galben ca un mort... Du-te, du-te de te culcă şi n'avea nicio grijă de lucruri...

„Firmino e un băiat minunat!" Şi Alberto îl zări plecând, înalt, cu picioarele vânjoase şi răscrăcănate din obişnuinţa de a sări obstacolele din pădure. Cu larga **carnaúba,** ce parcă era o umbrelă deschisă pe părul cârlionţat, cu pantalonii suflecaţi, lăsând libere pulpele între genunchi şi glesne, peste care se închideau ghetele de cauciuc, avea înfăţişarea unei caricaturi, de personaj de teatru-buf, ce se ducea cu carabina pe umăr, să distreze nişte spectatori nevăzuţi. „Dar bun băiat... Dar minunat băiat!!!", sfârşi Alberto. Şi iar se aşează în uşă, cu picioarele pe treptele ce înlesneau urcatul în baracă. Obosit, îşi aruncă privirile peste împrejurimi, necontemplate încă, din lipsă de o înălţime.

Ceaţa se ridica în strâmtul spaţiu deschis în sânul pădurii. Luminişul n'avea mai mult de o sută de metri. După baracă venea poiata, făcută tot din **paxiubas** şi unde privirile străinului întâlneau nota galantă în planta ce înflorea într'o lăduţă veche. Trebue că era o gingăşie a lui Firmino, pentrucă Agostino n'avea mutra cuiva ce se îngrijea de lucruri atât de delicate. Se întindea apoi trestiişul, desfătarea gurii, când dorea un suc dulce, şi mai încolo câţiva metri de **macacheira**[1]) şi de manioc, cultivaţi de distracţie, fiindcă acolo agricultura nu constituia nicio atracţie. Ascuns în frunziş, se vedea **ca-**

1) Un fel de manioc dulce.

cimba, puţ mic, unde Agostino îşi lua acum baia, golindu-şi găleata de apă pe cap.

Şi atâta tot. Restul era pădure, cu viaţa-i întunecoasă, aproape închizându-se într'un cerc strangulator. I se simţea fiinţa-i apăsătoare, enigmatică, într'o veghe de panică şi ameninţări. Obosiţi de zidul pădurii, ochii trebuiau să caute spre cer puţină îndepărtare şi înălţare.

Dintr'una într'alta, Alberto se gândi la apropiata sosire a bagajului, a cărţilor, veşmintelor — ceva al lui, ce alcătuia singura satisfacţie întrevăzută în prezent.

Dar, din nou, pădurea îl copleşea. Era acolo, solemnă, cu secretu-i milenar, atrăgându-l, chinuindu-l, apropiindu-se din ce în ce, pe măsură ce soarele cădea orizontal.

Nu, nu era de mirare că Indienii urmăreau, ascunşi la adăpost sigur, toate gesturile celor care se găseau în baracă.

„...Dumnezeul meu, mult timp va trebui să petrec aci?"

VI

După trecerea celor cincisprezece zile tradiționale, Alipio, Caetano și Balbino începură să colinde exploatările și drumurile, spre a constata progresele făcute de noua ceată de recruți.

Firmino se mira că trecuseră două săptămâni, fără ca vreunuia din ei să-i fi călcat piciorul în Todos-os-Santos, dacă nu pentru străin, fiindcă era prea de timpuriu pentru a-i verifica adaptarea, pentru el însuși și pentru Agostino, supuși, ca toți ceilalți, unei strașnice supravegheri.

— Dar dacă dumneavoastră nu munciți, ce le pasă lor? — întrebase Alberto.

— Ce le pasă lor? Ehei, tinere, se vede lămurit că ești chiar recrut! Auzi, Agostino? Ce le pasă lor dacă nu muncim noi? Dacă nu muncim noi, jupân Juca încasează mai puțin, fiindcă nu se vinde cauciucul și se îngroașă suma pe care i-o datorăm. Înțelegi? Ca să nu stea oamenii trântiți în hamace, de aia ne pomenim aci, când nici nu gândim, cu Alipio, Caetano sau Balbino, și dacă ne găsesc tolăniți, spun lucruri ce nu plac nimănui să le

audă, şi, apoi, se mai şi plâng împotriva noastră la jupân Juca.

— Şi el ce poate face?

— Ce poate face el? Când ne ducem, dumineca, la prăvălie să cumpărăm de mâncare şi de băutură, jupân Juca nu ne vinde nimic, ba pe deasupra ne mai şi ocărăşte, numindu-ne derbedei. Şi cine a ajuns să aibă nume de derbedeu, să muncească toată viaţa şi tot nu mai izbuteşte să şi-l şteargă. E şi mai rău când dârdâiam de friguri şi sosesc Caetano sau Alipio. Nu ne cred niciodată că suntem bolnavi cu adevărat şi zic că e lene. Nu pricep cum n'au venit până acum pe aci, de când ai sosit dumneata. Pe semne or fi luat luleaua neamţului în aceste cincisprezece zile.

Şi cum în ochii lui Alberto răsărea o întrebare:

— Jupânul Juca, în vremea când nu sunt copiii şi nevasta cu el, îşi petrece nopţile la joc, bând numai băuturi fine. Ziua stă să se dreagă, şi funcţionarii rămân acolo să-i ţie tovărăşie...

In după-amiaza aceea, însă, nici n'apucaseră să termine de afumat, că auziră tropotul unui cal, şi apoi repede se ivi Balbino în dosul trestiişului. Niciodată Alberto nu-i văzuse chipul mai încruntat şi mai mohorît. Se adresă lui Firmino:

— Bună ziua. Cum merge?

— Mulţumim dumitale, binişor. Şi dumneavoastră, domnule Balbino?

— Recrutul ăsta?

— De opt zile taie în locul lui Feliciano. Eu aşteptam porunca să încep să tai şi eu în parcela mea.

— Şi merge?

— Scoate bine laptele şi a învăţat să taie în trunchiuri. Nu te duci să vezi, domnule Balbino?

— Mă duc, sigur că mă duc. — Şi, făcând pe stăpânul, se îndepărtă, fără să mai zică altceva, în direcţia exploatării.

— E în stare să te trimeată mâine singur, şopti Firmino.

— Puţin îmi pasă. Dar fără puşcă...

— Ai dreptate. Îţi trebue o puşcă... Spune-i domnului Balbino, el poate să-ţi trimeată una din Igarapé-assu.

— E scumpă?

— Iu, foarte scumpă! Cinci sute de mii de **réis**, ori mai bine. Luată din a doua mână e mai ieftină. Dar numai când moare vreun **cearens**...

Străbătură bătătura, şi cum mai încolo era legată iapa pe care venise Balbino, mulatrul se apropie şi-i trecu, într'o mângâiere prelungită, mâna pe spinare. Se înfioră pielea animalului, care întoarse agale capul, spre a vedea cine-l mângâie aşa, şi apoi îşi văzu iar de păscut iarba de pe jos.

Intrară, în sfârşit, şi cum Firmino vânase o **cotia,** se apucară s'o spintece.

La anume vreme însă, ochii lui Alberto zăriră ceva foarte ciudat, în dosul trestiişului. Iapa fusese dusă acolo, şi lângă ea stătea Agostino, cocoţat pe un scăunaş şi cu pantalonii lăsaţi.

Nu-i venea să creadă. Nu cumva înnebunise? Holbă ochii şi privi mai bine. Nu, nu era nebun...

— Firmino, Firmino... Priveşte... — şopti încremenit.

Mulatrul izbucni într'un hohot de râs şi strigă:

— Iu, blestematule!

Alberto rămase privindu-l, îndoindu-se de mintea amândurora.

Firmino, în sfârşit, încercă să-i înlăture uimirea:

— Dacă nu-s femei... Ce vrei să facă un bărbat aci?

— E groaznic! E groaznic!

— Intr'o bună zi, şi dumneata, Alberto, o să strângi în braţe o vacă ori o iapă...

— Nu-mi vorbi de aşa ceva! Eu! Niciodată! Iţi interzic să-mi mai pomeneşti de asta, ai înţeles?

— Ai să vezi dumneata, ai să vezi... Lasă să vie vremea...

Alberto plecă de pe prispă, fugind de pornirea de a-şi pălmui tovarăşul. Înăuntru se lăsă să cadă în hamac, spre a-şi înnăbuşi revolta ce-l cuprinsese. „Nu erau femei... Porcii... Mizerabilii!" Ca pe vapor, se simţi iar deosebit şi cu

totul despărţit de oamenii aceia ce-i deşteptau în suflet un vechi instinct de scârbă. Şi suferi astfel, cu unghiile înfipte în palme, lungi clipe de desperare, pentrucă nu putea fugi de acolo, părăsind totul şi liberându-se de visul urît...

In sfârşit, îl miră tăcerea bărăcii. Nici sgomot de paşi, nici de cuţit ori de farfurii — nimic.

Mânat de bănuială, se sculă şi se duse pe prispă. Firmino nu era aci. Apa fierbea în căldare, scoţând la suprafaţă bucăţi de **cotia.**

Alberto se întoarse iar să se culce. Puţin după aceea, auzi pe Agostino intrând, şi ceva mai târziu, pe Firmino. In sfârşit, vocea mulatrului, chemându-l la masă. Nu, n'avea poftă de mâncare. Şi numai gândindu-se la mâinile care pregătiseră mâncarea, îl apuca greaţa, îi venea să verse.

— Domnişorule Alberto, eşti bolnav?

Era chipul lui Firmino, lângă hamac, zărindu-se prin reţeaua apărătoare de muşte.

Alberto îl privi o clipă. „Nu cumva vrea să râdă de el?" Pe urmă, tăios:

— Nu, nu sunt. Nu vreau nimic.

— Ia seama, domnişorule, că uneori aşa încep frigurile... — Vorbea atât de sincer şi atât de frăţeşte, încât mintea lui Alberto se zăpăcise. „Era bun sau rău omul acela care, după ce fusese respingător, devenea milos şi credincios ca un câine?"

— Nu sunt bolnav. Dar n'am poftă. Vreau doar să rămân singur.

Dar de afară se şi auzea chemându-l glasul lui Balbino. Se sculă şi alergă la uşă, pentru a nu face să aştepte pe cine-l dorea prezent. Firmino venea după el, şi Balbino, zărindu-l, se răsti:

— Cum laşi dumneata pe omul ăsta să strice toţi copacii?

— Eu...

— Nu merge aşa! Asta nu înseamnă să tai cauciuc, şi ar fi avut vreme să înveţe. Portughezii ăştia coconiţi, când sunt la oraş şi au nevoie de cineva, n'au nicio ruşine şi se prefac mieluşei, ca să-i aducem. Pe urmă se preschimbă în nişte derbedei şi sunt mai trădători ca nişte **surucucu** [1]).

Alberto îngălbeni, cuprins de dorinţa năvalnică de a pedepsi insulta. Dar Balbino, rezemat de iapă, scoase, cu o falsă naturaleţă, puşca de pe umăr şi o puse de-a-lungul spinării animalului. Şi urmă:

— Ehei, pe mine nu mă poartă nimeni de nas: nici derbedeii, nici cei fără obraz! Când mă voi întoarce, vreau să văd cum merg lucrurile. Iată care e rezultatul când ai milă de câte o puşlama de astea. Strică copacii şi parcă o fac dinadins. Ai înţeles, Firmino? Să ne vedem...

---

1) Trib de Indieni

Ridică puşca, puse piciorul în scară, încălecă şi plecă ţanţoş, în atitudinea celui căruia nu-i e teamă de răzbunare.

Incremenit de nedreptate, Alberto rămase locului, cu umărul sprijinit de uşă, cu privirea pironită în pământ, şi în creier cu un gol imens, în care-şi pierdea legătura şi logica şi gândurile. Pe urmă, o insectă începu să bâzâe în cercul pe care-l cuprindea cu privirea pe pământ. Avea mii de picioare şi s'ar fi zis că mergea chiar pe pupilele lui.

— Toţi sunt aşa! Parcă poartă un rege în burtă, şi la urmă sunt oameni ca noi. Eu aş vrea să-l văd pe el cum taie cauciucul, dacă ar fi un recrut ca dumneata — comentă Firmino, în tăcerea ce se aşternuse.

Alberto îşi veni în fire:

— Ce e? A, da! Ştiu eu din ce pricină. Vrea să se răzbune, dar o face într'un chip mizerabil...

— Ah, are vreun motiv să se plângă de dumneata? Mi s'a părut mie că aveau tâlc vorbele lui... Dar ce a fost?

Agostino se apropie şi el, curios să afle, şi după ce Alberto povesti cele întâmplate, toţi conveniră că era o faptă revoltătoare să închizi pe cineva pe bord.

— Răul e că de-acum încolo n'o să te mai slăbească...

— Să vedem... Să mă pierz pentru un... — şopti Alberto, cu amorul-propriu şi mai rănit

de astă dată, evocând umilirea, decât atunci când o auzise.

Se aşternu iar tăcerea. Firmino, lipit de perete, îşi curăţa unghiile cu o aşchie ruptă din **paxiubas**. Agostino, pe un scaun, se învăluia în fumul ţigării.

La urmă, Firmino hotărî:

— Bun. Să ne vedem de treabă. Domnişorule Alberto, vrei să vii cu mine?

— Unde?

— La **igapó**. Mă duc să întind plasa să văd nu prindem niscaiva peşti?

— Cum să nu.

Simţea nevoia să gonească obsesia, distrându-se, uitându-şi de el.

Firmino aduse de pe prispă plasa şi undiţele, îşi puse pe umăr carabina, şi, în sfârşit, îşi încinse pe mijloc cureaua unde-şi înfigea cuţitul.

— Atunci, mergem?

— Mergem.

Acolo aproape, la o jumătate de duzină de paşi în pădure, se zărea **igapóul** liniştit, miasmatic şi fioros. Era întâi o limbă de apă, ce se întindea printre trunchiuri, lăsând pe unele din ele urmele până unde se suise, învelind la alţii mugurii târîtori, până se pierdea în pământul ud, unde aştepta, poftind la plimbare, o mică lotcă. Mai încolo, apa aceasta, care, sub vraja luminii, era neagră întâi, apoi de un verde spălăcit, îşi lăţea patul, împrăştiindu-se

în pădure, până ce se pierdea din vedere. Venise acolo odată cu revărsarea de iarnă, înnecând aproape toată pădurea şi când, sub dogoarea verii tropicale, râul îşi scăzuse nivelul, rămânea prizonieră. Hrănea în tăcerea-i funebră roiuri de muşte ce chinuiau viaţa omului şi rodeau ramuri, frunze moarte şi alte rămăşiţe ale pădurii enigmatice. Coloarea-i lăptoasă îi venea din această înceaţă şi moale infuzie. Şi hăţişul era plin de asemenea râuri închise, ce şerpuiau ici, se încrucişau dincolo — mari brazde lichide, la al căror capăt rareori ajungea **seringherul,** nepăsător la toate fenomenele indigene.

S'ar fi zis că acolo era cu neputinţă altă viaţă decât a monstrului preistoric; dar Firmino, îmbarcându-se în lotca făcută dintr'un buştean bătrân, scobit la mijloc, afirma că se pescuiau foarte mulţi **tambaqui** şi alţi peşti gustoşi, în putreziciunea aceea.

Aşezat la pupă, cu vâsla ce-i slujea şi de elice şi de cârmă, mulatrul împinse lotca pe drumul straniu. Cotind după o curbă iluzorie, alcătuită dintr'o grămadă de trunchiuri, se deschise, spre groaza lui Alberto, o galerie fără sfârşit, cu o boltă atât de închisă, încât parcă se plutea într'un tunel hărăzit bărcii lui Caronte. De o parte şi de alta, tulpinile, crescute la întâmplare şi de toate înălţimile şi grosimile, erau stâlpi în neregulă ai boltniţei verzi şi dese. Din lăstărişul şi lianele întreţesute pe deasupra, într'o poftă de viaţă, ce s'ar fi zis tainică dorinţă de gătuire reciprocă, atârnau, ca

ornamentații de vis urît, coarde lungi, rădăcini de neînchipuit, de coloarea cafelei râjnite. Apa moartă, dădea, aci, altă înfățișare pădurii, impunând negrul, galbenul, castaniul și împodobind grota cu stalactite vegetale.

Din vreme în vreme, Firmino, cu ochiul ager, veșnic la pândă, cârmea spre dreapta, mâna spre stânga, fugind de crengile mai ieșite, de care se încolăceau șerpi uriași sau unde se ascundea **tapirul, taxiul** sau **favo das cabas** — viespile, a căror înțepătură usturătoare Alberto o cunoștea.

Apoi, într'un loc cu crengi mai mari și cu suprafața mai limpede, lotca se opri. Luând unul dintre fructele aduse pentru momeală, Firmino îl aruncă în apă. Pleosc!

Fusese un sgomot mic, dar care acolo răsunase mai mult decât cel pricinuit de un mare volum aruncat într'un fluviu lung și fără obstacole. Și, înainte chiar ca fructul să se fi scufundat, Alberto zări, într'o străfulgerare, ieșind la suprafață guri lacome de pești.

— Aci e bine. Să întindem plasa.

Era o frânghie albă subțire, de care atârnau altele, mai mici, fiecare cu cârligul ei și sămânța de **catauary**. Cu capetele legate de două trunchiuri, frânghia rămase întinsă, într'o ușoară curbă, la suprafață, în vreme ce spre fund coborau momelile. Și Firmino vâsli din nou, mereu mai departe, tot mai departe — „domnișorul Alberto n'a văzut încă nimic: ți-e mai mare dragul acolo unde sunt **cuscudos** și **traíras**!"

După o jumătate de ceas de vâslit harnic, pleosc, pleosc — „pleacă-te, domnişorule Alberto; uite creanga aceea, o să-ţi scoată ochii" — **piroga** dete cu prova într'unul din malurile ude, de pământ cenuşiu, acoperit de frunze.

— Aci e?

— Da. In cinci minute suntem acolo.

Prinseră să meargă pe frunzele ce făceau să hăue pădurea cu foşnetul pricinuit de paşii lor. Apoi, Firmino se opri, ducând degetul la buze:

— Sst! Acum încetişor...

Şi mai încolo:

— Priveşte, priveşte.

Printr'o deschizătură a pădurii se zărea un mic luminiş — pământul negru, noroios, şi pe el cocori cu pene frumoase. Alberto recunoscu pe dată cocostârcul alb şi delicat, **jaburul** trist, **magoariul** gânditor, parcă ar fi fost desprins dintr'un templu oriental — şi încă altele, multe altele, pe care numai o memorie uimitoare le-ar fi identificat dintr'o varietate nesfârşită. Unele, sătule şi leneşe, moţăiau la soare — cu piciorul strâns sub aripă, şi ciocul vârît în puful pieptului. Altele, de colori strigătoare, îşi arcuiau gâtul lung, ciugulind ici şi colo, cu ochii lucindu-le după orice ar fi fost. Dar erau şi mai multe aripi: aripi ce coborau, foarte deschise, într'o fâlfâire de colori de apoteoză, după un sbor lent pe deasupra luminişului. Tot acolo se găseau şi **urubuşii** negri, denunţând putreziciu-

nile, cu gâtul golaş şi capul de cinici mâncători de cadavre.

Arătând păsările mlădioase, ce alcătuiau o podoabă de frumuseţe în singurătatea domnitoare, Firmino întrebă, punând puşca la ochi:

— Vrei să omor una?

— Se mănâncă?

— Dacă-i de mâncare, nu face să stric glonţul pe ea...

— Atunci n'o împuşca. — Spărgând lăstărişul, Alberto se apropie.

Simţindu-l, **urubuşii** şireţi o luară cei dintâi la fugă, şi apoi toate aripile se deschiseră, turburând liniştea cu sgomotul sborului.

Scenariul se schimba. Ceea ce, de departe, era frumuseţe, beţie de lumină şi de colori, de aproape se transforma în urîţenie, putreziciune şi murdărie.

Apa prinsă ca a **igapóului,** în scobitura pământului, şi părăsită de celelalte, ce se scurseseră, de îndată ce râul începuse să scadă, formase un mic lac şi adunase toate vietăţile ce mişunau pe acolo. Veneau, atunci, raţele sălbatice să se bălăcărească acolo, şi chiar jaguarii îşi aduceau puii să se scalde. Vietăţile făcute prizoniere trăiau şi se înmulţeau, hrănindu-se din bucate nevăzute, fără teamă de primejdiile ce le pândeau. Dar cum în miezul verii soarele dogorea mai cu putere, ceea ce fusese un metru de adâncime, nu era acum decât două palme. Apa se preschimbase pentru totdeauna în negru,

duhnea atât de greu, încât împuţise împrejurimile, şi acum nici jaguarii, nici **paças,** nici cerbii nu mai veneau să-şi potolească setea. La suprafaţă luceau scheletele cadavrelor, şi prin văzduh, **urubuşii** se roteau în sboruri întunecoase. Totul putrezea şi fermenta, văzându-se la fund lăstărişul înlănţuit, frunzele uscate ce se fărâmiţau şi casele celor ce muriseră mai de vreme. S'ar fi zis că nicio viaţă nu se mai putea împotrivi acelei împărăţii a morţii. Dar nu. In setea-i nebună de a crea, ce o mâna la ilogisme turburătoare, desminţind judecata botaniştilor şi zoologilor, pădurea dădea viaţă unor fiinţe ce înmugurau chiar din putregai. Şi mişunau în noroiul în care se transformase apa prizonieră. Viermi ? Nu ! **Traíras, cascudos** şi **acarás,** peşti negri cu pielea osoasă ca o cuirasă şi a căror coadă necunoscătoare a marilor cursuri lipăia în mocirla întunecoasă. Se strecurau, de asemenea, şerpuind, spre a-şi face loc prin noroi, fioroşii **puraqués,** care aveau şapte vieţi, ca pisica, şi pielea vâscoasă şi lunecoasă ca a ţiparului.

Servindu-se de o prăjină cu vârful ascuţit, mulatrul o înfipse într'unul şi-l scoase afară.

— Nu-l atinge, domnişorule Alberto!

— De ce?

— Ai să vezi...

Se desbracă de bluză, înfăşură în ea mânerul cuţitului, apropiindu-i lama de trupul **puraquésului.**

— Acum, atinge aci... Da' numai cu un deget. — Şi arăta capătul cuţitului, ce ieşea din mânerul de lemn. Alberto ascultă, dar pe dată se trase înapoi, după puternicul şoc electric pe care-l primise.

Firmino surâdea şi explica:

— Dihania asta aşa e. Dacă o atinge un om cu inima slabă, în apă, apoi se duce sigur pe lumea cealaltă...

Pe urmă, gol până la brâu, să-i fi numărat coastele sub pielea arămie, întinse braţele-i lungi şi le vârî în băltoacă.

— Atenţie! — strigă Alberto.

— Nu-i primejdie. Pe aci nu mai sunt **paraqués.**

Impreună cu noroiul, mâinile lui Firmino scoaseră doi **cascudos,** ce se sbăteau să scape.

— Ăştia se mănâncă?

— Mai e vorbă! Ai să guşti... După ce li se jupoaie pielea, carnea e galbenă ca mălaiul şi e o bunătate!

Cu desaga întesată, Firmino îşi şterse mâinile de un pumn de frunze verzi şi se îmbrăcă iar cu bluza.

— Mergem?

— Mergem.

Lumina ce le lumina paşii era acum un amestec de lumină de soare şi de paloare de lună. Totul era nedesluşit şi parcă trunchiurile arborilor se îngroşaseră cu un strat de umbră, ce se suia dela rădăcină până în vârf. Totul avea

coloarea cenuşie şi n'ar fi fost de mirare ca din fiecare arbore să se fi întins două braţe tremurătoare şi mii de guri să fi strigat că lumea se sfârşea.

Dar când Alberto şi Firmino ajunseră la **pirogă,** sus pe cer luna aurea suav coama pădurii. Lotca luneca lin, pentrucă, în noaptea cu lună, ochii luau drept umbră ceea ce era trunchi, şi drept apă răsfrângerile lunare. Părea un vis din basme, o peşteră închipuită de imaginaţie, pentru desfătarea şi uimirea curiozităţilor epuizate.

Apa neagră se preschimbase în cărare de aur, pe care rămurişul desemna chipuri stranii şi halucinante. Razele lunii se cerneau printre frunzele adormite, pictând, zugrăvind, acoperind de bijuterii bizare trunchiurile şi lăstarele. Când şi când o brăzdare, un sul aurit lega **igapóul** de cer, şi însemna, limpede, adevărata înălţime a pădurii. In jurul oglinzii luminate, umbrele se arătau diafane, şi apa, sub ramurile de pe maluri, sugera adâncime de prăpastie. Şi veşnic, veşnic mirajul orbitor al pădurii, înfrăţit cu lumina himerei. Dinainte, parcă nu era drum; privirea se oprea pe trunchiurile mai groase, pe care se jucau razele lunii, ca şi cum totul s'ar fi isprăvit acolo. Dar nu. Odată îndreptată prova spre obstacol, pădurea se despica din nou, şi iluzia se repeta.

Şi tăcere. O tăcere poruncitoare — gură imensă ce se deschidea spre a scoate un stri-

gât sinistru şi rămânea mută şi încleştată pentru veşnicie. Dacă Firmino ar fi contenit vâslitul, **igapóul** ar fi părut o necropolă fantastică de sirene şi tritoni.

Cei doi oameni mergeau, de asemenea, tăcuţi.

Deodată, însă, Alberto întrebă:

— Atunci, pe aci nu sunt femei?

Mulatrul răspunsè cu umilinţa celui ce dorea iertare pentru scena respingătoare de după-amiază;

— Nu; nu sunt. Pentru **seringherul** fără credit, nu sunt...

— De ce?

— Pentrucă nu vrea jupân Juca.

— Asta e!

— Jupân Juca trimete să se recruteze **brabos** în Ceará şi le plăteşte drumul şi hrana până aci. Dacă recruţii ar veni cu nevestele şi copiii, l-ar costa prea scump. Apoi, dacă un bărbat are nevasta aci, munceşte mai puţin pentru patron. Se duce să vâneze, să pescuiască, umblă să semene manioca şi taie cauciuc doar pentru câţiva metri de stambă sau pentru ţuica de care are nevoie. Şi jupân Juca nu vrea asta. Jupân Juca vrea pe **seringher** singur, să muncească mult, ca să facă economii şi să se ducă să-şi vadă nevasta ori să se însoare în Ceará.

— Ah, acum înţeleg!

— E o nenorocire! Femeile care se găsesc sunt ale **seringherilor** cu credit, care şi le-au adus cu voia jupânului Juca. Dar sunt femei

serioase, şi dacă n'ar fi, bărbatul i-ar trage un glonţ în burtă, şi altul cutezătorului. Aşa e aci. Dacă s'ar ivi o femeie, ne-am omorî toţi unii pe alţii pentru ea... Dar nu se ivesc... Ce femeie are curajul să vie singură prin codrii ăştia? Acum câtăva vreme a murit în Laguinho, Jaão Fernandes, **seringher** bătrân, cu bani şi nevastă. Văduva mergea pe mai bine de şapţezeci de ani şi n'a mai vrut să mai ia alt bărbat, nici să facă pofta celor ce se duceau să-i bată la uşă... Intr'o zi, toţi **seringherii** din Laguinho, convinşi că n'aveau s'o scoată la capăt cu binele, au luat pe bătrână şi au dus-o în pădure, şi acolo s'a întâmplat ce se ştie... Când au lăsat-o, era moartă, pentrucă primul i-a sucit gâtul, ca să nu se mai împotrivească.

— Ce mizerabili!

— Sunt toţi în lanţuri, în Humaythâ. Dar nu zice aşa, domnişorule... Dumneata nu ştii ce înseamnă asta. La început, când săvârşeşti un lucru urît, ţi-e scârbă de tine... Dar pe urmă!...

— Atunci în Humaythâ nu sunt femei?

— Zic că e o negresă şi o mulatră. Celelalte au stăpâni. Dar cine se duce acolo? Numai **seringherii** cu economii, însă ăştia au neveste şi n'au nevoie. Ceilalţi nu se duc, fiindcă lui jupân Juca îi e teamă să nu se mai întoarcă şi nu-i lasă să se ducă. Odată, doi **cearensi** au luat o barcă şi s'au dus. Cum n'aveau bani, au încărcat şi un sul de cauciuc şi l-au vândut unui negustor. Jupân Juca n'a întârziat

să afle şi a cerut autorităţilor să-i prindă, sub cuvânt că-i furaseră barca.

— Şi pe urmă?

— Au stat cincisprezece zile în lanţuri. Autorităţile i-au bătut până le-au rupt fălcile, şi apoi i-au adus iar în **seringal.**

— In fiecare zi se ducea Balbino, cu puşca, să-i scoată din hamac, şi ei trebuiau să muncească, fără ca jupân Juca să le vândă nici măcar un chil de făină. Mie, acum, mi-e tare teamă de Agostino să nu căpieze şi el.

— Agostino? De ce?

— Şi-a pierdut minţile pentru fata lui Lourenço. Lourenço e **caboclul** bătrân, care trăieşte pe locul din Igarapé-assu. Fata n'are decât nouă ani, şi Agostino ţine morţiş să se însoare cu ea. S'a dus s'o ceară lui taică-său, şi taică-său n'a vrut să i-o dea, pentrucă — zicea — nu s'a mai văzut niciodată aşa ceva. Agostino umblă tot încruntat şi e în stare să facă vreo prostie...

— Ţi-a spus el ceva?

— Nu, dar îi citesc în ochi... Pe urmă... Am ajuns!...

Apropie lotca de un buştean luminat de lună, vârî mâna în apă şi scoase plasa, ce tremura şi se înfiora, mişcată de o putere ascunsă.

— Oleo, oameni buni! O să ne înnecăm cu atâţia **tambaqui!**

Incet, încet, adună sforile plasei, fiecare având prins în vârf câte un peşte mare argintiu,

ce se sbătea din răsputeri. Alberto îi asemuia cu **corvinii** din mările patriei şi iar se minună că era cu putinţă atâta viaţă în apa stătută a mocirlei.

— Mai sunt şi alte soiuri de peşti?

— Sunt; acesta este cel mai bun.

Din nou la drum, solzii **tambaquilor** se preschimbară în comoară argintie, pe fundul strâmt al lotcii. Spre a-i potoli, Firmino le sparse capul, cu o lovitură de cuţit. Sângele ce se prelingea, pe fundul lucitor, era fir lichid de rubine, scânteind sub razele lunii.

In sfârşit, tăcerea se sparse: un urlet prelung şi repetat, scos de o gură din apropiere, turbură singurătatea, răspândindu-se prin toate ungherele codrului.

Pământul se cutremura, parcă ar fi duduit guri de vulcan.

Luat pe neaşteptate, Alberto sări în lotcă, făcând-o să se clatine.

— E un jaguar?

Firmino surâdea, desfătându-se:

— Ei, tinere, vezi să nu ne dai la fund! Nu, nu e jaguar. E o broască-bou, care îşi drege glasul...

Şi zugrăvind dihania, prinse să vâslească harnic, pentrucă era peste măsură de târziu spre a se merge pe **igapó**.

Pleosc, pleosc, pleosc...

Fire şi coarde uscate păreau, acum, cosiţe de

aur ale silfidelor pe care şi le lăsaseră prinse de copaci. S'ar fi zis că duhului nopţii, ca o vedenie onanistică, îi plăcea să plăsmuiască o grotă fără asemănare şi uimitoare, care, împreună cu teama, trezea voluptatea de a muri. Vrăjit de cele înconjurătoare, Alberto zări, încet, încet, cum solzii de argint se lungeau, şi cu ei, mâini nevăzute modelau feciorelnic trup de femeie. Şi acum lotca ducea trupul macerat şi adormit al fecioarei, învăluit mângâios, într'un văl diafan.

Aur şi umbre prin toate părţile, mii de oglinzi pe canal şi forme halucinante pluteau pe apa moartă ori călăreau pe crengile înalte.

Alberto ar fi dorit ca Firmino să cânte. Dar nu. Mulatrul tăcea — pleosc, pleosc, pleosc — ca şi cum spectacolul l-ar fi vrăjit şi pe el. Numai urletul broaştei-bou, de acum îndepărtat, mai dădea o notă de viaţă pădurii scăldate în razele lunii.

— Am ajuns.

Vâsli şi mai vârtos, şi lotca veche se izbi de pământ, aproape să răstoarne pe Alberto cu picioarele în sus.

Firmino tăie o creangă şi înşiră de urechi, pe ea, **tambaquii,** şi prin nod, desaga.

— Dumneata ia pe umeri un capăt, şi eu de celălalt.

Unul înainte şi altul dinapoi — „ca măgarul cu samarul, domnişorule Alberto" — amândoi se opriră lângă baraca unde locuiau.

Agostino se culcase, lăsând pentru întârziaţi resturile cinei.

— Simt încă fierbând în oală bucăţile de **cotia**. Mănâncă dumneata; eu mă duc să spintec peştii.

Când Alberto termină şi vru să-l ajute la scoaterea măruntaielor, Firmino se împotrivi cu tărie:

— Nu-i nevoie. Dumneata nu ştii cum să faci. Du-te de te culcă; văd eu singur de treabă.

Şi cum Alberto stăruia, adăogă:

— Nu fi găgăuţă, tinere! Cu mâinile astea de doctor! Du-te de te culcă; de abia te mai ţii pe picioare.

Apoi, schimbă tonul:

— Fiindcă Balbino n'a spus nimic, de dimineaţă te însoţesc la tăiat în parcela dumitale. Pe urmă mă duc să tai într'a mea şi scoţi singur laptele, că la asta nu-i mare ştiinţă. Aşa, Balbino nu mai poate zice că nu-ţi arăt cum se face sau că mă folosesc de dumneata, ca să nu muncesc.

— Apoi, în felul acesta, dumneata, Firmino, lucrezi pentru doi...

— Nu-i nimic! Nu vreau să avem ceartă cu căpcăunul ăla. Când te voi lăsa singur, îţi împrumut puşca mea.

— Foarte mulţumesc, dar nu vreau. Dacă o iau eu, rămâi dumneata desarmat...

— Nici să nu te gândeşti la asta! Când e să moară omul, puşca nu-i slujeşte la nimic.

Şi apoi eu ştiu să mă feresc mai bine decât dumneata de **parintintinşi.**

— Nu vreau.

— Ba o să vrei! Mi te-au dat viu, viu vei rămâne cât îmi va sta în putere.

Alberto, mişcat, sta gata să sărute învelişul aspru al acelui suflet simplu şi generos.

— Foarte mulţumesc, Firmino. — Şi în glas îi tremurau lacrimi.

VII

Foarte sigur că străinul era să fie totdeauna partea slabă a camaradului mai fericit, Caetano, fără să ia în seamă oboseala din ajun, porni în trap spre Todos-os-Santos.

Strâns în costumu-i colorat, cu picioarele butucănoase abia cuprinzând pântecele calului, căruia îi dădea pinteni în fiece clipă, gonea nerăbdător să-şi confirme bănuielile — voluptoasa şi dulcea-i răzbunare.

Pornit din Laguinho, în zori, străbătuse Popunhas şi Janayra, mâncând leghile cu iuţeală de săgeată şi făcând să hăuiască pădurea de tropotul copitelor armăsarului.

La trecerea lui, **seringherii** somnoroşi, care nu ieşiseră din bărăci, se desvinovăţeau de întârziere şi plecau în grabă, temându-se să nu se întoarcă.

Dar nu. In ziua aceea nu-l interesa decât drumul pe care-l avea de parcurs. La călcâiele lui bâzâiau muştele flămânde, atrase de rănile deschise de pinteni, pe pântecele calului. Dar şi lui parcă-i dădea cineva pinteni, de câte ori se gândea la fericirea lui Balbino, călătorind prin

Ceará, pe banii patronului, sau își amintea dispreţul, auzit de Binda cu o zi mai înainte şi transmis apoi ca o dovadă de prietenie.

In Igarapé-assu abia dusese la gură, fără măcar să descalece, ceaşca de cafea, oferită de Nazario, cel mai înstărit dintre vechilii **seringalului**. Pornise neţinut înainte — „foarte mulţumesc, amice; la revedere" — fiindcă voia să ajungă şi să se întoarcă în aceeaşi zi, spre a raporta patronului de puţinul sau multul pe care-l observase.

In dimineaţa dogoritoare, cu lumini aprinse în toate meandrele pădurii, când calul se opri în Todos-os-Santos, cu spumă între picioare şi bale la zăbale, Caetano sări, sprinten, jos, şi ochii-i prinseră a cerceta viaţa ce se înfiripa acolo.

Nimeni! Singurătate desăvârşită. După cât se urcase de sus soarele, **seringherii** trebuiau să fie la culesul laptelui preţios. Baraca, dată de o parte rogojina ce-i servea de uşă, s'ar fi zis că fusese demult părăsită. Caetano, punând mâna pe cuţit şi alegând unul din pepenii ce se coceau lângă trestiiş, îl tăie, luă o felie şi se îndreptă, sugând-o, spre parcela lui Alberto.

Primul copac, cercetat pe îndelete şi cu dorinţa de a-i găsi vătămare, nu arăta decât neîndemânare şi lipsă de siguranţă a mâinii ce-i scotea sucul. Al cincilea, însă, făcu să lucească de bucurie ochii cercetătorului. Toporişca ce-l tăiase nu avea siguranţă: luneca ici, cotea din-

colo, făcând să sară aşchii din scoarţă şi desvelind trupul. Şi de acum înainte, unul da, altul nu, apoi patru unul după altul şi numai unul să-i răscumpere pe ceilalţi, pe urmă trei, încă doi şi încă douăzeci; drama se intensifica, aducând un zâmbet de deplină satisfacţie pe chipul lui Caetano.

Înţelese că ar fi fost zadarnic să meargă mai departe în adunarea probelor delictului. Întorcându-se din drum, îşi aruncă piciorul gros pe cal — şi mână, băiete, până la Igarapé-assu. Din nou, vechilul ieşi în poartă, să-l poftească la marginea lacului, îndemnă cu vreo câteva scuzându-se şi mulţumind din fugă. Descăleca la marginea lacuuli, îndemnă cu vreo câteva palme pe coapsă calul să intre în apă şi luând barca, vâsli grabnic spre celălalt mal. Acolo, nu aşteptă măcar să se usuce pielea calului; încăleca şi porni iar în galop, un galop nebunesc al cuiva ce voia să ajungă întâi la o ţintă nevăzută. Bârfelile lui Balbino, pe care i le destăinuise Binda, îl încolăceau ca nişte şerpi, vărsându-şi până în fund băşica veninoasă.

Innopta când armăsarul, năduşit leoarcă, se opri aproape de tamarind, lângă buşteanul unde se curăţa peştele, pe un strat argintiu de solzi.

Caetano îi scoase hăţurile, îl lăsă liber, şi intră zorit în baracă. Juca nu era acolo. Se dusese în ţarc, să asiste la îngrijirea cirezii — veni să-i spună bucătarul.

Era sâmbăta, început de odihnă după zilele

de lucru, şi legionarii pădurii prindeau să sosească, pe umeri cu desagi goi, şi pe un par cu roata de cauciuc adunat peste săptămână.

Temându-se nu cumva să apară Balbino şi să-l împiedece, Caetano coborî prispa, străbătu bucătăria şi apoi grădina, unde zâmbeau roadele: ardeii, ce parcă erau cireşe proaspete de lunie, şi **mangueiras**, ce umpleau de frunze un eleşteu părăsit. Sperie găinile şi curcile, trecând pe lângă coteţele în care erau ţinute, pentru desfătarea lui Juca Tristão, şi se duse să deschidă poarta ce dădea spre ţarc. Era un întins patrat de pământ, când umed, când sgrunţuros, împrejmuit cu gard de scânduri. Înăuntru se îngrămădeau atunci, înghesuindu-se din fugă unul în altul, spre a scăpa de laţul pe care Alexandrino îl mânuia cu iscusinţă de **gaúcho** [1]) mai bine de două sute de boi şi vaci cu viţeii lor, care se ascundeau printre picioarele vitelor mari, speriate şi ele. Dela coarne, laţul trecea într'o învârtitură trădătoare, la unul din picioare. Şi atunci, tot sbătându-se, animalul, fără unul din punctele de sprijin, se potolea, lăsându-se să fie îngrijit. Dar, dacă şi aşa se arăta nesupus, Alexandrino îl trântea la pământ. Şi rana se vedea bine. Nu era sgârietură ori simplă înţepătură însângerată, care, la câteva zile după aceea, cu ouăle de muscă sau de alte dihănii, să nu se fi transformat într'o rană adâncă, unde

1) Indigenul din pampas.

foşneau viermi de cadavru. Uneori erau atâţi, încât formau, la suprafaţă, un muşuroi de capete, ca stupul de albine în creştere. Carnea vie ceda acestor vietăţi, ce o sfredeleau necontenit, într'o muncă ascunsă de cârtiţe, ducând cu ele nimicirea şi suferinţa şi făcând să slăbească cireada într'o tristeţe resemnată. Chiar şi rănile oamenilor alimentau, adesea, fiinţele acelea scârboase, până ce nu intervenea nitratul de argint. Rar era locuitorul acelor pământuri, care să nu fi purtat în degetul mare al piciorului un vierme alb, îngrăşându-se în tăcere, pe sub pielea ce rămânea închisă, ca şi cum n'ar fi ascuns nimic anormal.

Într'o găleată mică, Alexandrino vărsa mercur în praf, şi pe deasupra, o cutie de creolină. Amesteca bine totul şi apoi lua alifia cu un vârf de cuţit şi o întindea pe rană, până ce acoperea toată carnea bolnavă.

Juca prezida operaţia, interesat în apărarea cirezii, când se ivi Caetano, ploconindu-se până la pământ.

— Ce mai e nou? Acum pe cea bălţată, Alexandrino...

Noaptea sosi, însă, să amâne îngrijirea. Şi numai atunci, Caetano, uitându-şi de rănile pe care le deschisese în pântecele calului, putu obţine atenţia stăpânului.

Porniră amândoi, unul lângă altul, Juca Tristão morfolind vârful trabucului, înainte de a-l aprinde, el bălăbănindu-şi mâinile pe lângă

trup şi gândind pe unde să înceapă. In sfârşit găsi:

— Am dat azi o fugă prin Laguinho, Popunhas, Janayra şi Todos-os-Santos, să văd cum muncesc recruţii...

— Şi?...

— Toate bune. Oamenii au învăţat. Afară de cel din Todos-os-Santos. Ăla e o nenorocire! Dacă o merge aşa, s'au dus toţi copacii; în trei luni de zile nu mai trăieşte niciunul. Te apucă turbarea când le vezi tăieturile.

— Cine-i acela?

— E haidamacul pe care l-a adus Balbino din Pará.

— A, da.

— Nu pricep cum a tocmit Balbino pacostea asta. A vătămat toată parcela. Aş vrea s'o vezi şi dumneata! Pe vremea lui Feliciano se scoteau două măsuri.

— Şi ce i-ai spus?

— Nu am spus nimic. Voiam întâi să ştiu părerea dumitale. Banii cheltuiţi cu omul ăsta sunt bani aruncaţi în vânt. Nu înţeleg cum s'a lăsat înşelat Balbino în asemenea hal. Eu, în locul lui, nu l-aş fi adus...

Juca Tristão se oprise cu piciorul pe treapta scării:

— Nu se poate să mai meargă aşa! Nici eu n'am încredere în marinari şi surtucari la tăiatul cauciucului. Mâine îi vorbesc eu. Nu se mai

poate! Rămâi însărcinat, Caetano, să-l supraveghezi. Să te duci în fiecare săptămână la Todos-os-Santos.

*

A doua zi, duminecă de odihnă şi de aprovizionare, când Alberto şi Firmino sosiră la baracă, prispa se umpluse de **seringheri.** Erau chipuri de toate colorile şi trupuri de toate staturile, abia uniformizate de bluza vărgată şi de pantalonii de dril albastru. Aşteptau ca Juca să se aşeze la masa de scris, şi Binda să se ducă în prăvălie să le dea merindele. Alberto cunoştea pe mulţi din ei, tovarăşi de bord, inele în acelaşi lanţ ce încătuşa mâinile şi ambiţiile. Totuşi, prezenţa lui tot mai alcătuia ţinta comentariilor. Simţea că râdeau de el, că-l criticau, înfrăţindu-l în acelaşi neam de Sirieni şi Evrei ce colindau din port în port, pe pitiş, schimbând nimicuri pe cauciuc şi necontenit urmăriţi de stăpânii **seringalelor,** care nu îngăduiau concurenţa „marchidanilor".

Ştirea, însă, că în ziua aceea se dădeau conturile curente, făcu să se uite prezenţa străinului. Era un vechi obicei al lui Juca, de a înmâna **seringherilor,** la începutul sau la sfârşitul recoltelor, o notă de cumpărăturile, de cauciucul pe care îl produseseră — adunat tot şi apoi scăzut, până ce se totaliza datoria care, rareori, se stingea. Pe **brabos,** mai ales, încrezători încă în mai bune zile viitoare, aceste conturi îi interesau —

fiecare întrezărind apropiata întoarcere în familie.

Socoteau cât datorau sau cât nu datorau, când trecu pe prispă, îndreptându-se spre birou, un bărbat înalt, ca de cincizeci şi ceva de ani, cărunt la păr şi la mustăţi — primul om alb pe care-l văzuse Alberto în **seringal.** In picioare avea pantofi şi era îmbrăcat în pijama cu dungi, ce lăsa să se vadă, mai jos de gât, părul negru de pe piept. La trecerea lui, toţi **seringherii** se descopereau, respectos.

— Cine e?

— E contabilul, care rămâne girant când jupân Juca se duce la Pará.

Binda deschidea uşa prăvăliei, lăsând să intre ceaţa gălăgioasă. Dinaintea tejghelei se găsea cântarul, unde **seringherii,** când le venea rândul, puneau cauciucul extras în timpul săptămânii.

Juca se aşeza dinaintea mesei, ascultând vocea lui Binda, care striga domol:

— Manuel da Costa, din Popunhas, douăsprezece chile de fin şi trei de **sernamby...**

Insemnând cantităţile, Juca repeta:

— ..... şi trei de **sernamby.**

— Belisario de Riachão, din Laguinho, nouă de fin şi patru de **sernamby.**

— .... şi patru de **sernamby.**

Apoi urma scena de totdeauna. Juca fixa pe **seringher** pe sub **sprânceană** şi exclama:

— Doi litri de ţuică, hai? Niciunul! Ţie care faci mai mult **sernamby** decât cauciuc fin!

— Nu ştiu de ce se încheagă laptele...

— Se încheagă pentrucă n'ai grijă! Să iei numai o jumătate de litru, şi dacă mai continuă aşa, nicio înghiţitură nu mai pupi! Uită-te, uită-te la cont! Un **conto** [1]) şi opt sute de mii de **réis.** Şi tot ai mai vrea?

Şi către altul:

— Cinci kilograme de făină? Tot mâncând atâta făină, o să faci burtă de negru care mănâncă pământ. Nu se poate. Până n'ăi avea obraz să ai ceva economii... Poftim!

— Doar două chile, jupâne? Păi, aşa, o să mor de foame...

— Şi ce-mi pasă mie? Tu nu poţi să mori de foame, da' eu pot să-mi pierd banii mei!

Văzând pe stăpân supărat, mulatrul rămânea cu chipul hăbăuc, cu un zâmbet până la urechi, cu dinţii rânjiţi, vrând să arate că era pe de-a'ntregul supus şi pe placul patronului.

Printre **paria** însă se stabilea mare solidaritate ori de câte ori era vorba de ţuică. Pentru o picătură din băutura ce le gonea tristeţea în îndepărtatele singurătăţi, ar fi fost în stare să bată o zi întreagă toate potecile pădurii sau să amaneteze produsul pe multe săptămâni de muncă. Cei cu care Juca se arăta mai mărinimos, fiindcă se găseau în ajun de a avea economii, împărţeau ţuica cu cei mai puţin fericiţi şi

1) Monedă portugheză în valoare de un milion *réis*.

era sigur că peste două zile niciunul nu mai păstra nici două degete pe fundul damigenelor. Până dumineca viitoare, restul săptămânii se dădeau de ceasul morții, săptămână neagră ca apa **igapóului,** zile lungi, în care-i înneca amarul, și gura jinduia după focul de uitat necazurile. Beția periodică era o făclie a nopții, pe care nimeni nu se scutea s'o poarte pe drumurile unde instinctul umbla fără frâu.

Când Alberto se apropie de masă, cu Firmino lângă el, Juca îl privi din creștet până'n tălpi, exclamând:

— Dumneata o să-mi prăpădești parcela! Dacă nu te pricepeai să scoți cauciuc ori nu vreai, n'aveai ce căuta pe aci, că nimeni n'avea nevoie de dumneata. E de neînchipuit ca cineva care vine din Portugalia să fie mai prost decât un **cearens.** Atât îți spun: dacă continui să-mi vatămi copacii, nici măcar un chil de făină nu-ți mai vând.

— Nu-i din reavoință, domnule Juca... — murmură Alberto, stăpânindu-și nervii și impunându-și o liniște pe care n'o avea... — Cred că în câteva zile... Nu trebue nici inteligență; e chestie de practică... Scoarța copacului înșală... Toporișca alunecă fără să prinzi de veste...

— Basme! Atunci de ce ceilalți **brabos** știu cum să lucreze? Și dumneata ai venit odată cu ei.

— Cunosc mai bine lucrurile. Cum eu sunt străin...

— Şi ce sunt eu dator să pierd! Firmino, te mai duci încă trei zile cu dumnealui, ai auzit?

— Am înţeles, jupâne.

— Dacă nu învaţă nici de astă dată, ştii ce te aşteaptă!

Şi schimbând tonul:

— Să vedem! Aci e socoteala dumitale. Ce vrei acum?

— Eu aş vrea trei chile de făină...

— Trei chile de făină...

— Un chil de **pirarucu...**

— Un chil de **pirarucu...**

— O jumătate de zahăr...

— Zahăr...

Şi aş mai vrea şi o puşcă...

Juca Tristão încetă să mai însemne.

O puşcă? Dumneata eşti chiar fără ruşine sau îţi baţi joc de mine? O puşcă? Dumneata ştii cât costă o puşcă?

— Din pricina Indienilor. In Todos-os-Santos, dumneavoastră ştiţi...

— Ce tot băzneşti de Indieni! Unul care nu scoate nicio roată de cauciuc pe săptămână şi mai vatămă şi copacii, să vrea şi-o puşcă?

Prevăzând catastrofa, Firmino trăgea pe Alberto de bluză. Juca Tristão adăogă:

— Indienii nu vin în miezul iernii. Şi până la vară mai e. Fluviul a şi început să se umfle. Munceşte, munceşte, şi pe urmă vom mai vorbi. Poftim! — Şi-i întinse nota proviziilor cerute.

Văzând pe Alberto aţâţat, Firmino îl apucă de un braţ şi-l scoase afară.

— Aşteaptă-mă aci. Nu trebue supărat jupânul Juca. Nu mai dă nimic şi trage cu coada ochiului la noi. Mi-era să nu faci vreun pocinog. Iţi dau eu puşca mea.

Alberto se sprijini de scara prispei, zăpăcit, uluit, cu ochii turburi.

De jur împrejur, **seringherii** discutau conturile, ducându-le întâi la Binda să li le citească şi venind apoi afară, să scoată exclamaţii de descurajare, sau socotind cât timp le-ar fi trebuit ca să stingă datoria. „Barem dacă s'ar mai urca preţul cauciucului!" „Ce! Da' de unde să se urce!" „Se urcă! Jur că se urcă..."

Înăuntru se repeta dialogul de mai sus. Juca iarăşi refuza o puşcă altui **brabo** din Popunhas.

O frază făcu pe Alberto să-şi vie în fire.

— Eu n'am venit pe aci, jupâne, să-mi pierd viaţa!

— Şi nici eu să-mi pierd banii! Piei, piei din ochii mei!

Alberto văzu pe **seringher** intrând sub şopron, cu ochii brăzdaţi de sânge şi buzele umflate de mânie. Il auzi, apoi, spunând tovarăşilor, în chip de plângere şi uşurare:

— Patronul nu vrea să-mi vândă o puşcă... Sigur, cum el stă aci unde nu ajung Indienii...

— Nici mie n'a vrut!...

— Nici mie!

— ...Dar dacă mor, tot el pierde. Pierde tot contul...

Râseră. Râse şi mâniatul. Erau oameni simpli, uşor de resemnat, şi acum, nu-i preocupa decât noutatea conturilor.

Alberto îşi aminti de al lui şi desdoi hârtia. Acolo se găsea cheltuiala călătoriei, din Ceará la Pará, a omului care fugise din Belem; acolo, transportul lui pe „Justo Chermont", toporişca, găleata, cutiile, tubul, metrii de stambă — totul.

— Un **conto** şapte sute patruzeci...

Firmino îi şopti iar:

— Haidem, haidem!

Intrară în prăvălie, îşi primiră merindele şi auzind răspunsul negativ al lui Binda — „Pentru dumneata nu-i scrisoare" — se îndepărtară dela tejghea.

Seringherii şi uitaseră totul. Afară se înteţea pălăvrăgeala, şi sticlele treceau din mână în mână, folosindu-se de stâlpii şopronului, spre a le răsturna, pe furiş, în gurile lacome şi nesătule. Şi printre cei ce se desfătau, şchiopăta fiinţa înaltă şi sfrijită a negrului Tiago, moşneag cocârjat, când de ici o înghiţitură, de dincolo alta, din sticlele celor cu care până atunci nu legase prietenie.

Numai Firmino, după ce-şi gustase porţia, nu se arăta mai vorbăreţ ca zilele trecute.

— Plecăm, domnişorule Alberto?

— Când ţi-o fi voia.

Porniră. Mulatrul mergea din ce în ce mai mohorît. Ţuica îl făcuse melancolic şi gânditor.

— Acum ai să vezi ce e o pagodă de **caboclu**. Nu-i cine ştie ce, pentrucă sunt puţine

femei. Oricum, şi aşa, o să petrecem — zise ieşind din baracă, spre a cădea iar pe gânduri. Răspundea la întrebările lui Alberto, dar pe urmă amuţea, ca şi cum povara desagilor îi tăia glasul.

Mergea în cap, agale, pentrucă balul nu începea decât târziu, după ce se încheiau toate socotelile.

In urmă, venea ceata gălăgioasă a **seringherilor** care se îndreptau tot spre casa lui Lourenço — marea atracţie a nopţii aceleia mohorîte, a pădurii.

— Toate **seringalele** sunt aşa, Firmino?

— Aşa... cum?

— Ca acesta. Cu patroni ca jupân Juca...

— Cu patron mai bun ori mai rău, **seringalul** e veşnic acelaşi lucru. Intr'unul se scoate mai mult lapte — prin Jamary şi în Machado şi parcă şi în Acre — în altul, mai puţin... Restul, e la fel...

Iar tăcu. Dar Alberto nu se lăsă. Tăcerea aceea îi dădea poftă de vorbă.

— Şi jupân Juca inspectează parcelele?

— Câteodată...

— Eu cred că a fost rău informat. Balbino l-a aţâţat. Ştiu că încă nu tai bine, da' nu mi se pare că ucid copacii... Dacă domnul Juca ar veni să vadă în persoană, poate, ar fi altceva...

— Dumneata eşti cam nerod, domnişorule Alberto. Inainte era şi mai rău! Anul trecut, până nu omorîseră Indienii pe Feliciano, jupân Juca a fost în Todos-os-Santos...

— Şi?

— Pe Feliciano îl durea burta, şi el a zis că era puturos. Şi, dumineca, nu i-a vândut nimic de mâncare...

Sporeau umbrele în pădure... Soarele scăpăta, stingându-şi policandrele strălucitoare şi din ce în ce răsunau mai tare vocile **seringherilor** ce veneau din urmă. Firmino izbuti să molipsească pe Alberto, cufundându-l într'o muţenie sentimentală.

„Dacă mamă-sa ar fi ştiut asta!" O vedea, limpede, bătrâioară, sbârcită, niţel cocoşată de vreme, îmbrăcată mereu în negru, încrezătoare în el, dornică să-l vadă ajuns „domnul doctor", şi împlinind dorinţele bărbatului, care murise, şi pe ale ei, de a avea un fecior care să dea strălucire familiei.

Chiar acolo, pe cărarea cu umbre şi lumini, recăpăta sunet vocea îndepărtată, pe care o auzise de atâtea ori la sfârşitul cursurilor:

— Mai ai doar trei ani... Nu mai sunt decât doi...

Cerul se învineţea, şi pământul se învelea în ceţuri, când baraca lui Lourenço se ivi să le închidă calea. Era singurul acoperiş ce răsărea pe malurile, lungi de kilometri, ale **Lago-assului,** care, în clipa înserării, începea şi el să se întunece. In mijloc, avea o mică insulă de bambuşi şi palmieri, unde ar fi fost plăcut să ancorezi barca şi să debarci pentru a trăi o blândă poemă

de iubire. Pe suprafaţa apei pluteau răzlеţe **vitorias-regias**[1]), cu frunze mari rotunde — coroane căzute de pe capul zeilor îndepărtaţi.

Noaptea, coloarea lacului era nedesluşită, eterică, şi briza-i s'ar fi zis un abur rece, tărînd năluci ce se duceau să fure constelaţiile tropicelor — giuvaere fabuloase şi tremurătoare, ce se răsfrângeau acolo. Dar, ziua, era oţel călit, sticlă scânteietoare. Se deschidea în mari întinderi, alb foarte alb la suprafaţă şi puţin irizat mai deasupra, sub o pâclă străvezie.

Lourenço se bucura singur de cel mai mare luminiş al pădurii. Firea-i de **caboclo** îi dădea privilegii fără pereche în tot **seringalul.** Dintre toţi **paria** bărbăteşti, în stare de muncă, numai el nu se ocupa cu extracţia gumei-elastice. Era un drept foarte vechi, pe care neamul său îl câştigase prin lene şi lipsă de ambiţii. Pentru el, lumea se reducea la o colibă, la o femeie, o undiţă şi o lotcă, păstrând surâsuri de milă pentru cetele ce veneau din Ceará, din Maranhão şi chiar din Pernambuco, să îmblânzească pădurea virgină şi să îndure toate vicisitudinile, toate chinurile pentru setea de câţiva bani mai mulţi.

Caboclul vedea venind pe flămânzi, ce puneau stăpânire, plini de vlagă şi pofte, pe pământul său, fără să le pese de soarta lui, ca şi cum totul le aparţinea şi s'ar fi găsit acolo

1) Flori tropicale.

pentru desfătarea lor. Dar timpul trecea, şi cei ce ieri respirau energie, arătau, azi, pricăjiţi: cei ce sosiseră cu aere de învingători, se târau acum, învinşi, şi pentru unul care se întorcea de unde plecase, rămâneau acolo, pe vecie, sute alţii, schilodiţi, paludici, robiţi sau morţi. Pădurea nu iertă pe cine năzuia să-i descopere tainele, şi de aceea nu afla acolo viaţa uşoară decât omul acela arămiu, cu părul lins şi negru, care se născuse renunţând la tot, şi care se complăcea într'un trai de necontenită lâncezire, alături de bogăţiile fabuloase.

Când D. Santos Mercado scoborîse, înfumurat de ambiţii, pe Beni în jos, şi, apoi, pe partea cea mai brăzdată de cascade a Madeirei, cu uimitoarea-i săritură din Teotonio, spre a întemeia **Paraiso,** demult străbunii lui Lourenço trăiau pe o mică insulă aproape de celălalt mal al fluviului.

Bolivianul îşi alese vatră, porunci să se taie un kilometru de pădure, şi cu oamenii aduşi de departe, se apucă să exploateze mina vegetală. Se ştie că de partea cealaltă se găseau două locuinţe de **caboclo** cu feciorii lor — dar încă de pe atunci erau oameni aparte, despărţiţi printr'o prăpastie de noii stăpânitori. Vara, aruncau într'o doară câteva seminţe de tutun în pământ, şi, cum răsăreau foile late, le răsuceau pentru trabucele lor sau le strângeau spre a le fărâmiţa. Restul îl dădeau râurile şi lacurile, lotca şi undiţa. D. Santos Mercado nici nu ştia

măcar dacă erau mulţi sau puţini, şi în această neştiinţă s'a întors în Bolivia, după ce se îmbogăţise şi vânduse **seringalul** lui D. Sisino Monteiro. Într'o zi, însă, insula începu să se surpe. Azi, cădeau doi copaci în şuvoi; mâine, cinci metri de pământ; apele, mutându-şi cursul, târau totul şi ameninţau bărăcile când tatăl lui Lourenço se urcă în luntre, străbătu fluviul şi, pentru prima dată, debarcă în **Paraiso**, să ceară găzduirea lui D. Sisino Monteiro.

Nu era nicio piedecă pentru asta. Dimpotrivă, se trăgeau foloase, deoarece, din clipa aceea, **pirarucul** pe care **caboclosii** se duceau să-l schimbe, în Humaythá, pe sare, făină şi ţuică, avea să fie schimbat acolo. Tatăl lui Lourenço se statornici în locul cel mare, şi vecinul său se duse la Popunhas. Încă din vremea domniei lui Juca Tristão, Lourenço rămase orfan şi însurat cu una din cumnate, ce trăiau, odinioară, pe insula dispărută.

Era simpatic cu faţa-i lată, mustaţa căzută şi părul lucios fluturându-i în vânt. De câte ori pescuia vreun **pirarucu** de soi sau peşte-bou ce nu se mai sfârşea, cum se întâmplase în ultimele zile, făcea petrecere la toartă, risipind tristeţea desamăgiţilor şi cumpărând în schimbul produselor vreun mărunţiş ce vrăjea pe singura-i fată — poema lui de duioşie.

Când Firmino îi prezentă pe Alberto, el zâmbi cu cel mai smerit zâmbet şi se arătă vexat, până

nu se convinse că străinul, în ciuda colorii şi a pronunţiei, avea aceeaşi situaţie ca şi ceilalţi.

Cum coliba, cu duşumeaua de **paxiuba**, nu era destul de netedă pentru paşii danţului, Lourenço construise, afară, un umbrar, al cărui pământ bătut alcătuise cea mai mare trudă a vieţii lui. De jur împrejur, lăzi vechi şi mici trunchiuri de lemn ţineau locul scaunelor. Şi atârnat de tavan, clătinându-se la cea mai mică adiere, un felinar. Dădea o lumină slabă, ce abia schiţa trupurile, şi pe toţi îi acoperea în umbre tremurătoare. Veşmintele îşi pierdeau contururile, picioarele se preschimbau, uneori, în pete întunecoase, şi numai ochii şi dinţii negrilor străluceau.

Demult se adunase multă lume şi multă alta sosea din clipă în clipă. In port, sporea din ce în ce numărul lotcilor, şi nu puţini soseau şi pe uscat.

Caboclul, care are în orice zi şi în orice ceas o ceaşcă de cafea pentru cei ce soseau în cabana lui, se ducea din stânga în dreapta, spre a-şi împlini datoria de gazdă. Dar toţi se găseau bine. Ţuica dumineclă, gustată pe drum, şi chica ce curgea, mândria lui Lourenço, al cărei secret îl moştenise dela strămoşi, învăţat şi de ei dela Bolivieni, de a fermenta porumbul, dispunea pe toţi, făcându-i vorbăreţi.

Pedro Suruby luă loc şi prinse să cânte, în penumbră, din „harmonium".

— Haidem, haidem, oameni buni! Să ne fa-

cem poftă de mâncare! — îi îndemna **caboclul.**

Nimeni însă nu se prindea la joc. Bărbaţii se apropiaseră, formând zid împrejurul umbrarului — cu ţigara în gură, şi ochii la pândă. Femeile şedeau pe lăzi, născocind pe neaşteptate subiecte de vorbă şi prefăcându-se că nu se gândeau la danţ. Ca la toate balurile, se cădea respectat ceremonialul de început. Prima polcă nu atrăsese perechi. Pedro Suruby o întrerupse la mijloc şi scuipând mucul de ţigară, ataca alta. Stăruia o tăcere apăsătoare. O fată se ivi în uşa bărăcii, dispărând repede după umbrar, spre a nu turbura muţenia generală.

Flegmatic de nevoie, fiindcă simţea toate privirile aţintite asupra lui, Pedro Suruby îşi aprinse altă ţigară şi-şi trecu degetele pe clapele armonicei. Începu o nouă polcă.

— Ei, oameni buni, la joc! — Şi Lourenço dete exemplu, deschizând balul cu negresa Vitoria.

Ceilalţi se repeziră şi, când le lipseau femeile, se înlănţuiau între ei, pentru vârtejul voluptos. Erau chipuri de vis urît, în lumina slabă a felinarului — forme nedesluşite, ce se bătăiau în umbră, desprinzându-li-se doar capetele cu buzele umede.

Alberto înţelese că Firmino nu se ducea să joace şi el, numai pentru a nu-l lăsa singur.

— De ce nu joci?

— Pe urmă... Am vreme... Şi dumneata nu dansezi?

— Eu, nu. Dar du-te dumneata. Eu stau bine aci. Lasă-mă pe mine; vezi-ţi de joc.

— Mai pe urmă... mai pe urmă.

Când armonica tăcu, şi doamnele se întoarseră la locul lor, Alberto le numără:

— Una, două, trei, patru, cinci... — Şi, îndreptându-se către Firmino: — Dumneata mi-ai spus că în **seringal** nu sunt femei, şi numai aci văd cinci...

— Astea sunt toate! Lipseşte doar alba girantului, care nu vine niciodată în **pagode,** şi **dona** Tita a jupânului Alipio. **Cabocla** aia scundă, de o vezi colo, e nevasta lui Lourenço; negresa de lângă ea e cumătra Vitoria, spălătoreasa lui jupân Juca, a lui jupân Guerreiro şi a lui Binda şi mama lui Alexandrino; aceea, muşcată de vărsat, e a lui Nazario, din Igarapé-assu; cealaltă, cu iasomie în părul câlţos, e a lui Chico, din Paraizinho, care avea bani, şi trăieşte aci de douăzeci de ani. A trimes să-i vie nevasta din Ceará, şi apoi, aci a încremenit, fiindcă iar a rămas dator. Toate au stăpân, domnişorule Alberto, şi stăpânii au puşcă... Şi chiar de n'ar avea! Dumneata ştii câţi bărbaţi sunt în **seringal.**

— Şi mititica rezemată de uşă?

— Aia e fata lui Lourenço. Cu ea vrea să se însoare Agostino...

— Cu aceea? Păi de abia e o copilă!

— Când un bărbat n'are femeie!

— Nu vorbi aşa, Firmino!

— Dacă n'o fi a lui Agostino, tot o să fie a altuia. De pe acum, pe urmele fetiţii umblă o groază să miroase, ca furnicile muşuroiul...

— De aceea n'a venit Agostino?

— Da. E supărat pe Lourenço că nu i-a dat fata.

Pedro Suruby începu iar să cânte.

— Du-te, Firmino, du-te de joacă şi dumneata.

— Mai pe urmă. Acu' n'am poftă.

Când pe unul, când pe altul, cele cinci femei îi turburară pe toţi cu atingerea şi căldura lor. Ochii bărbaţilor se holbau, buzele li se îngroşau şi lascivitatea fierbea în clocote, cuprinzând toate mişcările şi dând unor chipuri neaşteptată expresie de nebunie. Când şi când, o umbră se strecura prin marea beznă a nopţii, alerga pe marginea lacului şi se arunca în apă. Baia era forţa potolitoare. Se întorceau cu părul ud, cu picături prelingându-li-se pe urechi, cu sprâncenele înmuiate, şi se îndreptau iar spre umbrar — spre ispită, spre prăpastie... Se simţea că toate monstruozităţile erau acolo cu putinţă, în intimă îngăduire, şi s'ar fi transformat în neîntârziată realitate dacă lumina şovăitoare a felinarului s'ar fi stins deodată.

Chica şi ţuica începeau să aţâţe, justificând în creierii aprinşi, toate aberaţiile; apoi, înmuiau, dând drept uşor imposibilul şi înfăţişând

ca scurte siguranţe cele mai de nemărturisit speranţe. Şi iluzia aceasta oprea pe flămânzi. Braţele lor, ce se arcuiau, într'un gest de stăpânire definitivă, pe mijlocul celor cinci femei, se deschideau în renunţări, de îndată ce armonica amuţea.

Le plăcea, însă, să guste otrava până la ultima picătură. Numai când îi sileau zorile, se retrăgeau, sleiţi, cheltuind amintirea ultimelor energii, de-a-lungul potecii ce unea, în pădure, copacii unii de alţii.

Deschisă pofta de mâncare de alcool, masa oferită de Lourenço alcătuia nou pretext de benchetuială. Dacă se mânca puţin, se flecărea mult şi se bea şi mai mult, trupul fiind necontenit gata pentru ţopăială.

La „harmonium" venind să se unească vioara lui Chico Safado, atunci veselia nu mai cunoştea margini, dând picioarelor putere nesfârşită, şi ochilor delir neaşteptat.

Molipsit, Firmino înaintă şi el, înhăţând pe cumătra Viţoria, al cărei păr încărunţit de ani, s'ar fi zis că era o perucă în semiîntunerecul înconjurător.

Dar cum se termină polca, Alberto îl zări apropiindu-se de el, cu buzele căzute şi ochii stinşi de tristeţe. Şi după aceea, în ruptul capului nu mai voi să danseze.

Fumul feştilei înnegrise în parte geamurile felinarului, făcând lumina şi mai nelămurită, mai slabă şi mai funebră. Acum jocul, sub umbrar,

parcă era un joc de umbre şi de chipuri misterioase. Cei ce nu danţau, se ghiceau după lumina ţigării, ce ardea în întunerec.

— Când ăi vrea, domnişorule Alberto... — propuse Firmino.

— Eu din parte-mi sunt mulţumit. Am văzut cum e. Dar dumneata n'ai danţat decât odată... Putem să mai stăm niţel.

— Nu, nu. Putem pleca. Mie-mi place mult să joc, dar azi nu-mi sunt toţi boii acasă... Nu ştiu de ce, parcă nu mă furnică prin picioare.

— Cum vrei.

Porniră la drum, prin noapte: Alberto, obosit de emoţiile zilei; Firmino, cu pasul hotărît, parcă ar fi avut puteri să colinde lumea întreagă. Şi amândoi tăcuţi. Flacăra felinarului lovea în copaci, strecurându-se prin hăţişuri şi înălţând bolţi neprevăzute. Umbrele se suiau până la cele mai răsărite crengi, se răsuceau în toate felurile, se strângeau, se întindeau, necontenit tremurătoare şi elastice.

Alberto se gândea la contul lui, la ceea ce se putea întâmpla, la ceea ce nu s'ar fi întâmplat niciodată — şir de presupuneri tot aşa nesfârşit ca şi al trunchiurilor de toate mărimile, pe care felinarul îl smulgea din întunerecul pădurii. „Zece chile pe săptămână, treizeci de mii de **réis**... O sută douăzeci la sfârşitul lunii. Dar cheltuielile? Cheltuielile... Şi iarna, când nu se face aproape nimic. Câţi ani, câţi ani îi trebuiau spre a-şi plăti datoria, chiar dacă ar fi avut sănătate şi noroc!"

VIII

Fluviul începuse să se umfle. Era un potop anual, ce venea din Perú, din Bolivia, de pe coastele Anzilor, şuvoaie ce bolboroseau, blocuri de ghiaţă ce se topeau, se desprindeau din înălţimi, vuind în cascade şi surpând în trecere, tot ce le stătea în cale. Parcă Pacificul ar fi sărit peste şirurile munţilor, şi s'ar fi revărsat, într'o furie ciclopică, de cealaltă parte. Rodea, desfunda, se răsucea în gârle, se îngroşa din ploi şi călătorea mereu, fără răgaz, spre locurile joase. Ajuns în câmpie pierdea din violenţă, ceea ce câştiga în măreţie. Nu mai era puhoi, ce se repezea ici ori cotea dincolo, alergând pe povârnişuri şi mugind prin stânci; era pânză grea, noroi lichid, rostogolindu-se pe mari întinderi, purtând pe suprafaţa netedă, care nu mai huia nici nu mai mugea în cataracte, toate distrugerile săvârşite. S'ar fi zis că, aşa, ieşea dintr'o lume prefăcută în ruini. Apele se suiau, înghiţind plăji de vară, sărind peste prăpăstii şi făcând din insulele înverzite nişte naufragiaţi trişti şi încăpăţânaţi.

Se urcau încă, se urcau mereu, înghiţind rădăcini desvelite, lăstărişul de pe maluri şi târându-se pe sub bărăcile **caboclo**şilor. Atunci,

pământul se făcea mâl. Mantia mâlului, scoborîtoare din cea biblică, năpădea încet, hoţeşte, pădurea înfiorată. Pătrundea pe gurile **igarapé-urilor,** prin crestăturile de pe margini, suind, suind întruna, înaintând, sărind, în mii de limbi ce se despărţeau ici în două, spre a se uni iar mai încolo, într'o surdă stăruinţă de nimicire. Azi, o palmă; mâine un metru; pe urmă, un kilometru; şi, în sfârşit, leghe după leghe — toată gleba rătăcitoare, ca şi cum pădurea n'ar fi fost altceva decât o pădure submarină, adusă, prin artă magică, la suprafaţă dintr'un ocean ne mai văzut.

Apa moartă din **igapôuri,** prinsă în hăţiş, vara, reînvia, punându-se în mişcare şi pierzându-şi coloarea de noroi negru, în atingere cu cealaltă care venea să se amestece cu ea şi să se împrăştie pretutindeni.

Malurile nu mai aveau contururi: pe nicăieri, nici ţărmuri, nici ochiuri lucitoare pe unde pământurile vedeau cerul. Totul era apă murdară, mare liniştită, cheală la mijloc şi acoperind pe jumătate, pe întinderi de necuprins, copaci uriaşi de duplicitate de amfibii.

Până şi băltoacele, ce secaseră vara şi nu fuseseră decât putreziciuni, erau acum câmp de plimbări pentru peştii ce pretindeau varietate scenografică.

Numai ici şi colo ochi de **cotia,** de tapir sau de cerb, descoperea drept refugiu, o biată insulă unde năvălitoarea nu-şi întinsese încă nebiruita-i

stăpânire. Pământul ce se mai zărea era clisă unde cirezile îşi întipăreau adânc copitele şi oamenii îşi răschirau adânc degetele picioarelor.

Se trăia deasupra apei, ce se vedea prin crăpăturile duşumelei, înfipte pe pari — şi **caboclii** care, vara, îşi priponeau lotca la cinci sute de metri depărtare, colo în fundul golfului, o ţineau acum dinaintea uşii. Şi ploua, ploua într'una cu găleata.

Revărsarea dura luni, şi în anii mai ploioşi, pe pustiul apelor, nu mai rămânea niciun ţarc. Înfruntând potopul, **fazendeiroşii** [1]) mai prevăzători ridicau **„marombas"** — poduri largi unde turmele, nemişcate, îşi petreceau toată iarna. Era însă muncă zadarnică. Chiar şi acolo pătrundea puhoiul. Boi şi vaci, întâi cu picioarele şi pe urmă cu pântecele, înnotau în apa vrăjmaşă şi sfârşeau prin a cădea de nemişcare şi umezeală, pornind pe fluviu în jos, spre bucuria **piranhasilor** şi **candirusilor** [2]).

Apele cotropeau plantaţiile răzătoare şi mătura tot pământul pe care braţe vânjoase îl curăţiseră pentru opera creatoare. Cei mai neprevăzători îşi vedeau luat de şivoiu, surpat cu o putere vicleană, chiar căminul ce-şi întemeiaseră alături de venetică. Era jalea şi sărăcia pe care pânza uriaşă le purta în cutele ei.

Sus, spre Purûs, în Jaruá, în Solimões şi în

---

1) Proprietarii fermelor cu crescătorii de vite.

2) Peşti vătămători.

Madeira, se găsea mai mult pământ sigur, mai multe înălţimi unde animalele căutau adăpost. Dar nu era mai mică paguba celor ce aveau să ignoreze veşnic, oricât de mult ar fi trăit, statornicirile definitive. In Todos-os-Santos, numai cu greutate, Firmino, Agostino şi Alberto mai puteau străbate prin pădure din copac în copac. **Igapôul** se întinsese până lângă trestiiş, şi trebuia să meargă mari distanţe cu piciorul prin apă, şovăind la fiecare pas, de teamă să nu calce pe ghimpi sau pe ceva şi mai rău. Se întorceau plini de noroi, cu pantalonii uzi leoarcă şi cu cipicii încărcaţi de clisă.

Alberto avea sensaţia că se află într'o temniţă, fără termen al osândei, fără zi sorocită pentru deschiderea porţii. Cifrele, mai ales, inele ale puhoiului ce-l încătuşau în timp, îl chinuiau, mânându-l spre amarnice presupuneri: „Un **conto** şapte sute patruzeci de mii de réis... Doi ani? Cinci ani? Sau toată viaţa?"

Lipsa aceasta de soroc îl enerva şi mai rău. Nu se adapta. Se simţea mereu provizoriu, dornic să plece; şi îl apuca desnădejdea la gândul că doar de puţină vreme sosise... Altul era mediul, altul pământul şi altele fiinţele... Acolo nu creştea nimic spre a-i fi pe plac; nimic nu-i grăia de fiinţele cu care trăise, de vechile lui obiceiuri, de lucrurile pe care le iubise. Era o lume aparte, pământ embrionar, zămislitor de spaime — şi tiranic, tiranic! Niciodată vreunul din copacii aceia nu-i dăduse o sensaţie de frumu-

sețe, cufundându-i spiritul în adâncile voluptăți intime. Acolo nici nu exista măcar — Arborele. Exista încâlceala vegetală, nebună neorânduită, lacomă, cu suflet și ghiară de fiară înfometată. Stătea de strajă, tăcută, mascată, să-i împiedece toți pașii, să-i închidă toate drumurile, să-l încătușeze, să-l robească. Era marele zid verde, garda înaintată a copacilor ce creșteau în jurul puțului și care retezați de toporul lui Firmino, înmugureau din nou cu o încăpățânare absurdă și enervantă. Pădurea nu ierta rana pricinuită și nu avea pace până nu astupa din nou luminișul, transformând baraca în ruine, de aci în zece, douăzeci, cincizeci, n'avea importanță în câți ani — dar într'o zi! Fie prin sleirea copacilor de cauciuc, fie prin mijlocirea sălbatecilor, ce sfâșiau pe exploratori, fie din alt motiv mai neînsemnat — pădurea nu zăbovea să se răzbune! Amenințarea plutea în aerul de respirat, pe pământul călcat, în apa de băut și trebuia să se împlinească pentrucă, acolo, numai pădurea își împlinea voința și poruncea despotic. Oamenii erau simple păpuși mânuite de puterea ascunsă, pe care ei, triști iluziniști, socoteau c'o învinseseră cu pavăza ambiției.

Alberto recitise toate cărțile, își scrisese toate emoțiile de disperat pe toate hârtiile albe găsite și cunoștea, după margini toate cărțile de joc cu care își umplea câteva ceasuri din neagra singurătate. Barba-i creștea peste săptămână,

numai duminica aflând brici în mâinile lui Alexandrino, colo în Paraiso. Se neglijase; părul-i cădea în zulufi, în voie, pe ochii stinşi în chipul slăbit şi uscat; şi pantaloni şi bluză jucându-i pe corpul înalt, arătau cu mototoleala lor, renunţarea la estetica trupească. Nici nu mai era de ce! Ar fi fost inutil!

Şi nimic nu mai era de făcut. In spate, **Igarapéassu**, de ajuns numai în barcă, năpădind poteca, pe care vara galopau caii. Şi cine stătea acolo? Aceiaşi **paria,** aceiaşi prizonieri ai pădurii, cu viaţa veşnic aceeaşi, toţi în aşteptarea jumătăţii de rachiu pe care Juca Tristão le-o vindea ca de pomană, dumineca. Lui Firmino şi lui Agostino le plăcea traiul acela, şi din când în când dădeau o raită până acolo. Se ducea şi el ca să nu rămâie singur în baracă, deşi Firmino jurase că Indienii nu-şi părăseau tabăra din lipsă de mijloace de transport, din clipa ce pădurea îşi ascundea rădăcinile în apă. Erau după amiazi de groază şi monotonie, fie că ploua ori ieşea soarele, să asculţi pe **cearensi** povestindu-şi visurile spulberate, iubirile întrerupte — toată dragostea, toată inima lăsate departe pe pământurile natale. Le ştia pe dinafară biografia, şi uneori, la întoarcere, şezând în mijlocul lotcii, îi răsunau, deodată, în minte frazele pe care le auzise: „Era o muiere viteză, în stare să sperie pe Antonio Silvino." „Anul acela de secetă am pus gura într'o crăpătură să văd dacă mai puteam suge o picătură de apă. Pe urmă n'a mai fost chip, a trebuit să

beau urina de cal." „Eu am văzut pe unchiul meu Alfredo înnebunit de sete şi alergând, alergând după noi, cu braţele deschise, că parcă era un strigoi. Noi fugisem din sat, şi el a căzut şi a rămas sbătându-se pe jos, până au venit **urubuşii** să-i pună capăt zilelor."

Era aşa de limpede că şi Alberto zărea spectacolul zugrăvit de cuvinte. Chipul aiurit al însetatului, alergând în urma pribegilor, i se înfigea în pupile ca o obsesie. Şi stătea, colo răsucindu-se, cu gura căscată, cu ochii ieşiţi din cap, tremurător, frânt, prăfuit, acoperind cu groaza-i întipărită pe pământul dogoritor, galeria vegetală pe unde tăia lotca apa.

Gândindu-se la bieţii oameni, Alberto se înduioşa şi-i înţelegea. Păreau alţii pentru el, îmbrăcaţi aşa în sdrenţele dramatice necunoscute în Europa. In Siberia se găseau sinonime pentru groază, şi nisipiştele pustiului înfloriseră în multe grădini literare. Nu se cunoştea însă drama din Ceará, care le întrecea pe toate. In pustiu, până şi fiarele erau rare; în sate trăiau oameni. Căminuri rodnice, pământ cultivat, fiecare palmă desţelenită alcătuia necontenit o speranţă de viitor mai bun. Ziua năduşeau la lucru, şi noaptea o vioară gemea sub vraja lunii. Unii erau aşa de lipiţi de petecul de pământ, încât scuipau totdeauna cu dispreţ, când venea să le trezească ambiţiile vreun **cearens** îmbogăţit în codrii Amazoanelor. Ce! Pentru fiecare ce se întorcea bogat mureau sute, de friguri. Dar, într'o zi, pământul încingea talpa crăpată a picioarelor. Chipu-

rile se sfrijeau şi sosea desnădejdea. Unii, mai încrezători, aduceau argumente şi pilde de alţi ani, când răul nu pârjolise. Ascultaţi cu atenţie, toţi es sileau să-i creadă. Dar soarele dogorea din ce în ce mai tare; fântânile nu mai cântau, preschimbându-se în picuri de lacrimi. Pământul începea să ardă. Se uscau, întâi, plantele, venea apoi, rândul arbuştilor, şi copacii bătrâni, amintiţi de mulţi care se jucaseră la umbra lor, prindeau şi ei să se ofilească. Se răspândea panica, groaza. Prin pâraie, odinioară şăgalnice, nu se vedea acum decât noroi uscat, şi toate gurile jinduiau după o gură de apă. Cădeau moarte, animalele, altele turbau, şi veşnic, veşnic soarele tropicelor, în slava-i eternă, săgeta pământul încins cu raze fatidice. Un abur fierbinte de moarte învăluia tot satul. Chiar şi luna dogorea şi nu se mai auzeau cântece în sunetul tânguios al viorii. Doar strigăte de jale se înălţau acum spre ea, din căsuţele sătenilor.

Se pornea atunci pribegia, mai tragică şi mai numeroasă decât a vechilor Evrei în ţinuturile creştinătăţii. Se înşirau caravane fără sfârşit, de-a-lungul pământului în flăcări. Satul rămânea părăsit: câmpii de foc şi dealuri de jăratec. Cine ar fi pătruns prin ele, într'un trap întins de cal, n'ar fi întâlnit decât dărâmături, rămăşiţe de vieţi fugite, schelete deschiolate, şi colo în fund, pe geana însângerată a asfinţitului, colo la capătul pământului scorojit, ameninţarea de a nu se mai întoarce.

Plecau mulți, când se dădea semnalul fugii, dar foarte puțini ajungeau pe țărmul mării mântuitoare. Pulberea drumului acoperea în fiecare zi, trupuri neînsuflețite de bătrâni și copii, pe care mai târziu se duceau să le sfâșie vulturii. Mamele, adesea, nu rezistau și rămâneau încleștate de copii, întâi într'un plânset cu șiroaie de lacrimi, pe urmă cu ochii pironiți într'o obsesie chinuitoare. Când moartea se milostivea, pentru ele lumea murise demult.

Fiecare nor ce se forma, se preschimba, pentru cei ce-și urmau soarta jalnică, într'un castel din basme, licărind de speranțe. Repede însă se prăbușeau turnurile rătăcitoare; cerul se limpezea iar, încetișor, și nici măcar o singură picătură de ploaie nu cădea pe pământul incandescent. Din nou desamăgiți, pribegii, încovoiați sub drama puternică, sdrențuiți, însetați, flămânzi, ajungeau într'o zi în capitala țării, ce se oglindea în apele Atlanticului. Și de aci plecau spre o nouă odisee. Unii, în drum spre miazăzi, către pământul roșcat din São Paulo, unde înflorea cafeaua; alții, aproape toți, cu ochii țintă spre Amazoane, unde se dusese vestea de bogăție și se citau exemple de paria ce se întorseseră bogați. Era cucerirea izvorului pe care satul îl tăgăduia. Era schimbarea pământului ce omora prin lipsă de apă, pe pământul ce omora pentrucă avea prea multă apă.

Dar nimeni nu pornea pe picioare. Săraci de toate, mai puțin de inimă duioasă, se lăsau să

piară din lipsă de mijloace de transport. Soseau, atunci, trimeşii din **seringale,** care le cunoşteau suferinţele şi-i luau cu gloata. Şi dacă nu-i găseau în Fortaleza, fiindcă anul fusese bun, se duceau să-i recruteze chiar din căsuţele lor, de prin toate colţurile şi văile romanticului sat. Ameninţarea altei secete şi ambiţia de a strânge bani îi goneau de acolo.

Dar, acolo departe, nici nu ajungeau bine în Amazoane, că şi voiau să se întoarcă. Chiar şi cei ce se târîseră în pribegie, lăsând, pe drum, părinţii bătrâni în agonie, sau copiii morţi în vârsta fragedă, nu se gândeau la altceva decât la satul îndepărtat. Toate bogăţiile pădurii, cu reţeaua-i de ape, ce compensau lungile zile de sete, li se păreau lucruri de nimic, dacă le asemuiau cu locşorul unde se născuseră. Codrul era plin de suflet smerit de sătean şi sufletul acesta cânta, izbucnea, plângea în hăul pădurii.

Văzându-l, auzindu-l şi evocându-l, Alberto se topea de înduioşare şi nu mai judeca potrivit aerul de trufie şi mândra-i izolare pe puntea vaporului. In descurajau, mai mult decât oamenii, munca şi singurătatea.

Dinaintea bărăcii n'avea măcar nici putinţa unei plimbări, nicio gură să-l înţeleagă, spre a înşela ceasurile. Parcelele făceau un înconjur de opt sau zece kilometri, şi dincolo de aceste hotare nu se mai cunoştea nimic. Era pădure virgină şi nebună, aparţinând, teoretic, unui stă-

pân ce-şi măsura proprietăţile pe marginea fluviului. Fundurile, chiar dacă ar fi avut cincizeci de leghe sau cinci sute de mii, îl lăsau nepăsător, din clipa în care nu putea duce acolo tăietori de cauciuc. Legal, toate adâncurile de nepătruns aveau drept stăpân pe Juca Tristão, admiţând două linii imaginare şi paralele, ce porneau din fluviu până în Mato-Grosso; dar, în realitate, exista alt stăpân, nevăzut, crud, enigmatic ca însăşi pădurea şi căruia-i plăcea să joace, fluturându-şi coiful de pene, în jurul capului retezat al năvălitorului. Şi alt picior omenesc nu călcase încă prin singurătăţile spăimântătoare, atât de fioroase şi nepătrunse ca la începutul lumii.

Într'o după amiază, întorcându-se dela lucru, Alberto şi Firmino nu văzură lotca pe **igapó**. Intrară în afumătoare, şi nici acolo nu găsiră pe Agostino.

— Sigur, n'a mai putut străbate prin apa parcelei şi s'a dus la vânat ori la pescuit — strecură Firmino.

Pe Alberto îl băteau gândurile să iscodească de nu cumva veniseră Indienii, fiindcă nu era firesc ca Agostino să fi întrerupt culesul, fără să fi dat o ştire cu câteva zile mai înainte. Apele nu crescuseră cine ştie cât, în ultimele ceasuri, pentru ca lucrul să fi fost zădărnicit pe neaşteptate, şi nici lene nu era, de bună seamă, deoarece Agostino se lăuda tocmai, că niciodată nu lipsea de pe parcelă. Dar tăcu, nu cumva mu-

latrul să fi văzut frică în întrebare. Pe urmă, atitudinea calmă a tovarăşului, priceput în toate primejdiile pădurii, i se înfăţişa ca un semn liniştitor.

După ce afumară **latexul,** se întoarseră la baracă şi se pregăteau, pe prispă, să cineze, când intră şi Agostino. Avea chipul răvăşit, privirile sinistre şi buzele neobişnuit de umflate. Cu el, mai intră şi ceva nelămurit, ce se risipea în aer, apăsând şi îngrijorând.

Respinse, cu vocea surdă, mâncarea oferită de Firmino, şi la întrebarea: — „N'ai fost azi la tăiat?" — răspunse cu un „nu" scurt, un „nu" cu punct final.

Mirat, Firmino rămase, cu capul în sus, să-l privească, dar el îi şi întorsese spatele şi se îndrepta spre dormitor. Acolo, deschise desagii pe podea şi începu să strângă câteva rufe şi obiecte pe care le folosea. Desfăcu apoi hamacul şi apărătoarea de muşte, înfăşurându-le şi vârându-le tot în desagi.

Firmino, care înălţase din umeri în semn de nepăsare, rămase din nou în aşteptare, în aşteptarea unei justificări.

Dar nu. Agostino stăruia în muţenie şi cu gestul nervos al cuiva ce uitase un amănunt de preţ, scoase cuţitul din teacă şi se duse să-l spele în găleata de apă.

Era plin de sânge.

— Ce ţi s'a întâmplat?

— Nimic — răspunse cu acelaşi glas surd şi

scurt de adineaori, lăsând întrebarea să plutească în aer.

Pe urmă, ridică desagii, așezându-i bine pe umeri; își luă puşca în bandulieră, își puse pălăria în cap şi se opri pe gânduri, în mijlocul bărăcii. In sfârşit, întinse brațele şi înaintă spre prieten:

— Rămas bun, Firmino!

Se îmbrățişară lung, tăcuți, şi în vremea aceasta Alberto văzu că pe chipul lui Agostino, rezemat de umărul mulatrului, curgeau şiroaie de lacrimi.

— Rămas bun, domnişorule Alberto...

Scoborî apoi, şi cei doi, din uşă, îl zăriră luând-o în direcția pădurii virgine, în drum spre mister şi cu spatele spre locuință. Şi repede dispăru, lăsând luminişul înnăbuşit de acelaşi văzduh ce apăsa pe colibă.

— Ce o fi?

Firmino nu răspunse pe dată. Privirile i se pironiseră îngândurate, pe hățişul unde se cufundase Agostino. Apoi:

— Lucru bun n'a fost... Da' el, dacă pătrunde prin codru, are să moară negreşit. Cum o să meargă pe pământul plin de apă?

Intâmplarea le tăiase pofta de mâncare. Printre bănuieli, necontenit tragice, fiindcă altele nu prilejuiau aerul înconjurător, moscoleau bucata de carne seacă, şi repede se hotărîră să pornească, în cercetare, spre Igarapé-assu.

Pleosc, pleosc, pleosc, lotca parcă nici nu

mergea, şi călătoria era mai lungă ca oricând.

Nici n'apucaseră să debarce, că din ceata strânsă în bătătura lui Nazario se şi desprinseră doi **seringheri**, întrebând nerăbdători:

— Unde e el? Unde s'a dus?

— Cine?

— Agostino?

Toată ceata se apropia acum, înconjurând pe Firmino şi pe Alberto.

— Nu l-aţi văzut?

— Da' ce s'a întâmplat?

— A omorît pe Lourenço!

După ce scoase o exclamaţie de mirare, Firmino şovăi o clipă, într'o consfătuire lăuntrică.

— A plecat în pădure — grăi, în sfârşit.

— Pe unde?

— Prin hăţişurile astea încolo...

— Nu spuneam eu că el era? — exclamă Nazario? L-am văzut eu trecând spre lac şi întorcându-se apoi cu chipul omului care a omorît pe cineva!

Indignarea clocotea. **Caboclul**, cu viaţa-i aparte şi dărnicia-i desinteresată, îşi câştigase în fiecare din acele suflete o adâncă simpatie, ce se mărturisea acum prin văicăreli şi ură împotriva criminalului. Agostino îi despicase capul cu lovituri de cuţit şi trebue că-l izbise pe la spate, ascuns după un copac, alături de care fusese găsit cadavrul. Lourenço nici nu strigase măcar, pentrucă dacă ar fi făcut-o, s'ar fi auzit, drama săvârşindu-se prea aproape de bă-

răci. Întorcându-se dela lucru, Alfonso îl descoperise, acoperit de muşte, ce se ospătau din sângele închegat.

Firmino şi Alberto se apropiară. **Caboclul** era întins pe o rogojină, în curtea-i îngustă, cu creierul scurs din craniul despicat. Mână miloasă îi şterse chipul. Avea ochii deschişi, pironiţi într'o ultimă spaimă a celui ce se vede atacat crud şi pe negândite, şi după strânsoarea gurii, se ghicea, se reconstituia încă, duioşia alcătuită din ignoranţă şi renunţare, cu care primea pe **seringheri** în ziua cu noroc pe lac. Lovitura mergea până jos, buzele-i roşii întinzându-se până sub nas. La picioarele lui, nevastă-sa, frântă de durere, ţipa cât o ţinea gura. Şi pe pieptu-i neînsufleţit, fiică-sa, încântarea vieţii sale şi pricina morţii, îşi ascundea chipul, suspinând cu sughiţe.

Alberto prinse a o examina. Era un pumn de fiinţă, cu trupu-i abia înmugurit, braţe pirpirii, cărora li s'ar fi oferit o păpuşă, şi în nicio altă parte a lumii nu s'ar fi gândit cineva că avea şi un sex.

La întoarcere, cu Firmino repetând mereu, între două lopătări — „Eu mă aşteptam la asta; spuneam eu, Agostino, nu călca drept!" — Alberto monologa, în lăuntru-i, ca odinioară, pe străzile Lisabonei, când era student şi se gândea la marile procese, în care avea să-şi arate talentul: „Domnule judecător! Domnilor juraţi! Mila e cea mai nobilă manifestare a solidarităţii

omeneşti! Omul acesta, omorînd în împrejurările pe care le-aţi văzut, a dovedit cel mai sălbatec dispreţ pentru drepturile semenului său! Nu întinaţi, totuşi, prea nobilul sentiment al milei, achitând pe cine nu l-a avut niciodată! Închipuiţi-vă dacă puteţi s'o faceţi, fără un cutremur de groază, o societate alcătuită din indivizi ca acuzatul..."

„Domnule judecător, domnilor juraţi..."

Amintirea nopţilor de încercări oratorice, pe străzile tăcute, în drum spre casă, îl cufundă iar în tristeţea de paria. Atunci se bucura dinainte de izbânda-i de avocat tânăr, ce se impune repede, ce s'ar fi impus mai cu osebire, în acuzarea marilor crime, cu adjective violente şi de luptă, care s'ar fi potrivit mai bine cu temperamentul său.

Acum, însă, totul se prăbuşise; se spulberaseră visurile de biruinţă, şi după cele ce îndura, se părea că şi ideile lui erau, de fapt, aşa cum le voiau adversarii — o crimă de ispăşit.

Când ajunseră la Todos-os-Santos, ochi-i alergară, instinctiv, spre locul pe unde dispăruse Agostino. S'ar fi zis că el nu plecase pe de-a'ntregul, că ceva nevăzut, dar simţit, rămăsese acolo, lipit de crengi, împrăştiat în umbră, pentru vecie.

Nu se putea privi punctul acela fără să se gândească cineva la fiinţa criminalului care pornise nu se ştia încotro, purtându-şi taina paşilor în misterul de necuprins al pădurii.

A doua zi, obsesia stăruia în mintea lui Alberto. Parcă pe acolo s'ar fi găsit un mort, chiar Laurenço, şi nimeni n'o ştia afară de el — prins de monotonia timpului, de timpul ce rodea cadavrul pe care n'avea să-l fărâmiţeze niciodată în întregime.

Cu o sensaţie de groază, cum nu încercase niciodată, nici măcar în primele zile când îşi închipuia sosirea Indienilor ca o primejdie de neînlăturat, plecă Alberto dimineaţa să „taie" în parcelă.

Oare 'Agostino pornise de aci, pornise de dincolo?

Se răzvrătea. Dar ce-i păsa lui de asta? Nu era Agostino un delicvent de rând, mai odios decât mulţi alţii? Pe urmă, iar îl apăsa obsesia. Dacă ar fi ştiut că umbla pe acelaşi pământ călcat de celălalt, când fugise, şi-ar fi ferit picioarele, ca şi cum acolo ar fi fost foc sau o cobra otrăvitoare.

Pe unde va fi plecat? Pe unde va fi plecat oare?

Acum nu-l supăra numai crima, ci întovărăşirea cu pădurea, cu întinderea-i de necuprins; adâncimile acelea ce băgau în spaimă şi în care Agostino plecase să caute nepedepsirea.

După amiază, Firmino îl hotărî cu greutate să-l întovărăşească la o vânătoare prin desiş. Ba că una, ba că era obosit.

Dar, aflând că animalele se refugiau în par-

tea opusă locului pe unde dispăruse Agostino, primi, şovăind, invitaţia.

Se îmbarcară amândoi în lotcă, vâslind pe cărare. Pe urmă, Firmino îndreptă prova spre stânga, ocolind ici un arbore, dincolo descurcându-se de liane, rupând şi îndepărtând cu mâinile crengile, fiindcă tot nu se mai puteau întrebuinţa lopeţile.

— Opreşte niţel aci...

Se ridică şi prinse o floare. Cât ar fi preţuit ea în Portugalia! Şi pădurea era plină de ele! Erau orhidee preţioase, cu tulpina bizară şi colori uimitoare, **cataleea** cu petale mângâioase de crin, cu ceva dintr'un sex de fecioară, ce vrăjeau ca o iluzie. Parazite, îşi înfăşurau rădăcinile ce le dădeau viaţă, ca nişte tentacule, de trunchiuri cu sevă bogată şi în vecii vecilor nu se mai desfăceau din strânsoare. Şi drama nu era unică. Jumătate din pădure trăia din cealaltă jumătate, ca şi cum pământul n'ajungea pentru împărăţia vegetală şi ar fi trebuit să sugă arborii care sosiseră întâi. Nu era creangă care să nu fi hrănit, cu propriu-i sânge, paraziţul său — ghirlandele ciudate care o înfăşurau. **Apuyseiroul**, cu o vastă bibliografie, ducea şi mai departe despotismul; la început era sămânţa anonimă, aşezată pe o crenguţă; pe urmă, rădăcina clătinătoare şi umilă, căutând, de frică, pământul distanţat, şi, în sfârşit, mânca tot arborele, până rămânea singură. In muţenia ei, lumea aceea vegetală avea cruzimi nebănuite,

tiranii nemărturisite şi egoisme sălbatice. Să trăiască! Să fiinţeze pe socoteala ei sau a altuia, aceasta alcătuia năzuinţa oricărei ramuri, oricărei frunze, oricât de despersonalizată s'ar fi înfăţişat în ochii cuiva.

Cu o **cataleе** în mână, Alberto îşi privi o clipă bluza-i vărgată. N'avea cheotoare; ar fi fost caraghios să şi-o fi prins acolo. Totuşi, dacă ar fi cumpărat-o altădată, dela o florăreasă de pe Chiado [1]), ar fi străbătut strada mândru, evocând pe Oscar Wilde, şi voios să arate floarea exotică. Amintirea oraşului îndepărtat, panoplie a trofeelor tinereţii lui, îl întristă din nou.

— Fereşte-ţi capul, domnişorule, de bărzăuni!

Se plecă grabnic şi, trecând printre crengile ce le tăiau calea, ochii mângâiară iar, o clipă **cataleea**. In sfârşit, o aruncă în apă. Şi ea rămase plutind, cu petalele deschise şi tulpina cufundată — sta prinsă pe suprafaţa neagră.

Dar, de aci înainte, se vedeau multe, multe de tot. Parcă ar fi fost o grădină atârnată, colori de acuarelă în verdele domnitor — surpriză prin care pădurea îşi înviora deasa-i monotonie. Mânau gândul la buze cărnoase de femeie, la surâsuri nervoase de guri feminine, scoţând din vis perechi sensuale, ce le-ar fi cules şi le-ar fi muşcat voluptos.

---

1) Bulevard în Lisabona.

Firmino, cu urechea la pândă, vâslea încet, încercând să nu facă niciun sgomot.

Deodată, însă, un animal ce se aruncă în apă, înnoiând să fugă, sfâşie tăcerea.

— Ei, dihanie blestemată! — exclamă atunci, mulatrul. Şi, vâslind harnic, propti lotca la capătul smârcului.

Era o limbă de pământ, răsărind din potop, noroioasă pe margini, iar în mijloc cu frunze şi buşteni morţi ce putrezeau în umezeală. Toate animalele pe care orice puşcă sau carabină s'ar fi mândrit să le doboare şi multe altele pe care nimeni n'ar fi îndrăsnit să le arunce în oală, se duceau să se îngrămădească acolo — singurul adăpost ce le oferea pădurea, când apa înainta stăpânind luni după luni. Numai maimuţele, săritori îndemânatici din trunchi în trunchi, din creangă în creangă, şi acrobaţi din distracţie, pe toate lianele, găseau, iarna, libertate pentru excursii. Celelalte stăteau întemniţate: câteva pe smârcul acela şi alte două trei sute pe cei câţiva metri de pământ statornic ce se înălţa la câţiva kilometri mai încolo — triste şi înfometate în ţarcul lichid, ce le închidea fără milă. Era **paca** bălaie, cu ochi blânzi; tapirul vânjos, gustos şi miop chiar la lumina soarelui; **cotia,** mică şi sprintenă ca iepurele şi scoţând strigăte ascuţite, de câte ori simţea prezenţă omenească: **tamandua-bandeira,** cu coadă în chip de steag şi poftîcioasă de mâncarea oferită de muşuroaiele furnicilor, înalte ca turnurile de castel; **tatu,** cu

cuirasa albicioasă şi bot ascuţit sfredelitor al tuturor pământurilor; cerbul sperios şi jaguarul carnivor, cel mai fericit din toate, fiindcă n'avea decât de ales, dintre tovarăşii de temniţă, pe acela la care ar fi jinduit mai mult. Mai erau şi altele, multe altele, şi, din vreme în vreme, spre a completa corabia lui Noe, veneau acolo să ochească de sus şi să râdă de nenorocirea altuia, cu fudulia pe care le-o acordau mişcările lor libere, **quatipurul, capijuba, barrigudos**, şi **pregosii** [1]).

Simţind pe nechemaţi, cei mai viteji dintre exilaţi se aruncau, hotărîţi, în apa **igapôului**, în care gloanţele lui Firmino, bum-bum după bum-bum, se duceau să ţintuiască cerbul mlădios, înnotând printre umbrele buştenilor. Celelalte, pricepute în mimetism, se învineţeau printre frunze sau se ascundeau în scorburile arborilor putrezi. Dar Firmino se ducea să le caute şi acolo, vârînd în scorbură o prăjină, până ce le încocleţea la celălalt capăt al ascunzătorii. Şi atunci, toporişca, după ce scobea în trunchiul mort, dădea lovitura de graţie.

Nu era nevoie să facă provizii pentru multe zile, risipind zadarnic sarea, căci ele, victime ale pădurii ce le dăduse viaţa şi le înlesnea moartea, n'aveau să fugă de acolo. Firmino putea veni după opt, cincisprezece zile, o lună, după aceea; putea veni în tihnă; până nu se retrăgeau apele,

1) De sigur, păsări sălbatice din Brazilia.

acolo le-ar fi găsit oricând să-i servească de prânzit sau de cină.

Deşi fundul bărcii se acoperise de cadavre însângerate, mulatrul, cu un zâmbet de ironie şi de cunoscător, luă puşca la ochi şi căută printre frunzişul de sus, ceva pe care Alberto nu-l zărise încă.

La împuşcătură, de sus răspunse un răget fioros, un vaier de durere şi de cruzime.

Zâmbind, Firmino trase din nou şi, atunci, căzând din creangă în creangă, ajunse de se rostogoli jos un jaguar uriaş.

— Ce mai **sussuarana**, nu, domnişorule?

Fiara se răsucea turbată, cu ochii scăpărători, săgetători, cu ghiarele râcâind pământul, cu pântecele umflându-i-se şi sugându-se, într'o gâfâială desnădăjduită, cu dinţii rânjiţi, într'o scrâşneală de ameninţare şi de suferinţă în acelaşi timp.

— Se mănâncă jaguarul?

— Se mănâncă, dar mie nu-mi place. Carnea e tare şi numai fire.

Şi surâzând, fudul:

— Dumneata nu-l văzuseşi, domnişorule?

— Nu.

— Dacă ai veni singur în pădure şi ar fi cu puii te-ar mânca fără să zici pis...

— Dar şi jaguarul e primejdios?

— Aoleo! Când femela e cu puii sau e în rut, cu bărbatul lângă ea, se repede la om şi-l face bucăţi, dacă nu fuge... Dar când nu-i aşa, ani-

malul fuge el, de teama glonțului. Nu l-ai auzit cum se cățăra pe copac, când am sosit? Nu? Eu am auzit îndată ce-am oprit lotca la mal. Da' am lăsat dihania la urmă... Câteodată e primejdios, pentrucă, de frică, sare și cade tocmai pe cine e jos... Mergem?

Fiara se arcuia acum încetișor, și albul labelor dispărea sub sângele gâlgâind. Rămăsese întinsă pe o parte, cu ochiul drept plin de țărână, și cel stâng stingându-i-se pe nesimțite.

Firmino și Alberto se suiră în lotcă, spre a se înapoia. Codrul începea să vâjâe cu vântul ce-i clătina vârfurile. Soarele scăpătase după un nor gros, la care veneau să se adauge alții, spre a porni în mers rătăcitor. In sfârșit, își pierdură toate contururile de palate fantastice, și cerul se preschimbă într'o cocă cenușie, fără scânteieri și fără colori. Pădurea se înveșmânta în altă lumină, lumină fumurie și înnăbușitoare de zori ce se pregătesc să plăsmuiască alba. Văzduhul apăsa, și desișul se întuneca. Hăuituri ce soseau de departe se spărgeau acum deasupra capetelor, făcând să se cutremure lumea. Și apa neagră a **igapôului** era necontenit brăzdată de șerpii de foc ce se încolăceau pe cer.

— Are să ne apuce pe drum, domnișorule — prooroci Firmino, văzând că se ostenea în zadar să vâslească din răsputeri.

Pădurea nu mai întona litania tristă de totdeauna; un urlet puternic, neîncetat și prevestitor, înlocuia printre trunchiurile și umbrelele co-

pacilor, cantilena monotonă. Desişul urla, foşnea, se încovoia sub uraganul care mâna departe muzica disperată. Tot pământul se înfiora, sburau frunzele desprinse, şi în întreg hăţişul nu rămânea creangă nesgâlţâită. Se strângeau şi tremurau stufişurile bogate, părând, în scuturarea lor, nu împinse, ci alergând într'o goană nebună. Era un concert asurzitor de instrumente desacordate, dintre care contrabasul răsuna din ce în ce mai frenetic. Apa lâncedă a **igapóului** începuse a se încreţi, fiindcă vântul, răzbătând, în sfârşit, prin zidul desişului, coborîse să-şi cânte jos aria horcăitoare. Şi când şi când, prin tărie, pocnea bubuitul orchestrei infernale. Unii după alţii, noi şerpi luminau, într'o scăpărare neaşteptată, mantia sură în care se înfăşura totul. Niciodată, Alberto nu văzuse, în lumea umblată, o mai furioasă deslănţuire a elementelor. Sub răpăială, pădurea mugea din ce în ce mai fioros, plesnea din toate încheieturile, parcă ar fi stat gata să se nimicească într'un huiet prelung. Era fantastică şi uluitoare în urletu-i sinistru, în care însemna o scurtă pauză pocnetul tunetului ce şguduia tot pământul. Pe urmă, de undeva, pârâind sec, ajungea sgomotul năpraznic al unui trunchi uriaş, despicat din creştet până jos, de fulger, într'o plesnitură înfiorătoare, încremenind de spaimă pe toţi câţi o auzeau. Tunetele nu mai conteneau, şi fulgerările se încrucişau într'o jalnică apoteoză de sfârşit de lume înnecată. Şi, acum şi mai apoi,

venea de departe, surd, nota gravă a colosului pe care uraganul îl prăbuşea în clocotul pădurii cutreierate de diavol.

Căzură, în sfârşit nişte băşici groase, şi băierile cerului se deschiseră într'o ploaie cu găleata. Firmino, uitându-se în dreapta şi 'n stânga, descoperi adăpost şi trase piroga între doi buşteni bătrâni. Mai încolo se găsea **sapopema** întrezărită.

— Repede, domnişorule Alberto, că ne moaie ca pe şoareci!

Săriră amândoi din barcă şi alergară să se ascundă în peştera de rădăcini. Era ca celelalte presărate în pădure, un muşuroi monumental, când împletită din curpeni, când mărginită de scânduri, de copaci uriaşi, care vuiau în vârfuri. Avea o boltă capricioasă, alcătuită din împletituri şi terminată în pâlnie. Se putea intra în ea doar printr'o uşă arcuită, dar printre rădăcini, lumina cenuşie a după-amiezii pătrundea prin suie de crăpături.

Alberto, aşezându-se unde scobitura era mai mare, şi Firmino pe vine, începură să fumeze. Piccia, după ce fusese întâi oprită de frunze, curgea acum prelutindeni, şi o tremurătoare cortină lichidă închidea perspectiva.

Firmino, încercând să lege vorba, văzând că Alberto nu răspundea, tăcu şi el. O toropeală crescândă îi cuprindea, amuţindu-le graiul. O îngrijorare adâncă, o tristeţe infinită îi năpădea, privind pădurea frământată de potop — cu toate

frunzele lucind şi picurând, picurând broboane de apă, gâlgâitoare şi înfiorătoare. Pământul parcă se buhăise în **humusul** formidabil, duşmănit de tot frunzişul şi chiar cine era uscat se simţea muiat. Umezeala se prelingea de pe piele până în măruntaie, scăldând într'o baie rece chiar simţirile. Nici măcar un chip lipit de geam, în ceasuri de iarnă, n'ar fi suferit monotonia fără nume a pădurii, sub biciuiala ploii. Veşnic, veşnic aceleaşi trunchiuri picurând apă, aceleaşi frunze clătinătoare, soarele siniliu — băşicile cu milioanele şi, mai încolo, obstacolul în mii de forme, ce tăia calea privirilor. Venea de sus, de jos, din toate ungherele, din toate galeriile, melancolia întinsă, ce se răspândea peste tot locul. Acum, pădurea nu mai înfricoşa; nu mai sta în aşteptare, nu mai pândea; i se risipise pentru o clipă, taina şi nu se mai prindeau cu urechea conciliabule stranii. Era un monstru prăbuşit, greoi, inofensiv, mugindu-şi o durere ce nu deştepta milă. Cu toate acestea, niciodată, ca alunci, nu trezea voinţa de a muri.

Lumina murea pe pământul înnegrit; bezna sporea, se îngroşa ca un zid de lut, şi ploaia nu se mai vedea căzând. Creştetele licăreau în baia potopului, şi palele vântului urlau, de-acum, în depărtare. Stăruiau doar ploaia şi melancolia — şi ucigătoarea nu venea din copaci despuiaţi, din frunze veştede de toamnă, ca în vechea Europă. Arborele ce se înveşmânta aci cu frunze, rămânea acoperit aşa toată viaţa,

şi fără revărsarea apelor, nu i-ar fi păsat de roata anotimpurilor. Tristeţea se răspândea din verdele etern, veşnic egal, care apăsa, înnăbuşea cu încăpăţânarea şi bogăţia lui. Dinainte-i, Alberto se topea sub adânca sensaţie de viaţă iremediabilă. Din toate presupunerile ţesute în ritmul monoton al ploii, îi arăta neputinţa, doar povara datoriei şi desnădejdea tuturor drumurilor închise. Şi aşa avea să fie, veşnic aşa, aci sau în baracă. Aşa avea să fie, un an şi altul, şi altul. Ca Firmino, care stătea acolo de şase ani; ca Chico din Paraïsinho, de douăzeci...

IX

Murindu-i iluzia în contactul zilnic cu mizeria, ultima gloată sosită căzu în descurajare şi ajunsese tot aşa de trândavă ca şi cei care, de atâţia ani, îşi înmormântau aci ambiţiile.

Cauciucul nu mai avea căutare, scăzând din ce în ce, şi vara, deschizând iar potecile pădurii, nu aducea **seringherilor** niciun îndemn la lucru. Nu-şi mai dădeau nici măcar osteneala, pentru slaba răsplată, să-şi scuture toropeala ce-i silise, luni după luni, la o neînduplecată iernare. Fără perspectivă de emancipare, lâncezeau în temniţa verde, pescuind şi vânând când le-o cerea stomacul, sustrăgându-se, de câte ori nu erau supraveghiaţi, dela scoaterea cauciucului, ingrat şi fără preţ.

Nu mai era alt mijloc, spre a-i pune pe treabă, decât să se trimeată în fiecare „centru" câte un inspector. Dar Balbino, Caetano şi Alipio, în neputinţa de-a fi pretutindeni, nu ajungeau pentru vasta întindere a **seringalului**, spre a trezi pe somnoroşi în ceasurile de muncă. Sfătuindu-se asupra cui trebuia să fie trimes, Juca se opri la Binda, pe care **seringherii** îl respectau pentrucă avea totdeauna în mână proviziile şi ţuica.

Odată ales noul inspector, rămânea să se gândească la cine putea să-l înlocuiască. Răsfoind în minte registrul clăcaşilor, doar unul se desprinse cu mai multe probabilităţi de reuşită, din fundul adânc al pădurii, în lumina primului plan. Il ocrotea, de departe, un negustor anonim, care, dintr'o uliţă din Belem, înlesnea de ale mâncării familiei lui Juca Tristão şi chiar tuturor prăvăliilor din capitala **paraensă,** unde se găseau lusiaţi.

Supus cazul, în timpul mesei, judecăţii contabilului, acesta afirmase fără şovăire:

— Foarte bine. Evreii şi Portughezii s'au născut pentru negustorie.

Rămase hotărît aşa. Şi, dumineca următoare, cum sosi Alberto la baracă, Binda îl înştiinţă:

— Jupânul Juca vrea să-ţi vorbească. Vino cu mine.

Intrând în birou, cei doi trecură pe lângă masa unde se scoteau conturile curente, împinseră altă uşă şi pătrunseră, în sfârşit, într'o odaie pătrată. Avea două ferestre în fund, dând pe pometul din grădină; o casă nouă de bani, rafturi, un pupitru cu „Jurnalul" deschis ca o evanghelie pe pristol, cu copierul şi un calendar pe perete — „B. B. Antunes & C-a — Comision şi Consignaţii — Manaus şi Belem". Intr'un colţ se întindea masa lungă, plină de hârtii, dinaintea căreia sta aplecat Juca Tristão. Din trabucu-i aşezat pe scrumieră, se înălţa un sul subţire de fum.

Dintr'o ochire, stăpânul **Paraisoului**, cercetă pe Alberto din creştet până'n tălpi, şi apoi îl întrebă:

— Ce ştii dumneata să faci?

— Ce ştiu să fac...

— Te pricepi la comerţ?

— Eu am făcut dreptul şi aproape să-mi iau licenţa... — răspunse Alberto, radios că declaraţia avea să-l scutească de noi umiliri.

Dar Juca îi spulberă iluzia:

— Aci n'avem nevoie de doctori. Ştii să faci conturi-curente?

— Ştiu, ştiu! Am fost funcţionar, câteva luni, în două case exportatoare, în Pará. In a lui Sequeira & Mendoça, pe care poate o cunoaşteţi, şi la Amaro Abreu, Limitada.

— Şi de ce ai plecat?

— Fiindcă, după criza cauciucului, au trebuit să concedieze funcţionari, şi cum eu eram cel mai nou...

— La vânzare te pricepi?

— La vânzare...

— Ai practică?

— La vânzare... nu. Dar cred că aş putea învăţa uşor. — Şi cum ghicise intenţiile stăpânului, rămase cu inima cât un purece, uluit, preferând acum orice în locul vieţii în baracă, acolo departe, pierdut în singurătatea pădurii.

Juca Tristão luă trabucul, trase spre el câteva hârtii de pe masă şi rupse scurta tăcere.

— Cât datorează dumnealui, Binda?

Chematul alergă la raft şi răsfoi catastiful:

— Un **conto** şi opt sute treizeci şi cinci...

Juca medită o clipă.

— Bine. Dumneata vei veni aci la prăvălie, tot nu aduci nimic la tăiatul cauciucului. Adu-ţi mâine lucrurile din „centru". Ai auzit?

— Am auzit, domnule Juca. Foarte mulţumesc.

— Binda, să-i arăţi pe urmă cum se face. Şi spune-i lui João să scoată lăzile din odaia de pe sală.

Alberto ieşi, împiedecându-se de coşul cu hârtii, cu sufletul luminat de acel început de mântuire.

Afară îl aşteptau, iscoditori, ochii spălăciţi ai lui Firmino.

— Ei, la ce te-a chemat, domnişorule Alberto? Ce-a fost?

— Ca să nu mai tai în parcelă! Viu mâine aci, pentru birou şi pentru prăvălie...

— Ah! — şi mulatrul se sili să surâdă şi să-şi ascundă tristeţea ce-l cuprinse pe dată. — Bravo, domnişorule! Ăla nu era lucru pentru dumneata.

Începându-se aprovizionările, Alberto nu se mai apropie de tejghea. Rămase să studieze, de departe, rafturile, sticlele, pachetele şi cutiile, spre a-şi da mai bine seama de îndeletnicirea pe care avea s'o împlinească pe acolo, în locul lui Binda. Din vreme în vreme, ochii i se îndreptau spre Firmino şi, în înfrigurarea de a

pleca spre a se întoarce definitiv, parcă niciodată nu i se păruse atât de lungă aşteptarea tovarăşului.

In sfârşit, mulatrul îşi luă desagii la spinare şi se duse sub şopron, unde Alexandrino îl vesti că boul legat lângă salcâm era destinat să care, a doua zi, bagajul lui Alberto.

Impărtăşiindu-se vestea că „marinarul" avea să treacă în prăvălie şi să aibă înrâurire la împărţirea ţuicii, făinii şi pastramei, **cearensii** se luau cu binele pe lângă el, sărbătorind pe alesul lui Juca Tristão.

Dar Alberto căuta să scape de mângâiselile lor, dornic să plece cât mai de grabă, spre a-şi strânge în geamantan tovarăşii vieţii şi spre a se bucura în tăcere de voluptatea noutăţii.

Deşi era prea de timpuriu, Firmino, ghicindu-i gândurile şi mai umil ca în orice altă zi, ca şi cum o neplăcere intimă l-ar fi ros, se duse să deslege boul, ca să pornească la drum.

Alberto mergea lângă el, şi boul în urmă, legat cu o funie de coarne. Pe spate purta desagii lui Firmino, şi pe pântece un roi de muşte pe care în zadar încerca să le gonească întruna cu pămătuful coadei.

Merseră, tăcuţi, o bucată de vreme. Alberto nu mai putea de bucurie înlăuntrul lui. „Dintre două rele, cel mai mic... Dintre două rele, cel mai mic..." Acolo, la conac, avea spaţiul liber al Madeirei, bulevardul larg deschis de fluviu, în pădurea deasă, îngăduindu-i cel puţin să

respire. Din casa clădită din scânduri se vedeau trecând vapoarele, se putea sui pe bord, ar fi simțit că exista civilizație, pe undeva. Prăvălia și biroul? Orice era mai bun, mult mai bun, comparat cu viața în „parcelă" — cu sculatul la cinci, și apoi repede aleargă din copac în copac, în inima codrului spăimântător, ce păstra în fiece colț amenințarea unei săgeți mortale.

Alberto observă, în sfârșit, muțenia lui Firmino:

— Ce zici de asta?

— De ce?

— De chemarea mea la prăvălie...

— Ce să zic... E chiar foarte bine pentru dumneata. Jupân Juca a făcut foarte bine.

Pe Alberto îl apuca iar bucuria mutării, când Firmino adăogă, cu voce tristă și resemnată:

— Acum au să rămână două parcele părăsite...

Auzindu-l Alberto, se înfioră. Era adevărat. De acum înainte, Firmino avea să fie singura viață omenească în Todos-os-Santos. Nopți și zile le va petrece singur, îngropat în singurătate, fără un glas prietenos să-l mai distreze și rumegând, rumegând veșnic aceleași gânduri, cu încăpățânarea unui nebun furios în balamuc. Ar fi trebuit să vorbească singur dacă ar fi vrut să constate că nu amuțise, și drept tovarăș, ar fi avut doar pădurea turburătoare, ce se în-

cheia până peste colibă, spre a-şi dovedi atotputernicia. Şi dacă s'ar fi ivit Indienii!

Spulberată veselia mântuirii, Alberto îl mângâie, temându-se totuşi ca tonu-i să nu destăinuiască neîncrederea:

— Poate Juca avea să trimeată alţi **seringheri.** Nu-i convenea să lase parcelele în părăsire...

— Ce, cu cauciucul la preţul de două mii de réis, de unde o să găsească Juca oameni?

Alberto începu să înşire promisii de prietenie şi de toate ajutoarele imaginabile. Vorbea cu înduioşare, dornic să afle afirmaţii precise, care să liniştească şi să convingă pe Firmino că soarta-i de surghiunit i se va îmbunătăţi.

Dar nu nemerea nimic concret: totul se mărginea la dorinţa de a găsi motive de speranţă în noua viaţă a tovarăşului său.

Sosind la colibă şi legând boul în afumător, îşi arătară, în ultimele ceasuri ce le rămâneau de petrecut împreună, amabilităţi pe care nu şi le arătaseră niciodată.

Intemniţarea avea, acum, pentru Alberto, un înţeles provizoriu, zidurile verzi căpătând îndepărtarea celui ce nu mai dispunea de nicio putere. Vedea pădurea cu alţi ochi şi s'ar fi zis că viaţa-i, acolo, aparţinea unei epoci ceţoase şi îndepărtate. Spiritu-i i se statornicise la mare distanţă de luminiş, rămânându-i doar trupul, într'o chemare la răstimpuri, a celeilalte părţi care sburase şi care răspundea numai la che-

mare, mirându-se de întârziere. Alberto simţea că l-ar fi cuprins desnădejdea dacă ar fi sosit un contra-ordin. Niciodată n'ar mai fi găsit resemnare spre a se adapta iar singurătăţii aceleia. Arborii îşi pierdeau vechea înfăţişare, li se pălise verdeaţa, şi taina lor nu mai era aşa de turburătoare. Pentru el nu mai exista decât bietul Firmino, cu faţa-i lunguiaţă, cu ochii şi dinţii albi, părul încârlionţat, şi buza de jos căzută într'o adâncă tristeţe.

In sfârşit, amândoi încetară de a mai pomeni de dureroasa situaţie. Vorbeau mereu, pălăvrăgeau întruna, de teamă ca tăcerea să nu destăinuiască ceea ce ei voiau să tacă. Firmino repeta, dinadins, episoade cunoscute de Alberto şi asculta, cu surâsuri exagerate, anecdotele povestite de el.

La urmă, după ce-şi strânse în geamantan lucrurile risipite, stinseră felinarul şi se culcară. Se prefăcură că au adormit pe dată, dar fiecare simţea bine că celălalt stătea de veghe, gândindu-se la acelaşi lucru. Tăcerea striga toate cuvintele dramei pe care amândoi se încercau s'o ascundă.

De dimineaţă, Firmino se sculă cel dintâi:

— Domnişorule Alberto... Domnişorule Alberto...

— Hai?

— E târziu...

— Ah, foarte mulţumesc.

— Până te pregăteşti dumneata, mă duc să fac cafeaua.

Pe prispă, după ce se spălă, şi cu pălăria pe cap, Alberto bău cafeaua aburind. Firmino îl ajută, pe urmă, în lumina nesigură a zorilor, să-şi încarce bagajul pe bou. Şi când totul fu gata, deschise braţele şi începu să plângă ca un copil.

— E spre binele dumitale, domnişorule Alberto, da' îmi pare rău să rămân fără dumneata.

— Şi mie, Firmino! — Şi-l îmbrăţişă, amestecându-şi cu ale lui lacrimile ce-l podidiseră şiroaie şi frăţeşti.

*

Odaia, la capătul sălii ce pleca din verandă, dădea în partea dinapoi a conacului. Dar era o încântare, cu lărgimea ei, cu izolarea şi fereastra deschisă pe mica grădină, unde creşteau legume de toate colorile, o tulpină de iasomie şi un rosmarin înalt. Scoborai cei câţiva metri de pământ înflorit, pe o scară de lemn, şi acolo, în fund, aproape ascunse printre frunziş, se găseau două butoaie mari, în care se putea face baie de câte ori ploua şi se umpleau cu apa scursă pe burlane. Pe pământ, două scânduri, pentru ca picioarele să nu intre în noroi, când te desbrăcai, şi mai încolo, sub podea, numeroase lăzi goale, cu paiele împachetării răspândite pe jos.

Aducându-i bagajul, João îi spusese:

— Aceasta-i odaia pentru vizitatori, dă' cum de atâţia ani n'a mai venit nimeni pe aci, şi acum nu e altcineva...

Era prima dată când soarta surâdea lui Alberto, dela plecarea din Pará.

Işi întinse hamacul, atârnă şi rândui pe masă tot ce ar fi întrebuinţat imediat, şi după ce puse într'un colţ geamantanul vechi, se duse să se sprijine de pervazul ferestrei. Se simţea bine acolo. Dincolo de sală erau biroul şi prăvălia; dar, de sigur, nu lucra nimeni, fiindcă nu se auzea alt sgomot decât gălăgia papagalilor, departe, printre **goiabeiras.** Jos se întindea la soare, o pisică cenuşie, şi printre zăbrele se vedea roşul ardeilor.

Amintirea clasei a treia de pe „Justo Chermont", veşnic murdară, veşnic năclăită, veşnic lunecoasă, şi a colibei din Todos-os-Santos, unde nu era cu putinţă niciun confort şi unde stăruia necontenit ameninţarea Indienilor, făcea să-i pară desfătătoare noua locuinţă, clădită din bârne fără crăpături şi cu un loc mare, pentru aşezarea apărătorii de muşte. Atât de plăcută i se părea oaza, încât Alberto, de două ori, fu ispitit să plece dela fereastră, spre a se înfăţişa la serviciu, şi tot de atâtea ori rămase locului.

Dar cineva bătu la uşă. Alergă să deschidă şi se pomeni în faţă cu Binda, care întrebă:

— Eşti gata?

— Da, gata, domnule.

— Atunci vino cu mine...

Intrară în birou. Pe pupitru, Binda deschise „conturile-curente":

— Din trei în trei luni se scoate un cont pentru fiecare lucrător. Aci, la „debit", se află tot ce a cumpărat; aci, la „credit", cauciucul adus. Trebue să copiezi tot pe hârtie, şi apoi să faci scăderea, punând la urmă totalul datorat de **seringher** şi ce „credit" era. Vezi? Aşa... Acum ia hârtia asta şi încearcă.

Alberto reuşi la examen. Învăţă, pe urmă, în copietorul arhaic, cum se transcriau scrisorile şi cererile ce se făceau pentru Manaus şi Belem; fixarea preţurilor cu care soseau mărfurile, împreună cu transportul; trecerea în contul-curent, a notelor emise de Juca Tristão, în „straţă", în duminecele de aprovizionarea **seringherilor** — toată munca de birou, afară de cea a „Cărţii mari" şi a „Jurnalului", pentrucă pe acestea, se grăbi să adaoge Binda, numai contabilul le putea atinge.

In toate, Alberto dovedi cunoştinţe şi uşurinţă de adaptare, şi se bucura de izbânda la examen, când dascălul, pornind spre uşă, îl desorientă:

— Bun; mâine dimineaţă începi cu asta. Cu conturile, de ele avem mai multă grabă. Şi acum, ai să te duci să speli nişte sticle, şi să le umpli cu vin dintr'un butoi, pentru şeful Juca.

— Da, domnule... — Şi Alberto rămase, o clipă, privindu-l.

— Hai să mergem.

Scoborînd de pe verandă, Binda se opri la câțiva pași și deschise o ușă. Intrară într'o încăpere scundă și fără fereastră, ticsită de lăzi pe jumătate deschise, lăsând să se vadă cutii de măsline, de **copuassu,** de **bacury,** sticle de „whisky", de șampanie — și, pe jos, răspândite, învelișurile de paie, în care veniseră împachetate. Se mai aflau acolo și butoaie de țuică și vin, bidoane de petrol și praf de pușcă — tot ce nu încăpuse în prăvălie sau nu fusese pus în rafturi. Într'un colț se zăreau sticle goale și prăfuite, un pămătuf de spălat și un tirbușon automat.

— Le iei într'o ladă și te duci să le speli la râu.

Alberto înțelese că noua probă era o cursă întinsă supunerii lui, ca o veche moștenire lăsată de Portughezii încăpățânați, care risipeau ace pe jos, punând la încercare spiritul de economie și cinstea ucenicilor. Resemnat, luă lada pe umeri și se îndreptă spre locul arătat de Binda.

Malul Madeirei era încă, la acel început de vară, o bucată de pământ noroios, unde creștea **canarana.** Clisa, înmuindu-se sub picioare, amenința să înghită pe trecătorul neatent, și petecele de verdeață, ce se întâlneau, alcătuiau o matcă de **mucuim** — insectă roșcată, aproape invizibilă în micimea ei, cu ciocul ca un ac, dar care, înfipt în piele, pricinuia o mâncărime dureroasă. Mâinile scărpinau partea înțepată, o-

chii căutau pricina mâncărimii, şi nu găseau nimic care să justifice usturimea, pentrucă venetica se înroşea numai după ce sugea bine.

Colo jos, strânse în **igarapé,** se legănau bărcile **seringalului,** de diferite mărimi şi vârste; cele mai mici pentru pescuitul **tarrafei** sau spre a aduce poşta de pe vaporul ce se oprea fără să arunce ancora, şuierând întruna; cele mai mari, pentru călătoriile la Humaythá sau pentru căratul cedrilor ce treceau plutind pe ape şi vaporaşele întrebuinţate pentru transportul încărcăturilor la Buiassu. Fiindcă **seringherii,** din când în când, încercau să fugă, ca şi cum ar fi evadat dintr'o temniţă, toate erau priponite cu funii groase şi închise cu lacăte trainice — şi sau erau târîte toate, neizbutind niciodată să înainteze, sau trebuia să se facă atâta sgomot când le deslegau din lanţuri, încât gândul rău se dădea repede pe faţă. Stătea liberă doar o barcă întrebuinţată numai de Tiago, când se ducea să taie **canarana** pentru cai — patru scânduri vechi, ce nu ţineau doi oameni, şi care s'ar fi deslipit dacă s'ar fi lopătat mai harnic decât era în stare unchiaşul s'o facă.

Alături, plutea cabina de baie, — acoperită cu zinc şi aşezată pe patru trunchiuri de cedru. Alberto se duse să se instaleze pe puntea strâmtă, care o lega de pământ. Cufundă sticlele în apă şi încercă să le spele cu pămătuful vârît pe gât, de petele ultimului vin.

Dar la înţepătura **mucuiumului,** ce-l făcea să

se scarpine, veni să se adauge altă gânganie: piumul, mai mică decât un purece şi mai albicioasă şi mai nevăzută, ce-i cădea în roiuri pe faţă şi urechi, chinuindu-l şi înţepându-l până la exasperare.

Fugind de pacoste, Alberto intră în cabina de baie, hotărît să continue spălatul la adăpostul ei. Duşumeaua avea o deschizătură pătrată, pe unde se scotea cu găleata apa ce se vărsa apoi pe corp. Alberto se aşeză pe vine şi sta gata să vâre pe gaură o sticlă, dar se opri şi rămase cu ochii holbaţi. Era adevărat! Prin apă şerpuiau două **cobra,** iar una din ele simţind prezenţă străină, scoase afară capul cu ochişorii vii şi rotunzi. Era cea mai mare lovitură pe care o primise el, până atunci. Dintre toate spaimele pădurii, aceea îi lăsase urma cea mai adânc săpată în minte şi nervi. Niciodată nu putuse să vadă, nici măcar în paginile revistelor, asemenea reptilă, fără să se crispeze de o frică de care, la câteva minute, inteligenţa-i trebuia să râdă. Acolo, spaima se preschimba în obsesie, cu **surucucu** fatali, **ciposii,** verzi şi lungueţi, ce alergau după cai, biciuindu-i cu coada pe şale, până ce se împiedecau, şi călăreţul se rostogolea la pământ, dacă nu prindea de veste la timp; **cobra** de apă, despre care se povesteau atâtea, atât de monstruoasă, încât, din pielea uneia, Lourenço îşi făcuse burlane la streşinile bărăcii...

Venea, pitiş, să-şi încolăcească inelele ne-

îndouplecate după câini şi viţei, sdrobindu-le oasele şi prefăcându-i într'o grămadă de carne, pe care o înghiţea dintrodată. — Şi adesea, spun băştinaşii, **sucuriul** mânca chiar boi întregi, rămânând să plutească la suprafaţă, până ce le reteza coarnele, în colţurile gurii enorme. Şi varietatea nu se termina aci. Mai era **giboia**, şi ea lungă de mulţi metri, cu ochi de hipnotizator, care atrăgeau spre gură animalele jinduite; mai era **caninana, jararaca,** şarpele cu clopoţei — şi încă o serie nesfârşită, al căror nume nu-l reţinuse, dar care alcătuiau un şerpar halucinant, dintr'o uimitoare corabie a lui Noe. Nu se făcea un pas în pădure, fără ca una dintre aceste reptile să nu fi denunţat existenţa unor tufişuri virgine, şanţuri întunecoase şi locuri jilave, prielnice tuturor plăsmuirilor spaimei. Unii se încolăceau împrejurul lor, în teancuri suprapuse, ca o groasă parâmă de vapor; alţii se strecurau tiptil printre ierburile târîtoare, făcând să tremure ici o frunză, sguduind mai încolo un arbust sau întipărindu-şi în noroi drumul şerpuitor. Se lungeau în trunchiurile moarte, cu jumătate de trup ascuns în miezul putred, şi cealaltă jumătate întinsă la soare, într'o toropeală voluptoasă, sau o luau la fugă, speriaţi de vecinătatea omenească şi nemereau, uneori, lunecând pe frunzele căzute, târîndu-se şi răsucindu-se, să atingă picioarele celor de care se fereau. Atunci, furioşi, se încolăceau şi muşcau. Alberto văzuse, în desişurile pădurii, liane ce

păreau şerpi, şi şerpi verzi ce s'ar fi zis liane. Sensaţia era aceeaşi: vegetal sau animal, tot ce se înlănţuia pe sus din creangă în creangă, într'un verde slinos de băltoacă, sugera aceleaşi bale, aceeaşi lume de otravă şi spaimă.

Îşi prindeau două inele de un trunchi, se desfăceau într'o curbă lungă şi se duceau să-şi prindă alte două mai departe, într'o strânsură şi cu o elasticitate de nebănuit. Alţii se încolăceau întregi pe după arbori, lăsându-şi doar capul să clatine în aşteptare, în atitudinea şarpelui biblic, ademenind pe Eva.

Cuţitul, mai înroşit decât dacă ar fi ieşit din focul fierăriei, dacă era aplicat la timp pe muşcătură, deschidea o rană mare, de cicatrice veşnic neştearsă, dar neutraliza răul. În prăvălie se găseau leacuri şi reţete împotriva **ofideelor.** De multe ori, însă, era prea târziu când **seringherul** alerga după ajutor. Alteori, nici habar n'avea de vrăjmaş. În treacăt, atingea pe somnoros, ascuns printre frunze. Aproape nu-i simţea răsbunarea. Ridica piciorul, credea că-l înţepase un ghimpe, şi-i urma drumul. Apoi, când apărea realitatea, totul era în zadar. Multe din crucile ce putrezeau în spatele conacului din Paraiso, fuseseră înfipte la căpătâiul mormintelor celor căzuţi aşa.

Pădurea mai avea şi alte apărători. Hrănea, pentru groaza şi chinul oamenilor, legiuni întraripate şi târîtoare de insecte, pe care nicio minte nu izbutise să le nimicească vreodată. Era

maruimul, cu înțepătura usturătoare; **carapanâua**, care, prin cea mai deasă rețea, găsea o găurică spre a pătrunde să turbure somnul celui culcat în hamac; **mutuca**, cu înțepătura de săgeată și sângeroasă; **carrapato**, ce se lipea de coastele și spinarea câinilor și a viteilor, micșor la început, și apoi umflat de sângele supt. Era o luptă fără răgaz, cu trădarea, cu aproape nepipăitul ce venea, tăcut ori bâzâind, mușca, otrăvea și fugea, sătul și biruitor, lăsând locul altora flămânzi, hoardei care nu se termina niciodată. Omul se sbătea în gol. Și neputincios înaintea dușmanului atât de mic, se înfuria pe el însuși, în nerăbdarea de a sdrobi pe supărător, care și fugise și era subțire și de neprins ca însăși adierea vântului.

Pe pământul rodnic, bucuros să dea două recolte pe an și care nu aștepta decât aruncarea seminței, spre a zămisli pe dată vegetație bogată, năvalnică și grasă, tot ce fecunda brațul era distrus de furnici. Soseau, într'o zi, una după alta, într'un șir neastâmpărat și fără sfârșit, și plantația surâzătoare, ce ar fi fost desfătare și speranță, în scurtă vreme nu mai înălța spre cer decât tulpini goale. Ceea ce nu luase potopul în cutele mantiei lui, înghițeau hoațele — ca și cum pădurea, în toate manifestările ei, ar fi vrut să demonstreze că, acolo, altă viață afară de a ei nu se îngăduia, că numai voința ei se putea impune acolo.

Până și copaci mari, înveșmântați din belșug,

păleau dela o noapte la alta, sub valul rozător şi nevăzut. Era, atunci, privelişte vrednică de uimire să zăreşti frunzele mergând spre muşuroiul îndepărtat, foarte drepte, îndesate, unele după altele, parc'ar fi mers pe picioare, căci neobositele conducătoare aproape se confundau cu coloarea pământului. Unele, înghiţind sămânţă otrăvitoare, mureau şi se uscau, cu picioarele în sus, sub lumina echinopţială. Dar nici aşa n'avea odihnă viaţa uimitoare a pădurii. Grăunţa, ce asasinase, germina înlăuntrul cadavrului şi, într'o zi, o mică liană răsărea din furnică — primul îngrăşământ animal al noii biruinţe vegetale. Altele, mari şi de colori ne mai văzute în Europa, când pişcau de mâini ori de picioare, pricinuiau dureri îngrozitoare. Aveau labirinte de kilometri, şi, din vreme în vreme, îşi clădeau la suprafaţă castele ciudate de noroi, înalte cât un om.

Promiţându-şi înlăuntrul lui să nu facă niciodată baie acolo, chiar de ar fi fost să care cu spinarea apa trebuincioasă, în butoaiele din grădină, Alberto se duse să se aşeze iar pe malul fluviului. Groaza de **cobra** îl făcea să rabde mai mult înţepăturile **piunilor.** Şi tot spălând, mâinile i se crăpau şi-l durea şira spinării, de atâta stat încovoiat.

De jur împrejur, pe lângă mal, ori înnotând pe apă în sus, cu spinarea de ferestrău la suprafaţă, alergând după mâncare, forfotea puzderie de **jacarés.** „Dacă-i veni încoa, îţi dau cu sticla

în cap". Îi ştia inofensivi şi nu-i era frică de ei.

Iar cu lada pe umeri, cu apa prelingându-i-se pe surtucul nou, se îndreptă spre conac. Sus, de pe verandă, se ivi João, să-l anunţe să lase treaba şi să vie să mănânce. Ascultă. Luându-se după celălalt, pe partea din afară, coti pe lângă locuinţa lui Juca Tristão şi intră în bucătărie. La unul din capetele mesei lungi, pe un şervet, îl aştepta farfuria, la celălalt capăt castroane goale. Pe fereastră atârna o creangă de tamarind, cu mugurii încă neînfloriţi. Şi din sala alăturată soseau vocile lui Juca Tristão, a altui bărbat şi a unei femei. Prânzeau. Se auzeau ciocnitul farfuriilor, şi, din când în când, se aşterneau mici tăceri, impuse de mestecat.

Bucătarul, neras de multe zile, chel, grăsuţ, simpatic în bunătatea lui, mânuia lingurile, turna mâncarea în castroane şi o ducea dincolo, grijuliu şi vesel.

Câteodată, Juca îl striga:

— João! Ardeiul?

Sau, părinteşte:

— Pâinea, João.

Se simţea calm şi bună dispoziţie între cei trei care vorbeau. Lui Alberto însă, înghiţiturile i se opreau în gât. Începuse **curimata**[1]), dar o mânca atât de încet, încât bucătarul îi spuse mirat:

— Nu-ţi place?

---

1) Probabil o mâncare de peşte.

— Imi place, îmi place, domnule João, dar n'am poftă.

Masa, pe care o ghicea dincolo, cu faţa albă, cristale şi vinuri, era, pentru el, motiv de melancolie. Se simţea aruncat ca un servitor; cu mâinile crăpate de spălatul sticlelor şi mâncarea servită în bucătărie, spre a i se arăta situaţia. Işi amintea, astfel, de răsfăţările mamei, „domnul doctor" în faşă al cartierului — toată consideraţia celor ce nu uitaseră respectul păstrat generalului care-i dăduse numele. Aghiotantul regelui îl primea uneori acasă la el, ascultându-i şi cercetându-i cu atenţie părerile — şi printre toţi câţi se luptau pentru reîntronarea monarhiei, fie că aveau titluri de nobleţă sau averi mai mari, cuvântul lui era totdeauna ascultat, şi prezenţa preţuită. Dacă şi-ar fi terminat studiile, poate, acum ar fi fost în plin triumf, celebru, la jumătatea tinereţii, biruind, doborînd totul cu daru-i oratoric, ce pricinuia invidia colegilor...

Să nu fii bogat! Tată-său abia îi lăsase pensia de ostaş sever, ce-şi iubea patul de campanie, sabia şi oleografiile de vechi bătălii, cu oameni străpunşi de sulițe, steaguri fâlfâind şi cai în toate atitudinile. Nu cunoscuse, ca cei sosiţi după, epoca funcţiilor grase şi gradele şi la companiile puternice — până şi gradele şi le câştigase la vechime. Purta mereu mustăţi lungi, chiar când toţi începuseră să şi le radă.

Dacă n'ar fi fost aşa, el nu s'ar fi găsit acolo, să trăiască viaţa robilor şi săracilor...

Viaţa săracilor... Viaţa săracilor... Surghiunul ar fi fost prilej de bucurie, cum era pentru atâţia alţii, care trăiau în Franţa, în vârtejul Parisului, sau dormeau în Madrid, în paturi moi, lângă amante frumoase...

„Dacă ar fi fost bogat"...

De dincolo se auzi sgomot de scaune, şi el, prin uşa întredeschisă, zări îndepărtându-se pe Dona Yáyá, cu şoldurile largi şi talia voinică, şi pe bărbat în pijama vărgată.

Se sculă şi el.

— Nu mai vrei nimic?

— Nu, domnule João. Foarte mulţumesc.

Inconjurând tamarindul şi luând-o pe sub verandă, se îndreptă iar spre magazia cu provizii, destupă butoiul, îi puse canaua şi începu să umple sticlele cu vin.

Era aproape noapte, când, isprăvind de aşezat pe cea din urmă, se duse să se aşeze afară sub umbrar.

In amurg, fluviul părea mai puţin noroios şi curgea cu o somnambulică încetineală. Intins între două îndoituri, pânza-i uriaşă se înfăţişa ca un lac grandios. Din când în când, **tonii**, sbenguindu-se, sau în aventuri de dragoste, îşi scoteau la suprafaţă, într'o repede săritură, repetată apoi mai încolo, spinările lucioase. **Piraibele**, lacome ca rechinii, spaima tuturor celor

ce îndrăsneau să intre în apă, săreau mult deasupra, arătându-şi pe de-a'ntregul, trupul ascuţit şi antropofag. Şi încet, încet de tot, însemnând cursul, scoborau trunchiuri groase, putregaiuri negre şi plante acvatice — mari petale deschise în noaptea ce se ghicea.

Cu puşca la subsuoară şi duhnind puternic a băutură, Juca Tristão trecu pe lângă Alberto şi se duse să se rezeme de un palmier. Luă puşca la ochi şi începu să tragă, exercitându-se să tragă în **jacareii** ce forfoteau prin fluviu. Era distracţia lui din amurg. Binda venea lângă el şi, uneori, apărea şi girantul, şi împuşcăturile răsunau pe celălalt mal. Dacă glonţul îi atingea spinarea, crocodilul îşi urma liniştit drumul, sau, şiret, se ducea să caute adăpost la fund. Dacă, însă, îl nemerea în cap, se ridica într'o tragică svâcnire, cu labele descoperite, crispate ca nişte ghiare şi tot trupul în svârcoliri de monstru preistoric.

In sfârşit, se scufunda, lăsând la suprafaţă o insulă de sânge. La câteva ceasuri după aceea, ieşea din nou la suprafaţă, dar acum cu burta în sus, cu labele şi coada ţepene şi pornit pe vecie în voia puhoiului — viaţa şi cimitirul lui.

In zilele, însă, când bea mai mult coniac, Juca nu se mulţumea cu ţintă aşa de mare şi uşoară.

— Estica! Estica!

Negrul Tiago, care fusese rob, şi acum nu mai era bun de nimic, doar lui îi îngăduia să-l

cheme pe porecla ce-o socotea jignitoare. Piciorul şchiop, obârşia poreclei, i se părea prea mare nenorocire pentru ca şi ceilalţi să fi râs de el. Mulţi **seringheri** purtau semne de lovituri de cuţit, pe care li le făcuse el, atacându-i ca să se răzbune. Dacă se găseau mai departe, gura-i de broscoi, ştirbă şi moscolind veşnic fire de tutun, îi spurca împreună cu scuipatul negru, cu toate obscenităţile cunoscute, mânând pe girant să ceară, în numele urechilor soţiei, ca, în ziua aceea, să nu i se dea ţuică. Aceasta era cea mai grea pedeapsă şi cel mai mare chin ce i se putea aduce. Doar ţuica mai aprindea viaţa suptă de toate necazurile, în trupul lui înalt, prăpădit şi şchiop, de strigoi negru.

Trăia singur într'o baracă dărăpănată, unde pătrundea ploaia şi soarele, şi dacă, printr'o viclenie cunoscută numai de el, obţinea mai multă ţuică decât partea obişnuită, se îmbăta şi-şi petrecea noaptea sbierând necontenit. Îşi amintea de toţi câţi, în ultimele zile, îl ofensaseră, chemându-l pe poreclă, şi-i insulta în gura mare, cu o energie şi o stăruinţă ce s'ar fi crezut cu neputinţă la vârsta lui. Pădurea primea cu spaimă glasul acela, şi-l răspândea prin toate bolţile, turburând noaptea. Nimeni nu putea dormi, pentrucă, atunci când se credea, după o neaşteptată tăcere, că beţivul adormise, strigătele se porneau iar şi mai grozave. În asemenea ceasuri

de larmă, nici chiar jaguarii nu se apropiau, oricâți porci s'ar fi aflat în coteneață.

Adesea, Tiago cânta. Veșnic aceleași cântece lente, tărăgănate, fataliste, ce umpleau noaptea de melancolie, făcând să se uite vocea răgușită a bețivului. Erau cântece de sclavi, mai de grabă melodie decât vorbe, învățată de el în copilărie și adusă în Brazilia, în pântecele negrilor.

Și el fusese rob pe pământuri maranhense. Cunoscuse biciul vechilului, legatul la buștean, zilele de muncă fără sfârșit, nădușind sânge.

Pe urmă, cu documentul de emancipare, venise acolo, pe vremea lui Sisino Monteiro. **Seringalul** îi mâncase ultimele zile ale tinereții și anii maturității. Trăise pe timpul când aventurierii delirau în câștigarea ușoară a bogăției. El însuși ajunsese să vândă cauciucul cu zece mii de **réis** kilogramul. Dar niciodată nu agonisise nimic. Jumătate cheltuia pe țuică, și restul pe nimicuri jinduite de sufletu-i de negru liberat. Niciodată nu ieșise de acolo. Când Juca Tristão cumpără **seringalul**, el era o sdreanță nefolositoare și caraghioasă. Noului stăpân, însă, negrul îi plăcuse, fiindcă i se destăinuia ca un copil și se supunea la toate capriciile lui. Era singura ființă ce-și putea plimba în voie lenea prin pădure. După-amiază, trupu-i uriaș șchiopăta pe mal în jos și, urcat în barcă, se ducea să taie câteva brațe de **canarana**, pe marginile **igarapéului**. Pe urmă se întorcea la grajdul vechi,

să îngrijească de cai. Acesta nu era însă decât un pretext. Dacă ar fi murit, grajdul ar fi putrezit, şi caii s'ar fi îngrăşat ca şi cum nu le-ar fi lipsit nimeni pe lume.

— Estica! Estica!

De obicei, Tiago nu răspundea la primele chemări. Se prefăcea că nu auzise.

— Estica! Estica!

— Ce vrei, patroane?

— Adu portocala.

Atunci, sdreanţa umană, cu gestul condescendent al celui ce se supuse unui capriciu copilăresc, îşi lăsă cuţitul pe iesle şi înaintă în întâmpinarea stăpânului.

— Acolo!

Nu se obişnuise niciodată, deşi cunoştea ritualul. Se opri şi aşeză portocala pe hălăciuga-i albă, despicată pe mijloc de un glonţ, ce-i luase pielea într'o după-amiază, când Juca n'avusese noroc la tragere. Astfel, priponit, cu picioarele răscrăcănate, spre a fi şi mai mic la stat şi cu ţinta pe cap, aştepta bum-bumul, în râsul celor de faţă.

Cu râsu-i prostesc pe gura-i neagră şi ştirbă, ochii spălăciţi s'ar fi zis că erau zugrăviţi pe o pânză în care fusese îmbrăcat un vasilache.

Juca Tristão îşi lipi călcâiele, luă puşca la ochi şi ţinti... Doar atunci înţelese Alberto. Intr'o pornire, se sculă, gata să intervie. Dar era târziu. Impuşcătura răsunase, şi portocala dispăruse după hălăciuga albă. Juca Tristão a-

plecase puşca fumegând, în atitudine de triumf, şi pe chipul de sperietoare al negrului se întipărise spaima şi îndoiala celui ce nu ştia, sigur, dacă era viu sau mort...

X

Alberto nu zăbovi mult în ucenicie; unde-i lipsea experienţa îl ajuta intuiţia. Când bătea de şase sărea din hamac, îşi vâra faţa în apă şi pornea, somnoros şi morăcănos încă, spre verandă şi de acolo la grajd să stingă felinarele ce ardeau noaptea. Le curăţa fitilurile, le freca, le umplea cu gaz, spre a fi iar gata de aprins şi apoi intra în bucătărie unde João îi oferea ceaşca de cafea. Desprinsă de zahărul în care se vârîse, venea, uneori să înnoate la suprafaţă o **sarará** neobişnuită — furnică galbenă care, înghiţită, lăsa pe limbă un gust acru de lămâie.

De aci Alberto se întorcea iar spre verandă, rezemat cinci minute de pălimar să privească vapoarele ori să urmărească sborul din cuiburi al **jaspinisilor.**

La ceasul acela, Juca Tristão tot mai dormea şi nici contabilul nu dădea semne de viaţă. Prispa era goală şi-i plăcea atunci să petreacă câteva clipe cu „Nero", alb la păr şi cu coada scurtă, sărind vesel pe el, în vreme ce gându-i plutea pe lucrurile intime ale lumii.

Dar nu întârzia. După o ultimă privire aruncată soarelui, mâna i se întindea spre uşa magazinului. Dacă era luneа, avea de lucru să

umple ceea ce se golise dumineca, şi să aşeze în rafturi proviziile risipite după aprovizionarea **seringherilor.** Dacă era în altă zi, doar deschidea ferestrele şi scutura niţel praful. Joâo şi Tiago se iveau atunci, după **duşca** de ţuică, făgăduindu-i amândoi câte 'n lună şi 'n soare, numai să le repete porţia. Bucuros le împlinea voia şi după ce le astâmpăra vitiul, intra în biroul singuratec, la ceasurile acelea matinale.

Toate hârtiile, toate registrele pe care le răsfoia, erau în primele clipe de luare de contact, documente destăinuitoare ale unei lumi cu istoria nescrisă.

Se găseau acolo facturile, prin care se vindeau lui Juca Tristâo, pentru cinci, ceea ce el revindea pe cincisprezece sau chiar pe douăzeci. Se găseau notele de cauciuc, ce se cumpăra pe doi şi se vindea pe cinci sau pe şase în piaţa din Manaus.

Simţea o voluptate dureroasă să răscolească, înfrigurat şi cu grabă de hoţ începător, dovezile din hârtiile ce arătau cât fura patronul din munca şi timpul fiecăruia. Apoi, lovit de nepotrivirea destinurilor, rămânea pe gânduri, văzând sumele trimese de Juca soţiei — trei **contos** ce însemnau mai mult decât preţul multor ani de muncă de care **seringherul** avea nevoie spre a se răscumpăra. Mai aduna, în gând, călătoriile patronului la Belem, ce se cifrau mereu la sume mari încasate prin „casa expor-

tatoare" — cele mai mari posturi ce se vedeau din toate socotelile verificate.

Il dureau numerele acelea, contrastele şi observaţiile deduse. Puterea deplină, moştenită prin sânge sau prin alte rânduieli, aparţinea excluziv unui singur individ. Numeroasele teancuri de hârtii confirmau aci, tot ce se spunea despre viaţa în seringale, din Pará în Bolivia şi din Ceará în Peru.

Scrise cu mâna, acolo, sau bătute la maşină în oraş, hârtiile căpătau străvezime de geamuri, lăsând să se vadă trecerea nefericitei turme, din care Firmino, mai aproape de inima lui Alberto, se desprindea clar.

La unsprezece însă, odată cu intrarea punctuală a domnului Guerreiro, toate gândurile i se spulberau, aidoma unor ieroglife fără valoare. Contabilul era simpatic în pijamaua-i vărgată, ce-l deosebea de ceilalţi locuitori ai **Paraisoului,** îmbrăcaţi în stambă şi dril. Să tot fi avut cincizeci de ani după statura-i înaltă şi bine făcută şi capu-i cu părul încărunţit pe chipu-i grav.

Unde avea îndoieli, Alberto îl consulta, iar el, fără să se supere, îi dădea toate lămuririle.

— Da, da, aşa e.

Sau:

— Vino'ncoa' să-ţi explic.

Grăia răspicat şi pe îndelete, impunând respect şi lucra totdeauna în picioare, dinaintea unui pupitru.

Locuia în capătul conacului, având pe seama lui o verandă şi cinci încăperi spaţioase. Vechi, de sigur, şi roase de carii, dar căptuşite de sus până jos cu hârtie adusă din Manaus, spre a fi apărate de căldură.

Totdeauna la vremea prânzului venea să-l cheme soţia. Dacă el, cufundat în vreo socoteală grea, nu întorcea capul, ea, foarte tăcută, aştepta momentul potrivit să intervie iar.

Alberto se scula şi se înclina dinaintea zâmbetului ei uşor. Prezenţa ei îl făcea să inventeze mii de pretexte spre a-şi putea ridica ochii, într'o mângâiere înfrigurată, pe formele-i tomnatece, de o turburătoare vrajă.

In zadar se învinovăţea dinaintea obsesiei ce-i risipea şovăielile, cu atât mai adânci cu cât era adevărat că descoperise în domnul Guerreiro un prieten. Fie pentru pieliţa-i albă, fie pentru că ştia franceza şi era citit, contabilul îi arăta afecţiune în tonul părintesc cu care-i vorbea. Nu numai odată, în clipa plăcută a amurgului, îl chemase în grădină la umbra palmierilor, şi acolo, pe bancă, îl iniţiase în labirintul şaradelor. Cu „Luso-brasileiro" în mâinile-i subţiri, trecuse dela „cele mai noi", de uşoară deslegare, la cele sincopate, nici ele prea grele, şi apoi ajunsese la logogrifuri şi enigme, unde-şi vârau nasul numai maeştrii îmbătrâniţi în şarade.

Prin felul său curtenitor, Alberto arăta interes şi progresa necontenit.

— Şaradismul disciplinează mintea, cultivă

şi ajută să treacă timpul. Ce m'aş fi făcut eu aci fără această distracţie? — zisese într'o seară, domnul Guerreiro.

„Ce s'ar fi făcut acolo fără distracţia aceea?" Se apucase să răsfoiască dicţionare şi manuale, parcurgând din nou toată mitologia. Şi, într'o zi câştigă prima lui biruinţă:

— Partea 'ntâia e chiar **prima**; partea-a doua ar fi a **doua**, dacă **u** n'ar fi sburdat. Tot cuvântu'mpreunat **cântă** (dar nu e bărbat).

— Ei, ce e?

— Prima-dona!

— Foarte bine. Dar asta-i un fleac... Altele mai grele, să vedem...

Când nu se mai putea citi, domnul Guerreiro se scula, rostind grav „noapte bună" şi se retrăgea cu paşi domoli. Alberto pornea spre bucătărie, unde João îl răsplătea din belşug, pentru cana de ţuică ce-i dăduse peste porţie, dimineaţa.

Totul, acum i se părea mai plăcut, mai uşor şi de îndurat. Îşi avea odaia dichisită, cu cărţile la locul lor, iar pe masă, fotografia mamei, multe plicuri şi hârtie albă pe care o umplea în ceasurile melancolice ale amintirilor. Şi, când soseau vapoarele, se înfiora în aşteptarea corespondenţei şi a ceea ce venea în pachete din centrele civilizate. Îl supărau doar „Vitoria", „Machado", „Jamary" şi cele din Madeira-Mamore, care treceau lăsând dâre de fum. Ace-

lea îi dădeau o speranță înșelată, când se iveau după cotitură și încă nu li se ghicea coloarea coșurilor — și să piardă acea speranță, era renunțarea cu care nu se obișnuia. Dar celelalte, care ancorau atât pentru mărfuri cât și numai pentru scrisori, îi deșteptau, ziua ca și noaptea, cu șuieratul lor ascuțit, un entuziasm firesc doar la un marinar exilat. Și de multe ori, pe bord, la oprirea helicelor, avea iluzia că și el pleca în călătorie de acolo la Pôrto-Velho, apoi la Santo-Antonio și, în sfârșit, înapoi spre Manaus ori Pará. Făcuse cunoștință cu marinarii și stătea, stătea în baia călduță a luminii, legând vorba aci, inventând dincolo un pretext spre a mai rămânea o clipă, spre a rămânea până în momentul când de pe puntea de comandă se poruncea să se ridice podul. Sărea, atunci, pe chei, ferindu-și privirile de privelișteа clasei a treia, unde se îngrămădeau noi cete de **cearensi**, ce mergeau în căutarea iluziei care nu se spulbera.

Dacă, însă, vaporul se întorcea la punctul de plecare, salutările nu mai conteneau, de acolo, de lângă palmieri, când îl vedea depărtându-se încet, ca un vis frumos ce se risipește, ușurel, pe pământul realității. Când avea să plece și el, oare?

Juca Tristão îi poruncise să se crediteze, drept plată a muncii, cu o sută de mii de **réis** pe lună. Își promise apoi să nu mai fumeze și să fie mână strânsă în cheltuieli, ca să termine

mai repede cu datoria. Şi viziunea plecării, cu el, pe bord, rezemat de parapet, luându-şi rămas bun dela cei rămaşi pe chei, îi apărea ca o fericire fără pereche. Dar totul era, încă, destul de nedesluşit, geană îndepărtată neprinsă cu ochiul liber — poate nici nu exista, ci era doar o nălucire.

Gonind însă vraja, şi gândindu-se la primele zile de aci, viaţa i se părea mai bună. Se simţea mai puţin umilit şi altfel trăia acum. Stima ce-i arăta contabilul molipsise şi pe Juca Tristão şi de aceea, sau din lipsă de partener, într'o noapte patronul îl întrebase dacă ştia să joace cărţi. Cum să nu? Ştiuse; va fi uitat, dar îşi va aminti numaidecât.

— Atunci, stai aci.

Se aşeză, umil, pe locul ocupat de obicei de Binda. In faţă avea pe domnul Guerreiro şi, lângă el, pe dona Yáyá. Două partide fuseseră de ajuns pentru a-şi aminti şi apoi pe dată se dovedi iscusit şi îndemânatec. Mai mult decât asta, însă, îl măguli şi-i pricinui nesomn cinstea ce-i făcuse stăpânul aşezându-l la masa lui. Juca Tristão nu i se mai părea aşa de odios şi respingător. Il ierta acum cu mai multă uşurinţă, încercând să înţeleagă ceea ce până atunci i se înfăţişase ca o viaţă fără justificare.

Dar, dumineca, uitarea se ştergea, şi venea din nou chinul. Mai era, da, şi altă viaţă dincolo de conac. Pădurea nu era doar patratul curăţat cu toporul şi casa lui Juca Tristão. Acolo se

mai găsea Firmino, Chico din Paraizinho, Joaquin, Dico, João Fernandes, cei patru sute ce ieşeau, în fiecare sâmbătă, din hăţişul nesfârşit. Veneau după un chil de făină, unul de pastramă şi sticla de ţuică ce-i făcea să-şi uite de toată lumea ca şi de ei înşişi.

Firmino îi aducea **puruis** al cărui gust acru el îl sorbea cu voluptate. Şi-i aducea, mai ales, amintirea a ceea ce el nu voia să-şi amintească, a ceea ce dorea să îngroape pentru veşnicie în noaptea visurilor urîte.

„Nu, nu, aceea nu era bine!" Încet, încet falsa umilinţă, ce căpătase din pricina jicnirilor şi a suferinţelor, se împrăştia şi dispărea. Zilnice şi obişnuite nu-l mai măguleau atenţiile lui Tristão — primite, la început, cu psihologie de rob mângâiat de stăpân. Pe măsură ce creştea în funcţie, îşi revenea în fire, simţindu-se din nou vrednic de tot ceea ce i se arăta bun: de stima domnului Guerreiro, de blândeţea lui Caetano şi a lui Balbino — şi încă de multe altele.

Părăsind situaţia josnică, vedea, limpede şi cu spirit larg de critică, panorama intimă a lucrurilor. Mai îngăduitor, poate, decât atunci când locuia în mijlocul cetei desamăgiţilor; mai senin, dând dreptate cui o avea şi scăzându-şi din pretenţiile de autocraţie modernă. Şi dacă între judecată şi aplicarea ei ghicea nepotriveli, pe dată cădea în pesimism, simţind laşităţile de neevitat ale vieţii. Acolo, omul îşi aparţinea mai puţin lui însuşi decât în orice altă

parte. Afară de stăpân, cu sentimente schimbătoare dar plămădit din acelaşi lut omenesc, mai exista altă putere, nemiloasă în muţenia-i vegetală şi mai groaznică încă decât aceea, la care el se întovărăşea pentru opera de sclavie.

Astfel sosiră într'o zi din Trés Casas, ştiri precise despre Agostino. Stăpânul unui **seringal** prieten vestea că se aciuiase acolo un om, sdrenţuros şi prăpădit, în căutare de lucru. Dădea de bănuit, fiindcă se ştia demult că un **seringher** rătăcitor era asasin sau hoţ al altui patron. Luat din scurt şi încurcat în contradicţii, sfârşise prin a mărturisi locul de unde plecase. Stătea acolo, prins la ordinele colegului, atât timp cât va fi fost nevoie: dacă voia, n'avea decât să trimeată să-l ia; în caz contrar, dacă datoria era mică, ar plăti-o şi omul ar rămânea acolo.

Juca Tristão citi scrisoarea, în picioare, lângă masa de scris. Trântind-o apoi, cu adâncă indignare, spuse:

— Răspunde-i, să-l trimeată la închisoarea din Humaythá, şi că e un tâlhar şi un ucigaş! Şi dă-mi-o s'o iscălesc.

Alberto luă condeiul, de două ori începu şi tot de atâtea ori se opri.

In sfârşit se plecă pe hârtie:

Stimatul meu prieten,

Iţi mulţumesc de dovezile de lealitate ce ai avut bunătatea să-mi dai. Dar omul de care-mi vorbeşti...

Juca Tristão se întrerupse:

— Scrie, scrie că dacă ar fi fost un derbedeu care ar fi fugit numai ca să nu plătească datoria, tot s'ar mai putea avea milă de el. Dar aşa, nu! Ai auzit?

— Auzit.

După ce iscăli scrisoarea, Juca se apucă să explice domnului Guerreiro, că trebuia să facă ori să nu facă în timpul absenţei lui. Nu va întârzia cine ştie cât; trei, patru luni, cel mult, atât cât să aibă vreme să vadă cum mergea fiusău cu învăţătura la liceu, să stea câteva zile cu familia şi să se repeadă până la **fazenda** din Marajô, pe unde şi uitase de când nu mai trecuse.

— Şi să mai respir niţel! — adăugă.

Avea să se întoarcă, negreşit, în timpul aprovizionărilor pentru vară pe care poate le-ar fi adus chiar el. Dacă, însă, nu s'ar fi întâmplat aşa, cererile trebuiau să fie cât mai reduse, fiindcă totul arăta necesitatea restricţiilor. Cine nu produce, nu mănâncă, sună o lege veche ce nu se putea schimba. Iar dacă ar fi scăzut şi mai mult cauciucul, mult mai mult, zece tostões pe chil, de pildă, să nu-l fi îmbarcat. Fatal, avea să se urce şi cine l-ar fi avut atunci avea prilej să-şi bată joc de pesimişti şi speculatorii ocazionali. B. Antunes să aştepte şi dacă n'o vrea, să schimbe „casa exportatoare", pentrucă Paraiso avea credit, nu era ca Mirary, cu funia la gât.

Aprinse alt trabuc, scuipând pe fereastră vârful

retezat cu dinții, și înainte de a se retrage, mai spuse domnului Guerreiro să tragă un cec, spre a-l încasa el la Belem.

Ieși, în sfârșit, și, din dimineața aceea casa nu mai avu liniște. Pentru a fi de față la plecare, Caetano, Bindo, Balbino și Alipio părăsiră pădurea, statornicindu-se la conac. Își petreceau ziua pe verandă și noaptea cu stăpânul, la partide de joc de cărți și libații cu coniac. Nici mesele nu se mai luau regulat, pentrucă João nu-și mai vedea capul de treabă împochetând, umplând geamantanul, lăzi cu găini, **jaboti** [1]) și broaște țestoase pe care Juca trebuia să le ducă în dar familiei.

Numai domnul Guerreiro nu-și schimbase felul de viață, intrând la unsprezece în birou și plecându-se, la șase, pe calendarul lui. Sigur că se găseau acum, în jurul mesei de joc, destui parteneri doriți, nu se mai ducea nici acolo, retrăgându-se îndată după cină.

Dar, în noaptea aceea rămăsese. Aduseseră afară cadavrul unui flăcău. Era feciorul lui Nazario „înstăritul", din Igarapé-assu și obiceiul cerea ca, nefiind **seringher,** bun de aruncat în groapa din spatele conacului învelit doar în hamacul în care dormea, de îndată ce închidea ochii pentru vecie, să se bucure de onorurile sicriului și înmormântare în Humaythá.

Vestea sosise înainte de cină și pe dată Alexandrino, punându-și în funcțiune încă o în-

1) Un fel de broască țestoasă.

demânare, luase ferestrăul şi ciocanul şi se apucase să facă sicriul.

Cosciugul fu gata pe la nouă şi Alberto se duse după pânză neagră de rigoare. La început fiecare voia să dea o mână de ajutor — „lasă că văd eu de asta", „dă-mi ciocanul ăla şi nu te mai obosi" — dar, pe urmă belşugul de braţe scăzu şi Juca se aşeză în capul mesei, aşteptând pe ceilalţi să se adune, pentru partida de cărţi.

— Uite comedia naibii, să moară băiatul tocmai când să plec eu! Parcă ar fi un semn rău...

Amestecă agale cărţile, le dete apoi lui Binda să le taie şi când luă pe ale lui în mână, spuse:

— Parcă-i o prevestire... Joâo, Joâo! Adu' coniac.

Doar Albert şi Alexandrino căptuşeau acum coşciugul. „Poc... poc... poc..." In picioare lângă ei, domnul Guerreiro supraveghea lucrul. Dinăuntru, când se făcea tăcere, soseau oftaturile lui Nazario, care-şi jelea feciorul.

Impresionat de coincidenţă, după primul păhăruţ Juca Tristâo bău altul, şi altul şi încă unul, şi cu cât lichidul scădea mai mult în sticlă, el rămânea şi mai îngândurat, în contrast cu partenerii, cărora alcoolul le trezea toate bucuriile pământului. Făceau cu ochiul, li se împleticea limba şi ar fi împins şi mai departe nebuniile, dacă nu s'ar fi sfiit de contabil care

păstra o atitudine respectuoasă. Caetano ajunsese chiar să întindă pe sub masă, mâna-i groasă şi botocănoasă spre a bate cu palma pe picior pe Juca Tristão.

— Vezi-ţi de treabă, jupâne! Băiatul a murit pentrucă era bolnav. Carte...

— Da' putea să moară în altă zi... Treflă!

— Aşa a vrut Dumnezeu. N'are să ţi se întâmple nimic, ai să vezi!

— Şi eu cred tot aşa — adăogă Balbino.

— Gata! — exclamă domnul Guerreiro. — Vă puteţi duce să luaţi mortul.

Şi cum Alexandrino se codea:

— Ţi-e frică, omule? Haidem amândoi, Alberto.

Dar Caetano, beat, se şi sculă:

— Ajut eu! Ajut eu!

Şi pe când Juca se retrăgea spre a nu vedea cadavrul, cei trei ieşiră pe verandă şi se aplecară peste trupul întins pe jos. Alberto îl apucă de picioare şi Caetano de umeri. Domnul Guerreiro mergea înainte călăuzindu-i. Dar, aproape de coşciug, beţivul îşi pierdu cumpătul şi se împiedecă. — „Ia seama, domnule Caetano, să nu cazi! Atenţie!" — şi buşitura surdă pricinuită de căderea trupului pe podea făcu să se cutremure odaia. Balbino şi Alipio se sculară în grabă şi cu toţii galbeni rămaseră încremeniţi dinaintea trupului cu picioarele ţinute de Alberto, şi trunchiul în jos în atitudine grotescă de plug. Doar domnul Guerreiro îşi păstra

sângele rece spre a ridica mortul şi a-l pune în cosciug.

Caetano se desvinovăţea, cu vocea încleiată:

— Dacă ar fi fost unul viu, ar fi fost mai rău! El nu simte nimic...

Dar, bănuind întâmplarea, Nazario alergă, jelindu-se desnădăjduit:

— Băiatul meu! Băieţaşul tatii! Aoleo, feciorul taichii!

Prăvălit pe cosciug, dete la o parte hamacul în care era înfăşurat mortul şi lăsă să se vadă chipul de ceară cu ochii holbaţi, parcă ar fi murit de spaimă.

— Niciodată n'o să te mai văd, băiatul tatii!

Contabilul îl ridică de acolo. Şi, întorcându-se, consultă dintr'o ochire expresia fiecăruia! Numai Binda îi păru în stare să înţeleagă şi să facă treabă. Îl chemă de o parte şi-l iscodi:

— Cel mai bun lucru ar fi să ducem sicriul la Humaythá. Până soseşte vaporul, se luminează de ziuă. Şi pentru patronul Juca e mai bine; fiindcă n'o să mai aibă tihnă cât o fi cadavrul aci. Nici el nici bietul Nazario. Şi doar dumneata, Binda, ai putea însoţi pe Alexandrino. El vâsleşte şi dumneata pilotezi. Ce zici?

— Bine ar fi. Dar dacă soseşte vaporul?

— Dacă soseşte, îţi iei rămas bun dela patron în Humaythá. Te sui pe bord înainte de a ajunge aci.

Vaporul sosi, întradevăr în zori. Juca Tristão, cu buşitura cadavrului răsunându-i necontenit în

urechi, îngenunche, pentru a doua oară, dinaintea icoanei Maicii Domnului din Nazaret şi-i repetă o făgăduinţă, când se auzi şuierând din depărtare.

João se ivi cel dintâi pe verandă; pe urmă veni Nazario, cu ochii duşi în fundul capului, plânşi încă, şi, în sfârşit, se adunară toţi fără să lipsească nici Tiago.

Fără tranziţii lente, pâcla zorilor se preschimbase în lumină diafană şi arzătoare, în clipa când „Campos Sales" ancoră. Cele două coşuri fumegau alene şi pe punţi deschise în amândouă părţile, hamacurile mai erau pline de somnoroşi leneşi. Umblau de colo, colo doar marinarii, şi ei, în silă, în ceasul acela aşa de prielnic somnului.

Palmierii de pe chei tăiau vaporul în trei pentru cei ce-l priveau de pe verandă, şi João ducea în spinarea-i de vlăjgan, geamantane, colivii şi tot bagajul ce întovărăşea pe stăpân.

Juca apăru în costumu-i H. J., gătit, şi pe cap cu „panamaua-i" cu bordurile moi. Îşi luă rămas bun dela dona Yáyá, care nu-l întovărăşea pe chei, şi apoi porni în fruntea alaiului. La urmă şchiopăta trupul de fantomă al lui Tiago, cu mâna dreaptă sprijinită pe un înalt şi noduros toiag.

Lângă punte, Juca deschise braţele: — „La revedere, am să-ţi scriu" — şi îmbrăţişă pe contabil. La fel se despărţi şi de Balbino şi de Caetano, de Nazario şi de Alipio şi, în treacăt,

strânse mâna delicată a lui Alberto. Negrului Tiago îi făcu semn cu mâna de departe:

— Adio, Estica!

— La revedere, stăpâne! Călătorie bună!

Suind puntea şi scara ce ducea la clasa întâia, Juca Tristão se rezemă de parapet, intrând în vorbă cu ofiţerul cunoscut care se aşezase lângă el. Când şi când, zâmbea spre grupul format, jos pe chei, în jurul domnului Guerreiro.

După ce i se încărcară bagajele, se ridică puntea şi deslegându-se parâma, „Campos Sales" îşi începu manevra de plecare.

— Adio! Adio!

Juca Tristão salută de pe bord şi vaporul se îndepărtă domol, domol, întâi în mers înapoi, pe urmă cu prova îndreptată spre cotitura din direcţia Humaythãei.

Ca totdeauna vaporul ce se depărta turbura sufletul străinului. Să plece oriîncotro, alcătuia dorinţa-i inevitabilă când se ivea pe fluviu un coş fumegând.

„Dar să plece, cum?" Numai Juca Tristão se bucura acolo de puterea de a pleca oricând ar fi poftit. El singur putea pleca, fie că se urca, fie că scădea cauciucul, cu buzunarul doldora de bani. Alberto simţi atunci invidie, invidie preschimbată aproape în ură — ciudă surdă şi latentă. In acelaşi timp simţea şi o neexplicabilă uşurare prin lipsa stăpânului. Şi în ochii domnului Guerreiro, întâlniţi din întâmplare,

crezu că citeşte aceeaşi sensaţie: „Nu se putea! Se înşelase, de sigur!"

Vaporul era acum departe, foarte departe; mai salutară odată, dar nu răspunse nimeni.

Lângă el, aşezat pe mal, cu mâinile încrucişate pe toiagul ce-i rămăsese între picioare, Tiago plângea într'o umilă tăcere. Alberto nu izbutea să-i înţeleagă devotamentul — singurul mărturisit de ochii tuturor celor de faţă. Era însă sincer, de bună seamă, pentrucă lacrimile curgeau şiroaie, pe chipul sbârcit al marei paiaţe negre.

XI

In lipsa lui Juca Tristão, domnul Guerreiro socoti că putea să prânzească şi să cineze în odăile lui. Nu numai că era mai practic, mai plăcut şi mai firesc, dar scutea şi de osteneli, cheltuite zadarnic, într'un du-te, vino zilnic dintr'un capăt la altul al verandei. Doar cu bucătăria ar fi fost ceva mai greu, pentrúcă era dărăpănată şi neîntrebuinţată de când hăul. Dar fu chemat Alexandrino, meşter în mai bine de şapte meşteşuguri şi totul se orândui cu grabă. După ce bătu un cui ici, altul dincolo, şi după ce mai dete la rindea podeaua, ori mai încheie scândurile deschiolate, João veni să găsească loc berechet pentru treaba-i zilnică. Ba chiar avea mai multă lumină decât în cealaltă bucătărie şi mai multă linişte, fără să-l mai zăticnească vacile şi boii care se duceau să-şi vâre botul pe fereastră, mugind jalnic, când simţeau că se tăiase vreun viţel.

De asemenea domnul Guerreiro socoti că nu era drept să mai ţie pe Alberto într'o situaţie umilitoare. Şi în dimineaţa aceea inaugurală a noii sufragerii, când dona Yáyá intră în birou să anunţe că masa era gata, contabilul zise:

— Poftim şi dumneata! Vino să prânzeşti cu noi.

Mişcat de atenţie, Alberto se sculă şi porni alături de ei, spre veranda particulară, cu geamlâc, acum preschimbată în sufragerie. Dela intrare se simţea după trandafirii de podoabă, prezenţa femeii. Pe masă erau trei tacâmuri, dovedind că invitaţia domnului Guerreiro fusese făcută după o hotărîre luată mai înainte, şi Alberto înţelese, în sfârşit, motivul pentru care dona Yáyá, intrând în birou îl privise mai surâzătoare şi mai binevoitoare ca în orice altă zi.

Afară de masă, de scaune şi de portretele în rame, se găsea în fundul verandei o maşină de cusut împodobită cu alt vas cu flori.

Se aşezară câteşitrei: domnul Guerreiro în cap şi dona Yáyá în faţa lui Alberto. Pe urmă se ivi João cu un mare **tucunaré**[1] întins pe o tavă.

Pofta dăduse lui Alberto prilej de emoţie. Se simţea pe de-a'ntregul înduioşat pentru cine îl răsfăţa astfel. Glasul i se înmuiase şi, evocat aci, printr'o amintire neoportună şi un contrast silit, Juca Tristão îi apărea ca o fiinţă nesuferită. Nu, el niciodată n'ar fi fost capabil de o asemenea delicateţă! Îl invitase la joc, pentrucă n'avea parteneri şi chiar stima ce-i arăta, uneori, constituia un reflex a ceea ce vedea la contabil.

---

1) Un soi de peşte.

Își amintea și auzea din nou hohotele de râs ale stăpânului din timpul mesei, în vreme ce el în bucătărie, uitat, disprețuit, era tratat ca o slugă.

Cu amorul propriu satisfăcut, recunoștința îl cuprindea, spontană și din toată inima pentru domnul Guerreiro. Era fericit în clipa aceea, dinaintea celor doi, cu João, vesel și ras ca niciodată, servindu-i împrejurul mesei.

Contabilul dădea și semne de plăcere intimă. Se simțea mai bine așa — zicea; se simțea mai mult acasă la el, și nu mai era doar închipuire că avea cămin. Nu-i displăcuse niciodată conviețuirea cu „patronul" Juca. Nu-i surâdea însă de loc să măsoare întruna veranda, ce i se părea nesfârșită, ori de câte ori voia să mănânce și ardea soarele sau ploua. Și în Crato, unde fusese înainte de a veni aci, avea casa lui a parte, ba chiar bucătar, plătit de stăpânul seringalului. Când se va întoarce „patronul" Juca, avea să-i vorbească, pentru a-i menține noua situație. El nu era silit să-i placă ce plăcea altora, și dacă avea bucătăria lui, putea alege după voie. Îi lipsea doar, spre a fi pe deplin mulțumit niște varză, lăptuci și alte verdețuri ce nu se cultivau acolo.

— Am putea să ne facem o grădină... — strecură Alberto.

— M'am gândit la asta și chiar am vorbit cu Alexandrino. Da' el a sgâit ochii la mine, ca și cum ar fi fost ceva de pe lumea cealaltă!

Dacă are **caruru** şi **joâogomes** [2]) nu-i mai trebue altceva.

— N'ar fi chestie decât să trimetem să ni se aducă seminţe. In ceasurile libere m'aş ocupa eu să le îngrijesc...

— Nevastă-mea are o adevărată pasiune pentru tot ce-i plantă.

— Atunci suntem doi! Şi dacă João sapă pământul, totu-i rânduit. Eu nu mă pricep la grădinărie, dar nu poate să fie greu...

— Câtuşi de puţin! — întări dona Yáyá.

— Am să scriu atunci cumnatului meu, să-l rog să ne trimeată seminţe.

Ca şi la prânz, nici după amiază, nici la cină Alberto n'avusese nicio privire păcătuitoare pentru dona Yáyá. Inima înnăbuşea sexul. Nu-l turburase nici măcar picioarele care, pe sub masă, atinseseră de câteva ori, fără voie, pe ale lui. Atent numai la domnul Guerreiro şi cu recunoştinţa încă vie, soţia era doar prietena pe care sufletul o respecta şi trupul o uita.

Totuşi ispita reînvie. Zilele următoare îi aduseră dorinţe tainice şi ochii-i căutau stăruitor femeia. Sub pretextul şaradelor, rămânea până foarte târziu pe veranda cu geamlâc, numai pentru a sta cât mai mult lângă dona Yáyá. Simţea lămurit în ceasurile mai calme, că-i dăuna lunga apropiere, dar nu se putea împotrivi. Se deştepta blestemându-se şi se hotăra să se poarte mai onest pe viitor; de îndată însă ce se aşeza la

---

2) Verdeţuri braziliene.

masă, la prânz şi seara, totul îi sbura din minte — şi limpede nu se înfăţişa decât obsesia supărătoare. Avea zile de înduioşare pentru domnul Guerreiro, ce nu alcătuiau decât dorinţa de a fi iertat; alteori îşi pierdea judecata şi se apuca să plănuiască felul în care i-ar fi putut fura soţia.

Gândurile acestea îl năpădeau mai ales când sta lungit în hamac şi imaginaţia-i alerga, fără frâu, în tăcerea casei. „Dacă, într'o zi ar fi închis pe contabil în birou sau l-ar fi îndepărtat cu vreun motiv oarecare? S'ar fi dus tiptil, tiptil, să ispitească pe dona Yáyá... Dar nu, nu! Ar fi fost o copilărie, nevrednică de vârsta lui... Ea nu era pregătită să cedeze şi cu sila, nu se posedează niciodată o femeie."

Şovăia dinaintea altor vedenii. „Şi dacă Guerreiro ar muri? Dar nici asta nu... Dona Yáyá ar fi plâns, s'ar fi îmbrăcat în doliu, fiindcă îl stima cu adevărat şi, cu întoarcerea la ai săi în Manaus, s'ar fi spulberat orice ipoteză plauzibilă."

Noaptea tot chinuindu-l dorul, de multe ori jaguarii cu răgetele lor îl găseau treaz. Fiarele veneau după porcii închişi în cotineţe şi, victimele cu guiţatul lor făceau în noapte un sgomot îngrozitor.

Tâlhari incorigibili, fără ruşine şi cutezători, jaguarii nu-şi ascundeau prezenţa sălbatecă. Se apropiau răgind, înfiorând toată casa, parcă ar fi izbucnit un vulcan.

Pentru a apăra porcii şi spre a curma sbieretele, tot aşa de supărătoare ca şi ale lui Tiago în ceasurile de beţie, contabilul se hotărî într'o zi să plece la vânătoare ca să-i omoare.

După ce se sătura, jaguarul târa restul în întunerecul pădurii, lăsând pe drum lunga dâră de sânge. Descoperind, prin iscusinţa lui Alexandrino, locul unde se găsea ascunzătoarea, pe la patru după amiază domnul Guerreiro, însoţit de Alberto, se duse să stea de pândă.

Resturile porcului erau acoperite cu frunze şi nu mai încăpea îndoială că, pe la cinci ceasuri jaguarul nu va întârzia să vină.

Fiecare cu puşca lui, căuta un copac potrivit iar în el o furcă de crengi pe care să se sprijine. Şi apoi nicio vorbă şi nici fumat de ţigare, pentrucă dihania era şireată şi foarte neîncrezătoare. Trecu o jumătate de oră şi încă una, fără să se audă alt sgomot decât al papagalilor.

In tăcerea înconjurătoare, nu era altă distracţie decât amintirea şi evocarea. Şi, ca totdeauna dona Yáyá răsări în mintea înfometatului de dragoste. Se preschimbase într'o viziune stăruitoare şi posedată în minte cu complicitatea pădurii.

Dar, mai încolo, se afla stăpânul. Printre frunzele verzi, Alberto îi zărea o parte din pijamaua dungată.

„Şi dacă l-ar omorî? Dacă l-ar omorî? Dacă

l-ar omorî?... ar fi fost socotită o nenorocire de vânătoare, de care nimeni nu s'ar fi îndoit..."

Alberto îngheţă la gândul sinistrei presupuneri. Furca de sub el se întindea, parcă ar fi fost de cauciuc şi trebui să se ţină de ramuri pentru a fi sigur că nu va cădea.

Venindu-şi în fire, pe dinaintea ochilor îi trecură într'o străfulgerare Lourenço şi fie-sa, Agostino şi mulţi alţii cu biografia pătată de sânge în istoria turburătoare a sexului. Cum putea gândi aşa ceva? Ce bestie crudă creştea astfel în sufletul lui spre a-i răpăci judecata?

Din nou îl cuprinse înduioşarea pentru prietenul, care se purta cu el atât de părinteşte. Şi cu înduioşarea, dorinţa de a lega, prin voce, prietenia spurcată.

— Stai bine, aşa, domnule Guerreiro? — întrebă copilăreşte, uitându-şi de consemnul de a păstra tăcerea.

— Sst! — şopti de sus contabilul, cu totul străin de pricina purtării copilăreşti.

Jaguarul sosi mai târziu. Râcâind cu ghiarele, ici şi colo, frunzele aproape nu foşneau sub trupul mlădios. Nimerind ascunzătoarea dete de o parte învelişul cu laba dinainte şi se pregăti să sfâşie carnea.

Aşa după cum se înţeleseseră, glonţul contabilului porni întâi. Alberto trase pe urmă şi felinul, lovit de două ori, făcu o săritură şi răgind, plecă răsucindu-se, să moară mai departe.

Cei doi scoborîră, atunci, din ascunzători şi,

spre mai multă siguranţă, domnul Guerreiro îşi sprijini ţeava puştii în fiara doborîtă.

— Asta de acum n'o să ne mai deştepte din somn... Ar trebui să am răbdare, să-i mătrăşesc pe toţi. Am să trimet însă pe Alexandrino.

Se înnopta când se întoarseră. **Goiabeiralele** din curte păreau spectri uriaşi, înfăşurate în mantia lor întunecoasă, iar dafinul amintea silueta unei clădiri fantastice. Cirezile se întorceau la ţarc, vaci şi boi blânzi, catâri cu urechile ciulite şi viţei ce se opreau să se sbenguiască şi care apoi alergau repede lângă mamele lor. Salutând noaptea ce acolo cădea în grabă, de jur împrejur, sburau şireţii **bacuraus.** Pofticioşi de **capim** [1]), îşi trădau oprirea doar când deschideau, pentru ultima dată, pe iarba unde se ascundeau, aripile căptuşite în alb. Acesta era semnul pentru puştile asasine ce umblau după distracţie, ca să nemerească ţinta.

Ajunşi la conac, Alberto se duse în odaia lui spre a se pregăti de cină. La capătul sălii întunecoase se zăriră, în partea grădinii, dungi de lumină ce ieşeau prin crăpăturile cabinei unde contabilul, pentru a o avea la îndemână, îşi instalase baia. Cu două bidoane de gaz atârnate de o cobiliţă, ca în Orient, João aducea în fiecare dupăamiază, apa din râu pentru noii stăpâni. Şi odată umplut butoiul, cine voia să se

1) Plantă din familia gramineelor.

scalde, n'avea decât să ia apa cu găleata şi să şi-o verse pe trup.

Donei Yâyâ îi plăcea, toată casa ştia lucrul acesta, să facă baie la ceasul acela. De multe ori, Alberto auzea cum îi curgea apa pe umeri. Dar niciodată dungile de lumină nu avuseseră mai mare putere de atracţie ca atunci. Ghicea femeia goală, sânii liberi şi carnea moale tomnatecă împietrindu-se sub răceala apei. Fără să aprindă lampa şi cu pălăria pe cap, se plecă peste fereastră rămânând în aşteptare.

O clipă, alta şi încă una — şi din ce în ce mai nebunească, zadarnică hotărîre. S'o vadă, s'o vadă, s'o mângâe, s'o posede din ochi dacă nu era chip s'o aibă altfel!

Şi cerşetor de iubire, rătăcit şi de dispreţuit, ieşi binişor în noaptea grădinii. Atinse în treacât stufişul de rosmarin, se târî până la **tajâs** şi pe brânci se strecură pe sub prispă. Pipăia cu mâinile pământul, ca nu cumva să se sgârie în întunerec în cioburile de sticlă sau cuiele lăzilor. Mirosea a mucegai şi a igrasie, dar el mergea înainte simţind cum spărgea cu capul pânzele de păianjeni. Gândul că păianjenii negri, uriaşi şi scârboşi, i-ar fi putut alerga pe faţă cu miile lor de picioare, îl făcea să se scuture de silă. Dar nu se dete bătut. Se apropie. Deasupra răsunau paşi domoli şi lini, uşor de ghicit că erau ai domnului Guerreiro. Se opri o clipă spre a asculta încotro se îndreptau; repede însă se hotărî şi înaintă fără teamă. Cotind pe după

bucătăria veche, se găsi iară în văzduhul limpede al nopții — și în partea de dincolo a țarcului. Inconjură **frutapão** [1]), căutând întunerecul, și, în sfârșit, se apropie, ca un fluture ametit, de atrăgătoarele fășii de lumină.

Cu un genunchi în pământ, ochii-i lacomi căutau să zărească prin crăpătură trupul femeii. Era acolo. Abia o vedea însă, pentrucă cearșaful acoperea acum când un colț, când celălalt al nudului. O privea din profil și doar unul din sâni se vedea în toată plinătatea. Uscată și încălțată, dona Yâyâ, se îmbrăca în rochia-i de stofă, în vreme ce el se stăpânea spre a nu sparge ușa și a se repezi înăuntru, s'o acopere, cu sau fără voie, cu sărutări nebune. Dar ea și pornise, trăgând zăvorul, cu felinarul într'o mână. Atunci el se trase înapoi, lipindu-se de pământ. Lumina acoperi o clipă **fruta-pão,** deschise cearcăne în țarc și se duse să se stingă pe verandă.

Căzut pe iarbă, Alberto rămase zăpăcit, gâfâind și fără puteri spre a se întoarce. Venindu-și în fire, parcă era o scorbură de copac, în care se adăposteau toate dihaniile vătămătoare. Dar un sgomot metalic, sosit din bucătărie, îi reaminti cătușele responsabilității. Și iar pe brânci, se întoarse pe unde venise.

In odaie abia avu vreme să se scuture de

---

1) Arbor brazilian al cărui fruct prăjit seamănă cu pâinea.

pânzele de păianjeni ce i se agăţaseră pe umeri şi pe păr. La capătul sălii glasul lui João îl striga:

— La masă, domnişorule Alberto!

Porni, porni veşnic flămând de iubire, dar acum temându-se să nu i se ghicească ignobila ieşire.

Domnul Guerreiro şi dona Yáyá se aşezaseră la masă. Îi salută şi-şi luă locul încercând să-şi ferească privirile de statornica ispită. Zadarnic însă. O vedea goală, o vedea chiar cum n'o văzuse niciodată oricât îşi pleca ochii. In zadar se silea să fie atent la ce spunea contabilul. Duhul lui, treaz, spurcat, sărea pe stânci colţuroase de murdară blestemăţie.

— Ţi-e rău, domnule? — întrebă dona Yáyá zărindu-l aşa tăcut.

Se înfioră. Era ironie lunecând pe marginea adevărului sau numai interes de prietenie cordială şi inocentă?

— Nu, nu. Se gândea la seminţele pentru grădină... Se gândea, da, la seminţe. Când le-ar fi vârît în pământ, cu dona Yáyá lângă el, poate s'ar fi făcut contactul dorit. Cu capetele apropiate şi singuri la îngrijitul grădinii, când la cuibul acesta, când lângă celălalt, ar fi găsit prilejul să fie picătura de apă spre a birui stânca. Şi poate aşa s'ar fi aprins, de bună voie şi trupul turburător.

— Aştept cu nerăbdare să sosească—adăugă, descoperind pe neaşteptate un cinism nebănuit.

In buna-i credinţă, domnul Guerreiro răspunse:

— Am să scriu iar cumnatul, să nu mai întârzie cu trimesul.

Sfârşindu-se cina şi cu obsesia chinuindu-l mereu, se scuză că nu putea rămâne pentru şarade, şi ieşi să-şi potolească fierbinţelile ce-l scuturau.

Dar de loc. Nimic. Chipul donei Yáyá i se întipărise în pupile şi i se împrăştiase în tot păienjenişul nervilor.

In jurul felinarului, atârnat în capătul scării, se învârtea un roi des de insecte atrase de lumină. Ori de câte ori „Nero", aşezat pe treptele scării şi cu botul în sus, zărea vreuna mai mare, lătra după ajutor. In faţă, se înălţa matahala neagră a copacilor, la stânga salcâmului şi mai încolo se desenau, grav, cei trei palmieri svelţi. Se simţea fluviul curgând prin întunerec, fără însă să se desluşească.

Alberto se opri puţin pe verandă. Scoborî scara cu mâinile în buzunare şi ţigara arzând în noapte, coti după conac. O luă, apoi, pe marginea **igarapéului** şi se îndreptă agale spre marginea pădurii. De acolo, se întoarse, ca să se înapoieze iar, trecând de mai multe ori pe dinaintea colibei lui Tiago, cufundată în tăcere. Simţea nevoia să meargă şi, oricât ar fi fugit de el însuşi totul îi vorbea de puterea Femeii.. Işi închipuia pe dona Yáyá mergând lângă el, temându-se să nu fie urmărită, în căutarea unui

adăpost pentru consumarea nunții jinduite. Și iluzia nu-l slăbea câtuși de puțin. Alerga din toate părțile, din toată umbra deasă a nopții atât de sub ramuri de **goiabeiras** cât și din tufișuri de arbori, necontenit șoptindu-i presupuneri absurde.

Deodată însă, un fenomen din marginea cimitirului îi atrase privirile. Mai întâi, o lumânărică aprinsă, suindu-se încetișor, în bezna cruntă încărcată de panică... Alta și alta se aprindea răspândindu-se apoi în limbi de foc sburător. Fel de fel de făclii luminau noaptea, chiar la suprafața pământului, și n'apuca să se stingă una, că alte trei se aprindeau în loc. Pâlpâiri ciudate fâlfâiau într'o adiere de vrajă, goneau pe câmp și niciun picior omenesc n'ar fi fost în stare să prindă pasărea de jăratec.

Potolindu-i-se uimirea, veșnic aducătoare de spaimă, Alberto se opri să privească focurile sburătoare. Ale cui să fie cadavrele care ardeau din propria lor putreziciune? Al lui Raimundo din Popunhas, al lui Atanasio sau al celuilalt **cearens** pricăjit, care venise cu gloata și murise officos, după ce se împărtășise două luni din riturile pădurii? Să fi fost oare trupul lui Cunegundo, care căzuse bucăți, mâncat de lepră iar puținul ce rămăsese din el, înfășurat în hamac, fusese aruncat de Alexandrino, în gâtlejul întunecos al mormântului? Sau vor fi fost toți împreună într'o înfrățire postumă? Care din ei, însă, să fi fost mai mult chinuit de lipsa Fe-

meii? Care din ei căuta încă, în acea ultimă supraviețuire, ce rătăcea în noaptea neagră, trupul jinduit pentru consumarea unei funebre nunți?

Dar focurile de artificii încet, încet, se stingeau și cimitirul se cufunda iar în beznă, care nu lăsa măcar să se vadă crucile noduroase de lemn.

Alberto se abătu din drum și-și grăbi pașii spre partea țarcului unde erau închise iepele, catârcele, caii și restul cirezilor. Câțiva boi tot mai rumegau; alții, trântiți într'o rână, stăteau cu capul în sus. Mai înainte nițel: înconjură **cajazeiroul** și se duse drept ca un automat la șopronul unde se păstrau funiile de prins vitele. Pipăind prin întunerec alese una, silindu-și mintea să lumineze bezna. Încercă apoi afară, trăgând și închizând nodul funiei de două ori, pentru un animal imaginar.

Și din nou se pierdu în noaptea posomorîtă și complice. Când se întoarse, chipul donei Yâyâ i se spulberase din minte. Dar trântea cu piciorul în pământ, își înfigea unghiile în palmele mâinilor, scuipa întruna și vorbea singur cum nu i se întâmplase niciodată:

— Nu, nu, nu se poate! Nu-i adevărat!

Cum ajunse în odaie, se desbrăcă, își luă cearșaful pe umăr și, străbătând grădina, se duse la butoaie. Întrebuință toată apa îmbăindu-se, fără însă a izbuti să-și spele scârba ce simțea pentru el însuși...

XII

Din nou fluviul începea să scadă. Toate pârâiaşele pădurii îşi cărau în şivoiul noroios, ce se subţia din zi în zi, apele înnegrite. După revărsare şi cotropire, începea acum retragerea şi în fiecare dimineaţă soarele avea de uscat alt petec de pământ în pădure. Dar totul era încă clisă, ce păstra bine întipărite urmele animalelor care cutezaseră s'o străbată. Şi, dacă în tot ţinutul amazonic inundaţia atingea nivelul tragediei, nici scurgerea nu se înfăptuia fără brăzdări dramatice. Pe braţele Purusului, ale Juraei, ale Solimôesului şi pe ale multor altora, a căror vastă nomenclatură numai corografia şi vapoarele ce le străbăteau le-o putea da, pământul norocului rămânea izolat de lume jumătate de an. Pe la mijlocul iernii, vapoarele suiau încărcate de provizii şi cu alţi nacrători, necontenit târzielnici în a se încredinţa că secase ugerul uriaş. Atunci se încingeau petreceri în jurul **gaiolelor,** luminate în noaptea tropicală. Soseau scrisori dela familiile îndepărtate, cotele cauciucului, noutăţi din alte părţi, obiecte de nimic şi alt stoc de băuturi. Toţi ieşau din inima codrului numai spre a vedea vaporul. Şi cei care rămâneau în centre, aflând vestea sosirii, se

înfiorau de parcă ar fi apărut Mesia. Din port în port, ducând tuturor bucurie, vapoarele suiau cursul apelor, din nou cu drumul deschis pentru navigare. O lună, două ţinea suişul — după primul sau al doilea, încă unul, altul şi iar altul, mereu coşuri fumegânde pe drum în sus pe uliţele lichide ale pădurii. Fiecare cu proprietarii şi pasagerii lui, aduna la scoborît cauciucul extras în timpul ultimei recolte — suluri negre cu litere săpate cu fierul roşu pe suprafaţa vâscoasă. Luau de asemenea şi castane şi alte mulţe bogăţii pe care pădurea le avea din belşug. Şi, şuerând ici ori dincolo, într'o despărţire stridentă, ochii ce le-ar fi zărit cotind nu aveau să le mai vadă decât iarna următoare. Dacă vreunul, mai leneş, ce suise cu întârziere sau zăbovea ancorat prin seringale, era suprins de retragere, trebuia să coboare cu toată vitesa, părăsind încărcăturile şi ne mai răspunzând la chemări — fugind pe apă în jos, şuerând zi şi noapte, dacă nu, se împotmolea şi rămânea pironit, cu helicea descoperită şi trupul la suprafaţă până la cealaltă revărsare. Multe **„gaiolas"** putrezeau aşa, luni după luni cu botul într'un chei pe vreo plajă trădătoare, aşteptând să se umfle apele şi coşul să-i fumege iar.

Tot timpul acesta, pădurea se preschimba în temniţă fără uşă, şi în vreme ce fiarele cu libertatea recâştigată o străbăteau în voie, oamenii rămâneau închişi. Oraş ce ar fi fost nimicit de vreo sguduire sismică, ar fi fost reclădit, până

să sosească acolo ştirea scrisă despre catastrofă.

Dar pe Madeira, nu. Oricât de mult ar fi scăzut apele, sonda găsea totdeauna, până la portul Santo Antonio, adâncime pentru vapoare oricât de mari. Prin această singură virtute se deosebea de ceilalţi fraţi. **Gaiolele** suiau tot anul, încrezătoare în cursul nesecat. Şi cu ele suiau cete nesfârşite de peşti de toate felurile. Se strângeau pe familii şi zile întregi li se vedeau la suprafaţă spinările lucioase. Veneau de foarte departe şi se duceau şi mai departe, să-şi aleagă la capăt un adăpost prielnic. Învăţaţi de instinct, căutau de-a-lungul coastelor, spre a-şi economisi energiile, apele mai puţin repezi. Erau cu milioanele, cu bilioanele şi dacă o sabie ar fi căzut în mijlocul cetei, ar fi tăiat mai mult de o duzină. Mergeau foarte strânşi, înşiraţi pentru acelaşi destin răţăcitor şi, pentru a-i prinde în năvod, când treceau prin faţa Paraiso-ului, João căuta marginea cetei, pentrucă dacă l-ar fi aruncat în mijloc, n'ar fi fost niciodată în stare să tragă greutatea prea mare. Dacă era vorba însă de **mandis,** trebuia şi mai multă băgare de seamă, fiindcă nu intrau numai în plasă, ci, cu ajutorul cârligului lor, se agăţau şi pe dinafară.

La retragerea apelor, broaştele ţestoase, la rândul lor, părăseau şi ele **igarapéurile** spre a se coborî pe puhoi. Le aşteptau **caboclii,** filosofând în bărci, chiar la confluenţă. Şi nimeni n'avea ca ei ochiul ager să prindă secunda când

amfibiul își scotea la suprafață capu-i osos. Încordau atunci arcul și svârleau spre cer săgeata țintind sigur, care, după ce făcea o curbă, se ducea să cadă drept pe carapacea ce se scufunda, a cheloniului gustos.

Dar fluviul scădea întruna. Azi o palmă, mâine alta, încet, încet descoperea spinările aurite ale malurilor. Atunci, caboclul părăsea gura **igarapéului**, ducându-se să prindă în nisip broaștele țestoase ce ieșeau să depună ouăle.

Alberto, într'o noapte, se ținu și el pe panta nisipoasă de cele două dâri cu care animalul își însemnase urma.

Ar fi vrut s'o prindă, după ce o speriase și alerga după ea, dar nu cuteza s'o atingă de teamă să nu-i rămână mâna în gura broaștei.

— João! João! Uite una!

Nu se vedea decât felinarul bucătarului umblând de colo până colo pe plajă. Dar João era destul de șiret spre a tăia calea amfibiului zăpăcit. O apucă aproape de apă, vârîndu-i degetele între cap și carapace și-i puse repede piciorul pe coadă. Tot sbătându-se în nisip să scape, broasca se răsturna cu picioarele în sus.

— Ajunge pentru astă seară — zise João.

— Câte sunt?

— Am prins trei **pitius**, cinci **tracajas** și pe asta...

— E destul de bine.

După ce le așeză în luntre, tot cu picioarele în sus, bucătarul începu să vâslească. Apele

curgeau lin pe lângă malurile tighelite cu **ambaúbus** şi **taxizeiros,** singurele flori colorate în singurătatea amazonică. Adierea călduţă şopotea în noaptea de vară a ecuatorului şi în depărtare strălucea felinarul ce lumina scara conacului.

Când Alberto şi bucătarul sosiră acasă şi se suiră pe verandă, nu se mai găsea nimeni pe afară; însuşi „Nero" culcat dinaintea uşii, dormea dus. A doua zi, însă, domnul Guerreiro îi felicită pentru bogatul vânat. **Pituişii** aveau să fie mâncaţi la prânz, păstrându-se **tracajasele** pentru săptămâna viitoare. Şi, poate, chiar patronul Juca, dacă venea luna aceea cum zisese, ar fi avut parte să guste o bucăţică din broască.

Stăteau amândoi pe verandă, când Alberto deslusi, colo departe, după cotul fluviului, un mare sul de fum înălţându-se spre cer.

— Un vapor...

Domnul Guerreiro se ridică în picioare, dar ochii-i obosiţi nu mai vedeau la distanţă.

— Trebue să fie „Sapucaia".

— Da, da, el trebue să fie; era coşul Companiei.

— Poate aduce proviziile comandate de patronul Juca... — presupune contabilul.

Dar nu. Odată ce ajunse în dreptul palmierilor, vaporul începu să şuere cerând o barcă. Nu mai încăpea îndoială: era doar un vapor poştal. Când **gaiolele** nu-şi îndreptau prova spre

chei, se știa, aduceau numai corespondență pentru seringal.

Vâslind harnic, Alexandrino se duse să ia, la capătul scării, scrisorile și gazetele. Și iar **„Sapucaia"** cu fluierăturile-i de despărțire, prinse să-și rotească în apă aripile elicilor.

Printre cele primite se afla o scrisoare și pentru Alberto. Era dela mama sa și, mai vesel ca niciodată se apucă să o citească în pervazul ferestrei, având în față brazdele de ardei și florile de iasomie, iar în spate pe domnul Guerreiro, cufundat în citirea jurnalului de curând sosit.

— Cauciucul merge mereu rău... In ziua de nouă, pe patru mii opt sute... In ziua de zece — stai să văd — pe patru mii nouă sute... In ziua de patrusprezece, a coborît iar, la patru mii cinci sute... Și de atât nu mai trece.

Alberto de abia îl asculta. Îl interesa scrisoarea mamei cu vestea că republicanii hotărîseră în sfârșit să amnistieze pe răsvrătiții din Monsanto. El putea deci să se întoarcă liber în Portugalia de îndată ce ar fi voit. Dar cât mai de grabă, fiindcă dorea să-l vadă, și n'ar fi fost fericită decât atunci când l-ar fi avut lângă ea! Sfârșea spunând că mulți dintre cei ce fugiseră în Spania se întorseseră și că amnistia adusese republicanilor multe simpatii.

Alberto citi și reciti cu ochii înlăcrimați de emoție trecutul reînviind aidoma, viu și mai evocator ca oricând.

„Republicanii... Monarhiştii..." Totu-i suna a gol, îndepărtat şi fără sens. Patimile se risipiseră şi ideile de odinioară i se păreau din timpuri de demult, ale altui eu ce se pierduse şi se fărâmiţase în zare. Cerceta acum, cu sânge rece, cauza-i pierdută şi nu mai păstra nicio urâ pentru duşmanii de altădată. Nu mai dorea decât să-i revadă şi, mai ales să revadă scenariul unde jucaseră ei. Străzile Lisabonei, sălile Facultăţii, primii colegi, casa şi pe mama lui... Mama lui! Ce puţin l-ar fi costat gestul altădată inadmisibil, de a renunţa la tot ce năzuise, dacă de aceasta ar fi fost nevoie spre a se întoarce în ţara-i îndepărtată! Din ce în ce teoriile i se păreau mai nedesluşite, una anunţând altă dreptate şi un temei mai adânc, ce nu găsiseră încă o înţelegere definitivă. Doar în ce era înainte, în ceea ce rămânea de înfăptuit se simţea, tremura sămânţa mântuitoare. Viaţa se târa încă la înălţimea picioarelor omeneşti: creierul se înfiora în gol, încurcat în ipoteze şi veşnic învins de animalul triumfător. Lupţi, te împotriveşti; dar prăbuşirea era sigură în existenţa dureroasă şi presărată de piedeci.

La sgomotul scaunului, domnul Guerreiro se sculase, îi întrerupse meditarea. Alberto vârî scrisoarea în buzunar şi se duse în birou să deschidă registrul „conturilor-curente". Îi mai trebuiau şase sute douăzeci de mii de **réis**, pentru a se achita de patronul Juca Tristão. Cu creionul în mână, se apucă să calculeze câte zile

îi mai trebuiau spre a se putea răscumpăra. Cincisprezece luni, zece poate, dacă i s'ar fi mărit leafa şi ar fi făcut economii. Nu ţinea să ia nimic. I-ar fi fost deajuns să aibă cu ce să plătească drumul până la Manaus şi de acolo la Lisabona — chiar şi 'n clasa a treia, pentrucă la gândul întoarcerii se simţea fericit şi nu mai avea nevoie de nimic. Şi în Lisabona n'ar fi murit el de foame. Ar fi dat lecţii şi ar fi făcut orice ar fi fost posibil pentru a nu mai încărca pe mamă-sa. Trebuia să trăiască şi să-şi termine cursurile, pentrucă şi alţii mai puţin înzestraţi trăiau şi-şi făceau carieră.

Se şi vedea, foarte înfiorat, debarcând în Lisabona şi simţindu-se îndulcoşat de oraşul plin de amintiri: — „Aci mi s'a întâmplat asta, dincoace cutare lucru... „Pe urmă, se vedea în braţele mamei îmbătrânite care, plângând i-ar fi căzut la piept, nebună de bucurie. Mai târziu, cu prietenii la masa cafenelei ar fi vorbit de ceea ce văzuse şi făcuse, de eroismele anonime ca şi de blestemăţiile lui. I s'ar fi pus multe la îndoială din cele spuse despre înfăţişarea fabuloasă a pădurii fără sfârşit. Cine ar fi crezut că, atunci când cetele de peşti urcau pe apă, se putea tăia peştele cu cuţitul chiar în fluviu?

Se apropie de fereastră şi aruncă în grădină, departe ca să nu le mai zărească şi să-l ispitească tabacherea şi ţigările. N'avea să mai fumeze şi nici n'avea să mai cheltuiască un sin-

gur gologan ce s'ar fi putut economisi. Dacă nu murea şi-l ocoleau frigurile, cum se întâmplase până atunci, trebuia să se întoarcă. Trebuia să se întoarcă!

Ne mai putând ascunde noutatea atât de plăcută:

— Am primit o veste bună din Portugalia... — rosti.

Domnul Guerreiro înalţă capul de pe „jurnal" pentru a asculta noutatea.

— Am fost amnistiaţi; acum mă pot întoarce când voi vrea.

— Şi atunci...

— Atunci...

Avu un vag surâs, un surâs şters şi nesigur.

— Cum aş avea bani de drum...?

Se apropie şi schimbând tonul:

— Aş vrea să te rog să vorbeşti cu patronul Juca Tristão când s'o întoarce, despre leafa mea... Dacă nu te supără prea mult... Poate se îndură să mi-o mărească...

— De vorbit nu mă costă nimic! Răul e că din pricina cauciucului ce scade întruna n'o să fie darnic.

— M'aş mulţumi cu cât de puţin... Douăzeci, douăzeci şi cinci de mii de **réis** mai mult.

— Să vedem! Să vedem! Voi face tot ce-mi va sta în putere. Atunci coreligionarii dumitale se pot întoarce oricând în ţară?

Alberto îi arătă scrisoarea şi tăietura de gazetă, trimisă de mamă-sa. Domnul Guerreiro citi şi comentă: Da, domnule; e foarte bine; e drept, pentrucă nu-i nicio crimă să aperi o idee. Şi el într'o zi, când era contabil la Andersen & C-a, intrase într'o conspiraţie împotriva guvernatorului Statului. Dar n'ajunsese să fie prins, fiindcă până să se prindă firul, el şi plecase la Manés.

Restul zilei, Alberto nu mai fu în stare să lucreze liniştit. Mintea-i sbura, aprinsă, spre ţara natală. Totul acum i se părea uşor; încă vreo câteva luni pe acolo şi apoi iar avea să bată străzile Lisabonei.

In amurg, după ce închise biroul, se duse să se întindă în hamac ca să se bucure singur de noutatea turburătoare. Cu apărătoarea de muşte scoasă, începu să se legene uşor, fredonând din când în când un cântec de acasă.

La ceasul acela domnul Guerreiro se afla de sigur în grădină, la umbră. Dar el nu s'ar fi dus la deslegatul şaradelor.

Pe înserat, paşi uşori răsunară în sală. Alberto trase cu urechea. Nu putea fi João... Avea pasul mai greu şi era de vreme pentru cină. Şi nici Tiago... Ah, jupâneasa Vitoria.

Negresa sexagenară, cu hălăciuga albă şi pielea cu sbârcituri adânci, venea după rufele de spălat. Era mama lui Alexandrino, cumătra tuturor ca şi a lui, după ce se legaseră amândoi cu un ştergar trecut prin focul pârâitor în noaptea de Sfântul Ion, pe care surghiuniţii îl săr-

bătoreau cu cântece şi dansuri în noaptea tradiţională. In noaptea aceea ieşau cu toţii din desişul codrului şi veneau să petreacă pe malul apei cu **boi-bumba.** Caricatura dihaniei era făcută dintr'un schelet de lemn îmbrăcat în pânze colorate. De-a-lungul spinării şi printre coarnele luate dela un bou mort sau tăiat, i se prindeau cioburi de oglindă şi mărunţişuri strălucitoare. Paiaţa era cu atât mai sărbătorită şi lăudată cu cât avea mai multe zorzoane şi coloare. Ii ascundea lipsa celor patru picioare învelişul de stambă ce cădea în cute până la pământ. Inăuntru acestui Vasilache se vâra unul dintre cei veniţi la petrecere. Dinaintea lui, nu mai puţin împopoţonate şi gătite, alte două personagii completau pantomima. „Tata Francisco" şi „Mama Catarina", primul un moşneag şi al doilea, unul îmbrăcat femeieşte pentru circumstanţă — şi amândoi tot aşa de neobosiţi ca şi tovarăşul care se bâţâia toată noaptea, în costumul fantastic.

„Boul" începea să joace în sunetul toacelor de lemn şi al altor obiecte domestice ce-i însoţeau necontenit evoluţiile-i coreografice. Din vreme în vreme, săltăreţul ridica învelişul paiaţei policrome şi, scoţându-şi capul lucind de năduşală, bea oricâtă ţuică i s'ar fi oferit. In aceste clipe locuitorii Paraisoului alcătuiau o singură familie.

Cine voia naş, cumătru, văr sau unchi, scotea un ştergar, îl apuca de un capăt, dădea

pe celălalt viitoarei rubedenii, şi-l treceau de trei ori peste foc, grăind respectuos:

— Sfântul Ion, Sfântul Petre, Sfântul Pavel şi toţi sfinţii din cer, să ne fie martori că domnişorul Alberto mi-e cumătru.

De jur împrejur şi înroşiţi de foc, stăteau spectatorii vechei tradiţii. Guerreiro, Juca Tristão şi ciracii lor mai de seamă erau în deosebi chemaţi să asiste la bizara ceremonie. Naşi şi unchi prin puterea focului, a nenumăraţi **seringheri,** ei trebuiau să le dea binecuvântarea toată viaţa, ori de câte ori ar fi cerut-o.

Oameni simpli ieşiţi din văgăuni primitive, pentru ei actul avea un efect de rit sacru — şi cumătra Vitoria mai de grabă s'ar fi lăsat să i se taie mâinile decât să sfarme dogma moştenită.

Dar lui Albert totul i se înfăţişa uşor în ziua aceea, când din nou i se deschideau graniţele pământului natal. De câteva ori, în clipele de nepotolită ispită a cărnii, admisese ipoteza de a îmbrăţişa trupul acela îmbătrânit şi încercase aceeaşi dorinţă ce o vedea licărind în ochii seringherilor, când se întâlneau cu Vitoria. Se împotrivise până atunci, cântărind în golul lăsat de pudoarea pierdută, greutăţile întreprinderii. Acum însă, totul se ştergea. Bătrâna negresă se afla acolo singură cu el; în pieptu-i înfierbântat răsunau mii de glasuri de biruinţă şi ca niciodată, îi apărea prielnică umbra nopţii ce cădea.

Se sculă şi se îndreptă spre colţul unde se găseau lăzile cu lucrurile lui şi unde ar fi fost loc de doi.

— Stai colea, cumătră Vitoria.

Şi se gândea cum să-i pregătească mai bine aşternutul ispititor pentru lubrica invitaţie.

Dar, înţelegându-i intenţia, baba se sculă deodată:

— Neruşinatule! Cumătru mi-eşti dumneata? Unei femei de vârsta mea să-i spui asemenea măscări! Bătu-te-ar Dumnezeu! Spală-ţi singur rufele; de azi înainte nu mai pun mâna pe ele, să mă omori...

Alberto încercă s'o liniştească, aducând desvinovăţiri spre a spăla ruşinea. Ea, însă, înfuriată foc, îl ocăra:

— Porc de marinar! Să te ferească sfântul, să nu spui lui Alexandrino neobrăzarea, că nu mai scapi cu viaţă...

Şi ieşi cu paşi îndesaţi, în sala întunecoasă.

Enervat de josnica-i poftă risipită de înfrângerea sgomotoasă, Alberto începu să se plimbe de colo, colo prin odaie. Din timp în timp se oprea dinaintea oglinzii atârnată lângă fereastră. Îşi vedea în ea chipul slab şi osos, bărbierit după amiază de mâinile lui Alexandrino; îşi zărea ochii strălucitori şi părul des şi negru. O clipă se suprapuse feţei curate, faţa murdară şi bărboasă pe care o avea în Todos-os-Santos, şi privirea-i neliniştită se stingea deodată, în renunţare şi nostalgie.

João veni să-l cheme, strigându-l:

— La masă, domnişorule Alberto!

Ieşi. Pe verandă, împotriva obiceiului, se mai plimba încă domnul Guerreiro. Şi când se apropie, contabilul îl opri întrebându-l în şoaptă:

— Ce-a fost cu cumătra Vitoria?

— Nimic...

— Mi-a spus că nu vrea să-ţi mai spele rufele...

Alberto tăcu.

— Domnul meu, trebue să fii cu băgare de seamă. Îţi dau sfatul acesta... Alexandrino face tot ce-i zice lumea, dar nu-i botezat în toate apele. E în stare să fugă, strigând după ajutor, dinaintea focurilor-rătăcitoare, dar e capabil să vâre cuţitul în cineva. Ceilalţi îi respectă mama, nu pentrucă e bătrână, ci fiindcă le e frică de el...

— A fost o pală de nebunie...

— Haidem, haidem la masă. Am să-i vorbesc eu cumetrei Vitoria, şi cred că n'o să mai fie nimic. Da' altă dată, bagă de seamă...

Să fi fost adevărat sau numai o iluzie, lui Alberto i se păru după chip, când se aşeză la masă, că dona Yâyâ ştia ce se întâmplase. Umilirea îl cuprinse numaidecât: întâi lăuntric; apoi prin schimbarea firescului gesturilor. Se simţea scăzut şi ruşinat. In zadar, domnul Guerreiro se ostenea să învioreze conversaţia: el înţelegea că dona Yáyá se gândea la întâmplare

şi ochi-i fugeau de ai ei, ca de doi cărbuni aprinşi.

Intre două înghiţituri căută să reacţioneze, găsindu-şi scuze pentru fapta lui. Ce-i păsa ei de asta? Nu era firesc ca un bărbat ca el, în floarea tinereţii, să caute oriunde ar fi aflat-o, iubirea ce i se tăgăduia?

Dar dinaintea judecăţii, argumentele invocate n'aveau niciun răsunet. Ruşinea stăruia învăluită în revoltă surdă şi-l îndemna să renunţe la orice intrigă de seducţie. Să fi sosit oricât ar fi sosit seminţele, totul era pierdut! Prea fusese mare înjosirea şi, de sigur, dona Yáyá n'ar mai fi consimţit niciodată să se uite la unul care se mulţumea cu nişte biete sdrenţe omeneşti.

După ce bău cafeaua, pretextă ca în noaptea de neuitat, lucruri de nimic şi se retrase. Ajuns în odaie, se sprijini de fereastră, înfrigurat, nervos şi supărat pe el însuşi. Incet, încet, în bezna de afară începea să se desemneze luând forme precise, chipul lui Alexandrino. Il vedea în mii-le-i de meserii adaptându-se la tot, înalt, sdravăn şi spătos, cu dinţii albi, lucitori, neatacaţi niciodată de carie. Il vedea clar, mai ales când îmblânzea armăsarii, cu picioarele lungi strânse pe pântecele animalului şi cu biciul în mână croindu-l necontenit.

Neobişnuit, armăsarul simţind călăreţul sărea şi se ridica întruna în două picioare. Trebuia multă iscusinţă şi nu mai puţin curaj cui ar

fi vrut să încalece pe spinarea agitată. Pentru Alexandrino însă, parcă era o distracție; strunindu-l bine din hăț și, înfigându-i adânc pintenii, gonea cu calul tot câmpul. Și se bucura, se vedea că se bucura, făcând armăsarul să sufere când îi înfigea pintenii în coaste.

Nu; cumătra Vitoria n'avea să spuie nimic, nu pentru el, cât pentru fecior pe care nu-l dorea să-l știe amestecat în procese de omor. Dar dacă ar spune... s'a terminat! Nu-i era frică!

Intr'o clipă, îl urî, legându-se de întoarcerea-i în Portugalia, de viața-i de odinioară, de liberarea lui.

Pe urmă, vedenia lui Alexandrino îi deschise pofta de fumat: „Dacă ar fi avut cel puțin o țigară! Barem o țigară să fi avut!"

Se hotărî să se ducă să ceară lui João fumul ce-i lipsea. Dar se stăpâni, încercând să se consoleze. Nu, nu! Fapta lui nu era demnă și domnul Guerreiro avea dreptate, nu numai în ceea ce îi spusese, cât mai ales în ceea ce nu-i spusese! Ce putea face însă, ce putea face când trupul nu-i dădea pace și judecata se turbura? La ce josnicii nu se coboară omul când e lipsit de libertate în ceea ce are nevoie?

Aprinse lumina, se desbrăcă și se culcă. Luă o carte, două, alta și alta, apoi jurnalele pe care i le împrumutase domnul Guerreiro dimineața. Dar în zadar... nimic! Stinse atunci felinarul și, în scurgerea lentă a ceasurilor, cu

capul înfierbântat, începu să se răsucească în hamac dela dreapta la stânga şi dela stânga la dreapta, până aproape în zori.

Se deşteptă cu acelaşi gând care-l frământase în timpul lungei insomnii. Dar de ce nu? Mama-sa va înţelege... Şi era aşa de puţin, aşa de puţin că nu făcea să-l sacrifice! Da, să se împrumute şi ea, să amaneteze ce-i mai rămăsese. Nu mai putea! Avea să plătească tot, până la o centimă, muncind zi şi noapte, chiar dacă ar fi fost nevoit să văxuiască ghete!

XIII

Oamenii sosiră gâfâind, leoarcă de năduşală sub greutatea sdrobitoare. Chiar şi numai cu unul în hamac însemna mare tărie, să-l duci pe un par, atâtea leghe. Cu doi, chinul fusese îngrozitor şi ajunseseră la Paraiso cu umerii surpaţi.

Chiar acolo în grădină, la umbra copacilor, lăsară povara pe jos şi-şi duseră mâinile la frunţi să le şteargă de sudoare.

Nero, de pe verandă, alergă cu coada scurtă în sus şi cu botul mirosind pământul. Ajunse, mirosi, dete târcoale hamacului şi se întoarse să se aşeze pe scară privind curios ciudatul sul.

Dar Joâo care, din bucătărie, văzuse trecând pe **seringheri,** o şi luă la fugă alarmând tot conacul:

— Domnişorule Guerreiro! Domnişorule Alberto!...

Veniră cu toţi.

— Cine e? — întrebă bucătarul.

— Procopio...

— Da' ce, e numai unul?

— Pe celălalt l-am omorît eu... — zise Manduca.

Sosiră şi domnul Guerreiro, Alberto şi Alexandrino, iar de departe se îndrepta într'acolo, şchiopătând, trupul schilod al lui Tiago.

— Ia să vedem.

Manduca se plecă, deschizând hamacul. Şi toţi, deodată, exclamară:

— Ah!

In plasă se găseau doi oameni: unul, fără cap, iar celălalt, roşcat, deşirat, cu părul lăţos şi lucitor, aşa cum Alberto nu văzuse niciodată. Decapitatului nu i se mai cunoştea nici măcar îmbrăcămintea; era un chiag de sânge răspândit pe tot corpul, terminat în gogoloaie mai mari la capătul pantalonilor de dril. Celălalt avea însângerate doar buzele, pe unde împreună cu o spumă albă se scursese emoragia internă, mai avea şi un mic cerc foarte aproape de inimă. Era gol, în roşcatul şters al pielei, din vârful picioarelor până la căpăţâna-i cu trăsături energice — şi totul în el păstra proporţii de zămislitor de omenire primitivă.

— Cum s'a întâmplat? Cum s'a întâmplat? — vrură să afle toţi.

Manduca se aşeză pe banca din jurul copacilor — „cu voia dumitale, conaşule Guerreiro, că sunt frânt de oboseală" — şi povesti:

— Procopio s'a dus cel dintâi să scoată laptele şi stătea în afumător, când au sosit dihaniile. L-au împresurat şi l-au şi ucis pe dată; l-au ciuruit de săgeţi. Când am ajuns eu, făceau o larmă drăcească. Ce-o fi? M'am ascuns

după niște copăcei să mă uit. Indienii, cu capul lui Procopio înfipt într'un par, alergau sărind ca niște capre la bâlci. Ce urlete, ce sbierete, Doamne, Doamne! Alții se duseseră să prade și să calce în picioare mandiocalul. Luai pușca la ochi și bum, bum, bum! Indienii se opriră spre a vedea dincotro veneau gloanțele și apoi porniră spre partea unde mă aflam eu, trimițând o ploaie de săgeți. Da' din cealaltă parte, cumătrul Preguiça ce sosise din parcelă, începu și el să tragă. Indienii nu știau ce să facă. Unii săgetau în spre mine, alții fugeau uitându-se înapoi. Atunci eu, zărind pe **tuchaua**, îi trimesei un glonț. Și iată-l întins aci...

— Ah! Și pe urmă?...

— Și pe urmă, Manduca?

— Pe urmă, dihania a căzut scoțând un urlet, de să se sburlească părul pe cap până și celui mai viteaz, iar Indienii s'au repezit asupra lui. Dar când au văzut că nu era rost să ia trupul **tuchauei** fiindcă eu și cumătrul Preguiça nu-i slăbeam din gloanțe, au început s'o ia la sănătoasa, fugind în salturi ca iepurii. Și fugeau, fugeau de mânca' pământul!

— Și erau mulți?

— Nu i-am numărat, da' erau mai bine de o sută. Din fugă, cumătrul Preguiça a mai nemerit unul, care a luat-o la goană prin pădure într'un picior...

Domnul Guerreiro și Alberto se plecară spre

a examina mai bine. Pe urmă, contabilul întrebă:

— Şi penele? N'avea pene pe cap?

— Cum să nu! Un stufiş întreg, după care mi-am spus că era **tuchaua!**

— Ei, şi nu le-ai adus?

— Le-am lăsat acolo, penele. Le-ai fi vrut dumneata, domnişorule Guerreiro?

— Da, da.

— Duminecă le aduc. Trebue că-s jumulite, fiindcă i le-am smuls cu putere din cap.

Spre a nu lăsa să se împrăştie spaima, contabilul hotărî pe loc soarta fiecăruia:

— Bun! Manduca şi Preguiça să se ducă să mănânce. Joâo, ia-i cu dumneata. Şi tu Alexandrino să le sapi groapa.

— Doar pentru Procopio...

— Pentru amândoi.

— Pentru amândoi, conaşule? Indian în groapă de creştin? Mai bine să aruncăm dihania în apă, s'o mănânce rechinii...

Domnul Guerreira nu se încumetă să înfrunte sufletele celor ce aveau în **parintintinşi** duşmani neîmpăcaţi. Şi se prefăcu hotărît:

— Păi da...

Insă adăugă pe dată cu firească îndemânare:

— Ba nu. Mai bine să faci o groapă deosebită. Afară din cimitir şi fără cruce. Aşa se înmormântează ereticii...

— După mine l-aş arunca în apă, şi gata!

Tiago, care stătuse de o parte, cu ochii pironiți voluptos pe decapitat, neauzind bine se apropie și iscodi:

— 'Mneata vrei să arunci pe Procopio în apă?

— Nu pe Procopio, pe Indian — rosti Alexandrino 'bosumflat și încăpățânat în ideea lui.

— Și el merita, fiindcă era un ticălos. — La urmă domnul Guerreiro izbucni:

— Taci! Dacă mai scoți o vorbă, poruncesc să nu ți se mai dea țuică! Nemernicule, du-te la naiba!

— Nu mai zic nimic, albule; dar că era un ticălos, asta da! — Și se îndepărtă, târîndu-și încet piciorul șchiop de Mefistofeles de abanos.

— Du-te, du-te, Alexandrino! Du-te de sapă groapa. Și dumneavoastră duceți-vă să mâncați. Pe urmă veniți la prăvălie să vă luați gloanțe.

După ce se împrăștie grupul și se acoperiră din nou cadavrele, pe bancă, la umbră nu mai rămaseră decât domnul Guerreiro și Alberto.

— Câteodată mi-e milă de prăpăditul ăsta de Tiago. Alteori mă revoltă ura ce păstrează celor ce glumesc pe socoteala defectului său. De vină e patronul Juca! Dacă i-ar chema la ordine și ar interzice **seringherilor** să-l mai poreclească „Șchiopul"... Dar ți-ai găsit! El singur dă exemplu... Cum face din Tiago tot ce vrea, puțin îi pasă ce face altora!

— Se pare că patronul Juca ține mult la el...

— Ține în felul lui... Și cum Tiago știe asta, abuzează. Pentru patronul Juca e în stare să-și dea viața; celorlalți, doar pentru o glumă nevinovată e în stare să le-o ia.

„Nero" veni să se așeze lângă ei. Mușteleîncepuseră să sbârnâie pe lângă plasa ce acoperea morții.

— Acum, ce te gândești să faci, domnule Guerreiro?

— Ce mă gândesc să fac?...

— In Popunhas...

— Ah! Nimic! Patronul Juca o să sosească dintr'o clipă în alta; să hotărască el. Dar nu se poate face nimic. Altădată era obiceiul să se organizeze o poteră bine înarmată și să fie trimeasă în urmărirea **parintintinșilor.** Insă Rondon vrând să-i îmblânzească, a cerut să nu se mai facă așa ceva. S'a dovedit însă că tribul lor nu-i fricos și nu-i ușor de îmblânzit. Sau trebue omorît, ori prins și dus în orice altă parte, sau dacă nu, e nevoie de multe jertfe spre a fi civilizat. Lucru foarte greu, pentrucă **parintintinșii** sunt puzderie. Să trimeți patru sau cinci oameni în urmărirea lor, e zadarnic. Doar le ațâță ura și nimic mai mult. Ei se pot îndepărta pentru câtăva vreme, retrăgându-se în tabără, fiindcă numai o ceată de o sută, două, vine să atace „centrele". Intr'o zi însă, iar se întorc. Zic că acesta-i pământul lor, iar noi niște venetici și nu ne iartă. Asta ține de mai mulți ani și o să mai ție, tot pe atâția.

— Atunci n'au venit în Popunhas toți Indienii?

— Nici pomeneală! De bună seamă doar o mică parte. Și nici acesta de aci nu cred să fie șeful suprem, cum bănuie Manduca. Nu! **Tuchaua** nu-și părăsește locul decât pentru expediții mari. Indianul acesta era poate vreo căpetenie; adevăratul șef trebue că stă ca un bimbașa în cortul lui. Cum noi odinioară organizam o expediție pentru a-i urmări, tot așa și ei, din când în când, organizează pe a lor. Noi trimeteam patru sau cinci oameni; ei, cum sunt mulți și săgețile n'au puterea gloanțelor, trimet o sută ori două. Dar, după cum ți-am spus, expedițiile noastre nu dau rezultate. Înfurie și mai mult pe parintintinși și aproape totdeauna **seringherii** rămân pe acolo, morți sau robi. Eu am cunoscut pe unul care a fost în Calama și a scăpat ca prin minune. El și cu alții au umblat trei zile ținându-se de dâra lăsată de Indienii ce veniseră să atace **seringalul**. În sfârșit, într'o noapte au descoperit pe marginea unui **igarapé** cortul unde Indienii aveau să doarmă. **Parintintinșii** se adunaseră împrejurul unui foc mare și atunci seringherii — patru sau cinci, nu mai știu bine câți erau — începură să atace chiar acolo. Ocheau și trăgeau toți deodată. Se pare c'au rănit doi sau trei, dar n'au mai izbutit să tragă. Indienii ghicind ce se întâmpla, au părăsit focul și s'au dus să se ascundă la întunerec. **Seringherii** s'au rătăcit și s'au pierdut unii de alții

pentrucă nu vedeau nimic. Puțin, însă, după aceea, Joaquim — unul pe care l-am cunoscut — își auzi tovarășii strigând după ajutor. În diferite puncte, cei trei sau patru fuseseră atacați în același timp, și după strigătele ce slăbeau, Joaquim înțelese că fuseseră omorîți. Se hotărî să scape și se gândi că cel mai bun lucru ce avea de făcut, ca să nu fie găsit, era să se urce într'un copac și să stea ascuns acolo până se lumina de ziuă în timp ce Indienii și-ar fi urmat drumul. Petrecu noaptea cocoțat acolo sus fără să audă niciun sgomot. Bănui că **parintintinșii**, ce cunoșteau bine pădurea, fugiseră chiar pe întunerec. Dimineața se uită spre cort și-l văzu părăsit. Nu se zărea nici țipenie de om. Se socoti în siguranță și Joaquim se dete jos din copac. Dar, nici n'apucase să puie piciorul pe pământ că din desiș răsăriră mulți Indieni ce petrecuseră noaptea ascunși, așteptându-l să coboare. Îl prinseră și-l duseră viu în tabără unde l-au silit să joace împreună cu ei, în jurul capetelor tăiate ale celorlalți **seringheri**. Joaquim a petrecut printre ei ceasuri de groază dar, de voie, de nevoie, a trebuit să se adapteze și câștigă încrederea tribului. Și când **parintintinșii** bănuiră că n'avea să mai fugă, îl lăsară în libertate, dar el fugi și veni la Calama.

— Și cum o fi viața lor?

— Cu desăvârșire primitivă. Trăiesc în comun și egalitate, afară de **tuchaua** și căpitanii lui. N'au nicio ambiție. Fură tot ce lucește când

atacă **seringalele,** dar îi mână mai ales o poftă de a nimici tot ce întâlnesc. Cum n'au decât nevoi fizice şi pe acolo sunt Indience din belşug, pescuesc, vânează şi nu voiesc să ştie de nimic altceva. Comerţul nu-i interesează şi de aci greutatea de a fi civilizaţi.

— Probabil sunt fericiţi — zâmbi Alberto — dar Rondon ce a făcut?

— Până acum puţin, din pricină că e greu contactul cu **parintintinşii:** Fluviul acesta a avut până azi două mari poveşti. Una a fost cu construirea liniei ferate Madeira-Mamoré. I-a trebuit aproape o jumătate de secol până să fie terminată. Soseau oamenii şi frigurile — haţ! — îi omorau! Mureau cu sutele. Câţiva lucrători, fugind scuturaţi de friguri, au fost prinşi şi ucişi de Indieni. Companiile dădeau faliment şi materialul rămânea să putrezească pe acolo. Cu banii cheltuiţi pentru calea aceea ferată s'ar fi făcut alta de douăzeci de ori mai lungă. Cealaltă poveste a fost a expediţiei colonelului Rondon. El, acum e general şi stă la Rio de Janeiro. E simpatic. Am vorbit şi eu cu el de câteva ori, în Crato. Şi chiar aci, pe bordul unei gaiola. Dar, cum îţi spuneam, colonelul a sosit în pădure cu soldaţi, ofiţeri, scule şi tot ce'-i trebuia. Mai îmblânzise şi alţi Indieni şi credea că **parintintinşii** sunt la fel. Nici gând! A fost o jale, în fiecare zi era prins câte un soldat ori ofiţer şi nici pomeneală să intre în legături cu **parintintinşii!...** Să vezi... Când un ofiţer îşi ve-

dea ucis un camarad, n'avea alt gând decât să omoare şi el pe Indieni.

Avea inimă bună şi nu voia război; el vrea pace. A fost o luptă îndrăcită. Într'o zi au prins un indian tânăr şi l-au dus la postul de pacificare. L-au tratat foarte bine, i-au dat tot ce-i plăcea, ca să facă în trib propagandă civilizatoare. Când au socotit că-l convinsese... Domnul Guerreiro se întrerupse zărind pe dona Yáyá că se ivise pe verandă, întrebând ce se găsea în sulul de lângă ei.

— Iartă-mă! Îţi povestesc pe urmă restul. — Şi în picioare, îi spuse scurt: — Indianul a fugit, tăind capul unui soldat şi ducându-l în tabără... Şi astfel le-a plătit purtarea bună ce-i arătaseră... Eu am, însă, convingerea că Rondon cu oamenii lui, într'o zi tot o să-i îmblânzească.

Alberto văzu pe contabil ieşind în întâmpinarea soţiei şi printre explicaţii pe care el nu le auzea, o conduse înăuntru, ferind-o astfel de jalnica privelişte. Se sculă şi el şi începu să se plimbe pe mal. Amintirea şederii în Todos-os-Santos, cu veşnica ameninţare a primejdiei ce pricinuise moartea lui Procopio şi a multor altora şi acum îl cutremura dureros. Ah, când îi va fi sortit să-şi amintească, din depărtare, de visul urît! Cum avea să fie? Ce sensaţie ar fi încercat când s'ar fi gândit la asta, în Portugalia, la o masă singuratecă de cafenea sau întorcându-se singur, pe Bulevardul Libertăţii, ca odinioară, la căderea serii, uitându-se la pneuma-

ticele automobilelor luxoase şi la mingile de cauciuc cu care se jucau copiii? Da, pădurea era frumoasă, impunătoare şi maiestoasă. Şi era bogată, trebuia să fie fantastic de bogată, dar într'o zi — într'o zi tare îndepărtată însă! Până atunci, toată măreţia i se risipea, toată strălucirea ei nu era decât plăcere de prim moment, spulberată apoi de monotonie şi lucrătorii anonimi aveau să cadă mereu seceraţi, fără milă, de frigurile palustre, străpunşi de săgeţile înveninate, înnebuniţi de lipsa iubirii — sclavi, săraci, mizerabili, acolo unde natura îşi înalţă cele mai orbitoare podoabe.

Alexandrino se plecă acum peste hamac. Il desfăcu şi luă în braţe cadavrul lui Procopio, săltându-l dintrodată pe umăr. „Nero" veni iar să privească şi începu să lingă gura şi pieptul Indianului. Dar Alexandrino se îndepărtă. In macabrul lui, era grotesc trupul fără cap al lui Procopio, aşa cum îl ducea el pe umăr, ţeapăn, negricios cu un roi de muşte bâzâindu-i necontenit împrejur.

Bănuind ospăţ bogat, **urubuşii** îşi scoteau curioşi din salcâmi gâturile golaşe şi scârboase.

*

Duminecă, Firmino sosi mai de vreme şi-şi vârî capul pe uşa întredeschisă a biroului. Şi, după ce se încredinţă de lipsa contabilului, chemă cu vocea sfioasă:

— Domnişorule Alberto... Domnişorule Alberto...

— Ah, dumneata erai, Firmino! Ce mai faci?

Şi văzându-i chipul:

— Ce s'a întâmplat?

— Nimic, domnişorule Alberto. Dumneata eşti bine?

— Potrivit. Şi dumneata?

— Eu, aşa şi aşa... Aş vrea să vorbesc niţel cu mătăluţă...

— Spune, spune. Ce e?

— Păi aş vrea să-ţi vorbesc doar între patru ochi.

— Ah, foarte bine. Ţi s'a întâmplat ceva?

Firmino nu răspunse.

— Bine. Aşteaptă-mă; viu îndată. Du-te spre odaia mea, pe sală. Vin numaidecât.

Ce să fie, ce să nu fie, lucru bun nu putea fi, negreşit, pentrucă nu văzuse niciodată pe Firmino aşa. Alberto strânse sub sticla de gumă, toate hârtiile împrăştiate pe masă şi ieşi, închizând uşa.

Din nou în faţa prietenului — „stai colea că eu stai aci; pune-ţi, dacă vrei, pălăria; stai în voie; — stete să asculte tot ce-i spunea în şoaptă, confidenţial, vechiul tovarăş.

Firmino vorbi, vorbi, destăinuindu-şi drama întreagă şi făcând apel la solidaritate.

Alberto îl înţelegea frăţeşte. Da, Firmino avea dreptate, şi el, în locul lui, ar fi făcut acelaşi

lucru. Era de admirat îndelungata-i răbdare în codrul singuratec.

— Bine, Firmino; îţi pregătesc eu pila.

— Numai dacă nu te supără prea mult. Altfel şi dacă ţi-e frică să nu te descopere că mi-ai dat-o, văd eu singur cum mă descurc.

— Nicidecum! Atât ar mai lipsi! Îţi pregătesc eu pila, Firmino.

— Foarte mulţumesc. Nu de altceva, dar dacă smulg luntrea cu lanţul, face sgomot şi mă prind.

— Eu o las la piciorul salcâmului şi după ce pileşti lanţul, o pui iar acolo. Dimineaţa mă duc s'o iau şi o pun la loc. Dar n'ar fi fost mai bine să fi cerut să te mute în alt „centru"? La Paraisinho... Acolo nu prea vin Indieni — nu-i aşa? — şi sunt parcele fără **seringheri**. Aşa, singur în Todos-os-Santos, e vai de lume.

— M'am gândit şi la asta. Da' acum... e tot una. Nu mai ies de acolo. Trec anii şi e veşnic ca la început. M'am hotărît; mă duc la Machado. Dacă oi scoate mai mult cauciuc, poate fac rost de ceva economii. Puţin... Nu cine ştie cât; doar să-mi ajungă să mă 'ntorc în Ceará.

— Şi când ai vrea să pleci?

— Dumineca viitoare. După ce mi-i da proviziile, mă prefac că mă întorc la parcelă şi mă ascund în marginea pădurii. Dumineca sunt mulţi **cearensi** şi nu se bagă de seamă. E mai bine decât într'o zi de lucru.

Dinaintea acestui gând, Alberto şovăi. Era drept sau nu să-i mai zăticnească dorinţa-i de libertate? Numai o clipă, o clipă şi se hotărî:

— Poate ar fi mai bine...

— Ce, domnişorule Alberto?...

— Vezi că... Poate ar fi mai bine, Firmino, să aştepţi să se întoarcă Juca.

— De ce?

— Ca să nu compromitem pe domnul Guerreiro. El n'are nicio vină, ce zici? Pe câtă vreme Juca are să spuie că dacă ar fi fost el aci, dumneata n'ai fi fugit. La drept vorbind dumneata poţi foarte bine fugi acum, ca şi atunci. Aşa cum te-ai gândit nu-i greu...

Din ultimele cuvinte se şi desprindea căinţa. Vedenia neaşteptată a luminişului cufundat în tăcere, în uitarea din Todos-os-Santos, mai sinistră ca orice şi groaznică în statornica-i singurătate, îl făcu să se clatine în apărarea contabilului. Nu, n'avea dreptul acesta!

— La urma urmelor,... faci cum crezi. Pleci când vrei. Dacă vrei duminecă, eu îţi las pila.

Dar mulatrul şi renunţase:

— Nu, nu, domnişorule Alberto. Ai dreptate... Plec după ce soseşte şeful Juca. Nu vreau să aibă neplăceri pentru mine domnul Guerreiro.

— Faci ce vrei... Dacă socoteşti mai bine să pleci duminecă... Am vorbit şi eu aşa...

— Înţeleg eu, domnişorule. Mai bine cum zici dumneata. Plec după ce soseşte jupân Juca... Când mă voi hotărî, îţi spun...

— Bine. Ne-am înţeles.

— Bine; cu sănătate!

— Sănătate, Firmino. — Şi, văzând fructele pe masă: — Foarte mulţumesc pentru **puruis**. Nici nu le văzusem...

— N'ai de ce.

Alberto rămase niţel, ca să nu fie văzuţi împreună. Rămase să se gândească aproape cu remuşcare, la intervenţia lui în favoarea contabilului. „Dacă până atunci se duc Indienii în Todos-os-Santos şi omoară pe Firmino? S'ar putea foarte bine întâmpla..."

Ieşi grăbit, să vorbească iar cu prietenul şi să-l convingă să nu-şi părăsească primul plan. Firmino nu mai era însă pe verandă. Doar, după amiazi, la ceasul sgomotos al aprovizionărilor, dete din nou cu ochii de el:

Deşi se găseau mulţi **seringheri** la tejghea, totuşi, izbuti să-i şoptească:

— Pleacă, pleacă duminecă!...

Dar Firmino făcu din cap semn că nu.

XIV

Dacă n'ar fi fost zi de lucru, toți locuitorii **seringalului** s'ar fi îngrămădit, cu gura căscată, dinaintea celei rezemate, melancolic și fără nicio curiozitate, de parapetul primei punți a lui „Justo Chermont". Era o turmă numeroasă cu pielea uscată, cu umerii obrajilor ieșiți și privirea rătăcitoare a cuiva ce se întoarce de pe lumea cealaltă. Se găseau de asemenea și femei ciudate, de aceeași coloare galbenă și copii cu fețe mici rotunde, ce căpătau după privirea iscoditoare a rasei, înfățișare galantă de păpușă exotică de bazar.

Alexandrino se și grăbi să presupue că erau indieni îmblânziți de colonelul Rondon, fiindcă niciodată nu se văzuse lume civilizată cu astfel de chip.

Dinaintea noutății, lui Juca nu i se mai dădea nicio atenție de cei ce-l așteptau, deși el le surâdea întruna, de acolo de sus, de pe puntea de a întâia.

— Ce fel de oameni sunt ăia, domnișorule Alberto? — întrebă João, tot mai uimit pe măsură ce vaporul se apropia de chei.

— Sunt Japonezi.

— Japonezi?... Sunt oameni ca noi?

— Sigur. Se deosebesc de noi doar că sunt galbeni.

— Da' atunci nu sunt Indieni?

— Nu! Ce tot vorbeşti! Sunt oameni din Asia care vin să planteze manioc, trestie de zahăr şi porumb, în **seringalele** ce nu mai produc cauciuc.

— Ah!

De mai multe luni, jurnalele din Manaus dăduseră ştirea încredinţării unor întinse ţinuturi amazonice, priceperii agricole a Japonezilor. Odată cu scăderea cauciucului venise şi spulberarea visului de măreţie şi de îmbogăţire. Pneumaticele întrebuinţate în războiul din Europa la omorîrea oamenilor, nu-i fuseseră de niciun folos, după cum fără folos rămăsese şi desvoltarea industriei nord-americane. In zadar marii financiari ai Statelor-Unite transportaseră pe valea Amazoanelor, prelucrarea cauciucului şi cultivarea lui chiar la locurile-i de obârşie. Era un rău fără leac şi iluzia, de prea întinsă, se spulberase. Se gândiseră atunci oamenii că pământul acela înghiţise, în epoci depărtate, nenumărate pietre preţioase. Trebuia săpat, crestat, brăzdat în toate chipurile, spre a se scoate astfel bogăţii fantastice, mai puţin atrăgătoare decât cele devalorizate, pentrucă sileau la mai multă stăruinţă şi încetineală în cucerire. Pentru asemenea lucru nu era de recomandat cearensul: sosea totdeauna grăbit, repede, repede: să câştige bani pentru întors, alcătuia singuru-i gând. Stătea acolo, de

sigur. Stătea însă biruit de desamăgire, indolent, renunțând la tot ce n'ar fi fost câștig imediat. Se considera prizonier și resemnarea lui nu creia, nu construia — era o părăsire pesimistă a celui ce-și văzuse curmat destinul.

Băstinașul se dovedise și mai rău. Nepăsător în umilința lui, la toate bunurile pământene, nici scoaterea cauciucului, ce fusese aur, nu-l atrăsese niciodată.

Pământul acela, frământat în atâta sânge de clăcași, avea încă odată nevoie, spre a trăi și prospera, de recrutarea brațului salvator prin alte continente.

In sud, mai ales în S. Paulo, Japonezii aduseseră minunea învierii. Prin silințele lor necontenite, fecundaseră țarina roșie sporindu-i bogăția virgină.

Și Japonezii sosiră. Sosiseră în Manaus spre a porni apoi în toate părțile, într'o răspândire rânduită, adunându-se în colonii, pretutindeni pe unde se bănuia o posibilitate de lucru. Ceruseră câmpiile din Rio Branco, se statorniciseră pe malurile lui Solimões, ale Purusului, ale Jurua-ei și, acum, prima ceată suia Madeira.

Liniștiți, melodici, cu ei venea policultura, buretele tras peste trecutul de averi și mizerii arbitrare, siguranța unui viitor fără surprize — și deschis, foarte deschis unor ipoteze aurii.

Dar putea-vor ei să îmblânzească pădurea? Face-vor ei să tacă toate glasurile ce înfiorau noaptea, codrul nesfârșit? Se vor stinge stră-

fulgerările dogoritoare ale tropicelor, ce deşteptau moartea în lacuri, ce deschideau morminte chiar când păreau pornite să glorifice viaţa târându-se în mii şi mii de chipuri, sau înălţându-se în izbucniri policromate, pe deasupra verdelui etern şi monoton? Şi tăcerea aceea de nebunie, impunerea mută a împărăţiei vegetale, ce cobora de nepătruns dela începutul veacurilor?

Uitându-şi şi el de Juca Tristão, Alberto fixa ceaţa galbenă care, din când în când, se suprapunea în panorama spiritului său, luminişului din Todos-os-Santos — groapă peste care în fiece zi se pleca, într'o acţiune de întemniţare, pădurea luxuriantă şi tiranică.

Dar comandantul Patativa, după ce se legase parâma, se dusese lângă Juca şi, jos, ofiţerul comanda:

— Întindeţi puntea!

Domnul Guerreiro intră în frunte cu toţi ceilalţi după el. După îmbrăţişările şi exclamaţiile de rigoare, se constată ca o noutate prezenţa lui Juquinha pe care tată-său îl adusese să-şi petreacă acolo vacanţa dela liceu. N'avea să stea mult: doar cincisprezece zile, până sosea vaporul „Aymoré", fiindcă nu putea lipsi dela deschiderea cursurilor.

Era pirpiriu, cu capul aproape geometric şi fălcile ascuţite. Pe buzele-i subţiri flutura un zâmbet acru şi enervant, ce lupta prin contrast cu sfârşitul copilăriei.

După ce alaiul pornise şi ajunsese pe chei, Tiago, ce rămăsese acolo, întinse braţele-i uriaşe, strângând la piept pe Juquinha.

Era atâta înduioşare în îmbrăţişarea aceea, încât niciodată Alberto n'ar fi crezut-o aşa de vie şi caldă, în inima împietrită a bătrânului negru.

Juca Tristão se opri, cu blândeţe:

— Şi pentru mine, Estica, n'ai nimic?

— Aoleo, stăpâne dragă, parcă-i un veac de când n'am mai văzut pe Juquinha! Ce mare s'a făcut! Şi eu care-l ştiu de când era aşa, numai de o şchioapă... Când îl duceam în cârcă!

Şi mai grav schimbând tonul:

— Şi dumneata, stăpâne, bine? Călătorie bună? Şi dona Santa?

— Toate bune. Şi tu, cum te-ai purtat? Hai? Am să 'ntreb eu pe domnul Guerreiro...

Şi zâmbind, bine dispus, o luă iar înainte.

Când ajunseră în dreptul încăperilor pe care de obicei le ocupa el şi João alergă să deschidă, contabilul îl vesti că schimbase bucătăria de acolo. Şi cum dona Yáyá, care venise să-l salute, anunţa că masa n'avea să întârzie mult, deoarece călătorilor trebue că le era foame, Juca exclamă:

— Tocmai, tocmai: mi-e o foame de lup! Şi ţie?

Fiu-său schiţă un gest vag şi rece.

După ce luară aperitivul, se îndreptară cu toţii spre odăile domnului Guerreiro.

Alexandrino, în vremea aceasta, căra cu spinarea de pe chei saci cu făină, lăzi şi butoaie — mărfurile îmbarcate în Belem pentru aprovizionarea seringalului.

— Şi Balbino? Şi Binda? Caetano? Ii şi uitasem — vru să ştie Juca Tristão.

— Trebue să fie prin parcele, că-i sâmbătă. N'au venit azi fiindcă nu ştiam când soseşte vaporul.

Pe veranda particulară — „aici e foarte bine, chiar foarte bine; felicitările mele, dona Yáyá" — se aşezară în jurul mesei: Juca Tristão la dreapta lui Guerreiro, în locul ocupat de obicei de Alberto, Juquinha, lângă el şi Alberto în faţă, lângă dona Yáyá.

Un singur lucru îl mira, mai ales, pe Juca: văzuse pe Alberto şi căuta să-şi aducă aminte, dacă, în vreo zi, portughezul mâncase cu el la aceeaşi masă. Nu zăbovi însă prea mult în cercetări. Era comunicativ, vesel, veşnic cu întrebarea pe buze şi găsind necontenit câte o nouă vorbă de laudă pentru rânduirea realizată de dona Yáyá.

Contabilul se hotărî să se folosească de buna-i dispoziţie:

— M'am gândit să-mi ţiu şi de acum încolo bucătăria aci. E mai comod pentru mine şi această doamnă nu se va mai putea plânge că veranda îi pricinueşte constipări... Aşa făceam şi'n

Crato. Am şi vorbit cu jupâneasa Vitoria s'o ajute pe nevastă-mea când dumneata vei avea nevoie de João... Afară dacă dumneata nu preferi să mănânci cu noi...

— Nu; nu; vă foarte mulţumesc; ar fi prea mare deranj pentru dona Yáyá.

— Da' de unde deranj! Ne-ar face chiar multă plăcere!

— Totdeauna mai vine ba Caetano, ori Binda, ori Balbino sau Alipio... Prea sunt mulţi! Nu. Pe urmă mai vorbim noi.

— Cum voiţi. Dar de deranj nici vorbă!

— Vom vedea mai târziu! Mai târziu! Şi altfel? Ce mai nou? Cum merg treburile?

— Ca de obicei. Poate mai rău. De câte ori soseşte câte un vapor mă întreabă de preţul cauciucului. Nu mai au curaj... Şi prin Pará? Ce se zice?

— Nu prea bine. Se aşteaptă şi pe acolo, se aşteaptă. B. Antunes mi-a spus că trage nădejde. Eu am puţină. Cauciucul nu mai aduce şi nici bani nu mai intră. Pe fiece lucru se cheltuiesc milioane de **réis.** Nu ştiu ce mai e de făcut! Am fost pe la fazenda din Marajó. Acolo parcă mai mişcă ceva... Oricum, am redus proviziile. Antunes ar fi vrut să trimeată mai multe mărfuri, dar eu nu l-am lăsat. Nu se mai poate mări contul. N'o să plătesc cu cirezile mele din Marajó mâncarea **seringherilor.** Ce vină am

eu dacă nu mai rentează cauciucul? Nu pot pierde...

Loc nou, perspectivă nouă, Alberto descoperea pe peretele din faţă amănunte pe care nu le observase niciodată. Atunci se aşezase prima dată aşa, lângă dona Yáyá, dar în zăpăceala pricinuită de sosirea lui Juca, vecinătatea nu-l mai înfiora câtuşi de puţin.

*

A doua zi, João se întoarse la vechea bucătărie şi Alberto îşi luă iar locul la masa lui Juca Tristão. Era funcţionarul lui şi, de atunci înainte, l-ar fi privit pe domnul Guerreiro cheltuielile mesei ce ar fi trecut peste porţia de merinde cuvenite.

În timpul săptămânii, cu Juca în cap, Alberto stete în faţa lui Juquinha. Sâmbătă însă, sosind inspectorii, trebui să-şi schimbe locul. In seara aceea, dinaintea lui vorbea capul lui Binda. Il prefera pe el. Antipatia ce simţise pentru Juquinha, din clipa când îl zărise pe bord, stăruia şi sporea. Rece, sec, trufaş, îl supără văzând cum, prin impertinenţele lui, lăsa să se vadă, la orice cuvânt, că era feciorul stăpânului. Nu doar odată fusese cât pe aci să-l pălmuiască, dar se stăpâni, foarte umilit. Il scotea şi mai mult din ţâţâni, văzând cum îl măgulea necontenit, i se supuneau, ori se arătau entuziasmaţi de el João, Alexandrino şi Tiago. Bătrânul negru îşi târa prin pădure piciorul şchiop, spre a-i aduce fructe rare pe care el le primea

fără nicio căldură, aproape nepăsător, ca şi cum răsfăţarea ar fi fost o datorie.

Numai tatăl creştea în preţuirea lui Alberto. De când îşi adusese feciorul, era blând, expansiv şi mărinimos. Ajunsese chiar să-şi piardă vechea rigiditate, acordând, din când în când, momente de intimitate. De obicei vorbea numai de el: de viaţa-i din Belem, de cinema, de ce mult se distrase în ultimul carnaval.

Într'o zi, însă, „Aymoré", scoborînd fluviul, ancoră în Paraiso, luând pe impertinent.

La masă, fu înlocuit de tăcere. João scoase scaunul de prisos, dar prezenţa lui Juquinha se simţea stăpânind pe tatăl şi întristând mâncarea. Şi de acum în colo, Juca îşi recăpătă din nou masca-i severă, dând drumul gurii doar seara, după coniacul luat fără tovarăşi, fiindcă Alberto şi contabilul, ce se duceau să joace cărţi cu el, nu aveau obiceiul să bea.

Numai sâmbetele, în tovărăşia lui Binda, Caetano şi Balbino, cina şi seara se mai înveseleau. Juca Tristão îi înţelegea frăţeşte: trupurile plămădite din acelaşi lut, prin vine curgându-le acelaşi sânge. Prezida surâzătorilor şi se lăsa să fie măguilt. Putea bea în libertate, să spue ce i-ar fi trăsnit prin minte, să fie pe de-a-întregul el, fără a simţi noţiunea enervantă a unei vagi inferiorităţi, cum i se întâmpla când se găsea lângă Guerreiro. Îl irita, înlăuntrul lui, vorba lui domoală şi politeţea îngăduitoare ce impunea respect tuturor. Simţise, cum se întorsese, că

seringherii acordaseră simpatia celui ce-i înălțase prin purtarea sa, la condiția lor de oameni. Și locul pe care el nu știuse să-l câștige în sufletele simplilor, îl înciuda și-i trezea bănuieli. Cine știe ce va fi insinuat Guerreiro! Și lui i-ar fi fost ușor să se arate mărinimos și simpatic, dacă ar fi chivernisit avutul altuia. Se scutura de tot ce era rău și nu se amesteca decât în bine; dădea, vindea mai mult decât trebuia să se vândă, nu pedepsea pe leneș, desvinovățea până și ce nu se putea desvinovăți câtuși de puțin, pentrucă nu plătea el, plătea patronul, nerodul, care avusese însă vreme să-și vâre mințile în cap.

Balbino, cunoscând buba, care era și a lui, vechi aspirant la girarea **seringalului,** când ar fi lipsit Juca, îl învenina dinadins, molipsindu-și în fapta bârfelii și colegii. Și cu toți, fiindcă nu găsise în contabil tovarăș nivelat de aceleași obiceiuri, fraternizau când alcoolul ștergea deosebirile, erau de acord — da, domnule, Balbino avea dreptate, chiar mai multă decât spunea!

Dar tăcerea neașteptată a lui Juca le amintea prezența străinului, care suise în grad și folosise cel mai mult de pe urma stimei girantului. Plecând dela masă, Alberto simțea că, din clipa aceea, cu toți s'ar fi dedat, în voie și cu adevărată voluptate, la bârfire împotriva contabilului. Și, odată pe verandă, prietenia-i pentru Guerreiro nu mai cunoștea margini. Și aceasta nu doar din supunere pentru girant, cât din da-

toria pentru prietenul calomniat în tot ce avea mai bun, în ceea ce-l deosebea de toți ceilalți.

Acum se ducea, zilnic, în timpul liber dintre orele de birou și ale meselor, în grădina ce începea să înverzească, colo, după bucătăria veche. Ghicea că lucrul acesta nu-i plăcea lui Juca Tristão — totuși se ducea! Și se ducea cu plăcere, ca și cum în asemenea mărturie de stimă pentru contabil găsea o răzbunare intimă. Îl supăra doar întâlnirea, pe prispa particulară, cu jupâneasa Vitoria, care niciodată nu-l mai privise în ochi și intra în odaia lui, după rufe, când nu era el acolo, și acum înlocuia pe João în locuința domnului Guerreiro.

După cum prevăzuse, și dona Yáyá scobora de multe ori în grădină. Își făcea de lucru pe lângă el, chiar se oprea lângă el, când ici, când dincolo — „domnule Alberto, lasă că îngrijesc eu de asta" — întovărășindu-l cu entuziasm și veselie ori de câte ori la suprafața pământului răsăreau două frunzulițe sfioase. Dar nu se mai înfiora de ispita păcatului. O privea, da, o clipă, două, spre a-și tăgădui lui însuși, cu tărie și mânie, insinuarea lui Balbino, precum că ea se dăduse multă vreme lui Juca Tristão.

Dona Yáyá era acum, în ochii lui, soția invulnerabilă a prietenului lipsit de devotamente sincere. Și i se părea foarte îndepărtat timpul când o văzuse în alt fel. Gândul apropiatei mântuiri, speranța că avea să i se deschidă, în

curând, drumul întoarcerii spre viaţă, spre viaţa lui, îi înnăbuşea cele mai puternice instincte. Se regăsea pe el însuşi şi acolo, totul pentru el începea să aibă înfăţişare nedesluşită şi efemeră.

Îl făcea să nu doarmă şi zilele i se păreau nesfârşite, numai nerăbdarea cu care aştepta răspunsul mamei. Dar când în sfârşit sosi, inima îi fu cuprinsă de înduioşare şi lumea întreagă i se păru învestmântată în haine de sărbătoare. Bobocii din grădină erau şi mai frumoşi, iasomia era mai poetică, parcă ar fi stat gata să împodobească un pat al voluptăţii şi soarele nemilos, arzător, al ecuatorului, strălucea, deodată, în scânteieri fantastice.

„Biata măicuţa! Ce-o fi vândut ori amanetat? Bijuteriile ei sau porţelanurile chinezeşti pe care bunicul le cumpărase, odinioară, în Macao, şi pentru care i se oferise, de mulţi ani, o sută de mii de réis? Cât ar fi făcut acum după devalorizarea monedei? Sau îi va fi împrumutat banii tuşa Margareta?

Citi şi reciti scrisoarea:

„Ţi-am trimis ce mi-ai cerut şi nu duce nicio grijă, fiindcă nu mi-a fost greu să mă aranjez. Numai un singur lucru vreau, dragul meu copil, să te am lângă mine cât mai repede posibil. Nu-ţi închipui ce frică mi-e să nu mor înainte de a te vedea întors!"

„Doar ca să nu-l amărască scria aşa... Trebue că a fost o mare jertfă... Dacă ar fi fost

bijuteriile, i-ar fi părut rău. Şi dacă ar fi fost porţelanurile şi mai rău încă pentrucă tată-său ţinea mult la ele, iar ea le păstra ca o relicvă. Dar, nu, nu; pentru el n'avea nicio însemnătate sacrificiul!"

Cu ochii înlăcrămaţi şi tremurând de emoţie, duse scrisoarea la gură şi o sărută suspinând.

Îşi veni apoi în fire. Era liber! Şi ce păcat, ce păcat, ca de teamă să nu se piardă, mamă-sa îi trimesese banii prin Macedo! Unchiu-său nu trebuia să ştie de asta. Niciodată nu mai avusese veşti dela el şi acum scrisoarea neaşteptată, însoţind pe cealaltă aşa de scumpă, aproape îl umilea. N'avea afacе! Va trece prin Belem fără să se ducă să-l vadă, fără să-l salute şi dacă într'o zi, ar fi putut să-i plătească prin generozitate, ceea ce el îi dăduse cu sgârcenie, va face-o din mândrie şi ca o lecţie.

Ieşi din odaie, străbătu scla şi pe verandă se opri o clipă, spre a-şi studia cuvintele. Apoi se îndreptă, hotărît, spre partea conacului ocupată de Juca.

Stăpânul citea încă, pe un scaun-leagăn, corespondenţa ce-i sosise prin „Campos Sales".

Simţindu-l şovăind, dinaintea uşii, Juca înalţă capul şi întrebă:

— Vrei ceva?

— Da, aş vrea, însă nu e grabă.

— Spune.

— Terminaţi, vă rog; eu pot aştepta.

— Am terminat. Ce?

Şi cum pusese pe alt scaun, de lângă el, scrisorile de pe genunchi, Alberto se apropie:

— Iertaţi-mă dacă vă deranjez. Nu era grabă...

Dar se grăbi, văzând că Juca aştepta:

— Iată de ce e vorba: după cum v'am spus, domnule Juca, eu am fost amnistiat. Şi cum aş vrea, deci, să mă întorc în Portugalia, spre a-mi sfârşi studiile...

Şovăi, căutând alte cuvinte, fiindcă nu voia să fie arogant.

— Ei şi?

— Mama mi-a trimis bani. Şi cum eu vă datorez încă...

Tăcu. Juca Tristão rămase şi el câteva momente pe gânduri. Pe urmă, rece:

— Cât îmi datorezi?

— Patru sute optsprezece...

— Pune că nu-mi datorezi nimic.

— Dar nu se poate, nu se poate, domnule Juca! Vă foarte mulţumesc, dar nu se poate. Banii primiţi mi-ajung...

— Nu, nu-mi datorezi nimic! Şi nu ţi-am mărit leafa, când mi-a vorbit domnul Guerreiro, pentrucă nu mai merg afacerile.

— Domnule Juca, eu nu vreau să plec din din pricina asta. După cum ştiţi, mi-am întrerupt cursurile de Drept, fiindcă m'am amestecat într'o revoluţie... Pe urmă...

— Să nu mai vorbim de asta! Când vrei să pleci?

— Mă gândeam să plec cu „Campos Sales".

Juca Tristão medită o clipă:

— Mi-ar fi plăcut să pleci cu alt vapor, ca să am timp să găsesc pe altcineva în locul lui Binda, în centre. Sau atunci Binda rămâne acolo şi găsesc pe altcineva, în Humaythá, pentru birou.

— Foarte bine, domnule Juca. Pot să aştept alt vapor.

— E mai bine. E mai bine. Cu „Sapucaia", care trebue să sosească la sfârşitul lunii.

— S'a înţeles. Plec cu „Sapucaia". Şi vă foarte mulţumesc pentru tot.

Juca clătină uşor capul şi-şi luă iar corespondenţa de pe scaun.

Alberto ieşi foarte impresionat. Mirarea îi smulgea nesfârşite exclamaţii. Se aşteptase să găsească o primire bruscă, la Juca, dela primele cuvinte: — „Foarte bine, domnule, înţelege-te cu domnul Guerreiro" — şi la urmă, stăpânul îi apăru generos, ştergând pe dată urîta înfăţişare dela început. Şi nu-i venea să creadă că-i iertase datoria! Putea întreprinde în condiţii mai bune, cu mai mult confort, călătoria de întoarcere la Lisabona, rămânând cu câţiva gologani în pungă.

Dar recunoştinţa ţinu puţin. Îşi zise că, la urma urmelor, Juca nu făcea altceva decât să-i restitue ce i se cuvenea. Sacrificiile din Todos-

os-Santos, nu se puteau plăti cu toţi banii de pe lume. Numai el ştia ce pătimise!

Se opri însă, dinaintea desvinovăţirii. In cutele amintirii, răsări întrebarea minţii obişnuită cu cercetările: merita el o legitimă restituire? Şi ceilalţi? Ceilalţi? Ceilalţi? Cei ce-şi măcinaseră în robia din pădure, mult mai mulţi ani decât el, toată tinereţea, toată viaţa, ambiţiile şi visurile? Şi dacă el n'ar fi fost alb, dacă n'ar fi avut simpatia domnului Guerreiro, dacă n'ar fi fost în stare să îndeplinească funcţia lui Binda, pe care împrejurările i-o deschisese pe neaşteptate? Dacă în loc de a sta acolo, pe lângă Juca, să joace cu el cărţi, să mănânce la masa lui, s'ar fi găsit în Todos-os-Santos, biet seringher ca Firmino, ca toţi ceilalţi ce-şi dădeau viaţa pentru o bogăţie de care nu se foloseau, i-ar mai fi fost iertată datoria? Nu! Nu! E neîndoios că oamenii sunt buni sau răi după poziţia în care se află dinaintea noastră şi în care noi ne găsim dinaintea lor. Falsă, foarte falsă unitatea de procedare, concepţia de valoare absolută, egemonia sentimentală, individul-bloc, fără incoherenţe, fără paradoxuri!

In timpul mesei, din ziua aceea şi din cele următoare, Juca se arătă afectuos, întrebând pe Alberto de familia lui, despre politica portugheză şi interesându-se de ce făcuse el sau avea de gând să facă.

— Atunci, dumneata eşti chiar monarhist?

— Am fost, am fost.

— Ah, te-ai alăturat republicii?

— Nu. Azi nu mai mă mulțumește nici una nici alta. Am învățat multe în ultima vreme. Mai ales după ce am venit aci.

— De ce?

— Nu știu. O nouă aspirație luptă între sensul estetic ce dau vieții și setea de dreptate ce cuprinde pe toți, mai vârtos pe aceia care nu sunt integrați în același cult pe care-l am eu pentru frumos. Poate că e o prejudecată a mea... Expresiunea mulțimilor n'a ajuns încă frumusețea colectivă visată de mine pentru omenire. Va sosi și asta, de sigur, prin evoluție. Dar așa de încet și, viața fiecăruia este așa de mică, încât eu, uneori, gândesc că dorința de dreptate trebue să meargă în cap...

Și cum citi nepriceperea pe chipul lui Juca:

— Când suntem departe de țara noastră, pierdem, aproape totdeauna pasiunea politică. Eu, azi, nu sunt nimic...

— Și mama dumitale, ce zice de asta?

— Mama mea...

Alberto înțelegea că familiaritatea ce-i arăta Juca își avea obârșia în apropiata-i plecare. Se puteau trece, fără primejdie, limitele respectului impuse de situații. Dar în ciuda acestei convingeri intime, Juca îi apărea cu o nouă individualitate, ceva mai simpatic, ceva mai legat în mintea lui, de mirarea ce-i pricinuise felul drăgăstos cu care-l văzuse că se purtase cu fiul său.

Şi astfel, dumineca următoare, când Firmino aplecat peste tejghea îi şopti: — „azi e, domnişorule Alberto..." parcă stete la îndoială să-şi împlinească promisiunea. Dar şovăirea ţinu numai o clipă, şi apoi, vehement îşi zise: „E drept, foarte drept!"

*

A treia zi, la umbra tamarindului, Caetano îşi opri, dintr'o smucitură a hăţului, calul gonit într'un galop furios.

Se propti, deodată, pe picioarele dinainte, lac de năduşală şi Caetano descălecă fără întârziere, sări câte două treptele micei scări şi se îndreptă spre bucătărie, întrebând gâfâind:

— Domnul Juca? unde-i patronul Juca?

— E în birou — răspunse João.

Patronul dicta o scrisoare „casei exportatoare" din Belem, când Caetano intră ca o furtună:

— E voie?

— Ah, dumneata erai, Caetano? Intră!

— Ce mai faceţi? Bine? Şi domnul Guerreiro? Şi dumneavoastră?

Văzându-l roşu ca un rac, şi cu înfăţişarea celui ce are de făcut destăinuiri urgente, toţi îl înconjurară, în vreme ce Juca îl întrebă:

— Ce s'a întâmplat, Caetano?

— A dispărut Manduca şi mi se pare că nu din pricina Indienilor... Am răscolit toată parcela şi n'am văzut niciun semn. Şi apoi, în baracă, lipseau lucruri de care numai el se slujea.

— A fugit?

— Cred că da...

— El a luat barca — zise, rece, Juca Tristão, întorcându-se către Guerreiro.

— Ah, știați?

— Știam că mi se furase barca, și că numai vreun tâlhar o luase. Și ceilalți?

— Ceilalți... In Popunhas nu e decât Preguiça. Pe Procopio l-au omorît Indienii...

— Asta o știam! Și Preguiça?

— E acolo. Mi-a spus că Manduca nu mai venise de duminecă. Am crezut că a căzut pe undeva beat, dar dacă ar fi fost așa, nu și-ar fi luat hamacul și boarfele.

Se auziră alți pași pe verandă și pe dată se ivi în odaie, chipul ascuțit al lui Balbino.

— Ce e... A mai fugit vreunul, Balbino? — întrebă Juca Tristão, nedându-i răgaz să vorbească.

— Doar unul?

— Ba trei. Doi din Igarapé-assu, și cel din Todos-os-Santos — Firmino. A fugit și din Popunhas cineva?

— Manduca, — vesti Caetano.

In picioare ca și ceilalți, Alberto asculta noutățile alarmante, căutând să-și păstreze firescul trăsăturilor și al atitudinii.

Juca se înfuriase.

— Bandiții! Tâlhari nerușinați! Niște hoți. Au mâncat pe socoteala mea și pe urmă au

fugit fără să plătească! De asta ce zici, domnule Guerreiro?

Domnul Guerreiro, spre care alunecaseră ochii lui Alberto, făcu un gest vag.

— Ia să te uiți dumneata cum stau cu conturile.

— Să vedem. Alberto! Uită-te la conturile-curente!...

— Nu bănui pe unde au fugit? întrebă Caetano.

— Cred că au luat-o în jos, fiindcă nu trebue să vâslească; deși în jos nu sunt decât seringale sterpe... Nu știu ce să zic. Dacă au plecat spre Humaythá, îi prinde cu siguranță, prietenul Bacelar. Dar dacă au luat-o în sus... Ieri a trecut pe aci vaporul din Calama. Am dat pilotului semnalmentele bărcii, și i-am spus dacă o vedea-o să întrebe cine e în ea și să-i ducă pe toți la seringalul prieten. Când mi-a spus João că pilise lanțul, mi-am dat numaidecât seama că fugise un **seringher.**

— Ah, ce, au pilit lanțul?

— Sigur că l-au pilit. Și au luat barca cea mai bună.

De deasupra „conturilor-curente", Alberto vesti:

— Manduca datora un **conto** și șapte sute douăzeci și trei... Firmino un **conto** și două sute... Care sunt ceilalți?

— Romualdo și Aniceto — lămuri Balbino.

Alberto răsfoi din nou:

— Romualdo, doi **contos** şase sute patruzeci...

Juca iar se înfurie:

— Doi **contos** şase sute. Tâlharul! Tâlharul! Şi să-mi fie milă de el! Aş fi un prost în toată regula. Venea în genunchi să se plângă şi numai în pilule, contra frigurilor, i-am vândut o avere. Să fi crăpat mai bine; să se fi dus în fundul iadului! Tot eu am fost un prost, căci iată cum mă plăteşte acum!

După o scurtă tăcere urmă vocea lui Alberto:

— Aniceto, datora opt sute nouăzeci...

— Opt sute nouăzeci... Un **conto!** Cu doi şase sute ai celuilalt, aproape patru. Cât datora Manduca?

— Un **conto** şapte sute...

— Mai bine de cinci **contos!** Şi Firmino...

— Un **conto** două sute...

— Şase **contos.** Aproape şapte **contos** aruncaţi pe gârlă! Şi eu să stau aci, să mă sacrific, departe de nevastă şi copil, şi ei să mă fure, tâlharii! Pentrucă, m'au furat! M'au furat! Nu stăteam eu mai bine fără să mă doară capul în fazenda din Marajó! Dacă pun mâna pe ei...

Nimeni nu îndrăsnea să sufle nicio vorbă.

Mâniat foc, cu buzele umflate, dând din mâini, Juca umbla de colo-colo până ce, în sfârşit, se opri dinaintea lui Balbino şi Caetano:

— Bine, haidem.

Şi de afară, de pe verandă, tot mai strigă:

— Dictez mai pe urmă scrisoarea. Acum n'am mintea limpede. Ai auzit?

— Am auzit, domnule Juca.

In birou, rămăseseră doar Guerreiro şi Alberto.

— Lucru' naibii! Lucru' naibii! — zise contabilul, reluându-şi operaţiile „Jurnalului".

Alberto plecat peste „stradă", în zadar îşi încorda atenţia să noteze livrările. Ce-o fi gândind domnul Guerreiro? Va fi aprobând, ca el fuga?

Nimic nu lăsa să se vadă ce simţea contabilul. Toţi curenţii telepatici erau tăiaţi şi tăcerea nu-i spunea nimic. Doar mari pete de soare străbăteau pe fereastră, aşternându-se ca nişte rufe albe pe podea. „Firmino nu mi-a spus că fugea cu alţii..." Apoi, deodată se întrebă, cu o senzaţie apăsătoare: „Şi dacă s'ar descoperi? Dacă s'ar descoperi că le-am dat eu pila?"

Dona Yâyâ, care venea să cheme la masă pe domnul Guerreiro, îl salută şi se opri o clipă, aşteptând ca bărbatul ei să termine socotelile.

In sfârşit, Alberto rămase singur. „Şi dacă s'ar descoperi? Dacă s'ar descoperi? Ei şi! Foarte bine am făcut!" Nervii îi sbârnâiră într'o vitejie nebănuită. Da, foarte bine făcuse! Oamenii aceia de mult nu mai datorau nimic. Plătiseră, hăt, de mult, de patru sau cinci ori pe cât preţuia, tot ceea ce consumaseră...

Se ridică şi văzând uitată, pe pupitru, tabachera cu tutun a domnului Guerreiro, o deschise, răsuci o ţigară şi se duse s'o fumeze la fereastră.

Dar de pe verandă se auzea glasul lui João:

— La masă, domnişorule Alberto.

Ieşi îndată. Se grăbea să se apropie de Juca. Simţea că, în prezenţa lui, l-ar fi muncit mai puţin bănuielile, nu s'ar fi gândit atât la antecedentele fugii.

Când intră în sufragerie, stăpânul şi inspectorii se şi aşezaseră la masă. Subiectul conversaţiei era acelaşi.

— Manduca o fi fugit de frica Indienilor... Dar ceilalţi?

— Şi Firmino, poate, din pricina lui Feliciano... strecură Balbino.

— Bine. Şi Romualdo? Şi Anecito? Până să ajungă Indienii la ei, trebuiau să treacă prin Todos-os-Santos. Nu d'aia, Caetano, nu! — Au fugit pentru că sunt hoţi şi tâlhari!

— N'am spus asta ca să-i desvinovăţesc... Lui Manduca i-a fost frică, fiindcă Indienii au omorît pe Procopio... — se îndreptăţi Caetano.

— Un bărbat ca el, cât un urs! Şi cu puşcă!

João aşează pe masă primul fel o **„moqueado"** — un mare **„curimată**[1]) fript la foc domol şi învălit într'o foaie de bananier. Juca abia gustă din sosul gătit cu fel de fel de con-

1) Peşte brazilian.

dimente, în care bucătarul era meşter neîntrecut. Nu-l atrase nici pulpa de cerb cu măsline. Tăie o felie subţire, pe care o mestecă pe îndelete, fără poftă şi în tăcere.

Niciunul nu ştia ce trebuia să spună. Subiectul supărător îi stăpânea pe toţi, fără să poată mângâia pe păgubit. Şi situaţia se agravă când, la sfârşitul prânzului, chipul lui Alipio, uluit şi agale ca totdeauna, se strecură pe uşă.

Nu fusese nevoie de nicio vorbă. Cum îl zăriră, toţi înţeleseră ce-l aducea.

Juca Tristão înălţă capul şi privirea lui, mai aspră ca oricând, căută şi întâlni pe al lui Alipio. Pe urmă, cu răceală:

— Intră. Câţi ţi-au fugit?

Inspectorul din Languinho, care, de sigur, închipuise alt început pentru povestirea lui, se opri o clipă niţel zăpăcit, în mijlocul sălii.

— Câţi? — repetă energic, Juca Tristão.

— Dico...

— Numai ăsta?

— Numai.

Alberto îşi pregăti urechile pentru aşteptata revărsare de indignare. Juca chibzui câteva secunde şi apoi, liniştit, zise:

— Stai, Alipio, şi ia de mănâncă ceva.

Inspectorul se supuse şi în tăcerea provocată de atitudinea patronului, se auzi Balbino întrebând în şoaptă:

— Dico e acela cu o gaură în ureche?

— Da — răspunse Alipio.

Juca Tristão interveni:

— Mai bine să nu mai vorbim de asta.

Alexandrino, intrând tocmai când João servea **abacoxi**[1]), făcu pe toți să scoată un suspin de ușurare.

— Omul așteaptă afară...

— Unde?

— Colea, pe verandă.

— De ce nu l-ai adus?

— Mi-a spus să viu întâi eu...

— Du-te și spune-i să intre!

Alberto, cu o senzație de ușurare, își îndreptă grăbit privirile spre ușă. De-acum avea înlocuitor. Juca Tristão scrisese cu câteva zile mai înainte, prietenului său Solomon Levy, căruia îi mergea minunat negustoria în Humaythá, cerându-i să-i găsească un funcționar harnic și serios pentru prăvălie și birou. Rămăsese bine hotărît că, miercurea viitoare, Paraiso avea să aibă un nou locuitor și, cum se luminase de ziuă, Alexandrino pornise cu barca pe râu în jos, spre a aduce pe omul ales de Levy.

— Domnul Juca, ce mai faceți?

— Foarte mulțumesc. Aștept să te cunosc...

— Sunt fiul lui Jacob Bensabat... Elias...

— A, a! Imi aduc aminte! Ești din prăvălia tatălui dumitale. Cum te-a lăsat să vii? Aci se câștigă mai puțin...

---

1) Un fruct plăcut în felul ananasului.

— Ca să mă obişnuesc cu viaţa, aşa zice el. Şi cum în prăvălie a rămas cu frate-meu...

— Ah, înţeleg acum. Stai. João! João! Adu-i ceva de mâncare.

— Foarte mulţumesc. Am mâncat. Am luat o cutie de conserve şi am mâncat-o în barcă.

— Poftim...

— Nu, nu, nu mi-e foame.

— Nici cafea?

— Ba da. Mulţumesc.

Elias se aşează în faţa lui Alberto şi Juca îl întrebă:

— Dumneata ai lucrat mai multă vreme în magazinul tatălui?

— Nu prea mult...

— Atunci ştii să cântăreşti şi să măsori?

— Cum să nu...

— Şi la birou te pricepi?

— Aşa şi aşa... Dar ce n'oi şti, învăţ, ce să fac!

— Minunat. Alberto îţi va arăta totul. El pleacă, locul lui îl iei dumneata. E portughez şi se întoarce în scumpa-i patrie.

Elias dete din cap în semn de încuviinţare şi se uită la Alberto.

— Foarte încântat...

— La fel.

— Acum — urmă Juca — dumneata o să stai în odaie cu el. Pe urmă, când s'o îmbarca, rămâi singur.

— Foarte bine.

— Ţi-ai adus lucrurile?

— Mi le-am adus, domnule Juca.

— Atunci Alberto poate merge să-ţi arate odaia. — Elias sorbi în grabă cafeaua şi ieşi cu Alberto.

Pe verandă, îşi luă la subţioară două mici geamantane şi un pachet înfăşurat în jurnale şi, anevoios, intră în coridorul strâmt.

— Aci e — zise Alberto.

Mulţumirea i se spulberă pe dată. Odaia lui, largă, tăcută, cu fereastra pe grădina înflorită şi prielnică cititului şi meditaţiei, era singura plăcere ce avea în seringal. Acum, cu tovarăşul, i se risipea farmecul, se sfârşea cu colţişoru-i tihnit.

Se mângâie: „Noroc că-i pentru puţină vreme." Dorul de plecare, potolit în ultimele zile, de siguranţa că speranţa avea să i se preschimbe în realitate, îl apucă din nou arzător, enervant.

Văzându-l sprijinit de fereastră, Elias, care vrea să ştie tot şi să se orienteze repede, dând preţ îndoit minutelor ce întrebuinţa în deschiderea geamantanelor şi pachetului, nu-l mai slăbea cu întrebările. Dar el răspundea într'o doară — da, nu, chiar aşa — pentrucă toată atenţia era îndreptată să numere câte zile mai avea „Sapucaia", până să sosească — spre a-l lua pentru totdeauna, pentru totdeauna.

XV

Sgomotul cadenţat al vâslelor, lovindu-se de marginea bărcii, atrase pe Alexandrino pe chei, pricinuindu-i o intensă bucurie. Cu bănuiala confirmată, se întoarse, trecu alergând pe lângă Tiago, ce-şi tăia agale **canarana** — „vin oamenii", „vin oamenii", şi se duse să alarmeze tot **seringalul** cu vestea senzaţională.

Toţi voiau să vadă cu ochii lor şi alergară grămadă pe mal. Era adevărat. Intre cinci necunoscuţi se zăreau cei cinci care fugiseră. Şi din ce în ce se desluşeau mai limpede Manduca, Firmino, Aniceto, Dico şi Romualdo. Nu lipsea niciunul. Barca încăpătoare începuse să coteaască spre **igarapé,** gonind crocodilii ce trândăveau la suprafaţă, ca bucăţi de trunchiuri noduroase, în lumina amurgului. Cel dela pupa ţinea într'o mână cârma, şi în cealaltă de ţeavă, cu patul sprijinit de genunchi, — o puşcă.

Printre comentariile celor strânşi pe mal, Alberto aproape tremurând, căuta privirile lui Juca. Erau aspre şi tăioase ca în clipele când i se comunicase vestea fugii **seringherilor.** Buzele nu i se deschideau nici măcar spre a rosti o vorbă, lăsând fără răspuns o întrebare a domnului Guerreiro.

Şi nu rămase acolo. De îndată ce barca se îndreptă spre igarapé, se retrase tăcut, lăsând curiozităţii celorlalţi debarcarea fugarilor. Ajuns, însă, pe verandă, se întoarse şi chemă de acolo de sus, pe Alexandrino.

Cei ce stăteau să privească, deşi se uitară îndărăt, erau numai ochi pentru spectacolul celor ce coborau din barcă. Fugarii întorşi aveau o înfăţişare jalnică, de oameni umiliţi. Urcau, cu ochii în pământ, malul râpos şi braţele le atârnau moi de-a-lungul trupurilor. Veneau în tăcere şi păreau un şir de osândiţi de odinioară. Soarele le cădea pieziş, luminându-le chipurile veştejite de mulatri, şi le desemna picioarele pe pământul negru al cheiului. Le lumina şi sdrenţele veşmintelor, şi poleia, colo în fund, marginile pădurii pe unde şerpuia **igarapéul.**

Alberto îşi pironise ochii pe chipul lui Firmino, urmărindu-i îndurerat urcuşul.

Dar domnul Guerreiro nu mai vru să stea să privească, iar el, spre a-şi scuti tortura îl întovărăşi. Suiră amândoi scara verandei şi cum în prima sală întâlniră pe Juca, contabilul se îndreptă într'acolo.

Patronul, văzându-l intrând, se întrerupse în comunicarea ce făcea în şoaptă lui Alexandrino, şi-i spuse:

— Aşteaptă puţin. Acum am ceva de vorbit.

In faţa mojiciei, contabilul se opri ofensat. Se retrase apoi, rămânând pe verandă, să stea de vorbă, să inventeze o conversaţie — nimicuri, banalităţi pentru a nu lăsa să se aştearnă tăcerea. Dar Alberto înţelese că se prefăcea că nu primise lovitura, că nu luase în seamă ofensa.

Alberto rămase singur în atmosfera de dramă care, în asfinţitul îndepărtat al soarelui, peste linia verde-întunecoasă a celeilalte margini, se respira acolo, învăluind totul şi parcă desprinzându-se până şi din lucrurile neînsufleţite.

Şirul osândiţilor se ivi pe mal. Întâi ţeava unei puşti, apoi un cap necunoscut. În spate, Aniceto, Manduca, încă două chipuri noi, alte două puşti, Firmino, Romualdo şi Dico... Toţi cinci veneau între tot atâtea arme, şi abia se apropiară de conac, când Alexandrino, apăru dinăuntru, scoborînd, în fugă, mica scară.

— Pe aici. Aduceţi-i pe aici. Pe urmă o să vorbiţi cu conaşul Juca — zise oamenilor care păzeau pe fugari. Porniră iarăşi cu toţii, în urma lui Alexandrino. Mergeau pe dinaintea verandei, prin partea de jos şi trecând pe lângă locul unde stătea rezemat Alberto, Firmino îşi înălţă ochii spre el. Ceea ce grăiau ei, Alberto nu putu s'o afle pentrucă ai lui i se împăienjiniră pe dată de lacrimi. Şi când izbuti să se stăpânească, grupul şi intrase, acolo în fund, în vechea baracă unde de obicei se păstrau sulurile de cauciuc de expediat la Manaus şi Belem.

Innopta: soarele era o flacără ce se stingea, încet, pe pădurea de pe celălalt mal. Insula din față, unde se născuse caboclul Lourenço și unde trăiseră strămoșii lui, își pierdea contururile, legănându-și marginile, cufundându-se în umbra ce se lățea, și amintea deodată lui Alberto, fapta sângeroasă a lui Agostino. Tot pe acolo, trebuia că umblau în căutarea culcușului, **guaribasii** sgomotoși, ale căror chițăituri prelungi și triste străbăteau fluviul, în toate diminețile, răsunând lugubru în partea cealaltă.

Pipiras și **jaspinsii** nu mai sburau în jurul **sapotilheirei,** roșul **cajusilor** își schimbase coloarea și se stinseseră toate lucirile scenariului din fund; cei trei palmieri groși, cu rădăcinile înfipte pe mal, începeau să trezească în îngânarea înserării, imaginea marginii pustiului.

Cei cinci străini se întorceau în tovărășia lui Alexandrino, cu puștile pe umăr. Alberto auzi pași dindărătul lui și întorcându-se, zări pe stăpân, plecându-se lângă el și grăind spre cei de jos:

— Veniți încoa'.

Oamenii se suiră, salutară respectuos și rezemară puștile de perete.

— Din ce seringal veniți?

— Din Mirary. — Și cel ce răspunse, scoase din buzunar o scrisoare, întinzând-o lui Juca.

El rupse plicul, dar cum nu se mai vedea, intră în sală.

— Intraţi! Intraţi!

Grupul, mărit cu Elias şi Tiago, care, curioşi, alergaseră şi ei, intră.

Înăuntru Juca desdoi scrisoarea şi o citi de două ori. Apoi, întrebă pe oamenii din Mirary, ce păstrau o înfăţişare smerită:

— Treceau pe acolo, tocmai atunci...

— Da, treceau... Comandantul vaporaşului din Calama spusese patronului nostru că ei soseau în urmă, vâslind ca nişte blestemaţi şi că furaseră barca. Domnul Lobato a poruncit atunci să se strângă tot personalul şi l-a urcat în trei bărci. Ne-am pus la pândă ca şi cum am fi fost la pescuit şi, când au trecut, intrarăm prietenește în vorbă şi-i întrebarăm dacă voiau să vie la baracă să tragă câteva înghiţituri de tuică. Ţi-ai găsit! Se temeau şi n'au vrut. Atunci am scos puştile de pe fundul bărcilor şi i-am luat la ochi. Şi am fi tras ca în jaguari dacă s'ar fi împotrivit. Da' n'a fost nevoie. Au rămas cu gura căscată şi noi am pus mâna pe puştile lor şi i-am dus la baracă.

— Foarte bine. Am să vă mulţumesc pe urmă. Dormiţi în noaptea asta aci şi mâine am să scriu o scrisoare domnului Lobato. Dumneata eşti funcţionarul dumnealui?

— Nu. Toţi suntem seringheri.

Alberto rămase cu ochii pironiţi pe ei, uimit. Cum se putea oare ca victimele să aibă plă-

cerea de a fi călăi? Din ce aluat murdar era plămădit sufletul omenesc, că-i plăcea să pedepsească nenorocirea altuia, chiar când era de o seamă cu el?

— Şi pe acolo, cum merg lucrurile?

Deteră din umeri...

— Se scoate mult cauciuc?

— Nu. Copacii s'au uscat. O măsură, o măsură şi jumătate...

Juca nu vru să mai afle altceva:

— Bine; acum, duceţi-vă să mâncaţi. Joâo, pregăteşte de mâncare pentru oameni.

Urmând pe bucătar, sfioşi printre străini, dispărură prin uşa din fund.

Alexandrino, care începuse să dea semne de nerăbdare, înaintă către Juca:

— E voie...

Şi se duse, lângă fereastră, să-i vorbească în taină.

Alberto ieşi cu vorbele odioase răsunându-i în minte: „Toţi suntem **seringheri**... Toţi suntem **seringheri**..." Dar atunci solidaritatea omenească...

La mijlocul verandei se întâlni cu Elias, care îi ajunsese din urmă.

— Ceilalţi, azi nu mănâncă...

— Care ceilalţi?

— Cei care au fugit. Cei din baraca veche...

— Cine ţi-a spus?

— Alexandrino. I-a legat de buştean ca pe sclavii negri şi i-a închis cu cheia să nu intre nimeni la ei.

— Adevărat?

— Chiar Alexandrino i-a legat! Eu mă duc până în odaie şi mă întorc.

Elias se pierdu în întunerecul coridorului şi Alberto începu să se plimbe de-a-lungul verandei. Îl năpădise o tristeţă adâncă, amestecată cu o nestăpânită indignare. Zărea pe Firmino în Todos-os-Santos, în viaţa dusă multe luni împreună, îngropaţi în pădure ca într'un gâtlej de monstru, în luminişul ce scădea zi după zi într'o tăcere ameninţătoare. Îl zărea, apoi, singur, veşnic în mormântul vegetal, în baraca ce parcă era părăsită şi spre care înaintau încete dar stăruitoare, coardele pădurii. „E spre binele dumitale, domnişorule Alberto, dar mi-e milă de dumneata."

Nu numai odată, trecând prin fâşia de lumină, ce venea din odăile domnului Guerreiro, simţi dorinţa de a se duce să caute mângâiere în stima contabilului. Dar pe dată renunţă. Nu, nu, nu se cădea.

João apăru, în sfârşit, pe verandă:

— La masă, domnişorule Alberto. Domnişorule Elias?

— E în odaie!

— Domnişorule Elias! Domnişorule Elias! La masă!

Găsiră pe Juca foarte liniştit, mestecând, până să se aducă peştele, dumicaţi de pâine.

Spre a-l măguli, Elias încercă să ridiculizeze aventura **seringherilor,** care atât de repede se sfârşise. Dar el îi tăie scurt ironiile:

— Să nu se mai vorbească de asta.

*

Fie din pricina nopţii, petrecută rău, cu gândul la oamenii ce-şi răsuceau în beznă, muşchii zdrobiţi de frânghiile cu care erau legaţi, fie pentrucă văzduhul era întradevăr încărcat de dramă, Alberto, intrând pe verandă a doua zi dimineaţă, simţi că totul se găsea sub aceeaşi obsesie, că totul grăia în şoaptă, de soarta prizonierilor. Dimineaţa soarele avea altă coloare, aliul era şi profilul grădinii, iar obişnuita frăgezime a ierbii, la ceasul acela, nu mângâia ochii ca în celelalte zile. Veranda era pustie. De multe ori o văzuse aşa, dar niciodată ca acum. Starea ei n'avea înfăţişarea a ceea ce ascunde existenţă însufleţită: s'ar fi zis că totul se scufundase în tăcere, că lipsea tabloului ceva neprecizat, ceva subtil, ceva ce murmura în şoaptă, împrejur — departe, poate. Lucrurile parcă se întindeau într'o lâncezire de fiinţe omeneşti în ceasurile dimineţii, netrezite încă dintr'un vis urît.

Elias își uitase prima-i datorie și pe scară mai ardea felinarul care, în timpul nopții arsese aripile insectelor amăgite și acum căzute fără viață pe trepte.

Alberto se apropie și, înălțându-se în vârful picioarelor, suflă în lumina zadarnică.

Dar Elias se și ivise în fund, alergând și strigând:

— Lasă! lasă! Sting eu! Am uitat. M'am dus să sting lumina din grajd și apoi, am stat la bucătărie să iau cafeaua.

Și când se apropie:

— Ai aflat?

— Ce?

Cum Elias nu răspunse îndată, prinse a-l privi cu o ușoară ironie pentru firea lui. Se găsea acolo doar de patru zile și știa tot, avea veșnic de comunicat ceva, de spus câteva cuvinte în taină, gata să împrăștie svonuri și comentarii, strecurându-se ca un șarpe prin toate colțișoarele. Era necontenit vesel și-și sătura curiozitatea cu o nespusă voluptate, preocupându-se numai de partea din afară a întâmplărilor.

— Ei, ce-a fost?

Elias cercetă veranda cu privirea, își îndreptă ochii în jos, spre colțul bărăcii vechi ce se zărea, și răspunse cu o întrebare:

— N'ai auzit nimic astănoapte?

— Nu, n'am auzit.

— Nici eu. Am somnul greu...

— Dar ce-a fost?

— João a auzit... Se pare că şi domnul Guerreiro, pentrucă Alexandrino, când a ieşit, a văzut lumină în odaia lui.

— Dar ce a auzit? Spune de grabă!

— Că azi noapte, Alexandrino a bătut oamenii cu o vână de bou. Şi ei urlau...

— I-a bătut?

— A deschis uşa şi, pe întunerec, fără ca oamenii să ştie cine era, jart! jart! jart!

— Nu se poate; nu cred să fie adevărat!...

— Nu-i adevărat? Du-te la bucătărie. Ai să vezi acolo vâna de bou plină de sânge. I-a bătut până la sânge... Pe urmă tot Alexandrino a spus-o. Au auzit şi João şi Tiago. Oamenii erau legaţi şi nu se puteau apăra...

— Mizerabilul!

Elias scoborî şi mai mult vocea:

— Domnul Juca a poruncit... Şi timp de opt zile nu li se dă de mâncare...

— Lasă-mă! Lasă-mă! Nu-mi mai spune nimic.

Elias rămase o clipă să privească pe Alberto mirat de schimbarea ce-i suferise expresia feţei la auzul vestei. Apoi:

— Nu vii la birou?

— Nu; du-te dumneata; eu viu mai pe urmă.

Scoborî scara, păşi încet până pe malul fluviului şi se duse în sfârşit, să se aşeze la umbra grădinii. Se înnăbuşea. „Mizerabilii! Infamii! Dacă s'ar duce acolo? Dacă ar sfărâma uşa şi ar da drumul celor cinci?"

Uşa i se întipări în pupile. Auzi loviturile puternice pe care ar fi trebuit să le dea, şi zări repezindu-se la el, atraşi de sgomot, pe Alexandrino, pe Juca şi poate — cine ştie? — pe João şi alţii... „Nu se putea..." Cu capul în jos, cu ochii în pământ, îşi măsura desnădăjduit neputinţa.

— Bună ziua, domnişorule Alberto.

— Bună ziua...

Tiago trecea foarte pe aproape, în drum spre igarapé. Era vesel şi mergea cântând, răguşit un cântec monoton. Şi el! Se răzbuna paiaţa slinoasă de glumele lui Firmino, ale lui Manduca, ale lui Romualdo, şi ale tuturor celorlalţi, ale tuturor celor ce-l porecleau „Estica". Alberto îl urmări cu privirea şi niciodată, ca acum, bătrânul negru, cu piciorul şchiop, cu pielea-i sbârcită şi gura-i de broască, nu i se păruse atât de grotesc, atât de respingător. Ah, să nu poată pleca mai curând, cât mai curând din iadul acela!

Elias se ivi în uşa biroului şi se îndreptă spre el.

— Ce e?

— O lămurire, în „straţă"! Ai răbdare. Dar dacă nu vrei să vii eu aştept.

— Hai să mergem.

Intrară şi Alberto dete lămurirea cerută. Incercă pe urmă să lucreze. Greşea, ştergea, rădea şi, iar o lua dela început. In faţă, se zărea pe fereastră, moţul verde şi galben al **crotonilor**[1]). De o parte lucea cromo-calendarul. Pe hârtie, ieroglifele se amestecau, se pierdeau, suprapunându-se, lungindu-li-se încovoieturile într'o uimitoare elasticitate.

La unsprezece intră domnul Guerreiro. Lui Alberto i se păru că şi el avea altă înfăţişare decât în celelalte zile. Era mai concentrat şi s'ar fi zis că i se lungise şi mai mult chipul încărunţit.

— Bună ziua! Ce mai faceţi? Ce mai faceţi? — Şi sprijinindu-se de pupitru ca totdeauna, începu să lucreze. Alberto ardea de nerăbdare să intre în vorbă cu el. Ce părere o fi având? Ce-o fi gândit de cele întâmplate? Se stăpânea, însă, în faţa lui Elias. De două ori, când acesta se mişcase pe scaun, crezu că o nevoie trupească avea să-l silească să iasă. Rămase însă acolo, fără să scoată o vorbă şi arătându-se foarte silitor la lucru, până ce dona Yáyá veni,

1) Plante braziliene.

cu regularitatea de totdeauna, să-şi vestească bărbatul că masa era gata.

Alberto înţelese că ea plânsese de curând. Avea privirile obosite şi vocea-i răsuna trist.

Contabilul lăsă tocul şi se apropie de soţie:

— Hai să mergem. La revedere!

— La revedere, domnule Guerreiro.

De îndată ce dispărură, Elias întoarse capul comentând:

— Femeile nu sunt pentru asemenea lucruri. Ai văzut cum era? A auzit tot...

Alberto nu răspunse.

Acum era rândul lui. João îi chema de afară. Şi vocea aceasta ce anunţa pauză în lucru şi de atâtea ori o aşteptase cu nerăbdare şi poftă — „azi ajunge", „opriţi-vă" — răsuna acum cu o dureroasă monotonie. Veşnic acelaşi lucru: bucătarul chemându-i la prânz sau la cină, veranda, fluviul lunecând tăcut, bananierii de cealaltă parte a **igarapé-ului**, cu **quiabos** şi **ingazeiras** la mijloc şi **jurubebas** şi **taxizeiros**[1]) pe de lături. In faţă, verdele întunecat al celuilalt mal şi bocetele **guaribasilor** în singurătatea profundă. In spate, ţarcul, temniţa demnităţii, mlaştina mizeriei omeneşti, şi zidul de nepătruns al pădurii, poteca, Igarapéassu şi luminişul din To-

1) Plante braziliene.

dos-os-Santos... Şi iar veranda şi fluviul; **sapotilheira**, salcâmul, palmierii, veranda şi râul; João chemându-l la prânz şi la cină; odaia şi veranda, veranda, biroul şi odaia; felinarul arzând pe scară, Juca Tristão, Alexandrino, jocul de cărţi, acelaşi lucru în fiecare zi, ca şi cum ar fi fost pe vapor. Şi ce era nou, era rău: erau oamenii de acolo; de cealaltă parte a conacului, închişi, flămânzi şi bătuţi.

Cum văzu că el nu părăsea masa, Elias se sculă, căscând:

— Azi mi-e o foame de lup!... Mergem!

— Eu n'am poftă. Nu mă simt bine. Mă duc să mă întind niţel...

Elias îl privi întrebător. Apoi:

— Eu zic să vii. Lasă asta! Nu te priveşte pe dumneata...

— Nu mă priveşte pe mine, ce? Nu viu pentrucă nu mi-e foame, cer eu ceva lui João, mai târziu...

Elias, cu zâmbetul celui ce aprobă, dar nu crede, ieşi. Alberto porni după el. Pe verandă o luă spre sala ce ducea la odaia lui. Şi acolo, dând de o parte apărătoarea de muşte, se lăsă să cadă în hamac. Capul îi ardea — şi necontenit, necontenit, fără răgaz, îl indigna scena imaginară a oamenilor închişi şi bătuţi la întunerec.

Deodată însă îl cuprinse teama: „Şi dacă Elias ar fi sugerat lui Juca motivele pentru care nu se dusese la masă?

O clipă, încă una, şi încă una, supărătoarea bănuială, îl chinui. „Nu, nu, nu se va duce! N'avea putere să stea lângă Juca Tristão, văzându-se silit să-l asculte, să-i vorbească, să-i surâdă. N'ar fi ştiut să se prefacă. Mai bine aşa...

Ceasurile trecură încet.

Auzi paşii lui Elias, ce se întorcea în birou. Pe urmă pe ai domnului Guerreiro. Şi, din nou, tăcerea. Numai din afară, din **goiabeiras** sosea lălăiala papagalilor. Dar era aşa de monotonă şi stăruitoare încât, uneori, o uita şi totul i se părea tăcere.

Gândul că Guerreiro, ştiindu-l suferind, s'ar fi dus să-l viziteze, se înfiripă şi se spulberă repede. Presimţea că contabilul n'avea să se ivească, dar că prietenia se păstra nesdruncinată sub greutatea temeiurilor subtile ce-i despărţeau în clipele acelea.

In dupăamiaza lungă, doar João îşi vârî pe uşă capul grăsuliu şi neras. Venise să vadă dacă voia ceva.

Voia, da: o îmbucătură de orice, dar mică, numai să nu slăbească prea rău, şi, mai îna-

inte de orice, o pilulă de chinină. Să fie aşa de bun s'o ceară dela Elias, fiindcă simţea că-l încercau frigurile.

Şi când bucătarul ieşi să-i împlinească dorinţa, el rămase mai liniştit: nu mai era dator să se ducă să mănânce în tovărăşia lui Juca Tristão...

*

Se deşteptă tremurând. Era vis? Un vis urît? Trase o clipă cu urechea. Strigătele se repetau, se târau mobile, alerga lumea pe verandă şi acum, acolo, după uşă, în sală, vocea lui Tiago chema:

— Domnişorule Alberto! Domnişorule Alberto!

— Hai! Ce e?

— Scoală-te, domnişorule! Arde conacul! N'auzi?

— Aud. Arde conacul?

— Da, da. Spune-i şi Evreului să se scoale şi el. De grabă.

Prin fereastra întredeschisă străbătea o strălucire ciudată, ce se termina în unghi, colo jos, pe podea. S'ar fi zis aur aburit preschimbându-se încet, încet, în roşu.

Elias se răsuci în hamac, şi apoi, dintr'o săritură se aşeză în capul oaselor, întrebând speriat:

— Ce e? Ce e?

— Arde casa. Haidem repede!

Se sculară amândoi şi deschizând fereastra, odaia se lumină de o lumină vie. Afară, tot cerul, cât se vedea era o pară de foc: se auzeau necontenit pârâituri şi stoluri lucitoare de scântei se răspândeau în aer.

Incheiându-şi în grabă bluzele şi pantalonii, Elias şi Alberto porniră prin coridor, a cărui întunecime începea să se lumineze şi ea.

Pământul dintre verandă şi fluviu strălucea orbitor. **Sapotilheira** se poleise în aur, şi **jaspinşii** atraşi de atâta lumină, îşi scoteau căpuşoarele negre din cuiburile, atârnate printre crengi; verdele ierbii se preschimbase în galben, iar vâlvătaia înaintând mereu, sculpta în umbră bananierii şi **embaûbas** pe celălalt mal al **igarapeului**. In faţă, după ce desemna limpede trunchiurile palmierilor, risipea întunerecul ţărmului, pierzându-se doar la mijlocul râului, într'un abur plutitor.

Ochii alergau pe tabloul larg, fantastic cum nu se văzuse niciodată pe acolo, nici măcar în nopţile de oprire în port a vapoarelor cu două coşuri, dar imediat nervii biruiră uimirea vizuală. Flăcările ţâşneau mereu, se întindeau, ca pânze tremurătoare şi sfâşiate; când se subţiau şi se despărţeau în limbi, închizându-şi colo sus diademele, când coborau şi se prelingeau de-a-lungul streşinilor, ajungând să învălue stâlpii verandei. Era o pală de foc ce se aprinsese

în celălalt capăt al conacului, unde locuia patronul, şi lupta să răbufnească mai departe, să cuprindă coama înnegrită a acoperişului. Tâmplăria ceda şi, uneori, o prăbuşire interioară punea o notă gravă în murmurul blând, arzător, de aripi şi mătăsuri.

Numai chipurile dădeau un sens dramatic priveliştei dogoritoare.

Colo jos, domnul Guerreiro, într'o atitudine energică de comandant, pe care Alberto nu i-o cunoscuse niciodată, dădea ordine:

— Haidem! Haidem! Aruncă în partea cealaltă.

Şi cum zăriră în capătul celălalt al verandei o mogâldeaţă neagră, ce împingea mobile:

— Mai lasă astea, jupâneasă Vitoria! Du-te de adu apă din fluviu. Hai.

Apoi, către Alberto şi Elias:

— De grabă! De grabă!

Lângă el se afla o scară sprijinită de marginea acoperişului.

— Urcaţi-vă şi dărâmaţi acoperişul!

Suind toate treptele, Alberto se găsi dinaintea despicăturii pe care Alexandrino, cocoţat colo sus, o făcuse în acoperiş. Se vedeau grinzile, acoperite de pânze de păianjen, neprezintând nicio siguranţă. Şi flăcările umblau pe aproape, înaintând din ce în ce, într'o şerpuire arbitrară.

Alberto şi Elias se căţărară spre stânga, unde

acoperişul încă nu fusese atins, şi se duseră să se aşeze lângă Alexandrino care, de îndată ce-i văzu, întrebă:

— Şi patronul Juca? A apărut?

— Nu l-am văzut. Unde-i el?

— E înăuntru. Am fost cu João să vedem dacă putem pătrunde, şi focul nu ne-a lăsat. Mi-am ars mâinile şi am rămas fără păr şi fără sprâncene. Dacă până acum, patronul Juca n'a ieşit în grădină, e pierdut.

De cealaltă parte se auzea sgomotul sec al şindrilelor smulse, căzând unele peste altele.

Ajunşi pe culmea verzue a acoperişului, le fu uşor să curețe laturile. Pe scurt, dela o margine la alta, tăind conacul în două, se deschidea o mare spărtură, unde se zăreau grinzile şi căpriorii. Restul era o îngrămădeală de lemne afumate pe care flăcările începeau să le lumineze.

Glasul domnului Guerreiro se auzi, poruncitor:

— Alberto! Elias! Dumneata stai la mijlocul scării. Şi dumneata sus. Treceţi din mână în mână şi Alexandrino să arunce apă.

De jos João întindea o găleată cu apă şi alta şi iar alta. Pe pământ se aflau mai multe hârdae pline, unde se răsfrângeau ramurile **sapotilheirei**; şi din când în când, apăreau, venind dela râu, dona Yáyá, în camisol alb şi jupâneasa Vitoria, în rochie, fără bluză, cărând alte găleţi.

Dar malul era înalt, greu de urcat şi apa nu ajungea să taie calea flăcărilor. Dona Yáyá, despletită şi gâfâind de oboseală, avea o înfăţişare de plâns. Iar jupâneasa Victoria, împiedecându-se ici şi colo, în graba de a face imposibilul, sosea cu vasul pe jumătate gol, şi cu trupul leoarcă de năduşeală de parcă ar fi făcut baie.

Numai João se ducea şi se întorcea în câteva sărituri, cu limba scoasă de un cot, în vreme ce domnul Guerreiro îl înlocuia la căratul găleţilor pe scară. Şi altcineva nu mai era. Împotrivirea s'ar fi zis o luptă absurdă, şi flăcările, atingând prăpastia ce li se deschisese, îşi băteau joc de ea, strecurându-se fără teamă, prin gârlejurile-i strâmte. Elias se şi gândea să se scoboare şi să se ducă să-şi ia bagajele din odaie. Dar, de jos, domnul Guerreiro dădea alte ordine:

— Lasă asta, João! Pune mâna pe topor şi sparge uşa barăcii vechi. Dă drumul oamenilor să vie şi ei să care apă. Repede! Aleargă!

Alexandrino stătea gata să arunce o găleată când ajunseră până la el primele cuvinte ale contabilului; se opri şi, doar când îi ajunseră şi ultimele, asvârli apa, cu un gest hotărît.

La anume înălţime, vârful incendiului scăzu, prăbuşindu-se cu sgomot. Înăbuşite de dărâmare, sulurile groase ale flăcărilor se mai subţiară, ţâşnind doar cele mai înoăpăţânate şi dese. Dar

plecarea lui João făcu să lipsească apa şi în scurt, ele recâştigară spaţiul pierdut.

— Alergaţi! Alergaţi!

Căţărat pe scară, Alberto zări pe cei cinci liberaţi, aplecându-se la găleţi şi repede, adunându-şi ultimele puteri, dispărură după mal. Încă o clipă, pentru a se goli găleata jupânesei Vitoria, şi se auzi vocea lui João!

— Soseşte acum, domnişorule Alberto! Soseşte îndată apa! Soseşte, soseşte...

Alcătuindu-se un şir de oameni, în mâinile lui Alexandrino se găsea necontenit o găleată de apă de aruncat vrăjmaşului.

Flăcările tot mai dădeau asalturi, furişându-se pe lături, dar se retrăgeau repede, căpătându-şi avântul în jăratecul de obârşie. Vâlvătaia pârâia, cu putere, pe dărâmăturile izolate, de cealaltă parte a conacului.

Dona Yáyá socotise de prisos ajutorul ei şi se dusese să se aşeze, frântă de oboseală, sub **sapotilheira**. Albă în camisolu-i lung, ce cobora până în tălpi, şi cu picioarele în papuci, se grăbi să-şi dreagă părul despletit. De asemenea, sigur de biruinţă, domnul Guerreiro luă loc lângă ea, urmărind de acolo lucrul, în vreme ce o îmbărbăta cu vorbe duioase.

In sfârşit focul se potolea, lăsând mari tăciuni fumegând, dar stinşi, negri şi uzi. Nu mai ardea decât vârful izolat, poleind tamarindul, şi mai încolo, luminând uşor linia pădurii.

Alberto şi Elias scoborîră şi se apropiară de contabil.

— Şi domnul Juca? — întrebară.

Domnul Guerreiro făcu un gest trist şi resemnat:

— Cum m'am trezit, m'am dus să văd dacă-l pot scăpa. Am încercat să intru împreună cu Alexandrino şi João, spărgând uşile cu un topor. N'a fost chip. Ne-am pârlit cu toţi, fără izbutim. E groaznic! Eu am tot crezut că ieşise prin partea grădinii. Dar nici gând. M'am dus pe acolo să-l caut şi nu l-am găsit. Parcă focul ardea cu gaz. Nu pot să-mi închipui cum s'a întâmplat una ca asta!

Tăcu. Tăcură toţi. Niciunul nu ştia ce să spună. Contabilul, însă, căuta să stăpânească situaţia. Văzând strânşi, sub salcâm, pe cei cinci **seringheri**, în atitudinea smerită a celui ce-şi aşteaptă soarta, le porunci:

— Mai aduceţi niţică apă şi umpleţi butoaiele; poate să mai fie nevoie. Pe urmă să mâncaţi.

In spatele lor se ivi, atunci, şchiopătând încet, negrul Tiago. După alarmă, nu-l mai văzuse nimeni şi nimeni nu se mai gândise la el. Lumina izbindu-i dintr'o parte chipul uscat şi colţuros, îi dădea şi mai mult înfăţişare mefistofelică, bonz bătrân ce se însufleţea mergând crăcănat. Trecând pe lângă marginea neatinsă unde Alexandrino, temându-se de răzbunarea pe-

depsiților, stătea jos, Tiago, prefăcându-se că urmărește atent stingerea focului, ridică ochii, îl privi o clipă și porni iar. Își repezea mereu înainte toiagul, spre a-și sprijini piciorul șchiop.

Dona Yáyá se pregătea să se retragă în clipa când el ajungea lângă grup. Se descoperi, lăsând să-i fie luminată de flacără hălăciuga albă, și zise, îndreptându-se spre contabil:

— Albule, poruncește să fiu trimes în temnița din Humaythá. Eu am dat foc conacului și am închis ușile ca să nu iasă patronul Juca...

Uimirea amuți gurile tuturor celorlalți, iar a negrului încetă de a mai mesteca. Trăsăturile feței lui, sbârcită de vreme, căpătaseră acum încremenirea unei sculpturi în lemn, iar ochii-i spălăciți, de prea ficși, s'ar fi zis că erau artificiali și puși de sticlă. Urechile tuturor vâjâiau și'n noapte se căscase un gol imens.

— Trimete-mă la temniță! Albule...

Dona Yáyá cuprinsă de altă disperare, își ducea mâinile la cap — și domnul Guerreiro, deodată electrizat, se repezi și întinzând brațele spre negru, îl sgâlțâi cu furie:

— Mizerabile!

Soția se agăță repede de el, strigând, sporind confuzia:

— Lasă-l! Lasă-l — Dumnezeule, alergați! — și Tiago îmbrâncit puternic ajunse să se sprijine de Elias.

Era altul, acum, contabilul, cu chipul de culoarea flăcărilor ce se stingeau şi buzele umede şi tremurătoare de mânie.

— Şi cu focul! Cu focul! — repede în culmea mâniei şi a uimirii.

Dona Yáyá nu-i dădea drumul, strângându-l cu braţele de după gât. El, însă, încerca să se desprindă:

— Lasă-mă! Lasă-mă! Patronul Juca îi arăta atâta prietenie... Ce faptă ticăloasă!

Smerit în seninătatea lui, cu privirile în pământ, nepăsător de furia ce-l înconjura, Tiago şopti:

— Şi eu ţineam mult la stăpân. Putea chiar să mă omoare, că n'aş fi fugit. Îi eram chiar prieten. Dar stăpânul Juca şi-a pierdut minţile... Robea pe seringheri. La buştean şi cu vâna de bou pe şale, singur în magherniţă. Şi nu mai e robie...

Se opri. Ochii i se ridicară, căutau pe ai lui Guerreiro, căpătau viaţă şi plângeau.

— Eu ştiu ce înseamnă să fii rob! Şi acum am pe coaste semnele gârbaciului vechilului, din Maranhão. Albul nu ştie ce e libertatea, ca negrul bătrân... Eu ştiu!

— Haidem odată! — se ruga dona Yáyá — Haidem!

— Cu siguranţă că era beat! — exclamă contabilul.

— Nu, nu eram beat, albule. Patronul Juca mi-e prieten; îl iubeam mult şi-i plâng sufletul; dar nu era prietenul libertăţii.

Revenindu-şi din spaimă, João grăi:

— Şi ca să omori pe patronul Juca, dai foc conacului? Şi dacă am fi ars toţi?

— Ce i-ar trebui lui, ar fi să poruncesc să-l pârlească şi pe el ca pe un porc, — zise contabilul.

— Lasă-l, omule! Lasă-l! Hai să mergem!

Fără a se întoarce spre bucătar, Tiago explică:

— Eu am venit să vă vestesc pe toţi, albule, că ardea casa. I-am vestit pe toţi să iasă şi să-şi scoată bagajele. Doar pe ăla de colo de sus nu l-am vestit... Blestematul a avut noroc! Şi el trebuia să moară împreună cu patronul Juca... El a bătut, noaptea, pe robi.

Dintre cei cinci pedepsiţi, care prinseseră, în treacăt, povestirea şi se apropiaseră să asculte, se desprindea, într'o pornire, Romualdo:

— Tiago...

Simţind emoţie în glasul intrusului, negrul îşi pierdu liniştea strigând furios:

— Lasă-mă, ciumă! Lasă-mă 'n pace! Nu mi-am osândit eu sufletul pentru tine ori pentru ceilalţi! M'am osândit pentrucă patronul Juca te făcuse rob şi pe tine şi pe haidamacii tăi de tovarăşi. Vechilul care mă bătea în Maranhão, să fi fost legat la buştean, şi tot l-aş fi omorît pe patronul Juca. Negrul e liber! Omul e liber!

Şi, din nou, umilit se îndreptă spre Guerreiro:

— Porunceşte să mă omoare, dacă vrei, albule. Eu de acum sunt tare bătrân, nu mai am de ce trăi...

Contabilul, violent, porunci:

— Ia pe banditul ăsta din faţa mea, João! Ţi-l dau în seamă.

Şi, agitat, luă de braţ pe dona Yáyá, străbătând cu ea grupul în drum spre locuinţa lui.

Încet, Tiago apucă spre partea contrară, ducându-se să se aşeze pe chei lângă unul din palmieri. Şi se pierdu în priveliştea nocturnă.

João, Elias şi **seringherii** se strânseră iar, comentând întâmplarea.

Alberto rămase singur, pe banca ce înconjura **sapotilheira.**

O clipă, mintea lui aşeză pe negru pe banca acuzaţilor, în plin tribunal. Vedenia ca o străfulgerare, îi aduse altele consolatoare. Grabnica-i întoarcere, ţara lui, mama, cariera, steaua lui... Se vedea acolo 'n togă neagră şi nerăbdător să triumfe. În faţă, Tiago, macabru şi grotesc cu statura-i de vis urît.

„Domnule judecător! Domnilor juraţi! Acest mizerabil pe care-l vedeţi aci avea un singur prieten... Era... Acest mizerabil... Domnule judecător! Domnilor juraţi! Acest mizerabil! Acest mizerabil!..."

Nu. N'avea să mai acuze niciodată. Pe nimeni! După ceea ce văzuse în el şi la ceilalţi, când instinctul trezeşte poate mai mult, mii de

sentimente necunoscute, mii de impuneri, ce tiranizează şi pe cei luminaţi la minte şi-i zăpăcesc, îi încătuşează şi-i fac la fel cu cei cu suflete primitive, nu putea acuza decât obârşia îndepărtată, care nu fusese desăvârşită în zămislire. Dar şi aceasta era iresponsabilă şi se pierdea în legendă.

Nu. Glasul lui n'ar mai fi putut răsuna în mari cuvinte acuzatoare, fără ca îndoiala şi conştiinţa-i să nu se fi ridicat mai presus, spre a le înnăbuşi şi amuţi pe veci. Avea să se consacre afacerilor civile, carierei consulare sau apărării, numai apărării, dacă nevoia l-ar fi silit să se plece peste prăpastia fără fund a delictelor omeneşti.

Tiago nu se mai scula, iar Alexandrino stătea tot acolo sus, cocoţat pe acoperiş. Focul se stingea încet, încet; flăcările erau, acum, petalele unei flori uriaşe şi capricioase, ce se veştejeau domol, în mijlocul dărâmăturilor. Lumina nu mai avea putere: nu se mai zăreau bananierii, se ştergeau, în depărtare, contururile pădurii, râul se topise în noapte şi trunchiurile cenuşii ale palmierilor începeau a se înveşmânta în cenuşiu. Când va veni dimineaţa, revărsând din cornu-i bogat lumina tropicelor, din tot n'ar mai fi rămas decât un morman de cenuşă, pe care vântul, în scurtă vreme, avea să-l risipească...

— SFÂRŞIT —

A APĂRUT:

„OAMENI DE GEABA"*)

roman, de ION IOVESCU

O nouă operă a scriitorului pe care marele critic Eugen Lovinescu îl socotea drept un Creangă al Olteniei.

*) Editura Gorjan 1944, prețul Lei. 520

A APĂRUT:

„NOAPTEA DE FERICIRE"*)

Culegere de schiţe vesele de MIHAIL CELARIANU, autorul marelui succes „Polca pe furate". Noua carte a secretarului general al Societăţii Scriitorilor Români este plină de un humor demn de Caragiale.

*) Editura Gorjan 1944, preţul Lei 440

IN EDITURA GORJAN

Vor apărea în Decemvrie 1944:

„TEATRU LA DOMICILIU"

de TUDOR MUȘATESCU

Un volum de schițe vesele, scris cu verva și talentul marelui nostru autor.

*

BRIDGE - PLAFON, BRIDGE - CONTRACT

de H. W. CHESTERTON

O carte de inițiere și perfecționare în cele două variante ale jocului de bridge.

Tipărită la 15 XI. 1944 de Tip. Gorjan
Calea Moşilor 318 Reg. Com. 635|1941

EDITURA GORJAN BUCUREȘTI

EXTRAS DIN CATALOGUL CĂRȚILOR LITERARE ȘI DOCUMENTARE*)

Autori români:

P. Alexandrescu-Roman: Noi orientări în Asigurările Sociale
V. Benes: Semn rău
Gh. Călinescu: Șun
Mihail Celarianu: Noaptea de fericire
Mircea Eliade: Salazar și revoluția în Portugalia
Galla Henegariu: Alexă a' Boldașului roman
Vintilă Horia: Acolo și stelele ard...
Ion Iovescu: Oameni de geaba - roman
Anișoara Odeanu: Ciudata viață a poetului
N. Papatonasiu: Cartea minunilor
N. Porsenna: Rug - roman
Iraclie Porumbescu: Amintiri
M. Toneghin: Viața la microscop

Autori străini:

H. de Balzac: Jupân Cornelius - roman
K.J. Benes: O viață furată - roman (ed. II)
" " Casa fermecată - roman
Stuart Cloete: Caravana morții - roman
Ch. Dickens: Oliver Twist - roman
Noëlle Henru: Nu sunt eroină... - roman
E. T. A. Hoffmann: Povestiri extraordinare, trad. de Al. Philippide
Ch. și Mary Lamb: Povestiri după Shakespeare
Jack London: Trei inimi - roman
" " Alcool - roman
Karl May: Corcitura - roman
Rabelais: Gargantua - trad. de A. V Macri
Maune Reid: Quarterona - roman
Sigrid Undset: Primăvară - roman (ed. IV)
Orio Vergani: O zi din viață - roman
Max du Veuzit: Sotul meu - roman
H. G. Wells: Istoria Lumii
H. Zerkaulen: Fatalitate - roman

*) Cărțile care nu figurează în listă s'au epuizat.

PREȚUL LEI 800